

Sotahistoriallinen aikakauskirja

40

Journal of Military History

40

Published by:

The Association for Military History in Finland
and the Military Museum of Finland

Sotahistoriallinen aikakauskirja

40

Helsinki 2020

Suomen Sotahistoriallinen Seura
Sotamuseo

TOIMITUSKUNTA

Pentti Airio, Riitta Blomgren, Mikko Karjalainen, Tapio Koskimies,
Ohto Manninen, Pasi Tuunainen

ENGLISH SUMMARIES

Tapio Kakko

TAITTO JA TYPOGRAFIA

Irmeli Kuhlman, Jorma Luotio

ISSN 0357-816X

Myynti/Distributor

TIEDEKIRJA

Snellmaninkatu 13

00170 Helsinki

Finland

Tel +358 9 635 177

e-mail tiedekirja@tsv.fi

www.tiedekirja.fi

Tallinna Raamatutrükikoda OÜ

Tallinn 2020

Lukijalle

Vanhan sanonnan mukaan vuodet eivät ole veljiä keskenään. Suomen Sotahistoriallisen Seuran toiminnassa tämä on käynyt sikäli toteen, että Seuran 75-vuotisjuhlallisuuksiin liittyen vuoden 2019 toiminta oli ennennäkemättömän laajaa, mutta Covid19-pandemian myötä seuran toiminta on hiljentynyt vuonna 2020 merkittävästi.

Sotahistoriallinen aikakauskirja kuitenkin ilmestyy aiempien vuosien tapaan totutusti joulukuun aikana. Hyvä niin, sillä seuran jäsenistö näkee aikakauskirjan ilmeisen positiivisessa valossa. Vuoden 2020 alussa järjestetyn jäsenkyselyn mukaan noin 90 prosenttia vajaan kolmestasadasta kyselyyn vastanneesta jäsenestä pitää aikakauskirjan sisältöä hyvänä tai erinomaisena.

Niin ikään kyselystä kävi ilmi, että jäsenistömme arvostaa edelleen painettua kirjaa, sillä yli 85 prosenttia vastaajista haluaa ensisijaisesti painetun kirjan kotiosoitteeseen ja vain vajaa kymmenesosa vastaajista lukisi mieluiten sähköistä versiota. Todennäköisesti aikakauskirja ilmestyy joskus tulevaisuudessa digitaalisena, mutta jäsenistön antaman palautteen perusteella painettu aikakauskirja tulee säilymään lähivuodet julkaisuformaattina.

Aikakauskirjan ulkoasu on säilynyt pitkään hyvin samanlaisena. Jäsenpalautteen perusteella suuria paineita kirjan ulkoasun uusimiseen ei ole. Sen sijaan karttojen ja kuvien lisäämiseen, artikkeleiden sisältöön ja vastaaviin seikkoihin liittyvään palautteeseen aikakauskirjan toimituskunta kiinnittää tulevia kirjoja suunnitellessaan huomiota.

Jo vuosikymmenten ajan Seura on tehnyt aikakauskirjaa yhteistyössä Sotamuseon kanssa. Tämä erinomainen yhteistyö valitettavasti päättyy tämän vuoden aikakauskirjaan, kun Sotamuseo vetäytyy kirjan kustantamisesta. Kirjan sisältöön tämä muutos ei tule vaikuttamaan. Museaaliset aiheet, joista tässä kirjassa FM Aki Piesalan Kansallismuseon asekokielmia esittelevä artikkeli on oiva esimerkki, tulevat sisällyttämään kirjaamme myös tulevina vuosina.

Muutoin aikakauskirjan sivut täyttyvät tänä vuonna niin ajallisesti kuin temaattisesti hyvin erilaisista artikkeleista. Mukana on FM Erkki Hietaniemen Preussin sodan aikaa käsittelevä artikkeli, kun taas iso osa artikkeleista käsittelee jatkosodan ajan teemoja. Aikakauskirjalle tyypil-

liseen tapaan artikkelit ovat erilaisia kurkistusikkunoita Suomen sota- ja sotilashistoriaan.

Suomen Sotahistoriallisen Seuran puolesta haluan kiittää kirjaan kirjoittaneita mielenkiintoisista artikkeleista. Maanpuolustuksen kannatussäätiötä kiitän aikakauskirjan tekemiseen saadusta taloudellisesta tuesta. Aikakauskirjan toimituskunnan puheenjohtaja FM Riitta Blomgrenin johdolla vuoden 2020 aikakauskirjasta on muodostunut jälleen korkeatasoinen historiajulkaisu.

Suomen Sotahistoriallisen Seuran jäsenistölle ja muille sotahistoriasta kiinnostuneille toivotan antoisia lukuhetkiä.

MIKKO KARJALAINEN

Sotahistorian apulaisprofessori

Suomen Sotahistoriallinen Seura ry:n puheenjohtaja

Sisällys

MIKKO KARJALAINEN	
Lukijalle	5
ERKKI HIETANIEMI	
Pohjanmaan rykmentin selviytyminen Preussin sodassa 1626–1629	9
VEIKKO KÄRNÄ	
Lillierin hiihtokomennuskunta – valkoisen armeijan erikoisjoukko vuonna 1918	30
ANTTI RUOKONEN	
Linnoittaminen kylmässä Pohjolassa – belgialainen sotilas- valtuuskunta Suomessa	49
VLADIMIR PANSCHIN	
Neuvostoliiton Suomeen suuntaama tiedustelu- ja tuhotyö- toiminta 1941–1944	81
JUKKA RISLAKKI	
»Villi Jurtsen» ja suunnitelmat Suomen vakoojakoulun tuhoamiseksi	121
CARL-FREDRIK GEUST	
Suomalainen tähytysasema Pietarhovissa purjehdus- kausina 1942 ja 1943	146
AKI PIESALA	
Harvinaisuuksia, palkintoja ja suomalaista aseepän työtä – sotilaskäsiaseet Suomen kansallismuseon kokoelmissa	170
PASI TUUNAINEN	
Romahdus – katsaus vuoden 2019 sotahistorialliseen kirjallisuuteen	194
CARL-FREDRIK GEUST	
Katsaus vuonna 2019 ilmestyneeseen venäjänkieliseen sota- historialliseen kirjallisuuteen	232
SUOMEN SOTAHISTORIALLINEN SEURA RY – KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET I FINLAND RF	
Toimintakertomus vuodelta 2019	243

Contents

MIKKO KARJALAINEN	
To the Reader	5
ERKKI HIETANIEMI	
Ostrobothnia Regiment's Casualties in Prussian War of 1626–1629	9
VEIKKO KÄRNÄ	
Lillier's Ski Detachment of 1918 – Special Forces Unit of the White Army	30
ANTTI RUOKONEN	
Fortifying the Frigid North – Belgian Military Commission in Finland	49
VLADIMIR PANSCHIN	
Soviet Intelligence and Sabotage Operations against Finland in 1941–1944	81
JUKKA RISLAKKI	
»Villi Jurtsen» and Plans to Knock Out the Finnish Spy School	121
CARL-FREDRIK GEUST	
Finnish Observation Post in Peterhof during 1942 and 1943 Sailing Seasons	146
AKI PIESALA	
Rarities, Trophies, and Finnish Gunsmith Art – Military Small Arms in Collection of National Museum of Finland	170
PASI TUUNAINEN	
Nosedive – Review of Military History Titles Published in 2019	194
CARL-FREDRIK GEUST	
Review of Russian Military History Titles Published in 2019	232
THE ASSOCIATION FOR MILITARY HISTORY IN FINLAND	
Annual Report 2019	243

(s. 1945), filosofian maisteri, eläkeläinen, historian harrastaja. Suomen Sotahistoriallisen Seuran gradukilpailun voittaja vuonna 2020.

Pohjanmaan rykmentin selviytyminen Preussin sodassa 1626–1629

Johdanto

Arviot Ruotsin suurvalta-ajan sodissa kuolleiden sotilaiden määristä ilmoitetaan tarkasteltavan aikajakson mukaan kymmeninä tai satoina tuhansina, mikä tuntuu aika summittaiselta. Jussi T. Lappalaisen mielestä ainoa luotettava menetelmä sodan uhrien selvittämiseksi olisi seurata alkuperäisistä Ruotsin armeijan sotilaslueteloista erikseen jokaisen miehen vaiheita alusta loppuun saakka ja laskea poistuma näin saaduista pienoiselämäkerroista. Erityisesti Länsi-Suomen joukkoja tutkittaessa tulisi lisäksi vastaan »Matti Mikonpojan» ongelma: pelkän etu- ja isännimen käyttö tekee näet miesten tunnistamisen vaikeaksi.¹ Lappalaisen epäilyksistä välittämättä päätin selvittää, onnistuuko tavalisten sotilaiden »pinoiselämäkertojen» kerääminen katselmusrullista, kun sotilaan identifioinnissa otetaan lisätekiäjäksi kotikylä. Tarkasteluni kohteeksi valitsin Pohjanmaan rykmentin selviytymisen ns. Preussin sodassa, jota Ruotsi kävi Puolaa vastaan vuosina 1626–1629.

Ruotsin suurvalta-ajan sodissa kuoli vuosina 1620–1719 puoli miljoonaa sotilasta, mikä tarkoittaa, että täysi-ikäisiksi kasvaneista miehistä joka kolmas kuoli sotapalveluksessa². On arvioitu, että vuonna 1620 Kanta-Ruotsin väestö oli 850 000 ja nykyisen Suomen alueen 350 000³. Ruotsista rekrytoitiin vuosina 1626–1630 vuosittain keskimäärin noin 7 200 sotilasta ja Suomesta noin 3 100, mikä vastaa aika tarkasti väestöjen suhteita⁴.

Kun kerrotaan, että Ruotsin sodissa kuoli sadan vuoden aikana puoli miljoonaa sotilasta, se tuntuu suurpiirteiseltä ja kaukaiselta eikä he-

rätä juuri minkäänlaisia tuntemuksia. Tutkimalla sotilaiden kohtaloita paikallis- ja yksilötasolla menneisyys saadaan heräämään paremmin henkiin. Tutkimukseni yhtenä tarkoituksena oli tehdä nämä näkymättömät ja tuntemattomat sotilaat paremmin näkyviksi ja tunnetuiksi. Marjo Kaartisen ajatuksia mukaillen: »1600-luvulla kuolleita kohtaan meillä ei ole velvollisuuksia, mutta on nykypäivän odotus, että teemme oikeutta menneisyydelle.»⁵

Pohjanmaan rykmentti

Ruotsin valtakuntaan perustettiin vuoteen 1630 mennessä 24 maakuntapohjaista rykmenttiä. Suomeen niistä tuli kahdeksan: Varsinais-Suomeen, Uudellemaalle, Satakuntaan, Hämeeseen, Savoan ja Pohjanmaalle kuhunkin yksi, sekä Karjalaan kaksi.⁶ Pohjanmaan rykmentti perustettiin vuonna 1626, ja sen komentajaksi nimitettiin balttilaissyntyinen eversti Alexander von Essen, jolla oli takanaan jo pitkä sotilaskokemus muun muassa Alankomaiden ja Espanjan armeijoissa⁷. Danziger Hauptissa 3.9.1626 pidetyssä katselmuksessa rykmentissä oli kahdeksan komppaniaa, jokaisessa komppaniassa 18 päällystöön ja 120–130 miehistöön kuuluvaa, eli yhteensä 1 149 sotilasta. Kun tähän lisätään esikunta, miehiä oli yhteensä 166.⁸ Yleensä toimittiin vähäisemmällä määrällä, lokakuussa 1629 pidetyssä katselmuksessa vahvuus oli vain 705 sotilasta⁹. Pohjanmaalta rekrytoitiin keskimäärin 450 miestä vuosina 1626–1630¹⁰. Vuonna 1626 Pohjanmaan 1 110 sotilasta edustivat noin 14% Suomen jalkaväestä, jota oli laaditun tilaston mukaan yhteensä runsaat 8 000 sotilasta¹¹.

Tutkimuskysymykset, lähteet ja rajaukset

Keskeisimmät tutkimuskysymykset olivat, kuinka moni ruodutuksissa ja sotaväenotoissa Pohjanmaalta jalkaväkeen määrätyistä rekryteistä saapui Preussiin ja kuinka moni heistä selvisi hengissä, kuoli taistelussa tai sairauksiin tai poistui rivistä muulla tavoin. Alkuperäislähteitä olivat tarkastusrulla (ransakningsrulla) vuodelta 1630, katselmusrullat (rullor) vuosilta 1627–1629 sekä ruodutus- ja sotaväenottoluettelot

(roterings- och utskrivningslängder), jotka ovat digitoituna Ruotsin sota-arkistossa ja verkon kautta käytettävissä.¹² Lisäksi vuonna 1630 tehtiin luettelot vuosina 1627–1629 palvelukseen astuneista ja heidän silloisesta tilanteestaan. Nimitän tätä luetteloa ruodutusluettelon erillisselvitykseksi.¹³ Sotilaan taustatiedot, ikä, kotitalo ja suhde talon isäntään (isäntä itse, poika, renki, ym.) löytyvät ruodutusluettelosta, johon kirjoitettiin kaikkien 15 vuotta täyttäneiden miesten nimet, ja yksi kymmenen miehen »ruodusta» kirjoitettiin nihdiksi. Pohjanmaan ruodutusluettelot löytyvät vuosilta 1627 ja 1629, mutta vuoden 1628 rekrytoinnit on pääteltävä katselmusrullista, jolloin taustatiedot jäävät vajauksiksi. Tärkeimmät toissijaiset lähteet olivat Julius Mankellin ja Ruotsin yleisesikunnan 1930-luvulla kokoamat taulukot armeijan koostumuksesta.¹⁴ Tutkimuksessani saatoin hyödyntää vain sellaisia rullia eli sotilasluetteloita, joissa myös kotikylä oli mainittu. Tällaisia löytyi Pohjanmaan rykmentistä Preussin sodan ajalta vuoden 1630 tarkastusrullan lisäksi yhteensä 15 kappaletta vuosilta 1626–1629. Valitsin alkutilanteeksi toukokuussa 1627 pidetyn katselmuksen ja vuosilta 1628 ja 1629 touko-, elo-, loka- ja joulukuussa pidettyjä katselmuksia. Toukokuun valitsin jokaiselta vuodelta sen vuoksi, että silloin oli talvileiri ohi ja alettiin valmistautua tulevan kesän »taistelukautta» varten.¹⁵

Metodit

Päämetodini oli prosopografinen, mikä tarkoittaa, että tutkin joukkoa yksilöiden kautta. Ruotsalaisen sosiologin Donald Broadyn mukaan prosopografia on kollektiivibiografiaa, jota hän tarkoittaa neljällä kriteerillä: prosopografia on samalle kentälle kuuluvien ihmisten tutkimusta; se perustuu näihin yksilöihin liittyvien tietojen kokonaisvaltaiseen keräämiseen; jokaisesta yksilöstä kerätään samat tiedot; pääkohteena eivät ole yksilöt, vaan heidän toimintansa kentällä.¹⁶

Koenraad Verbovenin mukaan vanhojen aikojen lähdemateriaali on usein niin fragmentaarista, että tyypilliset yhteiskuntatieteiden kvantitatiiviset menetelmät ovat harvoin käyttökelpoisia. Prosopografiassa on tavallista, että tietoa kerätään monista lähteistä ja yhdistetään toisiinsa¹⁷. Päälähteeni eli sotilasrullat olivat myös fragmentaarisia, tietoja puuttui tai teksti oli lukukelvotonta. Epäselväksi jäänyt tieto saattoi sel-

vitä seuraavassa katselmuksessa. Prosopografisen menetelmän etuna oli, että voitiin yhdistää fragmentaarista tietoa ja vahvistaa epävarmoja tulkintoja. Käyttämäni menetelmä täyttää em. Broadyn kriteerit seuraavasti:

- 1) Tutkittava ryhmä oli Pohjanmaan sotilaita, jotka palasivat Preussista vuonna 1629 tai olivat kuolleet sotaretkellä tai muutoin poistuneet rivistä.
- 2) Tarkoitukseni oli kerätä tietokantaan tiedot näistä sotilaista.
- 3) Jokaisesta sotilaasta pyrin keräämään samat tiedot. Esimerkiksi kaikille sotilaille ei löytynyt kotitaloa, jolloin tiedot jäivät näiltä osin vajaiksi.
- 4) Tutkielman pääkohteena eivät olleet yksilöt sinänsä vaan heidän sotilasuransa.

Keskeiseksi välineeksi muodostui sotilastietokanta. Sinne kertyi jokaisesta sotilaasta hänen sotilasuransa alkaen sotaväenotosta tai siitä hetkestä, kun hän ilmestyi katselmukseen ja päätyen 1630 pidettyyn tarkastuskatselmukseen. Tapahtumia kertyi noin 13 000 ja niistä muodostettuun sotilastietokantaan tiedot noin 3 500:sta miehistöön kuuluneesta sotilaasta. Lisäksi kantaan kertyi tiedot noin 500:sta päällystöön kuuluvasta, jotka eivät ole mukana tässä artikkelissa esitettävissä raporteissa. Vastaukset tärkeimpään tutkimuskysymykseeni olivat määrällisiä: kuinka moni sotilaista selvisi hengissä, kuoli taistelussa tai sairauksiin, pakeni tai poistui rivistä muulla tavoin. Tutkimusmenetelmäni poikkesi oleellisesti aikaisemmista »nuppilukuihin» perustuvista laskelmista, seurasin omassa tutkimuksessani sotajoukon selviytymistä yksittäisten sotilaiden kautta.

Identifiointi ja normalisointi

Yksilökohtaisessa seurannassa sotilaan identifiointi on keskeisellä sijalla. Valitsin tutkimuksen kohteeksi vain sellaiset katselmuksot, joista ilmenivät sotilaan etunimi, patronyyymi ja kotikylä. Päällystöön kuuluville (upseerit ja aliupseerit, mukaan lukien korpraalit ja rumpalit) ei yleensä ilmoiteta kotipaikkaa, joten identifiointi tapahtui kahdella tavalla:

- 1) Miehistö: Etunimi, Patronymi (Sukunimi), Kotikylä, esim. ErikAnderssonTölby.
- 2) Päälystö: Arvo, Etunimi, Patronymi (Sukunimi), esim. Koproali ErikAndersson.

Pohjanmaalla sukunimiä esiintyi jonkin verran lähinnä Pohjois-Pohjanmaalla ja usein upseereilla. Jos edellä olevan esimerkin Erik Andersson Tölbystä ylennetään korpraaliksi, hänen tarinansa sotilaana vain päättyy ja jatkuu uudella nimellä korpraalina. Nimet saatettiin kirjoittaa monin tavoin: yksi kirjuri kirjoitti »Hindrich Pedersson» ja toinen muodossa »Henrik Peersson», vaikka kyse oli samasta sotilaasta. Identifioinnin takia kirjoitustavat piti normalisoida eli yhtenäistää. Esimerkiksi: Brusius < Ambrosius, Henrik < Hinders < Hindrich, Jöns < Jöran < Göran. Myös kylien nimet piti normalisoida joko suomalaisen tai ruotsalaiseen muotoon. Samannimiset samasta kylästä samana vuonna rekrytoidut tai samannimisistä kylistä eri pitäjissä tai »kirkonkylästä» kotoisin olevat olivat ongelmallisia. Vaikka nämä ongelmatapaukset ruodutusvaiheessa voi erottaa jollakin lisätekiällä, on mahdotonta päätellä, kuka kulloinkin on kyseessä, kun hänet tapaa katselmuksessa Preussissa.

Aikaisempi tutkimus

C.-B.J. Petander on tutkinut Pohjanmaan rykmentin vaiheita. Hänen laskelmansa mukaan Preussin sodan tappiot (förluster) olivat 1685 miestä.¹⁸ Tämä onkin ainoa tutkimuskirjallisuudesta löytämäni arvio Pohjanmaan rykmentin miehistötappioista Preussin sodassa. Nilssonin mukaan Preussin sodassa kuoli vuosina 1625–1629 30 000 ruotsalaista ja suomalaista sotilasta. Kun sotaan oli viety kaikkiaan noin 50 000 sotilasta, merkitsee tämä 60 %:n kuolleisuutta.¹⁹ Aiemmin mainittu puoli miljoonaa on arvio, joka toistuu monissa historian yleisesityksissä, minkä luvun myös Jouko Vahtola ilmoittaa Ruotsin kokonaistappioiksi vuosina 1620–1719, tästä Pohjan sota nielaisi 200 000. Vahtola suhteuttaa tappioita asukasmäärään ja arvioi, että sadasta 1600-luvulla täysikäiseksi eläneestä miehestä 30 kuoli sodassa.²⁰

Arvi Korhosen tavoitteena oli kirjoittaa kokonaisvaltainen teos suomalaisten osallistumisesta Ruotsin sotiin 1600-luvulla. *Hakkapeliittain*

historia I oli tämän teossarjan ensimmäinen osa, joka ilmestyi vuonna 1939. Siinä kerrotaan sotalaitoksen kehitys vuodesta 1617 vuoteen 1625. *Hakkapeliittain historia II* kertoo vuosista 1626–1629. Se ilmestyi vuonna 1943, eikä vielä päästy kolmikymmenvuotiseen sotaan asti. Korhonen käsittelee tässä toisessa osassa mm. Preussin sotaa, mikä lienee perusteellisin suomalaisesta näkökulmasta tästä sodasta kirjoitettu teos.²¹ Siinä kerrotaan poliittisista suunnitelmista ja strategioista, sotaretkien ja taistelujen kuluista sekä rykmenttien ja komppanioiden kehityksestä.

Yleiskuva sotilastietokannasta

Taulukko 1 kertoo, että Preussiin saapuneiden osuus vaihteli vuosittain niin, että keskimäärin taistelukentille saapui vain noin 80 % rekryteistä. Osa rankattiin, osa pakeni, hankki sijaisen tai menehtyi ennen matkaa tai matkan aikana. Vuosi 1626 sisältää kaikki ennen toukokuuta 1627 palvelukseen astuneet sotilaat. Taulukko ei sisällä päällystöä.

Rivi 7 sisältää ne sotilaat, joita ei löydy katselmuksista Preussissa. He ovat hankkineet tai heille on määrätty sijainen, mutta tästä ei löydy merkintöjä. Käytän termiä »todennäköisesti kuollut», koska aineistosta löytyi huomattava määrä sotilaita, jotka vain katosivat listoilta eikä heistä ollut mitään mainintoja tarkastusrullassa eikä ruodutusluettelon erilliselimityksessä. Tällaisia tapauksia oli noin 38 % kuolleeksi olettamastani yhteismäärästä (872/2280). Vain vähän yli puolelle (54 %) kyseisestä määrästä löytyy merkintä kaatumisesta tai kuolemasta (1235/2280), loput 8 % olivat sairaita tai kohtalo oli merkitty tuntemattomaksi. Sotilastietokannasta on mahdollista tulostaa lukuja ja lukusarjoja erilaisista määrällisistä tekijöistä, mm. komppanioittain ja pitäjittäin. Tähän artikkeliin valitsin esimerkeiksi kaaviot paenneista ja selviytymisestä komppanioittain (kaaviot 1 ja 2).

Sairauksista

Michael Roberts kirjoittaa, että keväällä 1629 kuningas tarvitsi täydennyksiä sairauksien takia huppenneeseen armeijaansa, mikä oli tavallista talven jälkeen²². Tutkimuksessani kävi ilmi, että sairaudet eivät ajoittu-

<i>Sotilaat:</i>	1626	1627	1628	1629	<i>Yhteensä</i>
1 – Ruodutuksissa määrätty		456		474	930
2 – Katselmuksista löytyvät	829	203	1045	524	2601
3 Yhteensä	829	659	1045	998	3531
4 Vähennetään:					
5 – Paenneet	25	71	62	108	266
6 – Sijaisen hankineet, tieto löytyy	15	24	22	66	127
7 – Sijaisen todennäköisesti hankineet	16	57	19	168	260
8 – Kelpaamattomat ja matkalla kuolleet	18	27	15	33	93
9 Vähennykset yhteensä	74	179	118	375	746
10 Saapunut Preussiin	755	480	927	623	2785
11 % ikäluokan rekryyteistä	91,1	72,8	88,7	62,4	78,9
12 Elossa 10–12/1629	286	46	41	132	505
13 % Preussiin saapuneista	37,9	9,6	4,4	21,2	18,1
14 Todennäköisesti kuollut	469	434	886	491	2280
15 % Preussiin saapuneista	62,1	90,4	95,6	78,8	81,9

Taulukko 1. Yleiskuva sotilastietokannasta.

neet pelkästään talvikausiin, sillä kesäisiin sairauksiin saattoivat olla syynä myös armeijan omat käytännöt. Eerikki Antinpoika oli havainnut, että kuolleisuus oli yleensä suurin vasta saapuneiden ja siis sotilaselämään tottumattomien keskuudessa. Tästä syystä hän sai marsalkka Kustaa Hornin antamaan määräyksen, että täydennysmiehiä ei »heti kohta» saanut käyttää työpalvelukseen, ei edes kruunun asioissa.²³ Omassa tutkimuksessani päädyin samaan päätelmään: vanhemmat ikäluokat kestävät paremmin sairauksia. Esimerkiksi elokuussa 1628 oli tästä ikäluokasta sairaana noin 17 %, mutta vuoden 1627 ikäluokasta samaan aikaan noin 35 %. Kaikki sairastumiset eivät johtaneet kuolemaan, monet myös paranivat.

Mikä oli raskaan työn ja puutteellisen ravinnon merkitys? Sotilaat eivät olleet varuskunnissa ja leireillä toimeettomina, vaan tekivät raskasta linnoitustyötä, kaatoivat metsää, junttasivat paaluvarustuksia, rakensi-

vat siltoja ja lauttoja sekä valleja puolustusasemiin. Esimerkiksi kesäkuussa 1629 Pohjanmaan rykmentti sai kanslerilta määräyksen suorittaa linnoitustöitä Fischhausenin linnan ympäristössä, ja myöhemmin kesällä kuningas määräsi tekemään paaluvarustuksen Pillauhun.²⁴ Arvi Korhonen tosin luonnehtii rykmentin työtä näillä paikkakunnilla kevyeksi, koska »varustustyöt jäivät jokseenkin mitättömiksi ja niistäkin lienevät alueen talonpojat suorittaneet pääosan». Korhosen mielestä enemmänkin vaivaa lienee aiheuttanut jalkaväen käyttö rannikko- ja jokialusten miehistönä.²⁵ Pohjanmaan sotilaat osallistuivat kesällä 1627 padonrakennustyöhön, jonka tarkoituksena oli Veiksel-joen toisen haaran tukkiminen²⁶. Ajankohtaan ajoittuu myös suuri kuolleisuus, yli 400 kuoli kesä–lokakuun aikana. Eerikki Antinpoika totesi toimittaessaan katselmuksen Åke Hannunpojan skvadroonassa yksikön menettäneen talven aikana vahvuudestaan yli puolet ja syynä siihen olleen huollon puutteellisuus, majoituksen huonous ja rasittava työpalvelu.²⁷

Kaatonut vai kuollut?

Yksi tutkimustavoite oli selvittää, kuolivatko sotilaat taisteluissa vai tauteihin. Vuoden 1627 osalta mieskohtainen tutkimus kariutui tiedon puutteeseen. Pohjanmaan rykmentti osallistui mm. Mewen ja Käsemarkin linnoitusten valtaukseseen 20.6.1627.²⁸ Ensimmäinen mieskohtainen katselmus on kuitenkin tehty vasta lähes vuoden kuluttua, 1.5.1628. Sen perusteella on mahdotonta päätellä mahdollisia tappioita, mutta myös siitä syystä, että mainittuja paikkakuntia ei mainita sotilaiden kuolinpaikkoina. Vuonna 1629 rykmentti oli linnoitustöissä eikä osallistunut varsinaisiin taisteluihin. Päävihollinen oli rutoksi sanottu tauti, joka paheni koko ajan syksyä kohti. Näin ollen mahdollisesti taisteluissa kuolleiden selvittämisessä keskityin vuoteen 1628.

Sotatapahtumista tiedetään, että hyökkäyksessä Danziger Hauptiin 26.6.1628 kaatui 12 miestä, ja komppanian päällikkö kapteeni Patrick Hijm (Hume) haavoittui niin vaikeasti, että kuoli kolme päivää myöhemmin.²⁹ Kun vertasin Hijmin komppanian 1.5.1628 pidettyä katselmusta katselmukseen 5.8.1628, löysin sieltä 16 sotilasta, joista ei toukokuun jälkeen ollut mitään merkintöjä, ei edes vuoden 1630 tarkastusrullassa. Näistä lähes kaikki (15) ilmestyvät katselmukseen 1.5.1628, eli

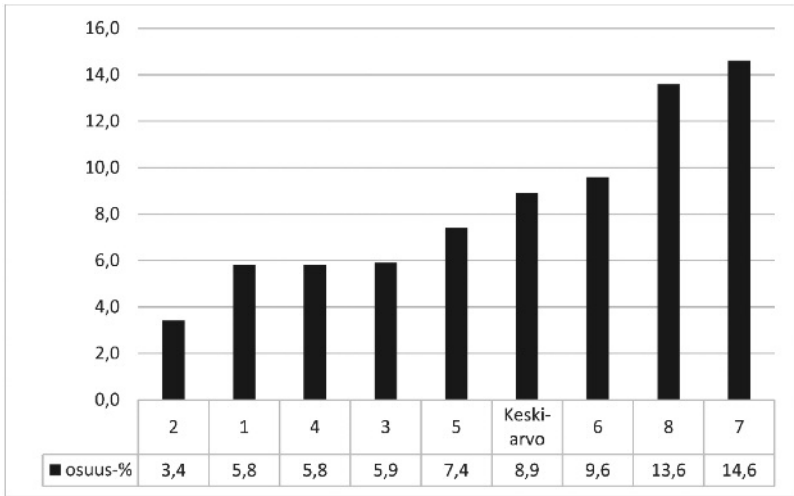
he olivat vastatulleita. Danziger Hauptin taistelun jälkeen ruotsalaiset valtasivat Strasburgin, josta tuli pitkäaikaisempi asemapaikka. Sinne mennessä taisteltiin Graudenzissa, vallattiin Marienwerder ja Neuenburg.³⁰ Kolmisenkymmentä Pohjanmaan sotilasta on ilmoitettu kuolleen näissä kolmessa kaupungissa tai niiden tienoilla. Kun samaan aikaan tauti on kaatanut sotilaita, on mahdotonta päätellä, kuka kuolleeksi ilmoitetuista olisi mahdollisesti kaatunut taisteluissa. Tein tutkimuksia samankaltaisista sotatapahtumista, mutta niiden perusteella ei voinut varmuudella päätellä, että kuolleeksi ilmoitettu olisi tosiasiaa kaatunut taistelussa.

Käytyäni läpi vuosien 1626–1629 yli 1 200 dokumentoitua kuolemaa ja katoamista tuntui epäuskottavalta, että vain parisenkymmentä viitatti vihollisen toimiin. Tällaisiksi tulkitsin mm. seuraavat: nedhuggen, slagen, blef slagen, blef skuten, dödh skuten, af een mölnare ihjäl slagen, död i krogen, blef fången. Sotilasta kuoli taisteluissa 9, vangiksi joutui 4, katosi 5 ja 2 kuolemaa tapahtui ilmeisesti vapaa-ajalla. Kuolema krouvissa ja myllärin toimien seurauksena ovat tuskin tapahtuneet taistelutilanteessa. Katoamiset (kom bort) olen tulkinut taistelutilanteessa tapahtuneiksi, koska katoamiset muussa tilanteessa lienee tulkittu pakenemisiksi.

Pakenemisista

Sodan olosuhteista tiedettiin kokemuksen perusteella, että harvat palasivat sotaretkeltä. Jo joukkojen kokoamisen ja siirtojen aikana miehistä menetettiin melkoinen osa. Väenottojärjestelmään liittyi lähes pysyvästi korkea karkuruus. Ei ole mitään merkkejä siitä, että rahvas olisi tuntenut suurvalta-Ruotsia kohtaan maanpuolustustahtoa. Jos jonkinlaisia halukkuutta pakon edessä oli, niin se oli halukkuutta pestautua ratsumieheksi, jonka arvostus, palkka ja elinolosuhteet olivat paremmat kuin jalkaväen.³¹

Paenneiden osuus on laskettu rekryyttien kokonaismäärästä, johon sisältyvät ruodutusluetteloissa tai sotaväenottoluetteloissa palvelukseen määrätyt sekä katselmuksista löytyvät uudet sotilaat. Kaavio osoittaa, että karkeasti ottaen pakeneminen oli todennäköisempää pohjoisessa kuin etelässä. Paenneiden keskimääräinen osuus oli 8,9%. Joukkopa-

Kaavio 1. Paenneiden osuus (%) komppanioittain 1627–1629³²

Deserters (%) by company 1627–1629

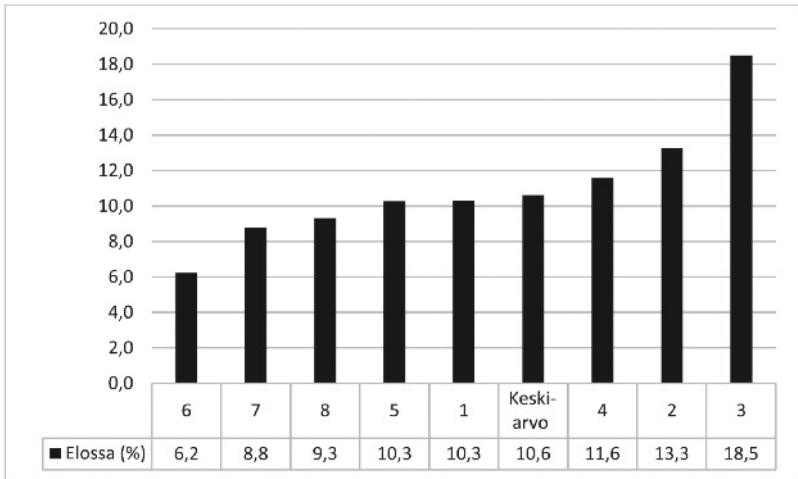
Kaavion vaaka-akselilla numerot viittaavat komppanioihin seuraavasti:

- N:o Komppanian rekrytointialue
- 1) Mustasaari, Närpiö, Maalahti, Lapväärtti
 - 2) Ilmajoki, Laihia, Isokyrö, Vähäkyrö (osa)
 - 3) Vöyri, Lapua, Vähäkyrö (osa)
 - 4) Pietarsaari, Uusikaarlepyy
 - 5) Kruunupyy, Kokkola, Lohtaja (osa)
 - 6) Kalajoki, Pyhäjoki, Lohtaja (osa), Salo (osa)
 - 7) Oulu, Hailuoto, Liminka, Salo (osa)

koja tapahtui, jos sellaisiksi määritellään tapaukset, joissa suuri osa kylästä määrätystä pakeni. Esimerkiksi Pietarsaaren Evijärvellä määrättiin vuonna 1629 sotaväkeen neljä miestä, joista pakeni kolme. Limingan Temmeksestä määrättiin vuonna 1629 10 alokasta, ja heistä pakeni neljä. Muutama pakeneminen tapahtui myös Preussissa. Yleisin selitys on pelkkä rymd/förrymd eli paennut. Vähän enemmän kertoo »rymd hemma» tai »i skogen», jolloin piiloteltiin kotona, kotipiirissä tai metsässä. Näillä selityksillä varustettujen paenneiden osuus oli noin 60 %. Kun pakosuunta oli ilmoitettu, Venäjä ja Kajaanin seutu olivat tavanomaisimmat.

Palveluksen kesto ja selviytyminen

Vuonna 1628 palvelukseen astuneiden keskimääräinen palvelusaika oli 7 kuukautta. Rykmenttitasolla noin 60%:n palveluaika jäi alle 4 kuukauden ja vain 8 % palveli yli 12 kuukautta. Parhaiten selvisivät vanhat ikäluokat, noin 57 % kaikista elossa selvinneistä oli astunut palvelukseen ennen toukokuuta 1627.

Kaavio 2. Preussista elossa selvinneiden sotilaiden osuus (%) komppanioittain 1627–1629³³

Survivors (%) by company 1627–1629.

Kaavion vaaka-akselilla numerot viittaavat komppanioihin kuten kaaviossa 1.

<i>Vuosi</i>	<i>Korhonen (1943)</i>	<i>Oma tutkimus</i>	<i>Ero</i>	<i>Ero (%)</i>
1627	437	480	43	9,8
1628	304	934	630	207,2
1629	396	623	227	57,3
Yhteensä	1137	2037	900	79,2

Taulukko 2. Vertailu: Preussiin viedyt sotilaat 1627–1629, Korhonen / oma tutkimus.³⁴

Comparison: soldiers shipped to Prussia 1627–1629.

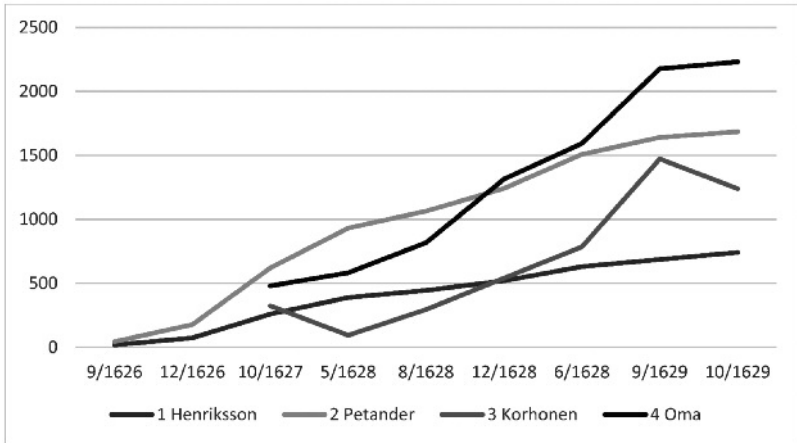
Elossa selvinneiden osuus on laskettu rekryyttien kokonaismäärästä, johon sisältyvät ruodutusluetteloissa tai sotaväenottoluetteloissa palvelukseen määrätty sekä katselmuksista löytyvät uudet sotilaat. Kaavio osoittaa, että parhaiten säilyttivät henkensä sotaretkellä komppanian n:o 3 sotilaat, jotka olivat Vöyriltä, Lapualta ja Vähästäkyröstä. Vähiten oli elossa palaavia komppaniassa n:o 6, jonka sotilaat olivat Kalajoelta, Pyhäjoelta, Lohtajalta ja Salosta.

Vertailua aikaisempaan tutkimukseen

Arvi Korhonen on seurannut suomalaisten joukko-osastojen vahvuuden kehitystä Preussin sodassa hyvinkin tarkasti vahvuusilmoitusten kautta. Taulukossa, jossa vertailen vuosikohtaisesti Korhosen lukuja omaan tutkimukseeni, huomio kiinnittyy siihen, että suurimmat erot ovat vuosien 1628 ja 1629 luvuissa, kun taas vuoden 1627 luvuissa ero on aika vähäinen.

Suurin ero Korhosen ja oman tutkimukseni välillä syntyi vuoden 1628 toukokuun kohdalla, kun tutkimuksessani löytyi 274 uutta sotilasta. Pohjanmaan joukot kuljetettiin Preussiin laivoilla vesien vapaututtua jäistä, mutta joskus kuljetukset viivästyivät pitkälle kesään.³⁵ Korhosen mukaan vuoden 1628 täydennykset (304 miestä) saapuivat elokuun alussa. Keitä sitten ovat nämä 274 miestä, jotka ilmestyvät katselmukseen Preussissa jo toukokuun alussa? Sotilaita on kaikista pitäjistä ja kaikista komppanioista. Lukumääränsä perusteella tämä erä voisi olla lähes normaali vuosittainen täydennyserä. Tiedot sotilaista ovat hyvin niukat, esimerkiksi ruodutusluettelot puuttuvat vuodelta 1628. Tarkastusrullakin vaikenee heistä lähes kokonaan, vain muutamista löytyy jotakin tietoa.

Milloin toukokuun 1628 katselmuksesta löytyvät uudet 274 sotilasta ovat tulleet Preussiin? Luontevin ratkaisu tähän ongelmaan olisi, että he ovat tulleet sinne jo edellisvuonna, mutta tämän pitäisi näkyä vahvuusluetteloissa. Toinen mahdollisuus on, että vuonna 1628 ensimmäinen erä sotilaita on viety Preussiin jo ennen toukokuun alkua. Vuonna 1628 kevät tuli aikaisin, joten se on ollut teoriassa mahdollista.³⁶ Laivausasiakirjat, mikäli niitä on säilynyt, voisivat tuoda lisävalaistusta tähän kysymykseen. Myös vuonna 1629 löytyi uusia sotilaita, tou-

Kaavio 3. Neljä erilaista kuolemankäyrää.³⁷

Four graphs of casualties.

kokuussa 63 ja vielä lokakuussakin 82. Korhonen on ilmeisesti oletta-
nut, että kaikki sotilaat tulivat Preussiin kesällä, mutta tutkimukseni
osoittaa, että täydennyksiä on täytynyt tulla myös syksyisin. Täyden-
nykset ovat saattaneet perustua myös vanhoihin määräyksiin, että ryk-
mentin vahvuus on pidettävä aina täytenä ja poistuma on täytettävä
joka vuosi.³⁸

Majuri Lydert Henriksson allekirjoitti vuonna 1630 tehdyn tarkas-
tuksen loppuraportin, jonka mukaan neljän vuoden aikana Pohjan-
maan rykmentistä kuoli vain 742 sotilasta. Tämä lukumäärä on ehdot-
tomasti liian pieni. Petanderin laskema luku 1 685 on yli kaksinkertai-
nen. Korhonen ei ole laskenut Preussin sodan kokonaistappioita, mut-
ta olen hänen lukujensa pohjalta päättänyt lukuun 1 240. Oman tutki-
mukseni mukaan Preussin sodassa kuoli noin 2 300, eli kolminkertai-
sesti sodan jälkeen raportoituun määrään verrattuna. Korhosen kuole-
mankäyrä laskee alussa ja lopussa, mikä kertoo vain siitä, että lähtötie-
dot eivät ole oikein. Hänen luvuillaan erinä kuukausina sotilaita kuo-
lee enemmän kuin heitä on Preussissa. Lopputulosten kirjavuus todis-
taa sodissa kuolleiden määrien selvittämisen vaikeutta.

Nilsson kertoo arvionsa 35 000–40 000 ruotsalaisen ja suomalaisen
miehen tappioista 1620-luvulla perustuvan Ruotsin yleisesikunnan lu-

kuihin sekä rykmenttistorioihin, joista hän mainitsee muun muassa Petanderin laskemat Pohjanmaan rykmentin tappiot. Hän pitää vuosina 1628 ja 1629 Preussiin vietyjen sotilaiden määriä liian alhaisina, koska lähdemateriaali on puutteellista. Hän on korjannut luvut näiltä osin vastaamaan komppanioiden normaalikokoja.³⁹ Oma tutkimukseni osoitti, että juuri näinä Nilssonin tarkoittamina vuosina Pohjanmaan aikaisemmin ilmoitetut rekrytoinnit ja myös poistunta olivat liian alhaiset.

Theresa Loe on tutkinut Ruotsin armeijan tappioita Suuressa Pohjan sodassa 1700–1720 kahden komppanian kautta. Hän ei erittele taisteluissa kuolleita ja tauteihin kuolleita. Kahden komppanian kokonaistappiot olivat 21 vuoden aikana yhteensä 1325.⁴⁰ Loen johtopäätöksiä on, että ei ole yhtä syytä tappioihin. Ainakin päätelmä, että ne johtuvat majoitustiloista, voidaan hylätä. Yhtenä kuolleisuuden suurimmista syistä Loe pitää muonan puutetta. Talvileirejä ei voi yksinään pitää syyllisinä, koska on myös esimerkkejä siitä, että kun muonaa oli riittävästi, kuolemat vähenivät. Tietenkin armeija itse esitti, että perussyy oli muonan puute. 300 vuotta myöhemmin on mahdotonta erottaa ruoan puutteen ja kehnon majoituksen vaikutusta toisistaan.⁴¹ Loen tutkimuksen mukaan vuosina 1700–1720 rekrytoitiin 1497 uutta sotilasta, joten kokonaistappio 1325 siitä laskettuna on 85%.

Jan Lindegren on tutkinut ruotsalaisen pitäjän sotilaiden kohtaloita väitöskirjassaan sotilaskohtaisesti.⁴² Hänen tutkimuksessaan tarkastelukauden (1620–1640) alussa sotilaita oli 36, 20 vuoden aikana rekrytoitiin 219 uutta sotilasta ja tarkastelukauden lopussa oli elossa 33. Palveluksessa oli siten yhteensä 255 sotilasta, joista 7 vapautettiin tai joutui vangituksi ja 215 oli todennäköisesti kuollut, mikä merkitsee 84%:n kuolleisuutta.⁴³

Lähdekritiikkiä

Tutkimuksen aikana heräsi monta kertaa epäily, onko taisteluissa kuolleiden suhteellinen osuus todella niin vähäinen kuin katselmuksista käy ilmi. Vain parisenkymmentä tapausta viittasi vihollisen toimiin, mikä on vain 0,8% todennäköisesti kuolleiden kokonaismäärästä (18/2280) ja 1,5% kuolleeksi ilmoitettujen määrästä (18/1235). Tulkit-

sin, että sotilas on kuollut tautiin, kun kuolinsyynä oli »död», mutta »slagen» tai »dödh skuten» -tapaiset ilmaisut tarkoittivat kaatunutta katselmusrullissa. Juhani Leskinen, joka on tutkinut miehistön poistumaa, on käyttänyt samoja kriteerejä.⁴⁴ Theresa Loe ei tutkimuksessaan erittele kaatuneita ja tauteihin kuolleita. Näin ei myöskään tehdä raportissa 16 norrlantilaisesta komppaniasta, jotka »lähtivät Liivinmaalle 19.5.1625 ja miten heille on käynyt 6.10.1626 mennessä». Sen mukaan sotilaita lähti 2351, mutta 15 kuukautta myöhemmin palasi vain 668. Tämän raportin yhden sarakkeen otsikko kertoo, että kuolleita ja kaatuneita ei eritellä.⁴⁵ Samoihin laskelmiin viittaa myös Nilsson kertoessaan tautikuolleisuudesta⁴⁶. Tuon ajan raporteissa ei ollut tapana eritellä kuolleita ja kaatuneita. Ainoa keino selvittää kaatuneet ja tauteihin kuolleet oli käydä läpi katselmusrullat ja jälkikäteen tehdyt tarkastusrullat. Tämänkin jälkeen oli kahdenlaista tietoa; tarkastusrulla ja ruodutusluettelon erilliselvitys kertoivat sotilaan kuolemasta ja kuolinpaikasta eri tavoin. Toisen mukaan sotilas kaatui, toisen mukaan kuoli tai saattoi olla elossakin. Kahdenlaisen tiedon olemassaolo oli suuri ongelma. Tarkastusrullan ilmoituksissa oli suuria eroja pitäjittäin. Noin neljännes pitäjistä (Hailuoto, Kemi, Kokkola, Laihia, Liminka, Vöyri) oli eritelty neljä viimeistä vuotta ja ilmoittanut myös sitä aikaisemmilta vuosilta elossa olevat. Toista ääripäätä edustavia oli vielä enemmän, noin kolmannes pitäjistä oli ilmoittanut vain vuonna 1629 kuolleet ja sitä aikaisemmilta vuosilta vain elossa olevat. Yhteismitatimmat tiedot oli laskettu sellaisenaan yhteen, taulukko oli ollut teknisesti »oikein» laadittu ja ilmeisesti »virallinen totuus» asiasta. Ruodutusten hoitaminen edellytti jonkinlaista väestökirjanpitoa, mutta säilyneet tiedot ovat hyvin fragmentaarisia. Kuningas edellytti väestökisterien ylläpitoa sekä papeilta että kihlakunnan tuomareilta pohtiessaan sota-vaen järjestyssääntöjä.⁴⁷ Käytännössä määräyksiä sovellettiin hiippakunnittain: Esimerkiksi Turun piispa Isak Rothovius on vanhojen tietojen mukaan antanut määräyksiä väestökirjanpidosta vuonna 1628, mutta ne on todennäköisesti annettu kuitenkin joskus vuosien 1644 ja 1652 välillä.⁴⁸

Johtopäätöksiä

Tutkimukseni osoitti, että myös tavallisten sotilaiden uria on mahdollista seurata ja se onnistuu nimenomaan prosopografisen menetelmän avulla 1600-luvun sotilaiden kohdalla, kun lähdeaineisto on fragmentaarinen. Täydelliseen varmuuteen sotilaiden kohtaloista on kuitenkin mahdotonta päästä lähteiden aukollisuuden ja ristiriitaisten tietojen takia. Tästä syystä tutkimusaineistoon saattaa kertyä myös ylimääräisiä sotilaita. Mukaan pujahtavien virheiden määrä on kuitenkin niin vähäinen, etteivät ryhmätason tarkastelut oleellisesti vääristy. Sen sijaan yksilötasolla on mahdollista, että mm. samannimisten samasta kylästä kotoisin olevien sotilaiden tapahtumahistoriat sekoittuvat.

Tutkimukseni kyseenalaisti aikaisemmat arviot ja tutkimukset Pohjanmaalta Preussin sotaan osallistuneiden määristä. Pohjanmaalta vietiin Preussiin ja siellä kuoli huomattavasti enemmän sotilaita kuin tähän asti on raportoitu. Vuonna 1630 tehdyn raportin tiedot kuolleista ja karanneista ovat hyvin puutteelliset siitä yksinkertaisesta syystä, että kaikki pitäjät eivät ole niitä ilmoittaneet. Oman tutkimukseni kokonaiskuolleisuus 82 % ei kuitenkaan oleellisesti poikennut vastaavista tutkimuksista vuosina 1620–1720 käydyistä sodista. Mielestäni aikaisempien arvioiden ja laskelmien ongelmakohta on siinä, että niissä usein oletetaan saman määrän astuneen armeijan palvelukseen kuin kunakin vuonna on rekrytoitu sotaväenotoissa. Toinen virhe voi aiheutua siitä, että vuoden aikana tapahtuvat täydennykset eivät ole mukana laskelmissa. Prosopografisen menetelmän ylivoimaisuus verrattuna pelkkiin »nuppilukuihin» perustuviin laskelmiin on siinä, että se paljastaa mm. sellaisen mahdottomuuden, että sotilaita kuolee enemmän kuin heitä on.

Yksi tärkeimmistä tutkimukseni tavoitteista oli selvittää, ketkä kuolivat taisteluissa ja ketkä tauteihin. Tietojen puuttumisen takia tämä ei onnistunut siinä laajuudessa, kuin olin alun perin olettanut. On mahdollista, että taisteluissa on kuollut enemmän kuin on dokumentoitu. Ristiriitaiset tiedot herättivät myös kysymyksen, onko ollut helpompi kertoa omaisille ja paikallisyhteisölle sotilaan vain kuolleen, tarkemmin syyt erittelemättä. Sodassa kaatuneeksi ilmoitettujen määrä oli joka tapauksessa yllättävän vähäinen. Suurimmat tappajat olivat kenttä- ja kulkutaudit, joita joskus myös rutoksi kutsuttiin.

Tiedot kuolinpaikoista, -vuosista ja -syistä olivat yllättävän ristiriitaisia. Tuli vaikutelma, ettei upseereilla tai papistolla ole ollut tietojen pohjaksi käytettävissään ajan tasalla olevia rekistereitä. Sodanjohtoa on palvellut tieto elossa olevista ja paenneista, mutta tieto kuolleista on ollut vähemmän tärkeää. Kumulatiivista tietoa kuolleista kerättiin satunnaisesti ja sekin oli hyvin epäluotettavaa. Tarkastusrulla sisälsi vain alun perin sotaan määrätty, täydennysmiehistö puuttui siitä lähes kokonaan. Tietojen luotettavuus vaihteli suuresti myös pitäjittäin, mikä kertoo siitä, että jotkut papit ovat hoitaneet väestökirjanpidon paremmin kuin toiset.

Tutkielmani tavoitteena oli raportoida sotilaista ryhmänä, mutta syntyneitä tietokantoja voi hyödyntää myös yksilötasolla. 1600-luvun sotakuolemia on mahdollista tutkia ja tarkentaa. Aikanaan tehtyjen raporttien tietosisältö on myös aiheellista kyseenalaistaa. Vaikka tutkimukseni tuloksia ei voi yleistää muihin joukko-osastoihin ja aikakausiin, se herätti epäilyksen, että samanlaisia ongelmia voi olla muidenkin rykmenttien rekrytoitujen ja kuolleiden määrissä. Lisätutkimuksia voisi tehdä laajemminkin siitä, miten kuolemat 1600-luvun sodissa on kirjattu ja raportoitu eri joukko-osastoissa Ruotsissa ja Suomessa.

Lähdeviitteet

- ¹ Lappalainen, Jussi T.: Suomen joukkojensiirrot 1638–1649. *Tiede ja Ase*. 44/1986, s. 140.
- ² Villstrand, Nils Erik: *Sveriges historia 1600–1721*. Norstedts, Stockholm 2011, s. 160.
- ³ Karonen, Petri: *Pohjoinen Suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. WSOY, Helsinki 2008, s. 34.
- ⁴ Nilsson, Sven A.: *De Stora krigens tid, Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*. Studia Historica Upsaliensia 161. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1990, s. 157.
- ⁵ Kaartinen, Marjo: Eettinen käänne – Hyvä ja oikea historia?, *Historian kirjoittamisesta*. Marjo Kaartinen & Anu Korhonen (toim.), Kirja-Aurora, Turku 2005, s. 208–209.
- ⁶ Hannula, J. O.: Sotalaitos ja sotaito 1600-luvun alusta vuoteen 1809, *Suomen kulttuuri-historia II*. WSOY, Porvoo 1934, s. 188–189.
- ⁷ Luukko, Armas: *Etelä-Pohjanmaan historia III, Nuijasodasta Isoonvihaan*. Etelä-Pohjanmaan historiatuimikunta, Vaasa 1945, s. 454.
- ⁸ Petander, J.-B. J.: Anteckningar om Österbottnisk Fotfolk 1625–1629, *Österbotten. Svensk-Österbottniska Samfundets årsbok 1966*. Svensk-Österbottniska Samfundet, Vasa 1966, s. 99–103.
- ⁹ SE/KrA/0022/0/1629/17 (1629), Krigsarkivet (KrA), Stockholm.
- ¹⁰ Villstrand, Nils Erik: *Anpassning eller Protest, Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*. Dissertation. Åbo Akademi 1992, s. 305–307.
- ¹¹ SE/KrA/0022/1626/2, kuvat 132–139, KrA.
- ¹² Riksarkivet. [<https://sok.riksarkivet.se/>]
- ¹³ Ruodutusluettelosta 1627–1635 löytyy ennen varsinaista vuoden 1630 ruodutusta

- »Rulla niistä nihdeistä, jotka on kirjoitettu sotaväkeen vuodesta 1627 alkaen ja jotka ovat elossa, piilottelevat tai ovat kuolleet», SE/KrA/0035/0/210, kuvat 372–393, KrA.
- ¹⁴ Mankell, Julius: *Anteckningar Rörande Finska Armeéns Och Finlands Krigshistoria*. Norstedt, Stockholm, 1870 (uusintapainos 2010); Generalstaben: *Sveriges Krig 1611–1632, Band II, Polska kriget*. Stockholm 1936.
- ¹⁵ Petander (1966), s. 117, 133, 162. Kuningas Kustaa II Aadolf halusi itse johtaa taistelujaja, jotka ajoittuivat pääosin kesäkausiin. Talvet hän vietti Tukholmassa ja saapui sotatoimi-alueelle aina toukokuussa vuosina 1627–1629.
- ¹⁶ Broady, Donald: *French prosopography. Definition and suggested readings*. [http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-broady-frenchprosop.htm], luettu 14.6.2020.
- ¹⁷ Keats-Rohan, K. S. B. (ed.): *Prosopography approaches and applications. A Handbook*. University of Oxford 2007, s. 62–63.
- ¹⁸ Petander (1966), s. 176.
- ¹⁹ Nilsson (1990), s. 162, 232.
- ²⁰ Vahtola, Jouko: *Suomen historia jääkaudesta Euroopan unioniin*. Otava, Helsinki 2003, s. 134.
- ²¹ Lappalainen (1986), s. 125. Hakkapeliitta-sarja jäi kesken Korhoselle langenneiden muiden tehtävien vuoksi. Vuonna 1977 tehtiin suunnitelma Hakkapeliitta-sarjan kahdesta jatko-osasta siten, että III osa olisi käsittänyt vuodet 1630–1637 ja IV osa vuodet 1638–1649. Suomen Akatemia myönsi Lappalaiselle määrärahan vuosiksi 1982–1985 tutkimusassistentin palkkaamiseen ja matkoihin ja pääesikunta tuki hanketta mikrofilmausmäärärahoilla. Ruotsalaista ja suomalaista lähdeaineistoa mikrofilmattiin ja aineistoa järjestettiin, mutta jatko-osien kirjoittamishanke ei koskaan toteutunut.
- ²² Roberts, Michael: *Gustavus Adolphus, A history of Sweden 1611–1632 (volume two)*. Green and Co, London 1958, s. 394.
- ²³ Korhonen, Arvi: *Eerikki Antinpoika*. WSOY, Porvoo 1953, s. 219–221. Eerikki Antinpoika oli tuolloin Riian sotakomissaarina. Hän oli karjalainen venäjäntulkki, joka kohosi Kustaa II Aadolfin armeijassa kenraalimajuriksi ja aateloitiin vuonna 1626 nimellä Trana.
- ²⁴ Petander (1966), s. 168.
- ²⁵ Korhonen, Arvi: *Hakkapeliittain historia II*. Sotahistoriallisen toimiston julkaisuja VII. WSOY, Porvoo 1943, s. 412.
- ²⁶ Korhonen (1943), s. 247.
- ²⁷ Korhonen (1953), s. 217.
- ²⁸ Korhonen (1943), s. 231.
- ²⁹ Sama, s. 355.
- ³⁰ Sama, s. 358–370.
- ³¹ Huhtamies, Mikko: *Sijaissotilasjärjestelmä ja väenotot. Taloudellissosiaalinen tutkimus sijaissotilaiden käytöstä Ala-Satakunnan väenotoissa vuosina 1631–1648*. Yliopistopaino Oy, Helsinki 2000, s. 33, 51–52.
- ³² Tekijän laatima sotilastietokanta.
- ³³ Tekijän laatima sotilastietokanta.
- ³⁴ Korhonen (1943), s. 149, 277, 414; tekijän laatima sotilastietokanta.
- ³⁵ Lappalainen (1986), s. 133–134.
- ³⁶ Generalstaben (1936), s. 403: »På grund av vårens tidiga inträde kunde en del av den svenska flottan redan under de sista dagarna av april återupptaga blockaden utanför Danzig.»
- ³⁷ SE/KrA/0022/1630/20, kuva 99, KrA; Petander (1966), s. 176; Korhonen (1943), s. 26, 148, 277, 412; Tekijän laatima sotilastietokanta.
- ³⁸ Styffe, C. G.: *Konung Gustaf II Adolfs Skrifter (Krigsfolks-Ordning [1619/1620], Anmärkningar angående utskrifning och värfning: »7 regementers skola hällas hwart thera starkt 8 fennickor och hwar fennika 270 man. Avgången skall fyllas hwart åhr»*). Norstedt, Stockholm, 1861 (uusintapainos 2010), s. 60.
- ³⁹ Nilsson (1990), s. 159–162.
- ⁴⁰ Loe, Theresa: *Where did all the soldiers go? An analysis of the Losses experienced by the*

Swedish Army during the Great Northern War. Master Thesis. Upsala University, Sweden 2012, s. 16, 72. [<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:558672/FULLTEXT01.pdf>], luettu 19.6.2020.

⁴¹ Loe (2012), s. 72–75.

⁴² Lindegren, Jan: *Utskrivning och utsugning. Produktion och reproduktion i Bygdeå 1620–1640*. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1980. Kyseessä on osa laajemmasta tutkimuksesta, jonka aiheena on »Militärstaten och bondesamhälle. Den svenska statmaktens tryck på bönderna 1620–1640».

⁴³ Lindegren (1980), s. 163–165.

⁴⁴ Leskinen, Juhani: *Miehistön poistunta suomalaisissa rykmenteissä vuosien 1655–1660 sotaretkellä*. Pro gradu- tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1978; Esimerkiksi Nils Bååtin Pohjanmaan rykmentti 1.7.1659: SE/KrA/0022/1659/6, kuvat 209, KrA, s. 213, 214.

⁴⁵ SE/KrA/0022/1626/12, kuvat 126–128, KrA. Kuvassa 128 erään sarakkeen otsikko: »Dödhe och slagne på åthskilliga ortter i Liflandh.»

⁴⁶ Nilsson (1990), s. 159.

⁴⁷ Styffe (1861), s. 18, 35. »Ty måste han [presten] ju ock kenna them och wetta af them, såsom och hålla register på them, at han them för mykinheet skull ej glömmar, och således sitt kall icke tilfyllest gör vtan försumar. [Häredzhöfdingen] Ther vpå sädhan hålla wissa register sigh til minnes när som honom så behöfves.»

⁴⁸ Nilsson (1990), s. 59.

Ostrobothnia Regiment's Casualties in Prussian War of 1626–1629

The article looks at the losses sustained by the Ostrobothnia Regiment in the so-called Prussian War fought between Sweden and Poland from 1626 to 1629. The study focuses on the rank-and-file foot soldiers and excludes soldiers in command and leadership positions. The primary sources include the general muster rolls of the Swedish army and post-war reviews of the regiment's status, prepared in 1630. The soldiers' backgrounds were investigated using allotment lists and draft records. Tables of the army's composition prepared by Julius Mankell and Sweden's general staff were used as secondary sources.

The research method is prosopographical; i.e., the casualty rate of a military formation is studied by analyzing data on individual soldiers, which contrasts with most earlier studies on casualty rates that are based on strength reports and head counts – the latter term means the number of soldiers transported to the theater. Reporting is essentially quantitative and looks for answers to questions such as how many conscripts deserted before embarkation, arrived in Prussia, were killed in action or succumbed to diseases, or survived the war. Rank-and-file soldiers are identified using three primary criteria: first name, patronymic (family name), and home locality, while the identification of warfighters in command and leadership positions is based on the rank, first name, and patronymic. The definite identification of all men is not possible; for example, if two men bearing identical names were conscripted from the same locality during a given year, their records may have become mixed-up. These cases are relatively rare, however.

The study brings into question the earlier estimates of the number of soldiers conscripted from the Ostrobothnia region by indicating

that the number of men shipped to the theater and lost there was much greater than previously reported and estimated. A review conducted in 1630 immediately after the war showed that 742 soldiers had lost their lives in the war, while this study reveals that the likely number was approximately three-fold at 2,280 men. An estimate conducted in 1966 also suggested that the number of men lost in the Prussian War was 1,685 more than twice the number quoted in the 1630 report. However, total losses determined in this study, standing at 82 percent of soldiers transported to Prussia, does not essentially differ from earlier estimates of rank-and-file casualty rates sustained in wars fought between 1620 and 1720. The actual fighting killed only around twenty men, which translates into 0.8 percent of total losses or 1.5 percent of the reported number of losses. This may suggest that the army and parishes observed different recording practices: was it found easier to just notify the family or the local community that a soldier was dead, without specifying the cause. Information available in the review records is contradictory to say the least with discrepancies appearing between the location, year, or cause of a soldier's death in various listings. Many men succumbed to field diseases, sometimes collectively called »plague.« Men from older cohorts fared better than their younger comrades since they had apparently developed better resistance to diseases. The study validated previous research in that hard labor combined with poor and inadequate diet contributed to high casualty rates. A soldier's career was usually brief: in 1628, approximately 60 percent of new recruits were lost during the first four months of service, and only 8 percent were alive by the end of the first service year. Information on soldiers was entered in listings with the primary purpose of enabling unit-level reporting, but the miniature biographies included therein also yield useful material for research into the fates of individual men.

(s. 1955), kauppatieteiden tohtori. Väitellyt 2006 Turun kauppakorkeakoulussa johtamisen alaan kuuluvasta aiheesta *Venäjän kaivosteollisuuden organisaatorakenne*. Työskennellyt liike-elämän ja korkeakoulumaailman johtotehtävissä. Julkaissut johtamisesta ja pedagogiikasta useita artikkeleita. Harrastaa sota- ja sukuhistoriaa.

Lillierin hiihtokomennuskunta – valkoisen armeijan erikoisjoukko vuonna 1918

Myyttiset Lillierin hiihtäjät

Sisällissodan taisteluista kertovassa kirjallisuudessa Lillierin hiihtäjät on yksi maineikkaimmista joukko-osastoista. Olli Korjuksen mukaan Suomen Vapaussota -teos vuodelta 1924 tuo esille Lillierin sankaruutta

useaan otteeseen. Häneen viitataan teoksessa kolmekymmentä kertaa eri yhteyksissä, Korjuksen laskelmien mukaan useammin kuin jääkäriaktivisti Elja Rihtnie-
meen ja yhtä usein kuin tulevaan jääkärikenraaliin ja Mannerheimin-ristin ritariin Paavo Talvelaan.¹

Karl O. Lillier. Kuva: *Suomen vapaussota vuonna 1918, osa IV*. Helsinki 1923.

Karl O. Lillier. Photo: *Suomen vapaussota vuonna 1918, Vol. IV*. Helsinki 1923.

Maineesta ja uroteoista huolimatta Lillierin hiihtäjistä ei ole kuitenkaan tehty sotahistoriallista tutkimusta. Yksittäisten taistelujoiden muistelmia on tosin julkaistu, mutta ne ovat jääneet suppeiksi tai yksipuolisiksi eikä niissä ole käytetty tutkimuksellista lähdekritiikkiä.²

Selvitän tässä artikkelissa, keitä Lillierin hiihtäjät olivat ja mihin

taisteluihin he osallistuivat Suomen sisällissodassa keväällä 1918. Tu-
keudun yhtäältä sotakirjallisuuteen, toisaalta valkosoturien omiin
muistelmiin sekä Kansallisarkistossa oleviin joukko-osastojen ja niiden
päälliköiden arkistoihin.

Hiihtokomennuskunnan perustaminen

Ruotsalainen Karl O. Lillier liittyi valkoiseen armeijaan vapaaehtoisena
19.2.1918. Hänet määrättiin Ylipäällikön päiväkäskyssä N:o 5 25.2.
1918 Hiihtokomennuskuntaan kapteenin arvoisena. Myöhemmin hän-
nen sotilasarvonsa korjattiin aliluutnantiksi.³

Perustettuun hiihtokomennuskuntaan tarvittiin hiihtotaitoisia soti-
laita. Heitä löytyi Pohjois- ja Itä-Suomen suojeluskunnista Haapave-
deltä, Iisalmeista ja Oulusta. Nämä vapaaehtoiset taistelijat kohtasivat
toisensa Seinäjoella 21.2.1918, missä heistä muodostettiin kolmen
joukkueen vahvuinen hiihtokomennuskunta.⁴

Joissakin kirjoituksissa on väitetty, että Lillier olisi ollut pelkästään
Iisalmen hiihtojoukkueen tai -pataljoonan komentaja, mikä ei kuiten-
kaan pidä paikkaansa. Lillierin hiihtokomennuskunta oli komppanian
vahvuinen yksikkö, joka koostui kolmesta joukkueesta: Haapaveden,
Iisalmen ja Oulun joukkueista. Näistä joukkueista muodostettiin myö-
hemmin erilaisia kokoonpanoja yksittäisiä taistelu- tai tiedustelutehtä-
viä suorittamaan. Haapaveteläiset olivat hiihtokomennuskunnan I
joukkue. Komppanian II joukkueen muodostivat Iisalmen I vapaaeh-
toisen suksijoukkueen miehet ja III joukkueen Oulun suojeluskunnan
I hiihtokomennuskunta.⁵

Hiihtokomennuskunnan toiminnan alkupäivinä iismelaisten
joukkueenjohtajana toimi luutnantti Arvo Lyytinen. Hänen siirryt-
tyään Porin rykmenttiin nousi Iisalmen joukkueen johtajaksi Josef
Kuosmanen. Haapaveteläisten joukkueenjohtaja oli viipurilainen Au-
gust Zuist. Oululaisten joukkueenjohtajana toimi koko sodan ajan Pu-
dasjärveltä kotoisin ollut August Forström.⁶

Tarkkaa, yksiselitteistä luetteloä kaikista Lillierin hiihtokomennus-
kuntaan kuuluneista taistelijoista ei ole olemassa. Oulun suojeluskun-
nan arkistosta löytyy luettelo Oulun I hiihtokomennuskunnan jäsenis-
tä, jotka lähtivät Oulusta kohti Seinäjokea 21.2.1918. Siellä nämä 38

pohjoispohjalaista taistelijaa liittyivät vapaaehtoisina Lillierin hiihtäjiin.⁷

Haapaveden ja Iisalmen suojeluskuntien Lillierin hiihtäjistä ei ole vastaavaa listaa. Joitakin heistä voidaan kuitenkin identifoida Lillierin sodan lopussa tekemien palkitsemisehdotusten perusteella. Palaan heihin tämän artikkelin lopussa.⁸

Hiihtokomennuskunnan taistelupaikat

Oulun I hiihtokomennuskunnan taistelijan Kalle Lahtisen mukaan hänen sotapolkunsa Lillierin hiihtäjissä koostui kahdeksasta taistelusta: Luha-lahti, Heinijärvi, Bomarkku (lienee Pomarkku), Kallija (lienee Kalliokie-
li), Ikaalinen, Kyröskoski, Virrat ja Tampere. Muut Vapaussoturien elämäkerrastoon kirjoittaneet oululaiset Lillierin hiihtäjät kuvaavat suurin piirtein saman tien Ikaalista Tamperelle, mutta ilman Heinijärven ja Pomarkun taisteluita. Heinijärven taistelua ei löydy sisällissodan taistelupaikkakortistosta. Se voi olla joku yksittäinen pienehkö kahakka, jota ei ole jostain syystä kirjattu kortistoon. Pomarkun taistelu on sen sijaan käyty, mutta Lillierin hiihtäjistä vain muutama näyttää osallistuneen siihen.⁹

Nämä Lahtisen ja hänen aseveljiensä nimeämät taistelut ovat myös samat kuin mistä Lillier kertoo pal-

<i>Sukunimi</i>	<i>Etunimi</i>	<i>Kotipaikka</i>
Barkman	Gunnar	Taivalkoski
Forström	August	Pudasjärvi
Heikkinen	Juho	Muhos
Hiltunen	Jaakko	Pudasjärvi
Hyryläinen	Matti	Muhos
Illikainen	Antti August	Pudasjärvi
Kalila	Pekka	Muhos
Kela	August	Pudasjärvi
Klaavu	Antti	Paavola
Konttila	Matti	Pudasjärvi
Kärnä	Aarne	Muhos
Lahtinen	Kalle	Muhos
Lantto	livari	Oulu
Lappalainen	Veli	Oulu
Launonen	Väinö	Paavola
Liedes	Yrjö	Ii
Merenheimo	Urho	Oulunsalo
Mäkelä	Uuno	Tyrnävä
Mäki	Eemil	Oulu
Niiranen	Aappo	Muhos
Paavola	Pekka	
Parkkinen	Jaako	Ylikkieminki
Petäjälampi	Juho	Pudasjärvi
Piira	Kalle	Pudasjärvi
Piri	Kalle	Pudasjärvi
Rahko	Joona	Rantsila
Rantala	Emil	Tyrnävä
Ritola	J.	Lumijoki
Ruonakangas	J.	Kiiminki
Seikkala	Anshelm	Lumijoki
Svinhufvud	Mikko	Sotkamo
Timonen	Matti	Ylikkieminki
Toikka	Kalle	Lumijoki
Tyllinoja	Yrjö	Muhos
Törnros	Edvin	Paavola
Vesa	Jussi	Lumijoki

Taulukko 1. Oulun I hiihtokomennuskunnan jäsenet eli Lillierin hiihtäjien 3. joukkue.

Personnel of the I Oulu Ski Detachment, i.e., 3rd platoon of Lillier's skiers.

kitsemisehdotuksessaan Tampereella huhtikuun 1918 alussa. Myöskään hän ei mainitse Heinijärveä tai Pomarkkua.¹⁰

Iisalmen suojeluskunnan suksijoukkueen Korolainen osallistui Pomarkun, mutta myös Lassilan, Harjakankaan ja Noormarkun valtauksen. Iisalmen suojeluskunnan arkiston mukaan hän ei ollut lainkaan Ikaalisten alueen eikä Siuron, Nokian tai Villilän taisteluissa. Lahtisen ja Korolaisen tietojen mukaan näyttää siltä, että yksittäiset taistelijat, ryhmät tai joukkueet ovat osallistuneet eri yksiköissä eri taisteluihin. Välttämättä kaikki miehet eivät osallistuneet kaikkiin taisteluihin, koska Lillierin hiihtokomennuskunnan koko vaihteli sodan aikana seitsemästäkymmenestä aina sataan viiteenkymmeneen. Jotkut taistelijat ovat voineet kuulua yhdessä taistelussa von Hertzenin tai Lavian hiihtäjiin, toisessa Lillierin hiihtäjiin.¹¹

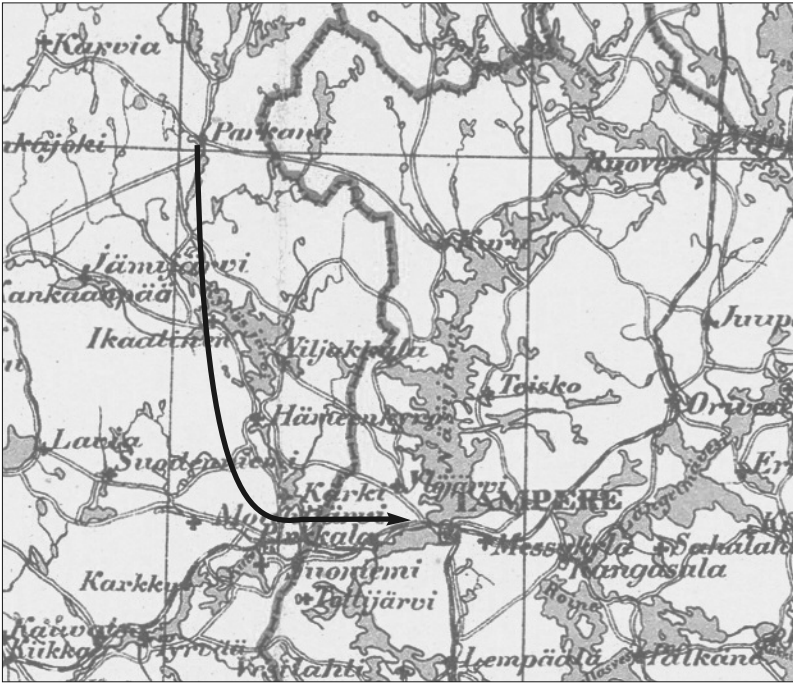
Kuvaan seuraavaksi Lillierin hiihtäjien taistelujen tien, jonka joukko-osasto kulkee Lillierin johdolla Ikaalisista aina Tampereelle saakka. Taulukkoon 2 on koottu Lillierin hiihtäjien taistelut helmi–huhtikuun 1918 aikana Satakunnan rintamalla.¹² Tämä Lillierin hiihtokomennuskunnan taistelujen tie on havainnollistettu kartassa 1.

Päiväys	Taistelu/Kunta	Taistelupaikka
26.2.1918	Ikaalinen	Kalliokieli, Riitiala
2.–16.3.1918	Ikaalinen	Ikaalinen, Haapimaa, Kurkela, Sikuri, Luhalahti
17.3.1918	Viljakkala	Inkula
24.3.1918	Hämeenkyrö	Kyröskoski
25.–27.3.1918	Pohj. Pirkkala	Heinijärvi, Herttuaala, Siuro, Nokia, Villilä
6.4.1918	Tampere	Villilä

Taulukko 2: Lillierin hiihtäjien taistelut 1918 Satakunnan rintamalla

Tulikaste Riitialassa ja Kalliokielessä

Lillierin hiihtokomennuskunnan ensimmäiset taistelut käytiin Ikaalisissa 26.2.1918. Pari päivää ennen taisteluita se siirtyi Seinäjoelta Kaanpäähän, jolloin se oli 120 miehen vahvuinen. Sieltä komennuskunta suuntasi kahtena joukkueena, joiden yhteinen vahvuus oli 70 miestä, yömarssilla Kyrösjärven koillispuolelle tuhoamaan siellä olevia

Kartta 1. Lillierin hihtäjien taistelujen tie 1918. Taustakartta: doria.fi (Suomi, Kaukokarjala, Kuola, Maanmittaushallitus 1918).

The campaign of Lillier's skiers 1918.

vihollisia. Marssin aikana nämä kaksi joukkuetta kadottivat yhteyden toisiinsa. Niiden piti yöpyä Kyrösjärven länsirannalla Soukon talossa, mutta vain toinen, ruotsalaisen aliupseerin johtama joukkue, teki niin. Seuraavana aamuna joukkue hyökkäsi 40 miehen vahvuisena Kalliokielen kylään, joka sijaitsi järven vastakkaisella puolella. Ennen hyökkäystä se lähetti tiedon tulevasta hyökkäyksestä Ikaalisten suojeluskunnalle pyytäen tukea, ja suojeluskunta lähetti pyydetyn apujoukon. Kun Ikaalisten suojeluskuntalaiset pääsivät perille Kalliokielen kylään, se oli jo vallattu.¹³

Hiihtokomennuskunnan toinen joukkue Lillierin johdolla päättyi yömarssin jälkeen Ikaalisten Riitalan kylän etumaaston aamuyöllä 26.2.1918. Se yöpyi kylän tuntumassa metsässä. Lillier odotti aamupäi-

vän ja aloitti hyökkäyksen Riitialan kylään iltapäivällä. Hyökkäys alkoi kuitenkin liian myöhään, ja punaiset olivat melkein jo ehtineet saarrosta Lillierin joukkueen. Se pääsi kuitenkin murtautumaan saartorenkään läpi Ikaalisten suuntaan.¹⁴

Kalliokielen kylä sijaitsi useamman kilometrin päässä etelään Lillierin johtaman joukkueen kohteesta Riitialasta. Kalliokielen kylän valtaajat, Lillierin miehet ja Ikaalisten suojeluskunnan miehet ottivat Kalliokielessä vangiksi viisi punaista, joista kolme teloitettiin. Punaisten komppanianpäällikkö Erkki Raide joutui Uljaan taloon saarroksiin taistelujen aikana. Hän onnistui kuitenkin piiloutumaan valkoisilta talon kivijalkaan. Sieltä hän todisti kolmen punaisen toverinsa teloitusta. Punaisten vankien teloitusten jälkeen Kalliokielen kylää lähestyi hiihtäen Riitialasta päin punakaartin osasto, jota valkoiset luulivat omikseen, Lillierin joukkueeksi, ja lähtivät vastaan. Punaiset ampuivat vastaan lähteneitä valkoisia, ja Lillierin hiihtäjien mukana ollut Ikaalisten suojeluskuntalaisten Granstedt ja pohjalainen Haapala menehtyivät. Punaisten mukaan Kalliokielen kylässä olleiden valkoisten käsivarsinauhoissa oli kolme eri tunnusta: »Järjestyskaarti», »S» ja »Haapavesi».¹⁵

Riitialan ja Kalliokielen taistelupaikat on havainnollistettu kartassa 2. Niiden välinen matka on noin 5 km. Kartan nuolet osoittavat Lillierin kahteen eri joukkueeseen jakautuneen komennuskunnan kohteita Kyrösjärven pohjoispäässä.

Kalliokielen tapahtumia muistelevat iisalmelaiset Kuosmanen ja Korolainen eivät mainitse teloituksia. Haapaveteläinen mestarihiihtäjä Tapani Niku, joka Korolaisen mukaan oli Kalliokielessä, ei myöskään ole kertonut teloituksista. Oulun joukkueen Lahtinenkaan ei mainitse tapahtumaa, vaikka kertookin olleensa Kalliokielen kylän taistelussa mukana.¹⁶

Ikaalisten taistelut

Lillierin hiihtäjien ensimmäiset taistelut olivat menestyksellisiä: punaiset karkotettiin Kyrösjärven pohjoisrannan kylistä. Taisteluiden jälkeen Lillier molempine joukkueineen vetäytyi Ikaalisten suuntaan. Tiedustelutietojen mukaan vihollinen uhkasi valkoisia Virtain suunnasta, jonne Lillierin hiihtäjät lähtivät. Hiihtokomennuskunta suoritti hiihto-

marssin reittiä Ikaalinen–Parkano–Virrat. Kun Lillier pääsi Virroille, ei siellä enää ollut punaisia. Lillier jäi Oulun ja Haapaveden joukkueiden kanssa maaliskuun alkuun saakka Virtain Pihlajavedelle harjoitteluun. Iisalmen joukkue, joka oli partioinut muutaman päivän Ikaalisten tiennoilla, siirtyi myös hiihtäen Virroille. Heti kun se pääsi perille, joukkue määrättiin palaamaan hevoskuljetuksella takaisin Ikaalisiin tiedustelutehtäviin.¹⁷

Virroilta Lillier siirtyi lyhyen, parin päivän harjoittelujakson jälkeen joukkoineen Parkanoon, josta hänelle tuli kuitenkin kiire rientää Ikaalisten suojeluskuntajoukkojen avuksi punaisten Ikaalisiin aloittaman hyökkäyksen torjumiseksi. 4.3.1918 Lillier saapui Kilvakkalaan ja kävi sieltä käsin hyökkäämään kohti Viljalan kylää. Hiihtokomennuskunta saikin vielä saman päivän iltaan mennessä kylän vallattua.¹⁸

Ikaalisten taistelut maaliskuun alkupäivinä olivat vähäisiä kahakoita. Vain yksi punaisten hyökkäyksistä oli voimakas (10.3.1918). Valkoiset torjuivat sen, minkä jälkeen he puolestaan aloittivat hyökkäyksen kohti etelää Kyrösjärven länsipuolella. Ikaalisten joukkoja johtanut von Gerich lähetti Lillierin hiihtäjät Vatulaan tavoitteenaan hyökätä sieltä ensin Vattiaiseen ja sen jälkeen Kurkelaan. Vattiainen vallattiin helposti. Lillierin joukot katkaisivat punaisten yhteyden Sikuriin, minkä jälkeen joukot tunkeutuivat pohjoiseen kohden Sarkkilaa kohdaten vain heikkoa vastarintaa.¹⁹

Seuraavaksi Lillierin hiihtokomennuskunta osallistui taisteluihin, joita käytiin Kyrösjärven itäpuolella Leutolan kylässä ja Viljakkalassa. Komennuskunnan vahvuus näissä taisteluissa oli noin 80 miestä. Taisteluiden jälkeen punaiset vetäytyivät järven jäätä pitkin etelään kohti Luhalahtea ja Viljakkalaa. Lillierin hiihtokomennuskunta lähetettiin selvittämään, minne punaiset olivat paenneet. Kävi ilmi, että he olivat poistuneet itään yli järven ja etelään Sikurin ja Vatulan kautta. Kylien ympäristön metsät puhdistettiin vihollisista ja taistelusta saatiin iso sotasaalis.²⁰

Ikaalisten taistelujen päätyttyä valkoisten voittoon järjestettiin Satakunnan rintaman joukot 12.3.1918 uudestaan. Lillier ylennettiin luutnantiksi samana päivänä. Turun ja Ikaalisten kolmen komppanian vahvuisten pataljoonien lisäksi muodostettiin Jalasjärven komppania, Kauhajoen ja Vähänkyrön komppania, (Lillierin) hiihtokomppania, konekiväärikomennuskunta ja tykistö.²¹

Viljakkalan ja Hämeenkyrön taistelut

Ikaalisissa valkoiset kadottivat yhteyden viholliseen pariaksi päiväksi. 15.3.1918 Linderin joukot alkoivat edetä kohti etelää Lillierin hiihtäjien ollessa Kyrösjärven itärannalla Rehnäckin johtaman pataljoonan etujoukkona. Lillierin hiihtäjien vahvuus oli tässä vaiheessa 150 miestä. Luhalahtea lähestyttäessä Lillier pääsi iskemään punaisten etelästä lähestyvän joukon sivustaan Sipsiön kylän kautta kiertäen. Lillierin hiihtäjät pystyivät pidättelemään ylivoimaista vihollista pari tuntia, kunnes Rehnäck joukkoineen ehti avuksi. Taistelu jatkui koko yön. Aamulla Rehnäck hyökkäsi kahdella komppaniolla vihollisen kimppuun Lillierin hiihtäjien koukatessa vastustajan sivustaan. Punaiset alkoivat vetäytyä, ja Lillier lähti seuraamaan vihollista. Lillierin hiihtokomppania hiihti järven yli ja sai Luhalahden eteläpuolella katkaistuksi vihollisen paluutien Viljakkalaan. Punaiset pakotettiin perääntymään tien eteläpuolella oleviin metsiin. Rehnäckin pataljoona ja Lillierin hiihtäjät majoittuivat suuren sotasaaliin kanssa Luhalahteen.²²

Luhalahden voittoisan taistelun jälkeen valkoiset yrittivät vallata Viljakkalan. Lillierin hiihtäjät lähetettiin 17.3.1918 Kyrösjärven jään yli kohti Viljakkalaa, jonka Lillier lähestyessään huomasi vahvasti miehiteytyksi. Hiihtokomppania pääsi kuitenkin Inkulan sillan yli, minkä jälkeen eteneminen pysähtyi ylivoimaisen vihollisen edessä. Rehnäck saapui paikalle pataljoonansa kanssa ja ryhtyi hyökkäämään rintamassa kohti punaisia samaan aikaan, kun Lillier yritti koukata vihollisen sivustaan. Molemmat sivustat olivat kuitenkin avoimien jääkenttien takana eikä Lillier onnistunut suorittamaan kiertoliikettä. Iltapäivällä klo 16:n aikaan valkoiset eivät enää päässeet etenemään.²³

Yön pimeydessä 18.3.1918 valkoiset vetäytyivät punaisten huomamatta Viljakkalan edustalta lukuun ottamatta Lillierin hiihtäjiä, jotka jäivät Inkulaan ylläpitämään laukaustenvaihtoa. Aikaisin aamulla 18.3. myös Lillier miehineen vetäytyi Kyrösjärven jään yli järven länsirannalle Osaraan. Loppuun kulunut hiihtokomppania tarvitsi lepoa ja ruokaa. Mutta koska Viljakkalan rintamaa ei voinut jättää kokonaan vartiomatta, Lillier palasi Inkulaan 15 vapaaehtoisen kanssa vielä samana päivänä. Punaiset luulivat Inkulan olevan edelleen valkoisten pataljoonan hallussa, vaikka siellä oli vain Lillier 15 miehensä kanssa. Punaiset kohdistivat ankaraa tulitusta kohden kylää, joka syttyi pala-

maan. Illalla Lillier vetäytyi joukkoineen uudestaan Osaraan. Vasta seuraavana päivänä, 19.3., punaiset saivat Inkulan miehitettyä valkoisten jätettyä kylän heille.²⁴

Rintama jähmettyi paikoilleen ja alkoi muutaman päivän asemasota. Lillierin hiihtäjiä käytettiin tiedusteluun Viljakkalan–Luhalahden (vasemmalla) rintamalinjalla ja Kyröskosken (oikealla) rintamalinjalla. Kyröskoski ja Viljakkala Inkula mukaan lukien olivat punaisten hallussa valkoisten ryhmittäessä niiden pohjoispuolelle. Itse Lillier oli paleluttanut jalkansa eikä voinut hiihtää.²⁵

Hjalmarssonin onnistuttua etenemään Pengonpohjasta Viljakkalan eteläpuolelle 23.3.1918 Linder aloitti hyökkäyksen Kyröskosken pohjoispuolella kohti etelää. Osa Lillierin hiihtäjien miehistä osallistui hyökkäykseen Oulun jalkaväkikomppanian mukana. Vastustajan vastarinta murrettiin 23.3. mennessä. Punaiset vetäytyivät pakokauhun vallassa Tampereen suuntaan. Taisteluiden kuluttamat Kyröskosken valanneet joukot jätettiin Kyröskoskelle lepäämään, vain Lillier lähetettiin sieltä tiedustelemaan hiihtäjiensä kanssa Hämeenkyröön. Ilmeisesti Lillierin paleltunut jalka oli saatu kuntoon ja hän pystyi taas hiihtämään.²⁶

Hämeenkyrössä Lillierin hiihtäjistä ja Oulun pataljoonan Lindströmin komppaniasta muodostettiin nopeasti liikkuva erikoisyksikkö, jonka tehtävä oli alun perin edetä Kärjen kautta Kulovedelle. Lillier ennätti vähäisten kahakoiden jälkeen aina Kärjen ja Tampere–Pori-radan puoliväliin, ennen kuin hänet määrättiin Herttualaan varmistamaan lännen suuntaa. Siellä Lillierin hiihtäjät alistettiin majuri Pellin uuteen yksikköön, johon kuuluivat myös Oulun ja Raahen komppaniat sekä tykistöosasto, patteri Ek. Pellin yksikkö majoittui Herttualaan ja Laitilaan valmiina etenemään etelään.²⁷

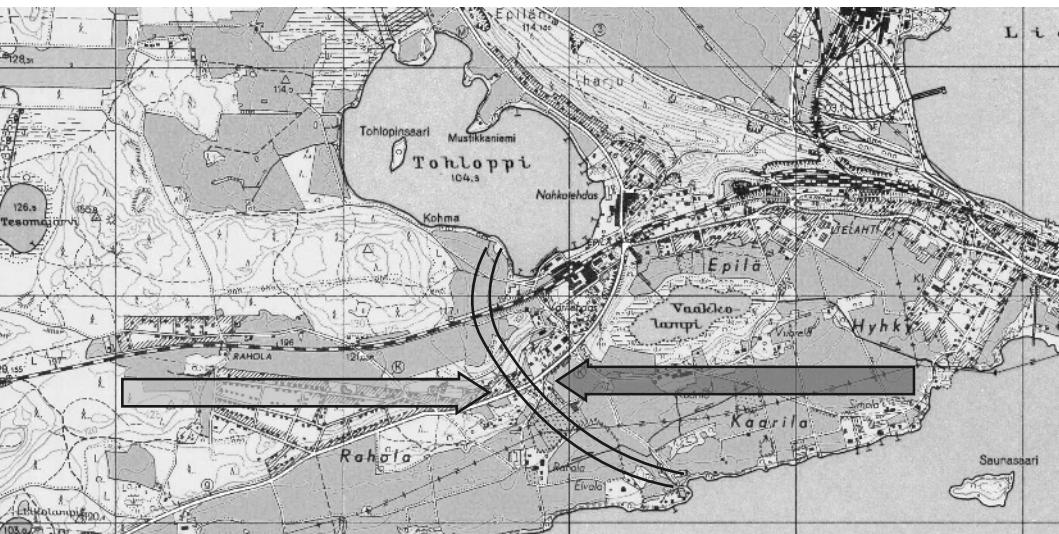
Siuron ja Nokian valtaus

Lillierin esimiehenä oli Herttualasta lähtien Venäjän armeijassa upseerikoulutuksen saanut majuri Aleksander Pell, jonka johtaman kolonnan päällystöön kuuluivat Lillierin lisäksi kapteeni Ek (tykistöpatterin komentaja), luutnantti Volter (komppanianpäällikkö), vänrikki Rehnholm, vänrikki Sairio, luutnantti Laskari ja aliupseerit Lavast ja Kuiri.²⁸

Pell lähti hyökkäykseen kohti Siuroa Lillierin hiihtäjien tiedustelijat kärjessään 25.3.1918. Vihollinen aloitti ennen Siuroa tulituksen Linna-
vuoren kukkulalta. Laukaustenvaihdon jälkeen Lillierin tiedustelijat
vetäytyivät pohjoiseen. Seuraavana päivänä Pell pääjoukkonsa ja Lillie-
rin hiihtäjien kanssa rynnäköi Siuroon ja kukisti ilman omia tappioita
sinne jääneet punaiset.²⁹

Punaisten pääjoukko oli tässä vaiheessa jo vetäytynyt rautateitse
Tampereelle. Väliaikaisesti Kyröskosken hyökkäyksen aikana Oulun
jalkaväkikomppaniaan siirtyneet taistelijat palasivat takaisin Lillierin
hiihtäjiin. Sen jälkeen Lillierin hiihtäjät osallistuivat Siuron ja Nokian
valtauksen 27.3. sekä Villilän valtauksen 28.3.³⁰

Siurossa osasto Pell sai tehtäväkseen edetä 27.3.1918 Nokian kautta
Villilään. Matkaa Siurosta Villilään Nokian kautta oli noin 15 kilomet-
riä. Lillierin hiihtäjät etujoukkonaan Pell lähti liikkeelle yöllä 01:00.
Kolonna pääsi Nokialle ilman vastarintaa. Nokialla Lillierin hiihtäjät
yllättivät punaiset. Seuranneen lyhyen taistelun aikana Lillierin miehet
onnistuivat vangitsemaan 50 aseistettua punaista.³¹

Kartta 3. Villilän rintama 1918. Taustakartta:
vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi (Peruskartta, Maanmittaushallitus 1953)

Villilä front 1918.

Nokian jälkeen joukot etenivät Pitkäniemen sairaalan kautta kohti Villilää. Pitkäniemen kohdalla olleet vahvat, venäläisten rakentamat varustukset oli tyhjennetty. Vasta Villilän kohdalla Lillier kohtasi vastarintaa. Syntyi taistelu, jossa valkoisten joukot olivat molemmin puolin Tampere–Nokia-maatietä Poriin menevän rautatien eteläpuolella. Pellin pääjoukko tuli Lillierin avuksi. Punaiset lähettivät panssarijunansa taisteluun. Se tulitti Pellin joukkojen vasenta sivustaa niin, että siellä oli syntymäisillään pakokauhu. Ekin patteri alkoi ampua junaa, joka vetäytyi. Valkoiset saivat radan rikottua. Pell sai yhteyden Pyhäjärven etelärannalle, järven vastakkaisella puolella oleviin valkoisiin joukkoihin. Näin Tampereen yhteys länteen oli katkaistu. Uusi rintamalinja kulki Villilän itäpuolella Pyhäjärven rannasta Kaarilan alueiden läpi kohden Tohlopinjärven lounaispuolella olevaa kukkulaa. Rintama jäähmettyi paikoilleen. Punaisten puolustusasemat sijaitsivat linjalla Epilänharju–Winterin tehtaana rakennukset–Kaarila päätyen Pyhäjärven rantaan.³²

Villilässä Tamperetta piirittämässä

Pellin komennossa Villilän rintamalohkolla olivat Raahen vapaaehtoiset joukot (109 sotilasta), Lillierin hiihtäjät (79 sotilasta), Volterin hiihtäjät (75 sotilasta), Rehnholmin vapaaehtoiset (55 sotilasta) ja Oulun II rintamakomennuskunta. Yhteensä Pellillä oli 600 miestä komennossaan. Lillier sai 27.3.1918 ansioistaan IV:n luokan vapaudenristin ja hänet ylennettiin kapteeniksi.³³

Villilän valtauksen jälkeen 27.3. koko Satakunnan rintaman hyökkäys pysähtyi Lielähti–Epilä–Kaarila-linjalle, jota punaiset pystyivät harju- ja järvimaaston takia sekä venäläisten alueelle rakentamia juoksuhautoja hyödyntäen helposti puolustamaan. Näin punaiset onnistuivat estämään Tampereen valtauksen lännestä, Villilän suunnasta. Lillier miehineen osallistui punaisten sitomiseen länsirintamalla ennen kuin joukko-osasto pääsi etenemään Tampereelle. Tampereen punaisten antauduttua Lillierin hiihtäjät siirtyivät 6.4. Pispalaan. Lillier raportoi Pellille vielä 9.4. tukikohdastaan Pispalasta.³⁴

Villilän rintaman sijaintia Tampereella havainnollistaa kartta 3.

Lauri Lepolan mukaan Kristiinan krenatöörit puhdistivat valtauksen jälkeen läntistä Tamperetta (Pispala, Epilä ja Lielähti) teloittaen

punaisia. Nämä krenatöörit olivat hänen mukaansa samoja miehiä, jotka olivat vallanneet Siuron ja Nokian. Itse asiassa Lillierin hiihtäjät Pellin kolonnan etujoukkona valtasivat Siuron ja Nokian, Kristiinan krenatöörit tulivat jälkijoukossa. On mahdollista, että Kristiinan krenatöörit suorittivat Pispalassa tapahtuneet teloitukset. Tosin Lillierin hiihtäjien Iisalmen joukkueenjohtaja Kuosmanen kertoo hänen joukkueensa osallistuneen vielä Tampereella punaisten antautumisen jälkeen »puhdistustoimiin».³⁵

Lillierin hiihtäjien palkitseminen

Ollessaan Villilässä 1.4.1918 Lillier teki palkitsemis- ja ylennysehdotuksen länsirintaman komentajalle Linderille, joka toimitti sen ylipäällikö Mannerheimille. Lillier ehdotti urhoollisuusmitalia 16 miehelleen: kolmen joukkueenjohtajan (Haapaveden, Iisalmen ja Oulun) lisäksi viidelle haapavedeläiselle, seitsemälle iisalmelaiselle ja yhdelle oululaiselle.³⁶

Lillier esitti, että Haapaveden ja Iisalmen miesten joukkueenjohtajat, August Zuist Viipurista ja Josef Kuosmanen Iisalmelta, palkittaisiin rohkeudesta ja neuvokkuudesta. Kuosmasta ehdotettiin lisäksi ylennettäväksi kenttävääpeliksi. Kuosmasen palkitsemisehdotuksessa Lillier myös kertasi sen taistelujen tien, jonka Kuosmanen oli yhdessä Lillierin kanssa kulkenut: Luhalahti, Viljakkala, Kyröskoski, Hämeenkyrö, Nokia ja Tampere. Hän ei maininnut Pomarkun, Lassilan, Harjakankaan tai Noormarkun taisteluja. Tämä vahvistaa, että Lillierin hiihtäjät eivät noihin läntisen Satakunnan taisteluihin osallistuneet omana yksikkönään. Yksittäisiä taistelijoita Lillierin hiihtokomennuskunnasta on kuitenkin voinut niihin osallistua.³⁷

Oulun joukkueenjohtajalle, pudasjärveläiselle August Forsströmille, Lillier ehdotti mitalia siitä, että tämä oli Ikaalisissa puolustanut asemia menestyksekkäästi alivoimaisen ryhmän kanssa. Iisalmen joukkueen miehille Paavo Vilhuselle Lapinlahdelta ja Iisalmelta kotoisin oleville Ville Rauniolle, Eino Åsenbyggille, Sylvi Hukkaselle, Aarne Laitiselle ja Kusti Kokkoselle sekä Haapaveden joukkueen taistelijoille Tapani Nikulle, Arttu Kempille, Lauri Niemelälle ja Aappo Mattilalle hän ehdotti mitalia urhoollisuudesta ja neuvokkuudesta, samoin kuin Oulun jouk-

kueen pudasjärveläiselle A. A. Illikaiselle. U. J. Hakkilalle Haapavedeltä ja Kalle Kainulaiselle Iisalmelta Lillier ehdotti mitalia osoitetusta urhoollisuudesta ja neuvokkuudesta yöllisissä taisteluissa Sikurin kylässä, missä molemmat olivat haavoittuneet. Tietoja muista Lillierin joukkojen tappioista ei ole kuin se, että Kalliokielessä kaatui pohjalainen Haapala.³⁸

Lillierin joukot saivat myös muita mitaleja käymistään taisteluista. Kaikki saivat osallistumisestaan sotaan Vapaussodan muistomitalin. Lisäksi kaikki saivat osallistumisesta Tampereen valtauksen Tampereen valtauksen muistomitalin. Kolmanneksi Lillierin hiihtäjille tehtiin myös oma muistomitali. Tämän harvinaisen mitalin saivat vain Lillierin hiihtäjät, ja sen myönsi Lillierin hiihtäjien aseveliyhdistys, joka toimi 1920-luvun alussa.³⁹

Lillierin hiihtokomennuskunnan lakkauttaminen

Ennen Lillierin hiihtäjien hajottamista komennuskunnasta otettiin valokuva. Väinö Niku lahjoitti sen Suomen sotaturmat 1914–1922 -hankkeelle. Kuva lienee ainoa valokuva Lillierin hiihtäjistä.⁴⁰

Lillierin hiihtokomennuskunnan johtaja Karl O. Lillier seisoo pistoolilaukku vyöllään kuvan oikeassa reunassa, toiseksi alimmalla rivillä kolmantena oikealta. Hän pitelee suksisauvaa oikeassa kädessään. Jotkut taistelijat ovat kiinnittäneet turkishattuunsa havunoksia merkiksi kuulumisesta Tampereen vallanneeseen valkoiseen armeijaan.

Lillierin hiihtäjät.
Kuva: Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, Tampere kokoelma-24, Väinö Niku. Kansallisarkisto.

Lillier's skiers.
Photo: War Victims of Finland 1914–1922 project database, Tampere collection-24, Väinö Niku. National Archives.

Tampereen valtauksen jälkeen Lillierin hiihtokomennuskunta hajotettiin. Syitä yksikön hajottamiseen lienee useita. Kevät oli jo pitkällä eikä lunta enää kohta Etelä-Suomessa olisi. (Talvi 1918 oli vähäluminen.) Lisäksi Tampereen valtauksen jälkeen Satakunnan rintaman joukot ryhmitettiin uudestaan. Pohjois-Pohjanmaan rykmentti jaettiin kahteen osaan: Lillier sai johdettavakseen Lillierin taisteluryhmän, johon kuului yksi pataljoona ja kaksi kanuunaa. von Gerichin taisteluryhmään kuuluivat loput Pohjois-Pohjanmaan rykmentin pataljoonista. Samassa yhteydessä alaikäiset suojeluskuntalaiset vapautettiin palveluksesta.⁴¹

Tampereen valtauksen jälkeen Lillierin hiihtäjiin kuuluneille sotureille myönnettiin viikon loma. Sen loputtua he saivat liittyä muihin yksiköihin tai heidät kotiutettiin. Lillier jatkoi taisteluja ilman hiihtokomennuskuntaa Vampulan, Hämeenlinnan, Lahden ja Kotkan rintamalla ja sai sodan loppuvaiheessa ylennyksen majuriksi.⁴²

Lillierin hiihtäjien merkitys

Lillierin hiihtäjät oli yksi valkoisen armeijan erikoisjoukoista. Se muodostettiin ylipäällikön käskyllä Pohjois-Pohjanmaan ja Savon suojeluskuntalaisista, ja se taisteli valkoisten länsirintaman päähyökkäyssuunnalla Linderin alaisuudessa. Lillierin hiihtäjät tiedusteli, saarrosti ja hämäsi vihollista. Se myös hyökkäsi etujoukkona vastustajan kimppuun. Pellin kolonnan etujoukkona se valtasi Siuron ja Nokian katkaisten näin vihollisen ratayhteyden Tampereelta Poriin. Lillierin hiihtäjiltä edellytettiin erinomaista fyysistä ja henkistä kuntoa taisteluissa ja vihollisen selustaan tehdyissä tiedustelutehtävissä.

Tapahtuneen perusteella on mahdollista ymmärtää, että juuri Lillierin hiihtäjät nousi 1920-luvulla erityisen mielenkiinnon kohteeksi. Sen historia muodostaa jatkumon, joka on täynnä taisteluita ja vaarallisia tiedustelutehtäviä.

Lähdeviitteet

¹ Donner, Kai, Thure Svedlin & Heikki Nurmio (toim.): *Suomen vapaussota IV, Aika valkoisten yleisen hyökkäyksen alkuun*. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1924; Korjus, Olli: *Kuusi kuolemaantuomittua*. Atena, Porvoo 2014.

- ² Kuosmanen J.: Iisalmen I. vapaaehtoinen suksijoukkue. Joukkueen taistelut Ikaalisen seudulla ja osanotto Tampereen hyökkäystaisteluihin. *Salmetar* N:o 17/1938, s. 4–6; Sata vuotta sitten perustettiin hurjapäinen ryhmä – näin toimivat valkoisten erikoisjoukot talvella 1918. *Iltta-Sanomat* 11.02.2018.
- ³ Ylipäällikön päiväkäsky N:o 5/1918. Päiväkäskykokoelma, Kansallisarkisto (KA).
- ⁴ Merenheimo U.: Vapaussodan rintamamiesten liiton henkilötietokeräys 1935. »Vapaussoturien elämäkerrasto». T 16426/11, KA.
- ⁵ Sata vuotta sitten perustettiin hurjapäinen ryhmä – näin toimivat valkoisten erikoisjoukot talvella 1918. *Iltta-Sanomat* 11.02.2018; Lillier 1918. Palkitsemis- ja ylennys ehdotukset. Päämaja 1918/29, KA.
- ⁶ Lillier 1918. Palkitsemis- ja ylennys ehdotukset. Päämaja 1918/29, KA; Kuosmanen (1938), s. 4–6; Merenheimo U.: Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936). Kotelo IX:9. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA.
- ⁷ Merenheimo U. Vapaussodan rintamamiesten liiton henkilötietokeräys 1935. »Vapaussoturien elämäkerrasto». T 16426/11, KA.
- ⁸ Lillier 1918. Palkitsemis- ja ylennys ehdotukset. Päämaja 1918/29, KA.
- ⁹ Lahtinen K. ja Lappalainen V. Vapaussodan rintamamiesten liiton henkilötietokeräys 1935. »Vapaussoturien elämäkerrasto». T 16426/7, KA.; Merenheimo U., Mäkelä U. ja Mäki E.: Vapaussodan rintamamiesten liiton henkilötietokeräys 1935. »Vapaussoturien elämäkerrasto». T 16426/11, KA.; Piri K.: Vapaussodan rintamamiesten liiton henkilötietokeräys 1935. »Vapaussoturien elämäkerrasto». T 16426/16, KA.
- ¹⁰ Lillier 1918. Palkitsemis- ja ylennys ehdotukset. Päämaja 1918/29, KA.
- ¹¹ Sata vuotta sitten perustettiin hurjapäinen ryhmä – näin toimivat valkoisten erikoisjoukot talvella 1918. *Iltta-Sanomat* 11.02.2018.
- ¹² *Valkoiset vuoden 1918 joukko-osastot*. Arkistojen portti. http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valkoiset_vuoden_1918_joukko-osastot; KA, Arkistojen portti. http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Sisällissodan_taistelupaikkakortisto
- ¹³ Kuosmanen (1938), s. 4–6; Ignatius, Hannes, Gösta Theslöf, E.G. Palmén, Kustavi Grotenfelt, Sigurd Nordenstreng & Kaarle Soikkeli (toim.): *Suomen vapaussota vuonna 1918. IV. Vapaussodan historian komitean julkaisu*. Kustannusosakeyhtiö Otava Helsinki 1923, s. 256.; Tamminen, J.: *Ikaalisten rintamalla. Muistelmia vuodelta 1918*. Pori 1929, passim.
- ¹⁴ Kuosmanen (1938), s. 4–6; Merenheimo U. Vapaussodan rintamamiesten liiton henkilötietokeräys 1935. »Vapaussoturien elämäkerrasto». T 16426/11, KA.
- ¹⁵ Haahdemaa K. Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936). Kotelo IX:3. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA; Kuosmanen (1938), s. 4–6; Tamminen (1929), passim; Punaisen ristin loukkaus Hämeenkyrössä. Lahtarien murhaamat vangit: sairaanhoitaja, sidottavana oleva haavoittunut ja 16-vuotias poikana. *Suomen Sosiaalidemokraatti* nro 50/1918, s. 1; Raide E. Valtiorikosylioikeuden kuulustelupöytäkirja. 1918, <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=281586>, Valtiorikosylioikeuden arkisto, KA; Ignatius, Theslöf, Palmén, Grotenfelt, Nordenstreng & Soikkeli (toim.) (1923), s. 256; Kuosmanen (1938), s. 4–6; Tamminen (1929), s. 56; Punaisen ristin loukkaus Hämeenkyrössä. Lahtarien murhaamat vangit: sairaanhoitaja, sidottavana oleva haavoittunut ja 16-vuotias poikana. *Suomen Sosiaalidemokraatti*, nro 50/1918, s. 1.
- ¹⁶ Kuosmanen (1938), s. 4–6; Sata vuotta sitten perustettiin hurjapäinen ryhmä – näin toimivat valkoisten erikoisjoukot talvella 1918. *Iltta-Sanomat* 11.02.2018; Lahtinen K.: Vapaussodan rintamamiesten liiton henkilötietokeräys 1935. »Vapaussoturien elämäkerrasto». T 16426/7, KA.
- ¹⁷ Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 442–443.; Merenheimo U.: Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936). Kotelo IX:9. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA; Haahdemaa K.: Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936). Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto. Kotelo IX:3, KA.; Kuosmanen (1938), s. 4–6.
- ¹⁸ Merenheimo U.: Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936).

- Kotelo IX:9. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA.; Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 444.
- ¹⁹ Merenheimo U.: Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936). Kotelo IX:9. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA.; Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 58–61; Kuosmanen (1938), s. 4–6.
- ²⁰ Merenheimo U.: Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936). Kotelo IX:9. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA.; Ignatius, Theslöf, Palmén, Grotenfelt, Nordenstreng & Soikkeli (toim.) (1923), s. 276–277.
- ²¹ Ylipäällikön päiväkäsky 12.3.1918. Päiväkäskykokoelma, KA.; Ignatius, Theslöf, Palmén, Grotenfelt, Nordenstreng & Soikkeli (toim.) (1923), s. 277.
- ²² Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 144–147; Ignatius, Theslöf, Palmén, Grotenfelt, Nordenstreng & Soikkeli (toim.) (1923), s. 89.
- ²³ Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 152.; Ignatius, Theslöf, Palmén, Grotenfelt, Nordenstreng & Soikkeli (toim.) (1923), s. 95.
- ²⁴ Hyytinen H.: *Suomen tie itsenäisyyteen – vapaussodan ratkaisutaistelut*. Helsinki, 2018, s. 120; Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 154–155.
- ²⁵ Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 158; Sata vuotta sitten perustettiin hurjapäinen ryhmä – näin toimivat valkoisten erikoisjoukot talvella 1918. *Ilta-Sanomat* 11.02.2018.
- ²⁶ Merenheimo U.: Vapaussodan rintamiesten liiton henkilötietokeräys 1935. »Vapaussoturien elämäkerrasto». T 16426/11, KA.; Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 310–314.
- ²⁷ Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 358–361.
- ²⁸ Pell 1918. Aleksander Pellin arkisto. PK 382, KA.
- ²⁹ Vain osa Lillierin joukoista oli mukana taistelussa; Iisalmen joukkue ei osallistunut laukausten vaihtoon. Kuosmanen (1938), s. 4–6.
- ³⁰ Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 363; Ignatius, Theslöf, Palmén, Grotenfelt, Nordenstreng & Soikkeli (toim.) (1923), s. 127; Merenheimo U.: Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936). Kotelo IX:9. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA.
- ³¹ Iisalmiset eivät olleet mukana Nokian valtauksen laukaustenvaihdossa. Kuosmanen (1938), s. 4–6.
- ³² Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 386–388; Lepola L.: *Verinen Tampere*. Maaseudun maisema- ja kulttuuriperinne ry. Nokia 2012, s. 36.
- ³³ Pell 1918. Aleksander Pellin arkisto. PK 382, KA.; Hiilivirta, Erkki (toim.): *Kirjeiden kertomaa keväällä 1918*. Pohjolan painotuote Oy. Rovaniemi. 1998, passim; Ylipäällikön päiväkäsky 27.3.1918. Päiväkäskykokoelma, KA.
- ³⁴ Merenheimo U.: Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936). Kotelo IX:9. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA.; Pell 1918. Aleksander Pellin arkisto. PK 382, KA.
- ³⁵ Lepola (2012), s. 36.; Kuosmanen (1938), s. 4–6.
- ³⁶ Lillier 1918. Palkitsemis- ja ylennys ehdotukset. Päämaja 1918/29, KA
- ³⁷ Lillier 1918. Palkitsemis- ja ylennys ehdotukset. Päämaja 1918/29, KA.; Lahtinen K.: Vapaussodan rintamiesten liiton henkilötietokeräys 1935. »Vapaussoturien elämäkerrasto». T 16426/7, KA.
- ³⁸ Lillier 1918. Palkitsemis- ja ylennys ehdotukset. Päämaja 1918/29, KA.
- ³⁹ Saarni, Tapio: *Suomen vapaussota 1918: merkit ja tunnukset*. Vapaussoturien huolto-säätiö. Tampere 1986, s. 66.
- ⁴⁰ Väinö Nikun arkisto. Tampere kokoelma 24. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA.
- ⁴¹ Näihin kuuluivat mm. Oulun lyseon vapaaehtoiset lukiolaiset, jotka olivat olleet rintamalla Oulusta alkaen. Merenheimo U.: Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia (1936–1936). Kotelo IX:9. Suomen sotaturmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA.; Donner, Svedlin & Nurmio (toim.) (1924), s. 291–297.
- ⁴² Ylipäällikön päiväkäsky 28.5.1918. Päiväkäskykokoelma, KA.; Kuosmanen (1938), s. 4–6.

Lilliér's Ski Detachment of 1918 – Special Forces Unit of the White Army

Finland's White Army established on February 25, 1918, a special unit known as the Ski Detachment for skiborne combat and reconnaissance tasks. The commander-in-chief, General C. G. E. Mannerheim, gave the command of the detachment to Swedish Sub-Lieutenant Karl O. Lilliér, who had volunteered to join the White Army on February 19.

The detachment's men were volunteers from the Civil Guard chapters of Oulu, Haapavesi, and Iisalmi, who assembled in Seinäjoki on February 21. The men of each chapter were grouped into a designated platoon. The identity of some of them remains unknown since accurate records exist only of the personnel of the 38-strong third platoon, called the I Oulu Ski Detachment.

Lilliér's detachment was active on the Satakunta sector of the front, its strength varying between 70 and 150 men. The number of men sent on missions depended on the nature of the task: some reconnaissance sorties would require only a few combatants while major engagements would see the entire detachment in action. The detachment was augmented by men from the other units of the Satakunta Force, while a number of Lilliér's men may have joined other units in fighting along the frontline's Western sectors.

The detachment first saw action around Lake Kyrösjärvi near Ikaalinen when it got orders to clear the northern and eastern shores of the lake of Reds. The first engagements took place around the localities of Kalliokieli and Riitjala and ended in the detachment's withdrawal. The desired objective was, however, attained since the Reds retreated from the villages located to the northeast of the lake, thus opening an avenue of advance for the Whites towards the south.

In early March, the detachment's skiborne warfighters were attached to the Satakunta Force for an offensive around Ikaalinen. Lilliér's men were initially deployed to the west of Lake Kyrösjärvi before being re-deployed to the lake's eastern shore. Lilliér was promoted to a lieutenant on March 12 after the Whites had gained the upper hand. On the same day, Colonel Ernst Linder, commander of the Satakunta Force, reorganized his formation, and the detachment was renamed the Ski Company and subordinated to Linder's command.

Lilliér's company subsequently took a hard road, fighting in Luha-lahti, Viljakkala, Kyröskoski, and Hämeenkyrö before ending up to the north of Nokia where it spearheaded Major Aleksander Pelli's attack, taking Siuro and Nokia and simultaneously cutting the enemy's railroad connection between Tampere and Pori. In the battle of Nokia, the company took 50 armed enemy fighters as prisoners. After the fall of Nokia, it occupied the locality of Villilä to the west of Tampere, sealing the encirclement of the town. Lilliér was promoted to the rank of captain on March 27.

The Reds surrendered in Tampere on April 6. Lilliér's skiers moved into the town where they operated for several days clearing the remaining pockets of resistance in the neighborhood of Pispala. Lilliér sent his last message from Pispala to Pelli on April 9, and then the unit was disbanded. Its men were given an option to either apply for discharge after full service or be transferred to other units and fight till the end of the war. Lilliér continued to serve the White Army until the war's end. He was promoted to major on May 28.

Lilliér's detachment was a highly mobile special forces unit. Its men carried out reconnaissance, encirclement, and deception tasks. Lilliér's men also spearheaded attacks on the enemy. The essential characters of its warfighters included courage and self-initiative, and they needed to withstand psychological pressures and possess enough stamina to survive in combat against a numerically superior adversary while conducting reconnaissance sorties in the enemy's rear.

(s. 1983), insinööri (YAMK), toimii toimistoinsinöörinä Vaasan kaupungilla. Kansainvälisesti palkittu ritarikuntien tutkija ja kirjailija.

Linnoittaminen kylmässä Pohjolassa – belgialainen sotilasvaltuuskunta Suomessa

Tässä artikkelissa tutkitaan kahden belgialaisen pioneeriupseerin, kenraalimajuri Emile Badoux'n ja kapteeni Joseph Davidin tehtävää Suomessa 2.4.–4.12.1939. Heidän tehtävänään oli tutustua Suomen kantalinoituksiin Karjalan kannaksella ja suunnitella niihin parannuksia. Tämä on heidän tarinansa.

Prologi

Vuoden 1939 alussa taivaalla oli myrskypilviä. Saksa oli saanut aikaan voimakkaita geopoliittisia muutoksia vuodesta 1936 lähtien, ja moni kansainvälisten asioiden tarkkailija koki, että yleiseurooppalainen sota oli näköpiirissä. Kaikki eivät silti olleet varmoja. »Sota ei pelkästään ole epävarma vaan epätodennäköinen», sanoi Sir Thomas Inskip, Brittiläisen kansainyhteisön asioista vastaava valtiosihteerin vielä elokuussa 1939.¹

Myös Suomessa monet olivat nähneet sodan uhan kasvavan. Suomessa suurin uhka kohdistui Karjalan kannakselle, joka oli portti Venäjän vuoden 1917 vallankumouksen synnyinkaupunkiin, Leningradiin.

Ensimmäiset linnoitussuunnitelmat Karjalan kannaksella valmistuivat 1.6.1918². Työt jatkuivat eversti, vapaaherra O. von Brandensteinin toimesta vuonna 1918³. Seuraavana vuonna linnoitussuunnitelmia laativat kenraali H. Ignatius⁴, kenraali P. O. Enckell⁵ ja majuri J. Fabritius⁶.

Ensimmäinen kestäväällä pohjalla aloitettu linnoitustyöjakso alkoi kenraali Enckellin ollessa yleisesikunnan päällikkönä erityisesti sen jäl-

keen, kun eversti G. Gendren johtama ranskalainen sotilasvaltuuskunta saapui Suomeen syksyllä 1919. Sotilasvaltuuskunnan linnoitusasiantuntija oli majuri J. J. Gros Coissy, joka teki työtä enimmäkseen tie- ja linnoitustoimiston johtajan majuri Fabritiuksen kanssa.

Linnoitustyöt ja niiden suunnittelu jatkuivat hajanaisesti läpi 1920- ja 30-lukujen, puolustusbudjetin linnoitusmäärärahojen ollessa aina tiukilla. 1930-luvun lopulle tultaessa tuli jälleen tarve hakea kansainvälistä asiantuntija-apua ulkomailta.

Manner-Euroopan valtioista merkittäviä maalinnoitusketjuja olivat 1920- ja 30-lukujen aikana rakentaneet seuraavat maat: Ranska (Magainot-linja jatkoineen, pieni Maginot-linja ja Maubeugen linnake), Belgia (Liègen, Namurin ja Antwerpenin linnakkeet sekä Albertin kanaalin ja Koningshooikt–Waver-linjat), Saksa (Itävalli ja Länsivalli), Alankomaat (Alankomaiden linnake, Grebbe-linja ja rajalinnoitteet), Sveitsi (kansallinen linnake, armeijan asema sekä rajalinnoitteet), Italia (Alppivalli), Tšekkoslovakia (Benes-linja/Tšekkien Maginot-linja), Puola (rajalinnoitteet), Jugoslavia (rajalinnoitteet), Kreikka (Metaxas-linja), Romania (Carol-linjat) ja Neuvostoliitto (Stalin-linja). Osa näistä maista, kuten Belgia ja Ranska, oli modernisoinut vanhoja linnoitusketjuja ja rakentanut uusia läpi 1920-luvun, kun taas toiset, kuten Tšekkoslovakia ja Jugoslavia, aloittivat työt 1930-luvulla Saksan aggressiivisen ulkopolitiikan takia.⁷

Edellä mainituista valtioista kahden, Ranskan ja Belgian, maine oli ylitse muiden. Ranska oli käyttänyt merkittävästi resursseja kustannuksia säästämättä rakentaessaan Saksan vastaiselle rajalle silloisen puolustusministeri André Maginotin nimeä kantavan linnoitusketjun 1929–1934. Linja oli 450 km pitkä ja sen rakentamiseen oli käytetty 55 000 tonnia terästä ja 1,5 miljoonaa kuutiometriä betonia.⁸

Suomi kääntyi tällä kertaa Belgian puoleen⁹. Belgialaiset olivat rakentaneet suuria linnoituksia jo ennen ensimmäistä maailmansotaa, esimerkkinä Liègen linnoitusketju, jota puolustaen Belgian armeija sekoitti saksalaisten matemaattisella tarkkuudella luodun Schlieffenin (sotamarsalkka, kreivi Alfred von Schlieffen) hyökkäyssuunnitelman aikataulun ja mahdollisesti pelasti Pariisin syksyllä 1914¹⁰. Sittemmin oli rakennettu uusia linnakkeita ja vanhoja oli modernisoitu. Belgialaisten insinööriyön ylpeys oli 1930-uvulla Liègen linnoitusketjun osana rakennettu Eben-Emaelin linnake, joka vartioi Saksan rajaa Albertin kanaalin luona¹¹.

Kapteeni Joseph David piti sotilasvaltuuskunnan kutsumisen syynä sitä, että Suomen teknillisten ja huoltojoukkojen tarkastaja ja linnoituskomitean puheenjohtaja kenraalimajuri Unio Sarlin » – halusi – teknisiä asiantuntijoita ulkomailta positiivisen lopputuloksen ja terveen ajatustenvaihdon aikaansaamiseksi (linnoittamisen parantamisessa)»¹².

Joka tapauksessa on selvää, että aloite tuli kenraalimajuri Sarlinilta. Hän itse avasi kansainvälisen avunpyynnön syytä myöhemmässä haastattelussa seuraavasti: » – Se oli vähän hataraa koko tuo suunnittelu – – monta kertaa puhuin siitä Fabritiuksen kanssa – – hän oli niin vakuuttunut siitä, että tämä on järjetöntä – – rakennetaan sinne tänne jotain – – Meidän pitää saada yhtenäinen (linnoitus) suunnitelma – – rahaa käytettävissä (riittävästi) – – muuten siitä ei tule mitään kunnollista systeemiä.»¹³

Kenraali Unio Sarlin. Kuva: Sjöblom, SA-kuva.

General Unio Sarlin. Photo: Sjöblom, Finnish Defense Forces.

Kenraalimajuri Emil Badoux maailmansotien jälkeen. Kuva: Yksityiskokoelma.

Major General Emil Badoux after World War II. From private collection.

Karjalan linnoittamisen yleissuunnitteluun oli syntynyt Fabritiuksen lähdeä tyhjiö, joka belgialaisten tuli täyttää. Ratkaisua tuki olenaisesti myös Puolustusneuvoston puheenjohtaja, sotamarsalkka Mannerheim. Yleisesikunnan päällikkönä tuolloin palvellut kenraaliluutnantti K. L. Oesch kertoo, että »— Mannerheim nimenomaan piti hyvin tärkeänä, että ulkomaalaista tietoa ja ulkomaista kokemusta, taitoa, täytyisi saada ainakin jossain määrin hyväksi käyttää, ainakin keskustelun muodossa — ainakin se voisi antaa uusia ideoita».¹⁴

Alussa oli tehtävä

Sotilasvaltuuskunnan pyyntö tehtiin Belgiaan ja siihen vastasi myönteästi Belgian armeijan pioneeritarkastaja kenraaliluutnantti Jean Edouard Jules Michelet¹⁵ 2.2.1939. Kapteeni Davidin sotilasvaltuuskunnan toiminnasta laatima raportti kertoo seuraavaa: »Yhden upseereista tulee olla vanhempi upseeri ja tällä on tehtävänä tutkia olemassa olevia yleissuunnitelmia, kehittää uusi yleissuunnitelma ja ratkaista siihen liittyvät kysymykset, hänen tehtävänsä kesto on noin kolme kuukautta. Toisen upseerin tehtävä on linnoitusten yksityiskohtainen tutkiminen ja suomalaisen linnoitusupseerikaaderin kouluttaminen. Tehtävän suunniteltu kesto on kaksi vuotta; hänen sallitaan asua perheineen Helsingissä.»¹⁶

Valintaprosessin jälkeen Belgian puolustusministeri valitsi tehtävään vanhemmaksi upseeriksi kenraalimajuri Emile Badoux'n. Badoux'lla oli kattava kokemus linnoittamisesta: hän oli ollut rakentamassa yhtä Antwerpenin linnaketta ennen vuosien 1914–1918 sotaa ja lisäksi hän oli toiminut 2 D.G.n.F:n komentajana vuonna 1939.¹⁷ Tekniseksi upseeriksi valittu kapteeni David oli käyttänyt monta vuotta Liègen vanhojen linnakkeiden uudistamiseen Batticen uuden linnakkeen suunnittelun ja projektien ohessa¹⁸. Kun valinnat oli tehty, Sarlin matkusti Belgiaan sujuvoittamaan upseerien lähtöä Suomeen ja ratkaisemaan mahdollisia ongelmia. Sarlinin matka alkoi 8. tai 9. helmikuuta 1939 ja kesti ainakin kolme viikkoa, jona aikana valtuuskunnan tehtävän yksityiskohdat hiottiin loppuun.¹⁹

Myöhästymisiä kuitenkin sattui, sillä valtuuskunnan huhtikuun 1. päiväksi suunniteltu lähtö Suomeen tapahtui ilmeisesti vasta 6.

päivänä, jolloin Belgian puolustusministeri, kenraali Denis, saattoi Badoux'n ja Davidin matkaan. Arkistolähteissä on ristiriitaista tietoa upseerien Suomeen saapumispäivästä, mutta valtuuskunnan tehtävä alkoi varmuudella 12.4.1939.²⁰

Saapuminen Suomeen

Kapteeni David kertoo ensivaikutelmistaan Helsingistä: »Ensimmäinen kontakti suomalaisten pääkaupunkiin oli kylmä. Harmaa ja kostea sää, hiljaisen luontoiset ihmiset, kaupunki, sen kadut ja sen liian geometriset talot jättivät minuun hieman pettyneen vaikutelman. Onneksi 12. päivänä (huhtikuuta) oli viralliset tapaamiset kenraali Sarlinin, yleisesikunnan päällikkö Oeschin, armeijan komentaja Östermanin, jalon ja vaikuttavan marsalkka Mannerheimin sekä puolustusministerin (Juho Niukkanen) kanssa; intiimi lounas toi meidät ensi kosketukseen suomalaisten upseerien kanssa, joiden kanssa meidän tuli työskennellä. Heidän lämmin vastaanottonsa, vaikkakin tietyllä tapaa jäykkä, lämmitti minua.»²¹

Organisaatio, jonka kanssa belgialaiset tulivat tekemään töitä, oli pieni²².

Lähteiden mukaan kapteeni Vansén ja luutnantti Lukkari olivat

Tekninen johtaja (lokakuusta 1939 alkaen Päämajan pioneerikomentaja)
kenraalimajuri U. Sarlin

Linnoitustoimisto	kapteeni A. V. Vansén
everstiluutnantti Johan Fabritius	luutnantit A. R. I. Lukkari ja M. Kuumola diplomi-insinööri A. Nykänen ja P. Siltanen insinööri K. Salomaa
Puolustusministeriön rakennusosasto	työnjohtaja K. Helminen diplomi insinööri V. J. Suomio
diplomi-insinööri V. Kärkkäinen	
Muolaan työmaaajohto	diplomi-insinööri E. A. R. Kinnunen
Työryhmä »Arajoki», Salmenkaita	diplomi-insinööri A. Arajoki
Rakennustoimisto	kapteeni A. Lönnroth
Vapaaehtoisten linnoitustöiden tekninen johto	everstiluutnantti O. Bonsdorf

mahdollisesti eniten tekemisissä belgialaisten kanssa kenraali Sarlinin ohella. Kenraali Sarlinin alaisen linnoitusosaston nimellinen esimies oli everstiluutnantti Johan Fabritius, joka oli eronnut vuoden 1938 lopulla, mutta joka ilmeisesti oli edelleen mukana suunnittelussa neuvoa antavissa tehtävissä.²³

Linnoitussuunnittelua oli tehnyt myös eversti Aksel Airo läntisellä Karjalan kannaksella²⁴ vuonna 1934. Hänen työtään oli jatkanut everstiluutnantti Valo Nihtilä syksystä 1938 alkaen edeten yksityiskohtaisiin betonikorsu- ja tulisektorisuunnitelmiin saakka.²⁵

Suomalaiset ja belgialaiset pitivät alustavan kokouksen, jossa tehtiin Kannaksen linnoittamisen ja sen taustalla olevan doktriinin tilannekatsaus. Belgialaisten ensivaikutelma kannaksen linnoittamisesta ei ollut suosiollinen. He totesivat, että linnoituksia oli rakennettu Itämeren suunnassa sijaitsevalta järviolueelta, Viipurin itäpuolelta, Laatokan järvelle saakka. Toteutetut linnoitukset olivat lineaarisia, ilman syvyyttä ja ampumasuunnat olivat suoraan eteenpäin. Tulisektoreita ei ollut kartoitettu, minkä selitti tarkkojen topografisten karttojen puuttuminen. Ainoiden olemassa olevien karttojen kerrottiin olevan Venäjän vallan ajalta.²⁶

Karjalan kannakselle: Muolaan asema

Seuraavaksi belgialaiset lähtivät Viipurin kautta kohti rajavyöhykettä. Vierailu Perkjärven alueelle antoi belgialaisille käsityksen saatavilla olevan puun määrästä ja sen monista käyttötavoista Suomessa. David kertoo: »Ensimmäinen vierailu vie meidät rakenteilla olevan korsun luo Perkjärven alueella. Tämä suoja, varsin pieni sellainen, vastaa näkemiamme suunnitelmia, ja on rakennettu täysin katetun majan alla, sisälämmitettyinä. Tämä työmenetelmä sallii rakentamisen alhaisissa lämpötiloissa puurikkaassa maassa ilman aikatauluviivästyksiä. On ilmeistä, että eristämiseen käytetään vedessä sekoitettuja pahnvoja. Meille belgialaisille tämä on yllätys, mutta totumme siihen, sillä tätä menetelmään käytetään myös suurten rakennusten rakentamisessa siviilipuolella. Ensin rakennetaan puusta ja pahvisesta bitumista (tervapaperi?), joka lämmitetään sisäisesti korkeaa lämpötilaan ja tämän pohjalta tehdään lopullinen rakentamistyö – työttekniikka vaikuttaa täydellisesti.»²⁷

Vierailun päätteeksi belgialaiset kuljetettiin takaisin Helsinkiin, missä heidän suunnittelutyönsä alkoi. Työn pääosa – sen lisäksi miten heidän toimintatapansa ja näkökulmansa vaikuttivat suomalaisiin linnoitajiin – keskittyi Muolaan ja Salmenkaidan lohkoihin Vuoksen ja Muolaanjärven välissä. Nämä lohkot muodostivat myöhemmin osan väli- asemasta Mannerheim-linjan välittömässä selustassa. Viimeinen osa belgialaisten työstä keskittyi pääpuolustusaseman Summan lohkolle.

Taktisia näkemyseroja ja kiistaa betonin koostumuksesta

Belgialaiset eivät olleet tuoneet ainoastaan itsensä, vaan myös taktisen ajattelunsa ja betonikorsusuunnitelmansa mukanaan Suomeen.

Belgialaisten taktinen teoria nojasi vahvasti sivustasta tulittaviin ja toisiaan tukeviin betonikorsuihin, joilla oli limittäiset ja esteistä vapaat ampumasektorit. Kapteeni David ei ollut vakuuttunut paikallisesta toimintatavasta. Hänen mukaansa suomalainen taktinen teoria nojasi vielä kohtisuoriin ampumasektoreihin, jotka eivät huomioineet moderneja aseita.²⁸

Suomalaiset eivät puolestaan olleet täysin vakuuttuneita belgialaisten ideoista. Sen jälkeen kun kapteeni David oli valmistellut belgialaisten oppien mukaisen teoreettisen linnoitussuunnitelman, kenraali Badoux yritti taivutella kenraali Oeschin sen puolelle, mutta huonolla menestyksellä. Oesch kertoi myöhemmin saamistaan vaikutelmista: » – ampumakentän pitää olla melkein kuin betonilla laskettu tasainen kenttä, että siinä ei voi olla yhtäkään pientä kuollutta kulmaa, vaan jokainen kohta, notkelma on tasoitettava jonkun tietyn konekivääriase- man edestä – – sivustatuliase- malle annettiin erittäin suuri arvo hänen suunnitelmassaan – – sen minä katsoin menevän liian pitkälle – – .»²⁹

Huomionarvoista on, että sodanaikaiset kokemukset osoittivat belgialaisten olevan sivustatulen merkityksen suhteen oikeassa. Arimon mukaan sivustatulta ampuvat katetut laitteet, jotka olivat niin hyvin maastoutettu, että ne pysyivät salassa, osoittautuivat tarkoituksenmu- kaisiksi. Jos taas ampumasektori oli niin paljon »auki» vihollisen suun- taan, että se pääsi tulittamaan ampuma-aukkoja suora-ammunnalla, ase oli helposti vaiennettavissa. Sodan jälkeinen johtopäätös olikin, että sektorit suunnattiin hyvin jyrkästi sivustatuleen.³⁰

Muolaa-aseman betonikorsu rakenteilla syksyllä 1939. Huomaa vasemmalla tapahtuva käsin tehtävä maantiivistys. Kuva: Sotamuseo.

A concrete bunker under construction in the Muolaa sector in the fall of 1939. Note manual soil compacting in progress on the left. Photo: Military Museum.

Kiista ei ollut helposti ratkaistavissa useista neuvotteluista huolimatta. Erityisesti Yleisesikunnan operatiivisen osaston maavoimatoimiston päällikkö, everstiluutnantti Nihtilä ei arvostanut sitä, että hänen tekemiään suunnitelmia arvosteltiin ja tehtiin uudelleen. Reino Arimon³¹ mukaan Nihtilä ei voinut täysin hyväksyä belgialaisten taktillista suunnittelua, joka oli hänen mielestään liian »geometristä» eikä sopeutunut suomalaiseen maastoon ja taktilliseen ajatteluun.³² Nihtilää tuki eversti Airo, ja myös kenraali Oesch tuki alaisiaan.

Nihtilän elämäkerta valottaa tarkemmin hänen näkökulmaansa kiistaan: » – – Olimme (Badoux'n kanssa) vastakkain. (Belgialainen suunnittelu) työ osoitti, että hän ei hallinnut meikäläistä taktista ajattelua ensinkään. Yleisesikunnan päällikkö ei hyväksynyt suunnitelmaa, joten se jäi lepäämään. Airon kanssa totesimme, että Badoux'n suunnitelma

oli mahdoton ja ajoimme minun suunnitelmani toteuttamista, jolloin Badoux kieltäytyi jyrkästi linnoittamasta sen mukaan – Riitelimme ja lopulta Oesch sanoi, että kun ei tästä päästä tulokseen, tehköön belgialainen uuden linjan kilometrin taemmaksi – .»³³

Kapteeni Davidin mukaan Mannerheim päätti kiistan, mutta mikä päätöksentekoketju olikaan, asia oli loppuun käsitelty 19.5. mennessä ja kapteeni David saattoi aloittaa varsinaisen suunnittelun³⁴. David kertoo raportissaan, että hän laati ampumasektorit, joihin hän sisällytti olemassa olevat linnoitteet ja esteet, muttei vanhimpia linnoitteita 1920-luvulta. Hänen mukaansa tarkastelu osoitti, että suomalaisten vaatimuksista huolimatta näitä linnoitteita oli mahdotonta hyödyntää osana etulinjaa. Niinpä sovittiin uuden linnoitetun puolustuslinjan rakentamisesta hyödyntäen vanhoja linnoitteita etulinjan miehistönsuojina.³⁵

Suunnitteluvaiheen aikana taktisten erimielisyyksien lisäksi kiistaa syntyi linnoitustöissä käytettävän betonin koostumuksesta. Badoux ja David vaativat, että betonin koostumuksen tuli vastata heidän vaatimuksiaan. Diplomi-insinööri V. J. Suomio totesi myöhemmin, että » – Nämä belgialaiset asiantuntijat, kenraali Padou (sic) ja kapteeni David ja tuota heillähän omassa maassa, kun ei singeliä³⁶ ole ollenkaan, he käyttivät pelkästään sepeliä ja hienoa hiekkaa. Ne vaativat sitten, että myöskin täällä – pitää näitä käyttää – me tietysti vähän – olimme vastahankaan, koska meidän mielestä se tuli turhaa kalliimmaksi, koska meillä oli singeliä käytettävissä – .»³⁷

Kiista ratkaistiin lopulta rakentamalla betonista koemaaleja Perkjärvellä sijaitsevalle tykistön ampumarjoitusalueelle. Molemmilla eri tavoilla rakennettuja maaleja ammuttiin epäsuoralla ja suoralla tykkitulella ja tulokset näyttivät, että suomalainen betoniseos kesti tykkitul-ta paremmin.

Kun betoniepisodi oli loppuun käsitelty, työ saattoi jatkua. Kapteeni Davidin suunnittelutyö oli valmis heinäkuun alkuun mennessä.

Belgialaisten suunnitelmat Muolaan aseman kantalinnoitteista kat-toivat 21 uuteen betonikorsuun nojautuvan puolustuslinjan³⁸.

Vaikka jo lähtökohtaisesti belgialaisten työn salaaminen oli vaikeaa, suomalaiset kuitenkin yrittivät. Tästä on todisteena kenraali Sarlinin tiukka vastaus, kun hänelle ehdotettiin ruotsalaisen everstiluutnantin komentamista samalle alueelle, jossa belgialaiset parhaillaan pyrkivät parantamaan linnoitteita: »Viitaten ruotsalaisen ev.luutn. P. H. Engerin

mahdollista komennusta Suomeen tutustuakseen maamme linnoituslaitteisiin ja linnoitusasiantuntijoihin ilmoitan mielipiteenäni, että mainittuja laitteita ei olisi ulkomaalaisille näytettävä – – Viittaan vielä käyntiini Belgian YE:n päällikön luona jolloin käydyssä keskustelussa ilmeni että Belgia halusi mielellään avustaa Suomea linnoituskysymyksissä, mutta tulisi annettavan asiantuntija-avun jäädä kummankin maan väliseksi asiaksi.»³⁹

Puutteita betonikorsuissa

Lisää ongelmia oli jo näköpiirissä, vaikka Davidin raportista ei löydy viitteitä niistä. Kuten aiemmin on todettu, Badoux ja David olivat tuoneet mukanaan Belgiasta yksityiskohtaisia betonikorsusuunnitelmia, tyypiltään »casemat de Bourge»⁴⁰, yhden ja kahden konekiväärin betonikorsuista. Ajatus näyttää olleen hyödyntää näitä tyyppisuunnitelmina vahvistamaan linnoituslinjoja nopeasti ilman, että jokainen korsu olisi pitänyt suunnitella erikseen.⁴¹

Suomalaiset asiantuntijat eivät kuitenkaan ottaneet näitä suunnitelmia avosylin vastaan. He löysivät niistä lukuisia puutteita, joita selvitettiin yksityiskohtaisesti kenraali Sarlinille ja Oeschille: »1. Kaikista Mukorsuista⁴² on jätetty pois kaasusuodattimet, ja siis koko korsussa olevan ilman ks-suojelu. Tähän asti rakennetuissa – – korsuissa on ks-suojelu sekä miehistölle varatuissa lepotiloissa että taistelutoimintaan käytettävissä kk-kammioissa koetettu järjestää kaikissa ks-järjestön antamain ohjeiden mukaisilla, meillä saatavissa olevilla, parhailla suoja-laitteilla. Teknillinen osasto tiedustelee, miksi Mu-korsut jätetään tässä suhteessa puutteellisiksi, sillä varustetaanhan samanaikaisesti vastaavat Ink.⁴³ –Sk. korsut välttämättömällä suodatin- ja tuuletinlaitteilla, joita Teknillisen Tarkastajan kehoituksesta hankittiin viime syksynä – – joista osa on vielä varastossa.»⁴⁴

Belgialaisten suunnitelmien kriittinen arviointi jatkui saman kaavan mukaisesti vielä kahdeksan kohdan verran. Puutteita havaittiin mm. häkäpoistossa, kaasunsuojelussa, tähystyskuvuissa, ampuma-aukoissa, miehistö- ja ampumatilojen sijoituksessa, uuneissa ja ilmanvaihdossa. Häkäkaasun poistojärjestelmää pidettiin niin tehottomana, että Teknillinen osasto epäili, oliko Mu-korsujen sovellettu järjestelmä häkäkaa-

sun poistamiseksi kk-kammioista kaikissa oloissa, esimerkiksi vasta-
tuuleen ammuttaessa, tarpeeksi tehokas estämään kk-miehistöä saa-
masta häikämyrkytystä.⁴⁵

Ei ole tiedossa, tuliko edellä mainittu yksityiskohtainen ja suorasa-
nainen kritiikki belgialaisten itsensä tietoon. Sittemmin suunnitelmia
muutettiin osittain vastaamaan paremmin olemassa olevia suomalaisia
piirustuksia; parannuksia tehtiin erityisesti ilmanvaihtoon ja paine-
eristykseen.⁴⁶

Salmenkaidan asema

Salmenkaidan asema, osa niin sanottua väliasemaa, oli noin 9 kilomet-
riä pitkä ja tukeutui Vuokseen idässä ja Äyräpäänjärveen lännessä. Ase-
ma sai nimensä sen edessä virtaavasta Salmenkaitajoesta.

Olemassa olevien suunnitelmien ja kartoitusmatkojen perusteella
kapteeni David oli havainnut useita puutteita tässä asemassa:

- 1) Joki ei ollut riittävä este; se ei ollut kaikkialla riittävän syvä ja leveä.
- 2) Tulvimiselle alttiina oleva jokiranta oli liian lähellä linnoitteita.
- 3) Mikäli joki sattuisi talvella jäätymään, ei ollut muita esteitä vihollis-
sen etenemisen viivyttämiseksi.⁴⁷

Ongelman tutkimisen ja useiden, erityisesti Sarlinin ja Badoux'n kans-
sa käymiensä keskusteluiden jälkeen kapteeni David päätyi ehdotta-
maan seuraavia ratkaisuja:

- 1) Rakennetaan tarpeeksi laaja ja leveä tulvapato Salmenkaitajoen saa-
miseksi riittävän syväksi.
- 2) Suomalaistyyppinen panssarieste rakennetaan mahdollisimman lä-
helle jokea molemmille rannoille.

Nämä muutokset sallisivat talvisen jäätyamisen aikana panssariesteenä
toimivan padon avaamisen (tulvituksen) kaksinkertaistaen tämän
muutoin riittämättömän esteen tehon.⁴⁸

Belgialaisten suunnitelmat Salmenkaidan aseman kantalinnoitteista
kattoivat 40 tai 43 uutta teräsbetonikorsua käsittävän puolustuslin-
jan⁴⁹.

Virallisesti suunnittelutyö oli saatu päätökseen 30.9., vaikka häiriötekijöitä oli ilmennyt jo 1.9. David kertoo, että seurueen ollessa illallisella Viipurissa paluumatkalla linnoitusvyöhykkeeltä radiosta tulee ilmoitus Saksan sodanjulistuksesta Puolalle. David päätelee välittömästi, että Belgia tulee mobilisoimaan armeijansa ja kertoo tästä kenraali Sarlinille.⁵⁰ Davidin päätelmät ja niitä seuranneet raporttimerkinnät on vahvistettu ulkoministeriön kirjeessä yleisesikunnalle. Siinä todetaan, että »– – (ulkoministeriö) ilmoittaa, että Belgian viranomaiset Brysselin lähetystön ilmoituksen mukaan nykytilanteessa eivät voida pidentää belgialaisten linnoitusasiantuntijoiden komennusta vuodeksi, mutta että molemmat asiantuntijat Suomen taholta tehdyn esityksen johdosta saavat toistaiseksi jäädä paikalleen. Jos Belgiassa tapahtuisi yleinen liikekannallepano, joutuvat hekin kutsuttaviksi kotiin.»⁵¹

Esteitä belgialaisten työlle oli alkanut kertyä ja tilanne muuttuisi pian pahemmaksi.

Mannerheim-linja, Summa

Lähteistä ei selviä tarkasti, mikä osuus Mannerheim-linjalle tulevaisuudessa niin tärkeäksi muodostuvasta Summan sektorista oli belgialaisten työn kohteena. David viittaa raportissaan »Summan kukkuloihin», mutta rakennetuista keskeneräisistä betonikorsuista päätellen työtä tehtiin Summan kylän alueella. Tarkalleen ottaen belgialaisten tehtävänä oli pidentää ja korjata vuonna 1920 rakennettu linnoitettu linja, rakentaa betonikorsuja aalloissa sekä liittää uudet linnoitteet vuodesta 1937 alkaen tehtyjen linnoitustöiden yhteyteen aiemmin kehitettyjä oppeja seuraten.⁵²

Työn alkaessa syyskuun alussa, kun Salmenkaidan osuus oli valmistumassa, oli haasteita jo Davidin mukaan ilmennyt:

- 1) Suomen yleisesikunta oli edelleen hyvin epäroivä: yhtenä päivänä se halusi rikkaan ratkaisun tihein linnoittein ampumasektoreiden kera ja seuraavana päivänä se vaati säästeliästä suunnittelua äärimmäisen harvalla taloudellisella sijoittelulla. Tämän tuloksena linnoitteet liikkivat kartalla ja suunnitelmat muuttuivat todella usein.
- 2) 23.9. suomalainen delegaatio kutsuttiin Moskovaan, mikä haiskahti

sodalta. Yleinen liikekannallepano julistettiin, upseerit lähtivät rintamalla järjestelmään puolustusta ja belgialaisten työstä tuli toissijaista.⁵³

Suomalaisista kirjallisuus- ja arkistolähteistä ei löytynyt juurikaan suoria viitteitä siitä, että belgialaiset olisivat tehneet yhtäkään betonikorsu-, tulisektori- tai yleissuunnitelmaa Summan sektorille⁵⁴. Kapteeni Davidin raportin mukaan ainakin suunnittelutyötä selvästi tehtiin tällä pääpuolustuslinjan sektorilla.

Talvisodan historia -teoksen 1. osassa⁵⁵ mainitaan, että betonikorsu Sk-18 olisi rakennettu belgialaisten suunnitelmien mukaan. Mannerheim-linjan arkeologiaa -hankkeen sivuilta löytyy vahvistus, että kyseinen linnake on olemassa maastossa Summan kylässä. Se on kahden konekiväärin betonikorsu, jonka perustukset on valettu ja kaivo kaivettu.⁵⁶

Toinenkin betonikorsu, Sk-17, on olemassa maastossa keskeneräisenä. Tutkimustietojen perusteella Sk-17 ja Sk-18 edustavat kahta neljäs- tai viidestä alueelle suunnitelluista betonikorsusta⁵⁷, ja tämä antaa viitteitä belgialaisten suunnitelman laajuudesta alueella. Kapteeni David itse toteaa lakonisesti raportissaan: »Summan asema joutui talvella 1940 vahvan hyökkäyksen kohteeksi; venäläiset saavat murtuman aikaan ja rintama nujerretaan juuri täällä.»⁵⁸

Sodan kylmät tuulet

Herra Stadlerilla, Belgian lähettiläällä Helsingissä, oli oikea ennakkooa- vistus hänen kertoessaan Davidille ja Badoux'lle näiden saapuessa Helsinkiin, että hälyttävät kansainväliset uutiset tulevat luultavasti vaikuttamaan tehtävien kestoon Suomessa.⁵⁹ Hän viittasi Euroopassa jo aistittavissa olevaan sodanuhkaan. Konkreettiset vaikutukset belgialaisten työhön alkoivat näkyä Saksan hyökättyä Puolaan.

Suomea lähestyvä konflikti loi kasvavaa fyysistä ja henkistä painetta syyskuun edetessä. 1.9. alkaen Davidin raportti kertoo yhä vähemmän edistyksestä ja enenevässä määrin esteistä ja turhautumisesta. David koki tilanteensa vaikeaksi. Hän oli vieraan hallituksen käyttöön asetettu aktiiviupseeri, joka katsoi ideoistaan olevan hyötyä Suomelle. Hän

tunsi kuitenkin jäävänsä ilman tarvitsemaansa apua ja tukea. Davidista tuntui, että suomalaisetkin näkivät ainoastaan oman maansa edun uhattuna. Masentavina hetkinä hän ajatteli vain kotimaataan ja mobilisoitua pataljoonaansa.⁶⁰

Lähettiläs Stadler kertoi kapteeni Davidille 2.9., että uusia käskyjä oli pyydetty Belgiasta 31.8. Kenraali Sarlin välittää 8.9. Davidille ja Badoux'lle Brysselistä tiedon, jonka mukaan Belgian hallitus ei hyväksy kenraali Badoux'n sopimuksen uusimista, mutta belgialaiset jäävät Suomen hallituksen käyttöön siihen asti, kunnes olosuhteet vaativat heidän paluutaan.⁶¹

Uutiset käskyistä, joissa edellytettiin paluuta Belgiaan, mikäli yleinen liikekannallepano julistetaan, saapuivat 22.9. Tähän mennessä kiristynyt ilmapiiri oli vaikuttanut dramaattisesti tiedonvälitykseen belgialaisten ja heidän suomalaisten isäntiensä välillä. Tästä kertoo tapa, miten belgialaiset saivat tietää Suomessa julistetusta liikekannallepanosta 24. syyskuuta: »Kasarmit ovat täynnä siviilejä, yleinen liikekannallepano on siis julistettu.»⁶²

Heitteille jättäminen näytti saavuttaneen lakipisteensä Davidin kertoessa, että lokakuun alussa, naisten ja lasten lähdettyä evakkoon, hän pystyi taivuttelemaan kenraali Badoux'n vaatimaan neuvottelua marsalkka Mannerheimin kanssa, koska kenraali Sarlin ei ollut paikalla⁶³. Koska nimenomaan kenraali Sarlin neuvotteli henkilökohtaisesti valtuuskunnan saamisesta Suomeen, näyttää selvältä, ettei edes hän pitänyt valtuuskuntaa enää tarpeellisena.

Isäntien kiireet ja kommunikoinnin puute johtivat toimettomuuteen toimistolla: »Suomalaiset upseerit pitävät meidät – syrjässä, he välttävät tarkoin kiinnittämästä huomiota linnoitustyöhömme – tämä epäluottamus ärsyttää minua, ja koska minulla ei ole hanketta, jota työstää, olen toimettona tuntikausia – – .» Davidin esimieskään ei ilmeisesti kestä toimettomuutta: »Kenraali Badoux, kuten hän asian ilmaisee, 'kiipeää pitkin seinää'».⁶⁴

14.11. mennessä tilanne oli edelleen muuttumaton Helsingissä, mikä lisäsi Davidin tuntemaa epätoivoa. Projektit eivät vielääkään edenneet, ja aiemmin hyväksytyjen suunnitelmien muutokset työllistivät belgialaisia. Kenraali Badoux kertoi Davidille päättäneensä lopettaa tilanteen. David valmisti kenraali Sarlinille kirjeen, jossa pyysi tätä vapauttamaan hänet tehtävästään ehdolla millä hyvänsä sekä anoi lupaa palata Belgiaan armeijan palvelukseen.⁶⁵

Erokirje johti välikohtaukseen 15.11., kun kenraali Sarlin vieraili toimistolla. Kenraali Badoux, tietäen ettei David ollut vielä lähettänyt kirjettä, antoi sen kenraali Sarlinille. Badoux esitti asian jyrkkänä eroanomuksena, mikä ärsytti entisestään Sarlinia. Lähtiessään toimistosta David otti asian puheeksi Badoux'n kanssa ja moitti häntä hänen tekevästään karhunpalveluksesta. Badoux oli yllättynyt, koska omasta mielestään hän oli toiminut hyvin.⁶⁶

Erovälikohtaus, joka tuskin paransi työilmapiiriä, nähtävästi herätti kenraali Sarlinin huomaamaan belgialaisvaltuuskunnan mahdottoman tilanteen. Seuraavana päivänä Santahaminassa belgialaiset havaitsivat, että kenraali Sarlin pysyi jääkylmänä, eikä tarvinnut olla suuri ihmistuntija todetakseen, että hän kantoi Davidille kaunaa. David ehdotti silti, että vetäisi eroanomuksensa takaisin, mikäli voisi vielä palvella nykyisessä tehtävässään. Lisäksi David totesi, ettei senhetkinen toimettomuus vakuuttanut häntä jäämisen tarpeellisuudesta. Kenraali Badoux puuttui keskusteluun tuoden esille eristyneisyyden tunteen vaikutuksen työilmapiiriin: belgialaiset kokivat olevansa täydellisen toimettomia samalla kun isäntien sotaan valmistautumistoimet olivat täydessä vauhdissa.⁶⁷

Katkeransuloinen loppu

Näiden vastakkainasettelujen jälkeen kapteeni Davidin toive täyttyi vihdoin 20.11., kun kenraali Sarlin kertoi, että hänen tulisi olla valmis paluuseen Belgiaan 30.11. mennessä⁶⁸.

Lähtövalmisteluiden tekemisen jälkeen kapteeni David kertoo hyvästien jättämisestä; »Virallinen jäähyväiskäynti kenraali Sarlinin luo – – (hän) varoittaa minua, että Marsalkka haluaa nähdä minut ennen lähtöäni – – Odotan kutsua jota ei tule. Iltapäivä on varattu jäähyväisvierailuille ja menen siviiliasussa Ruotsin lähetystöön; Olen tuskin saapunut, kun kenraali Sarlinin puhelinsoitto tavoittaa minut ja hän kysyy, koska olisin vapaa käymään Marsalkan luona. Käyn kotona vaihtamassa sotilasasuun ja kapteeni Lukkari tulee ajamaan minut autolla Marsalkan luo ja esittelee minut tälle. Marsalkka Mannerheim hyvästelee minut liikuttuneesti ja ojentaa minulle Suomen Valkoisen Ruusun komentajaristin; hän kiittää minua Suomelle tehdyistä palveluksista ja

tämä audienssi, joka tulee pysymään muistissani – – päättyy.»⁶⁹ Kenraali Sarlin oli esittänyt tätä kunnianosoitusta Davidille henkilökohtaisessa kirjeessä kenraali Oeschille⁷⁰.

Kapteeni David lähti Belgiaan seuraavana päivänä, 26. marraskuuta, ja saapui perille 36 tuntia kestäneen matkan jälkeen⁷¹. David oli pelastunut täpärästi sodan jalkoihin jäämiseltä; heti Belgiaan saavuttuaan hän kuuli yllätyksekseen, että Helsinkiä ja sen lentokenttää oli pommitettu.⁷² Kapteeni Joseph Davidin tehtävä Suomessa oli päättynyt. Kenraali Emile Badoux⁷³ saapui kotimaansa kamaralle 4.12.⁷⁴

Belgialaisten tehtävän tulokset

Belgialaisen sotilasvaltuuskunnan alkuperäinen tehtävä oli

- 1) tehdä Karjalan kannakselle linnoittamisen yleissuunnitelma
- 2) tehdä linnoittamisen detaljisuunnitelmia
- 3) kouluttaa suomalaisen linnoitusupseeriston kaaderi.

Näiden osatehtävien onnistumista on osittain vaikea arvioida. Uusi yleissuunnitelma – tai ainakin sen luonnos – epäilemättä valmistui, mutta se ei saanut suomalaisten isäntien hyväksyntää edellä kuvatuista syistä. Tarkempi suunnittelutyö taas muodostui silloisissa oloissa vaikeaksi ja suorastaan mahdottomaksi 1.9.1939 alkaen. Koska belgialaisten laatimia suunnitelmia ei kyetty jäljittämään arkistolähteistä, niiden arviointi ei ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista. Koulutusta taas tietojen perusteella tapahtui, mutta sen vaikutuksia, varsinkin pitkällä tähtäimellä, on lähes mahdotonta arvioida. Geopoliittinen kriisi ja viimekädessä talvisota päättivät valtuuskunnan työn ennen kuin se oli saavuttanut suunnitellun kestopensa puolivälin.

Yleisesikunnan päällikön Oeschin sekä tämän alaisten Airon ja Nihilän ratkaisemattomiksi muodostuneet näkemyserot yhdistettynä tehtävän lyhyeen kestoon vaikuttivat myös Badoux'n ja Davidin työn tuloksiin. Ei myöskään ole epäilystä arkistoitujen haastatteluiden ja muiden lähteiden perusteella, etteikö ulkomaisten ajatusten ja suunnitelmien soveltaminen olisi aiheuttanut vastarintaa. Tähän on saattanut myös vaikuttaa tekijä, johon Arimo viittaa: »Jo sodan aikana mutta

varsinkin sen jälkeen herätti keskustelua, mistä johtui, että linnoittamiseen oli valmistauduttu tuskin lainkaan – Pääesikunnan operatiivisella johdolla oli olemassa alustavat suunnitelmat linnoitettavista puolustusasemista. Niitä ei kuitenkaan ollut maastossa edes ylimalkaisesti tiedusteltu.»⁷⁵

Kapteeni David vahvistaa tämän raportissaan, jossa hän kertoo, että tarkkojen topografisten karttojen puuttumisen takia ampumasektoreita ei ollut suunniteltu. Davidin mukaan ainoat kartat olivat peräisin »venäläisen miehityksen ajalta»⁷⁶ (sic). Tämän puutteen kertominen yleisesikuntaupseereille tuskin on lisännyt belgialaisten suosiota. Suomalaiset itsekin eivät olleet yksimielisiä linnoittamisesta ennen talvisotaa, sen aikana, tai edes sen jälkeen. Kenraali Öhquist ajatteli sodan jälkeen, että linnoittamiseen käytetyt varat olisivat olleet hyödyllisempiä erityisesti tykistön tulivoiman vahvistamisessa.⁷⁷ Marsalkka Mannerheim puolestaan uskoi vankasti linnoitteiden arvoon⁷⁸.

Yleisesti ottaen tulisi huomioida seuraavien tekijöiden vaikutus belgialaisen sotilasvaltuuskunnan työn vaikutusten arvioinnissa:

- 1) Salmenkaidan ja Muolaan asemien linnoitteita ei suunniteltu eikä toteutettu belgialaisten haluamalla tavalla. Taloudellisilla syillä oli merkittävä vaikutus, mutta myös taktiset erimielisyydet olivat osasyynä. Niinpä niiden tehokkuutta on vaikea arvioida myös siinä tapauksessa, mikäli linnoitteet olisi toteutettu niin kuin Badoux ja David toivoivat.
- 2) Kun taistelut saavuttivat kyseiset asemat, ne olivat vielä keskeneräisiä.
- 3) Summan aseman linnoitussuunnitelmien laajuus on epäselvä, mutta rakentaminen oli aloitettu, vaikkakin se jäi selvästi keskeneräiseksi taisteluiden saavuttaessa aseman tasan.
- 4) Yhteensä 66 tai 68 uutta betonikorsua oli rakenteilla belgialaisten suunnitelmien mukaan. Näistä 33 tai 38 saatiin valmiiksi.
- 5) Betonikorsusuunnitelmat oli tehty varautuen enimmäkseen kaaritulien vaikutukselle. Sitä, että asemat joutuisivat kestäämään jopa 203 mm:n tykkien suorasauntaukselta, ei oltu ennakoitu.
- 6) Belgialaisten toimittamiin betonikorsusuunnitelmiin suhtauduttiin kielteisesti, mutta silti niitä hyödynnettiin parannellussa muodossa⁷⁹.

- 7) Belgialainen käsitys sivustatulen merkittävästä roolista sai tukea talvisodan sotakokemuksista.
- 8) Suomalainen linnoitteiden rakentaminen ja suunnittelu keskitettiin osittain vasta sodan aikana ja täysin vasta sen jälkeen⁸⁰. Niinpä belgialaisten tehtävää vaikeutti myös teknisen toimiston ja yleisesikunnan välinen kitka.

Belgialaisten linnoitteet taistelussa

Belgialaisten tehtävän onnistumista voidaan yksityiskohtaisesti arvioida betonikorsurakentamisen osalta; mitä rakennettiin ja mitä ko. rakenteille tapahtui sodan aikana. Kaikki tiettävästi rakennetut betonikorsut olivat 1–2 konekiväärin korsuja tai miehistösuojia. Osa näistä betonikorsuista on edelleen nähtävissä maastossa.⁸¹

Yhteensä 11 Mu-betonikorsua oli rakennettu, ennen kuin taistelut saavuttivat Muolaan aseman⁸². Linjassa oli silti vakavia puutteita: yhdyshaudat eivät olleet valmiita, puhelinlinjat puuttuivat useissa taupauksissa, ja mikä pahinta, uusia linnoitteita ei oltu ehditty naamioida⁸³. Korsujen miehistösuojat puuttuivat myös täysin.

Yhteenvedona voidaan käyttää erään Muolaan asemassa taistelleen suomalaisen sotilaan sanoja: »Harmaassa metsässä mustat betonikorsut näkyivät kilometrien päähän. Ne olivat sellaisia rotanloukkuja, että ihmettelen kuinka vihollinen ei haudannut meitä kaikkia niiden sisälle.»⁸⁴ Taistelu asemista oli rajua. Puna-armeija käytti jopa 203 mm:n tykkejä ampumalla suorasuuntauksella ja 30 liekinheitinpanssarivauhua suomalaisten betonikorsujen tuhoamiseen. Kuten edellä on todettu, betonikorsujen aseistukseen ei kuulunut panssarintorjunta-aseistusta.⁸⁵ Taistelut kestivät noin viikon 17.2.1940 alkaen, ennen kuin puolustajat vetäytyivät käsketyksi asemistaan 27.–28.2. välisenä yönä.

Salmenkaidan asemassa 23 tai 27 Mä-betonikorsua oli rakennettu, ennen kuin taistelut saavuttivat niiden tasan, mutta kaikkia ei oltu ilmeisesti saatu viimeistelyä ajoissa⁸⁶. Kuten Muolaallakin, puna-armeija koki kovaa vastarintaa sen hyökätessä asemaa vastaan. Taistelusta kerrotaan 378. moottoroidun kiväärirykmentin sotapäiväkirjassa: »Vihollisen tulitus oli verraten heikkoa ennen kuin kärkiyksiköt saavuttivat tasan noin 100 metrin päässä korsulinjasta. Tällöin avautui konekivää-

ri- ja kranaatinheitintulen hurrikaani joka pysäytti jalkaväkemme – – Ensimmäisen taistelupäivän aikana 1. pataljoona menetti korsulinjan edessä noin 200 miestä – – Kaikki yrityksemme edetä ja vallata korsut 23., 24., ja 25.2. epäonnistuivat. Rykmentti kärsi merkittäviä tappioita. Monet joukkueen- ja komppanioiden päälliköt ovat kaatuneet tai haavoittuneet.»⁸⁷ Tappioistaan huolimatta puna-armeija ylläpiti painetta raskaan tykistön ja panssarivaunujen tukemana.

Suomalaisen sotapäiväkirjan tilannekatsaus kertoo raskaiden taisteluiden vaikutuksesta korsulinjaan 24.2. klo 20:00. Kirjoittajana on 3. konekiväärikomppanian päällikkö, luutnantti L. Melato: »Korsu (Mä) 12: Vihollinen tulitti korsua klo 9:00–16:15. Tähystyskupu ammuttiin korsun päältä pois klo 11:00. Panssaroidut luukut olivat pudonneet alas edellisenä päivänä. Konekiväärin lavetti on rikki. Kaikki ovet on ammuttu täysin rikki. Betonin teräsvahvikkeet ovat nähtävissä korsun sisäpuolelta käsin, katossa on rakoja. Korsun betonikatossa on 60 cm syviä reikiä. Valot ovat täysin rikki. Yksi konekivääri on toimintakuntoinen. Yksi kivääri on palanut. Miehistö on koskematon. Korsussa voi olla yön aikana, muttei päivällä.»⁸⁸ Taistelun jälkeen kirjoitettu suomalainen raportti toteaa vihollisen tulen olleen tarkkaa ja tuhoisaa sekä korsuille että niiden miehistölle.⁸⁹

Kenraali Öhquist pitää muistelmissaan synnä Salmenkaidan aseman korsujen nopeaan tuhoutumiseen sitä, ettei niiden betoni ollut valun jälkeen ehtinyt vielä kovettua riittävästi⁹⁰.

Suurin osa Salmenkaidan korsuista tuhoutui taisteluissa, ennen kuin suomalaiset vetäytyivät käskyjen mukaisesti sieltä samaan aikaan kun Muolaan asemastakin, 27.–28.2. välisenä yönä.⁹¹ Tulisi huomioida, että näihin asemiin siirtyminen ja niistä vetäytyminen johtuivat venäläisten saavuttamista läpimurroista toisaalla. Asemista ei siis luovuttu siksi, että ne olivat liian heikkoja, joten on vaikea arvioida, kuinka kesäviä ne loppujen lopuksi olisivat olleet.

Tykistön ammusten ja panssarintorjunta-aseistuksen krooninen vähyys heikensivät Suomen armeijan toimintatehokkuutta läpi talvisodan. Tämä vaikutti myös siihen, että linnoituslaitteisiin kohdistui niin ylivoimainen vihollisen kenttätykistön ja panssarivaunujen suorasuuntaustuli lähietäisyydeltä.⁹² Tiukka lieka, joka piti otteessaan kaikkia puolustusmäärärahoja, löystyi kesällä 1939, mutta tällöin oli jo liian myöhäistä⁹³.

Tuhottu betonikorsu Muolaa-asemasta kuvattuna vuonna 1941. Kuva: Sot.virk. A. Viitasalo, SA kuva.

A destroyed concrete bunker in the Muolaa sector in 1941. Photo: Military Specialist A. Viitasalo, Finnish Defense Forces.

Ei ole löytynyt viitteitä siitä, että yksikään belgialaisten Summan kylään suunnittelemissa betonikorsuista olisi valmistunut, ennen kuin taistelut saavuttivat niiden tasan, mutta betonikorsua Sk-17 käytettiin taisteluissa sen keskeneräisyydestä huolimatta⁹⁴.

Muut vaikutukset ja loppuarviointi

Suomalaiset yrittivät salata belgialaiset ja heidän tehtävänsä, mutta kahden ulkomaisen upseerin liikkeet ja läsnäolo Helsingin kaltaisessa pienessä kaupungissa eivät voineet pysyä salaisuutena kovin pitkään. Liettuan lähetystö kirjoitti siitä sisäisessä kirjeenvaihdossaan, ja saksalaiset olivat pitkään talvisodan päättymisen jälkeen ärsytyneitä siitä, että suomalaiset olivat pyytäneet apua belgialaisilta eikä heiltä.⁹⁵

Belgialaisten tehtävä on mainittu yleisellä tasolla Reino Arimon Suomen linnoittamista käsittelevässä kivijalkateoksessa *Suomen linnoittamisen historia* (1981), mutta viimeisimmässä suomalaisteoksessa *Mannerheim linja: Talvisodan legenda* (Uitto, Antero & Geust, Carl-Fredrik 2006) se mainitaan vain ohimennen. Hiljattain julkaistussa Mannerheim-linjaa käsittelevässä Irincheevin kirjassa *The Mannerheim Line 1920–39: Finnish Fortifications of the Winter War* (2009) belgialaisia ei mainita ollenkaan.

Useimmat lähteet ovat yksimielisiä kannassaan, että belgialaisten vaikutus Karjalan kannaksen linnoittamiseen oli lyhytaikainen ja vähämerkityksellinen. Yksi mainittava poikkeus on Reino Arimon kommentti hänen haastattellessaan kenraali Oeschiä: » – – nämähän (Bado-ux ja David) varsin lyhyen aikaa oli, mutta kyllä ne jollain tavalla antoivat, painoivat jollakin tavalla leimansa siihen linnoittamisen ajatteluun, nimenomaan juuri vielä kun Salpalinjaa rakennettiin – – »⁹⁶. Salpalinja oli linnoitusketju, joka rakennettiin vuosina 1940–1944 Suomen ja Neuvostoliiton uudelle rajalle. Sitä ei koskaan koeteltu taistelussa, koska venäläisten suurhyökkäys vuonna 1944 pysäytettiin ennen kuin se eteni linjan tasalle.

Suorasta belgialaisvaikutuksesta Salpalinjan suunnitteluun ei ole todisteita, mutta arkistolähteistä on varmistunut, että ainakin yksi belgialaisten suunnittelema elementti päätyi linnoitusketjun osaksi: puiset panssariesteet. Betonikorsusuunnitelmien ohella belgialaiset nähtävästi toivat mukanaan myös yksityiskohtaiset suunnitelmat puisten panssariesteiden rakentamiseksi. Näitä esteitä rakennettiin ainakin Luumäelle, Urpalanjärven ja rautatien välille, sekä useisiin pisteisiin Joensuun suunnalle Venäjän rajan ja Salpalinjan välimaastoon.

18.1.1945 päivätyssä raportissa silloinen majuri Lukkari kertoo, että puiset panssariesteet rakennettiin talvisodan aikana belgialaisten linnoitusasiantuntijoiden ohjeiden ja piirustusten mukaan. Paksuista tukeista huolellisesti tehtyinä ne olivat uusina kyllin lujia pysäyttämään kevyet panssarivaunut.⁹⁷ Vuoteen 1941 mennessä esteet olivat jo kuitenkin vanhentuneita. Saksassa syksyllä 1943 suoritetussa kokeessa todettiin 50 t:n Renault vaunun (sic!) läpäisevän vaivattomasti vastaanmallisen, saksalaisen esteen. Lukkari tuli täten siihen johtopäätöksen, että raportin kirjoittamishetkellä »belgialaiset» puuesteet eivät olleet kyllin lujia edes sanottavasti hidastamaan keskiraskaita tai raskaita vaunuja, koska niiden tukit olivat jo osittain lahoja.⁹⁸

Oli myös toinen ongelma: kaikki sijoituspaikat olivat soita. Lukkarin mukaan panssariesteitä rakennettiin usein tarkoituksettomiin paikkoihin⁹⁹. Ei ole tiedossa onko näitä panssariesteitä testattu rintamaoloissa talvisodan aikana. Lukkarin mielestä niiden teho olisi ollut lähinnä moraalialia kasvattava, tosin tälläkin oli haittapuolensa: omat joukot voisivat luottaa niihin aiheettomasti.¹⁰⁰

Riippumatta siitä miten belgialaisen sotilasvaltuuskunnan toimia Suomessa arvioidaan, yksinkertainen totuus on, että he työskentelivät hartaasti ja kunniaakkaasti sellaisen maan puolustuksen hyväksi, jonka maantiede ja ihmiset olivat heille täysin vieraita. Tehtävänsä päätteeksi molemmat palkittiin työstään Suomen linnoittamisen hyväksi; kapteeni David Suomen Valkoisen Ruusun 2. luokan komentajaristillä ja kenraali Badoux saman ritarikunnan 1. luokan komentajamerkillä. He ovat työllään ansainneet paikkansa itsenäisen Suomen sotahistoriassa.

Taustatietoja Karjalan kannaksen kantalinnoitteista

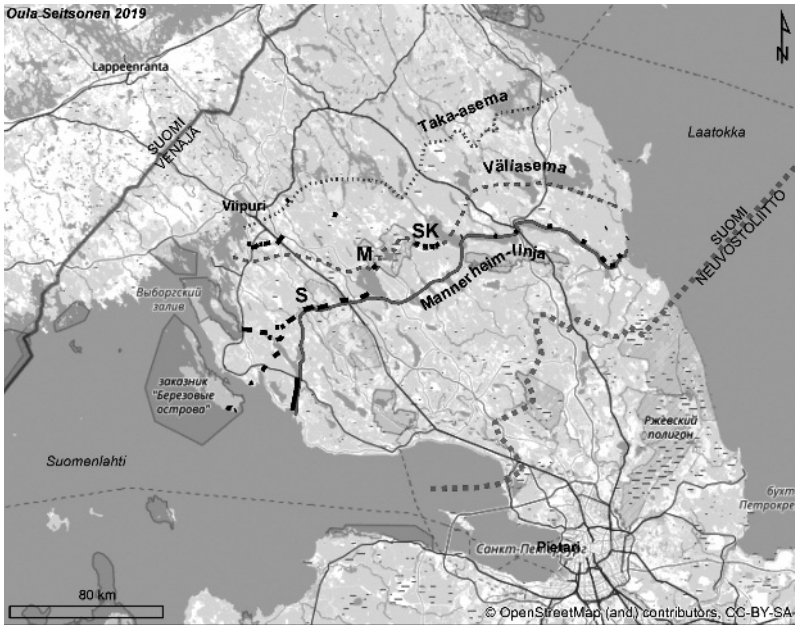
Kun sittemmin Mannerheim-linjaksi¹⁰¹ nimetyn puolustuslinjan tulikoe alkoi, sen varustuksiin kuuluivat seuraavat teräsbetonilinoitteet¹⁰²:

<i>Betonikorsutyyppi</i>	<i>Lukumäärä</i>
1920-luvun konekiväärikorsu	79
1920-luvun miehistösuoja	43
1930-luvun konekiväärikorsu	48
1930-luvun miehistösuoja	6
Modernisoitu 1920-luvun konekiväärikorsu	5
Tykkilinnakkeet	7
Yhteensä	188

Koko puolustuslinja käsitti 606 konekiväärikorsua ja pesäkettä, 804 miehistösuojaa, 440 km taitelu- ja yhteyshautaa, 331 km piikkilankaestettä sekä 136 panssarivaunuestettä¹⁰³.

Yllä mainituista rakenteista nykytiedon valossa voidaan todeta, että 31 oli rakennettu enemmän tai vähemmän belgialaisen

suunnittelun pohjalta. Kantalinnoitteita tukivat ampumahautaverkosto, puurakenteiset pesäkkeet ja korsut sekä esteet piikkilangasta ja panssarivaunukaivannoista kiviesteisiin. Tulvitusta pyrittiin hyödyntämään milloin mahdollista.¹⁰⁴ Laajoja miinakenttiä ei rakennettu taloudellisten rajoitteiden takia.

Karjalan kannaksen linnoitetut asemat 1939–1940, kantalinnoitteet merkitty mustin symbolein. Belgialaisten työn pääosa keskittyi Muolaan (M) ja Salmenkaidan (SK) lohkoille väliasemassa Vuoksen ja Muolaanjärven välissä sekä Summan kylään (S) pää-asemassa eli Mannerheim-linjassa. Kartta: Oula Seitsonen / Mannerheim-linjan arkeologiaa -hanke.

Fortifications on the Karelia Isthmus in 1939–1940. The black symbols denote permanent fortifications. The focus of the Belgians' effort was in the Muolaa (M) and Salmenkaita (SK) sectors of the secondary defensive line between the Vuoksi River and Lake Muolaa and on the locality of Summa (S) in the primary defensive line. Map: Oula Seitsonen / Archaeology of the Mannerheim Line project.

Näiden linnoitteiden tukemina Suomen armeija taisteli puna-armeijaa vastaan sarjan torjuntavoittoja 12.12.1939–11.2.1940, jolloin päävastarintalinja murtui Summassa. Puna-armeijan musertavasta materiaaliylivoimasta huolimatta läpimurto maksoi sen 7. armeijalle 1244 tuhoutunutta panssarivaunua.¹⁰⁵ Puna-armeijan viralliset tappioluvut vaihtelevat huomattavasti, 330 000:n ja 126 000:n välillä. Suomalaisien tappiot olivat noin 66 000 miestä¹⁰⁶. Nimeämätön puna-armeijan kenraali lausui tunnetusti, että » – – Olemme vallanneet tarpeeksi maata kaatuneittemme hautaamiseksi». ¹⁰⁷

Belgialaisten linnoitusasiantuntijoiden myöhemmät vaiheet

Saksa hyökkäsi toukokuussa 1940 Belgiaan ja miehitti sen katkeran, mutta lyhyen taistelun jälkeen aina 1944 syksyyn saakka. Joseph David jäi saksalaisten vangiksi Belgian armeijan antauduttua 28.5.1940, mutta pakeni ja liittyi vastarintaliikkeeseen, jossa hänellä oli merkittävä rooli. Badoux jäi eläkkeelle armeijasta tammikuussa 1940.¹⁰⁸

<i>Emile Badoux, s. 21.5.1879, k. 1963</i>	<i>Joseph Léon Gérard Julien David, s. 18.3.1898, k. 1955</i>
Sotilaspalvelus alkaa 1899	Sotilaspalvelus alkaa 1919
Vänrikki 1901	Korpraali 1919
Lutnantti 1905	Kersantti 1919
2. luokan kapteeni 1910	Adjutantti 1920
Kapteeni 1915	Vänrikki 1921
Majuri 1918	Lutnantti 1924
Everstiluutnantti 1925	2. luokan kapteeni 1929
Eversti 1929	Kapteeni 1938
Kenraalimajuri 1934	Eläkkeelle 1946
Eläkkeelle 1940	
<i>Tunnustukset:</i>	<i>Tunnustukset:</i>
Leopoldin ritarikunta, ritari, 1913	Siviiliansiomitali 1. luokka, 1914–1918 (pvm tuntematon)
Leopoldin ritarikunta, upseeri, 1914	Kruunuritarikunta, ritari (pvm tuntematon)
Sotaristi, 1916	Leopold II ritarikunta, upseeri (pvm tuntematon)
Kruunuritarikunta, upseeri palmun kera, 1921	Suomen Valkoisen Ruusun Ritarikunta, komentaja 2. luokka, 1939
Palmujen lisäys sotaristiin (4 kpl), 1923	2.MS muistomitali (pvm tuntematon)
Sotilaallinen risti 2. luokka, 1924	
Sotilaallinen risti 1. luokka, 1927	
Kruunuritarikunta, komentaja, 1929	
Asevoimain satavuotismitali, 1930	
Kruunuritarikunta, suuropseeri, 1939	
Leopoldin ritarikunta, komentaja, 1934	
Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunta, komentaja 1. luokka (pvm tuntematon)	
Yser-mitali (pvm tuntematon)	
Tuliristi (pvm tuntematon)	
1. MS muistomitali (pvm tuntematon)	
Siviiliansioristi (pvm tuntematon)	

Davidin raportti paljastaa, että kaikista vastoinikäymisistä huolimatta Davidille jäi myös positiivisia vaikutelmia Suomen luonnosta, elinoloista, rakennustavoista ja ihmisistä. Badoux'n suhtautumisesta tehtä-

vään ja sen tärkeyteen on selvä kuva. Hän seurasi talvisodan tapahtumia, keräsi sanomalehtileikkeitä ja jopa antoi lehtihaastatteluita. On erityisen kuvaavaa, että Badoux'n perheen koti Belgiassa sai kenraalin elinaikana nimen, joka oli selvästi isännän sydäntä lähellä: *Suomi*¹⁰⁹.

Edellisen sivun taulukosta ilmenevät tiivistetysti kenraali Badoux'n ja kapteeni Davidin sotilasuran kehitys sekä heille myönnetyt kunniamerkit¹¹⁰.

Lähdeviitteet

- ¹ Roberts, Andrew: *The Storm of War: A new history of the second world war*. Penguin books, London 2009, s. 9.
- ² Ulkomaista tietotaitoa hyödynnettiin alusta lähtien, sillä ensimmäiset suunnitelmat teki ruotsalainen everstiluutnantti A. Rappe 1.6.1918. Arimo, Reino: *Suomen linnoittamisen historia 1918–1944*. Otava, Helsinki 1981, s. 14.
- ³ Lähetettiin hyväksyttäväksi Senaattiin 22.7.1918. Arimo (1981), s. 15.
- ⁴ Yleisesikunnan päällikkö 1919, ennen Enckeliä. Arimo (1981), s. 17.
- ⁵ Yleisesikunnan päällikkö 16.9.1919 alkaen. Arimo (1981), s. 19.
- ⁶ Everstiluutnantti Johan (Sergei) Fabritius (1890–1946) oli pioneeriupseeri, joka oli ollut tiiviisti mukana linnoitusten suunnittelussa aina vuodesta 1919 alkaen. Hän julkaisi vuonna 1940 linnoittamista koskevan teoksen »*Mannerheimlinjen, en studie av Fortifikationsens historia I Finland*». Arimo (1981), s. 22.
- ⁷ Kaufmann, J. E. & R. M. Jurga: *Fortress Europe. European Fortifications of World War II*. Da Capo Press, Cambridge 2002, s. 11–369.
- ⁸ Roberts (2009), s. 52.
- ⁹ Kirjoittajan huomautus: Artikkelin laatimisen ja arkistojen tutkimisen yhteydessä ei käynyt ilmi, miksei avunpyyntöä tehty saksalaisille, jotka olivat aloittaneen Itävallin rakentamisen vuonna 1934 ja Länsivallin rakentamisen 1936. Kaufmann & Jurga (2002), s. 64–65.
- ¹⁰ Showalter, Dennis: *Instrument of War. The German Army 1914–18*. Osprey publishing, New York 2016, s. 54, 62.
- ¹¹ Linnoitusta pidettiin liian vahvana vallattavaksi suoralla hyökkäyksellä, joten saksalaiset valtasivat sen ilmasta käsin erityisesti tehtävään koulutettujen laskuvarjojääkärien ja rynnäkköpioneerien avulla. Roberts (2009), s. 55.
- ¹² David, Joseph: *Mission militaire en belge Finlande 1939–1940*. Julkaisematon raportti 1941, s. 2. Brysselin kuninkaallinen sotahistoriallinen museo.
- ¹³ Oesch, Lennart, kenraali: haastattelu (haastattelupäivämäärä ei ilmene käytössä olevasta materiaalista eikä sen saatteesta), Reino Arimon kokoelma, PK 1481/20, Kansallisarkisto (KA).
- ¹⁴ Oesch, Lennart, kenraali: haastattelu, Reino Arimon kokoelma, PK 1481/20, KA.
- ¹⁵ Ammentorp, Steen: Toisen maailmansodan kenraalit-tietokanta. [<http://www.generals.dk/general/Michelet/Jean-Edouard-Jules/Belgium.html>], luettu 16.12.2019.
- ¹⁶ David (1941), s. 3.
- ¹⁷ David (1941), s. 3. 2° Direction du génie et des fortifications, 2. Linnoitus- ja pioneeri-direktoraatin (osaston) komentaja.
- ¹⁸ David (1941), s. 3, kylä, jossa Eben-Emaelin linnake sijaitsee. Kapteeni Davidin sotilaspalvelustietojen liitteissä on useiden esimiesten suosituksia: hänen sanottiin olevan mm. ensiluokkainen upseeri ja erinomainen yksikköupseeri. Kapteeni Davidin sotilas-

- palvelustiedot. *Note biographique du 31 mars 1939*. Brysselin kuninkaallinen sotahistoriallinen museo.
- ¹⁹ Salasähkösanomat, kansio 9. Ulkoministeriön arkisto. Yksityiskohtainen raportti kenraali Sarlinin matkasta Belgiaan puuttuu arkistokansiosta.
- ²⁰ Puolustusministeriön käsky 4239/39, 14.4.1939. Puolustusministeriö, salainen kirjeenvaihto, T 19172/5, KA.
- ²¹ David (1941), s. 4. Myös Davidin perhe tuli Suomeen, muttei ole tietoa matkustivatko perheenjäsenet yhdessä vai erikseen. Badoux'n perhe on myös saattanut olla Suomessa; Badoux'n vaimo mainitaan muutamaa otteeseen Davidin raportissa. Molempien palvelusopimuksiin on kirjattu oikeus perheen asumiseen Suomessa tehtävän keston ajan, alkuperäisestä rajoitteesta riippumatta.
- ²² Tiedot: Arimo (1981), s. 103–106, taulukko kirjoittajan laatima.
- ²³ Fabritiuksen rooli on epäselvä arkistolähteissä belgialaisten tehtävän aikana. Toisten lähteiden mukaan hän oli eronnut, toisten mukaan konsultti.
- ²⁴ Muolaanjärven ja Kuolemajärven välissä, mihin osa belgialaisten töistä keskittyi.
- ²⁵ Arimo (1981), s. 100.
- ²⁶ David (1941), s. 4.
- ²⁷ David (1941), s. 5.
- ²⁸ Sama.
- ²⁹ Oesch, Lennart, kenraali: haastattelu, Reino Arimon kokoelma, PK 1481/20, KA.
- ³⁰ Arimo (1981), s. 226.
- ³¹ Reino Arimo (1908–1991) oli Suomen armeijassa palvellut kenraaliluutnantti, joka toimi pioneeritarkastajana, puolustusministeriön kansliapäällikkönä sekä yleisesikunnan ja pääesikunnan päällikkönä. Hän kirjoitti *Suomen linnoittamisen historia* -teoksen, joka on edelleen perusteos aiheesta.
- ³² Arimo (1981), s. 112.
- ³³ Kilkki, Pertti: *Valo Nihtilä – Päämajan eversti*. WSOY, Porvoo 1994, s. 22–23.
- ³⁴ David (1941), s. 6.
- ³⁵ David (1941), s. 7.
- ³⁶ Singeli, joka tunnetaan myös somerona, on pyöreää kiviainesta, joka siivilöidään sepelistä eikä sisällä hienoa kiviainesta.
- ³⁷ Suomio, V. J., diplomi-insinööri: haastattelu, Reino Arimon kokoelma, PK 1481/20, KA.
- ³⁸ Arimo (1981), s. 114; Uitto, Antero & Carl Fredrik Geust: *Mannerheim-linja: Talvisodan legenda*. Ajatus, Helsinki 2006. s. 105.
- ³⁹ Teknisen tarkastajan kirje 170/II/39, 27.6.1939. Puolustusministeriö, salainen kirjeenvaihto, T 19172/5, KA.
- ⁴⁰ *Talvisodan historia 1. Suomi joutuu talvisotaan*. Sotatieteen laitos. Sotahistorian toimisto. WSOY, Porvoo 1978, s. 211.
- ⁴¹ Arimo (1981), s. 112; Uitto & Geust (2006), s. 45–46.
- ⁴² Kaikki Muolaan sektorille linjaan suunnitellut ja rakennetut betonikorsut oli nimetty »Mu» juoksevan numeron kera. Salmenkaidan betonikorsut puolestaan oli nimetty »Mä».
- ⁴³ Ink. viittaa Inkilän lohkoon, joka sijaitsi linjalla Kyrönniemi–Kipinolanjärvi–Inkilä–Kuolemajärvi. David ja Badoux eivät tietävästi tehneet työtä tällä loholla.
- ⁴⁴ Teknillisen osaston päällikön kirje 488/39, 28.7.1939, Puolustusministeriö, salainen kirjeenvaihto, T 19172/5, KA.
- ⁴⁵ Teknillisen osaston päällikön kirje 488/39, 28.7.1939, Puolustusministeriö, salainen kirjeenvaihto, T 19172/5, KA.
- ⁴⁶ Arimo (1981), s. 112; Uitto & Geust (2006), s. 46.
- ⁴⁷ David (1941), s. 9.
- ⁴⁸ David (1941), s. 9.
- ⁴⁹ Arimo (1981) mukaan 40 suunnitelmaa (s. 114), Uitto & Geust (2006) mukaan 43 (s. 105).
- ⁵⁰ David (1941), s. 10.
- ⁵¹ Ulkoministeriön kirje nro. 91816, 6.9.1939, salainen kirjeenvaihto, T 19172/5, KA.

- ⁵² David (1941), s. 11.
- ⁵³ Sama.
- ⁵⁴ Linnoittamista koskeva arkistomateriaali on hajallaan museoiden ja niiden arkistojen muuttojen ja organisaatiouudistusten johdosta, joten on mahdollista, että aiheesta tulee esiin uutta aineistoa tulevaisuudessa.
- ⁵⁵ *Talvisodan historia 1*, s. 211.
- ⁵⁶ Tarkempaa tietoa ko. Betonikorsusta: Archaeology of the Mannerheim Line [https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1PHySuO0IRgoyVaq0NLpcXG9q3q2FMz2s&ll=60.50716210992167%2C29.025431296643433&z=15], luettu 23.4.2020.
- ⁵⁷ Arimon (1981) mukaan viisi (s. 114), Uitto & Geust (2006) mukaan neljä (s. 90).
- ⁵⁸ David (1941), s. 11.
- ⁵⁹ David (1941), s. 4.
- ⁶⁰ David (1941), s. 12.
- ⁶¹ Sama.
- ⁶² David (1941), s. 13.
- ⁶³ Sama.
- ⁶⁴ Sama.
- ⁶⁵ David (1941), s. 15.
- ⁶⁶ Sama.
- ⁶⁷ Sama.
- ⁶⁸ Sama.
- ⁶⁹ David (1941), s. 16.
- ⁷⁰ Kenraali Sarlin esitti Davidin palkitsemista »ansioikkaasta työstään maamme linnoittamisen hyväksi.» T–14059/2-4, pioneerikomendantin salainen henkilökohtainen kirje, 23.11.1939, KA.
- ⁷¹ David (1941), s. 16.
- ⁷² Sama.
- ⁷³ Kenraali Badoux'n edesottamukset kapteeni Davidin lähdettyä Suomesta eivät ole yleisesti ottaen tiedossa. Varmaa on vain, että hän osallistui tarkastuskäynnille marsalkka Mannerheimin, ruotsalaisen kenraali Ernst Linderin, kenraali Sarlinin ja everstiluutnantti Nihtilän kanssa Laatokan Karjalaan sijoitetun IV armeijakunnan aseisiin 24.11.1939. Kilkki (1994), s. 41. Matka lienee jatkunut myös Karjalan kannakselle, sillä kenraali Badoux osallistui kenraali Öhquistin muistelmien mukaan 26.11.1939 päivällisille marsalkka Mannerheimin ravintolavaunussa Viipurissa. Öhquist, Harald: *Talvisota minun näkökulmastani*. WSOY, Porvoo 1949, s. 84.
- ⁷⁴ David (1941), s. 16. Davidin huonekalut saapuivat Belgiaan 15.4.1940.
- ⁷⁵ Arimo, Reino: Linnoittaminen ja sotatoimet 1918–1944. *Tiede ja Ase* 1982, s. 122. [https://journal.fi/ta/article/view/47628/13503], luettu 5.11.2019.
- ⁷⁶ David (1941), s. 4.
- ⁷⁷ Arimo (1981), s. 225. Kenraali Öhquist komensi talvisodassa II Armeijakuntaa Karjalan kannaksella. Hän suhtautui muistelmissaan varsin penseästi linnoittamisen edustamaan passiiviseen voimaan ja olisi pitänyt investointeja kenttäarmeijan varustukseen hyödyllisempänä. Öhquist (1949), s. 52, 380–388.
- ⁷⁸ Arimo (1981), s. 127.
- ⁷⁹ Edellä mainituista useista puutteista huolimatta Arimon näkemyksen mukaan modernit betonikorsut – mukaan lukien osittain belgialaisten suunnitelmien mukaan rakennetut – kestivät vihollisen tulitusta yllättävän hyvin, vaikka niihin kohdistui ennakoitua huomattavasti raskaampi tulitus. Arimo (1981), s. 229.
- ⁸⁰ Arimo (1981), s. 105.
- ⁸¹ Seitsonen, Oula: *Archaeology of the Mannerheim Line*. [https://blogs.helsinki.fi/mannerheim-line-archaeology/mannerheim-line-on-browsable-map/], luettu 7.11.2019 ja 6.10.2020.
- ⁸² Arimo (1981), s. 114; Uitto & Geust (2006), s. 105.
- ⁸³ Irincheev, Bair: *The Mannerheim Line 1920–39. Finnish Fortifications of the Winter War*. Fortress series, Osprey publishing 2009, s. 45.

- ⁸⁴ Irincheev (2009), s. 45.
- ⁸⁵ Irincheev (2009), s. 47.
- ⁸⁶ Arimon (1981) mukaan 23 kpl (s. 114) ja Uitto & Geust (2006) mukaan 27 kpl (s. 109).
- ⁸⁷ Irincheev (2009), s. 51–52.
- ⁸⁸ Irincheev (2009), s. 53.
- ⁸⁹ Irincheev (2009), s. 54.
- ⁹⁰ Öhquist (1949), s. 47.
- ⁹¹ Uitto & Geust (2006), s. 105–109.
- ⁹² Panssarintorjuntatykkien puute, joka tunnettiin vahvasti kenttäarmeijassa, oli myös pääsyy siihen, miksi useimmat suomalaiset betonikorsut oli varustettu vain konekivääreillä.
- ⁹³ Kaksi lukua ovat kuvaavia: Kenraali Öhquist arvioi, että linnoitustöiden rahoitus talvisotaan mennessä oli ollut 50 60 miljoonaa markkaa, kun välirauhan aikana linnoittamistöihin suunniteltiin käytettävän yli 1,2 miljardia markkaa! Arimo (1981), s. 214, 225.
- ⁹⁴ Uitto & Geust (2006), s. 99.
- ⁹⁵ Kasparavicius, Algimantas: *Destiny: The Lithuanian State and diplomacy between the two world wars*. Artikkelit 2015, s. 68 [http://lfr.lt/wp-content/uploads/2015/07/LFPR-13-14-Kasparavicius.pdf], luettu 27.11.2019; Mäkinen, Jarno: *Sodankäynnin oppeja Saksasta. Suomalaisen upseerien välirauhan aikaiset opintomatkat Saksaan*. Pro Gradu -tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu 2019, s. 18. [https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/170041/SM1395.pdf?sequence=1&isAlloWed=y], luettu 26.11.2019.
- ⁹⁶ Oesch, Lennart, kenraali: haastattelu, Reino Arimon kokoelma, PK 1481/20, KA, s. 9–10.
- ⁹⁷ Yleisesikunnan maalinnoitustoimiston ylläpitoraportti 18.1.1945. Armeijakunta, Esikunnan maalinnoitusten hoitotoimisto 1944–1948. T 19173, KA.
- ⁹⁸ Yleisesikunnan maalinnoitustoimiston ylläpitoraportti 18.1.1945. Armeijakunta, Esikunnan maalinnoitusten hoitotoimisto 1944–1948. T 19173, KA.
- ⁹⁹ Yleisesikunnan maalinnoitustoimiston ylläpitoraportti 18.1.1945. Armeijakunta, Esikunnan maalinnoitusten hoitotoimisto 1944–1948. T 19173, KA.
- ¹⁰⁰ Yleisesikunnan maalinnoitustoimiston ylläpitoraportti 18.1.1945. Armeijakunta, Esikunnan maalinnoitusten hoitotoimisto 1944–1948. T 19173, KA.
- ¹⁰¹ Linjaa ei koskaan aiemmin kutsuttu näin, vaan nimen keksivät talvisodasta raportoivat ulkomaiset journalistit.
- ¹⁰² Taulukko kirjoittajan laatima, tiedot Uitto & Geust (2006), s. 50.
- ¹⁰³ Uitto & Geust (2006), s. 50.
- ¹⁰⁴ Patoja rakennettiin Peronkajoelle, Saijanjoelle, Rokkalanjoelle, Työppölanjoelle, Äyräpäänjoelle ja Salmenkaidanjoelle vedentason säätelyä tai tulvittamista varten. Niiden arvo talviaikana oli rajallinen. Arimo (1981), s. 123 125.
- ¹⁰⁵ Uitto & Geust (2006), s. 150.
- ¹⁰⁶ Uitto & Geust (2006), s. 145–151.
- ¹⁰⁷ Trotter, William R: *The Winter war: The Russo–Finnish War of 1939–40*. Workman Publishing Company, New York 2006, s. 263.
- ¹⁰⁸ Brysselin kuninkaallinen sotahistoriallinen museo: kapteeni Davidin ja kenraalimajuri Badoux'n sotilaspalvelustiedot.
- ¹⁰⁹ Tegenbos, Jef: *Generaal Badoux leeft verder*. Artikkelit HLN, 2016. [https://m.hln.be/in-de-buurt/herentals/generaal-badoux-leeft-verder~a1e98bb4f/?fbclid=IwAR22UNOPgWYooRM3q6j0zjR7Lp_TpqUnGjFCNtzz]PuGnxo1B1RBWlxGt_E&referer=https%3A%2F%2Ffacebook.com%2F], luettu 10.12.2019.
- ¹¹⁰ Feuillet de Matricule, Armée Belge, N° 22686 (kapteeni Davidin sotilaspalvelustiedot), Extrait de Matricule, Armée Belge, N° 13735 (kenraalimajuri Badoux'n sotilaspalvelustiedot), Belgian kuninkaallinen sotahistoriallinen museo.

Fortifying the Frigid North – Belgian Military Commission in Finland

The article describes the mission of two Belgian engineering officers, Major General Emil Badoux and Captain Joseph David, to Finland between April 2 and December 4, 1939. The driving force behind the mission was the desire of Major General Unio Sarlin, inspector of the Pioneer Corps, to use foreign specialists to inject new ideas into the planning of fortifications and standardize their construction. Sarlin's initiative had the support of the Commander-in-Chief Marshal C. G. E. Mannerheim.

The Finns had previous experience of using foreign advisers. Major J. J. Gros-Coissy, a member of a French military commission led by Colonel G. Gendre, worked in particularly close cooperation with the Road Construction and Fortification Office of the Army in the early 1920s. The planning and construction of fortifications in the key sector on the Karelian Isthmus continued throughout the 1920s and 1930s even though work was frequently interrupted due to the constant scarcity of funds allocated from the defense budget for the fortification effort. Planners during the 1930s included the then Colonel Aksel Airo and Lieutenant Colonel Valo Nihtilä.

After the acceptance of the Finnish initiative, the Belgians nominated Badoux and David as the commission leader and officer specialist, respectively. Both men possessed a wealth of experience of fortification planning: Badoux had been in charge of construction work of a fortress near Antwerp before World War I, while David had modernized several fortresses around Liège and designed the fortress of Eben-Emael of later fame during the 1930s.

The commission was tasked with drafting a general fortification

plan for the Karelian Isthmus, developing detailed fortification plans, and training a cadre of Finnish officers specialized in fortification work. Although attempts were made to keep the Belgians' mission secret, their presence in Finland was generally known among foreign diplomats and military personnel.

Upon their arrival in Finland in April 1939, Badoux and David were briefed on the status of the existing fortifications and conditions on the Karelian Isthmus by using maps and arranging field tours. Planning work then began in the technical office of the inspector of the Pioneer Corps under his supervision.

The initial focus was in the Muolaa and Salmenkaita sectors spanning the Vuoksi River and Lake Muolaa. These sectors subsequently became part of a secondary defensive line in the immediate rear of the main defensive line – the so-called Mannerheim line. The Belgians' final task was to bolster the main defensive line in the Summa sector.

Cooperation between the Finns and Belgians was not without hitches since the Belgians' tactical mindset placed a particular emphasis on flank-fire capability and meticulously cleared firing sectors. The lack of funds led inevitably to compromises and repeated amendments to the plans. Contradicting views also affected the planning of details for individual bunkers and even resulted in the degradation of the quality of concrete used in construction. These challenges notwithstanding, the Belgians succeeded in finishing the plans for the Muolaa and Salmenkaita sectors by, respectively, early July and September 30, 1939. The objective in the Summa section was to reinforce and upgrade the bunker system originally erected in the 1920s and integrate it with the new defensive line that had been under construction since 1937.

The Belgians found their work increasingly difficult and eventually nearly impossible due to the fact that their colleagues in the fortification office were, from early September on, more and more involved in other tasks as the geopolitical crisis in Central Europe was escalating and the specter of war reared its head also in the north. Work had practically ground to a complete halt by November.

The impossibility of extending the Belgians' assignment became finally apparent. David left for Belgium on November 11, and was soon followed by Badoux, who arrived home on December 4.

It is difficult to assess the success of the Belgian officers. A new gen-

eral plan or at least its draft was certainly produced, yet it was not endorsed by their Finnish hosts. More detailed planning of the defensive lines, on the other hand, became exceedingly difficult under the prevailing circumstances and turned out to be outright impossible from September 1, 1939 onward.

Even though the Belgians reportedly conducted some training, its effects, in the long run in particular, are almost impossible to judge. First the geopolitical crisis and finally the Winter War fought from November 30, 1939 to March 13, 1940 brought about the early termination of the commission's work before it had even attained the midpoint of its intended duration.

The Belgians, however, produced plans for defensive systems consisting of a total of 66 or 68 bunkers divided between three complexes; of these, 33 or 38 were completed before being reached by the retreating front line in the Winter War. Most of these were located in the Muolaa and Salmenkaita sectors. Of the bunkers intended to bolster the Mannerheim line in the Summa sector, only two were apparently in the early stages of construction when overrun by fighting. The Belgians also designed wooden anti-tank obstacles, many of which were subsequently erected along the Salpa line, a fortification belt stretching along Finland's eastern border.

Despite difficulties, Badoux and David worked diligently for the defense of a nation to whose geography and people they were complete strangers. Both men were awarded a Cross of the Order of the White Rose of Finland for their contribution to the nation's fortification scheme. They have earned a page in the military history of independent Finland for their effort.

(s. 1965), everstiluutnantti, sotatieteiden tohtori, palvelee erikoistutkijana Maanpuolustuskorkeakoulussa. Väitellyt 2018 MPKK:ssa Päämajan valvontaosaston johtamasta valvonnasta ja vastavakoilusta talvi- ja jatkosodassa.

Neuvostoliiton Suomeen suuntaama tiedustelu- ja tuhotyötoiminta 1941–1944

Tausta

Diktaattorimaisesti autoritääristä Neuvostoliittoa hallinneen Josif Stalinin johtamisjärjestelmässä maan tiedustelu- ja turvallisuuspalvelu NKVD-NKGB oli keskiössä.¹ 1930-luvulla sotaa edeltäneinä vuosina NKVD yhtäältä pönkitti neuvostodiktatuuria neuvostokansalaisten massasurmilla sekä sulkemalla heitä tekaistuin perustein maan lukuisiin vankiloihin. Toisaalta NKVD ulotti lonkeronsa myös Neuvostoliiton ulkopuolelle tukiessaan muissa maissa toimineita kommunistipuolueita niiden valtapyrkimyksissä sekä hankkimalla valtiojohdolle tiedustelutietoja valkoemigranttien ja ulkovaltojen neuvostovastaisista aiheista.²

Sotavuosina NKVD-NKGB oli sotilastiedustelun ohella avainasemassa ulkomaantiedustelussa. Se loi vihollismaihin salaisia agenttiverkostoja, joiden tehtävänä oli tiedonhankinta sekä sekasorron ja pelon aiheuttaminen muun muassa tuhotöin. Puolueettomissa maissa, kuten Ruotsissa, neuvostotiedustelun henkilöstöä oli sijoitettu Neuvostoliiton lähetystön diplomaattikuntaan. Virka-asemansa myötä he nauttivat diplomaattisesta koskemattomuudesta, jota hyödynsivät muun muassa Suomen vastaisessa tiedustelussa.³

Neuvostoliitossa NKVD-NKGB:n keskushallinnon alaisuudessa toimineiden alue-elinten yhtenä tehtävänä oli vastavakoilu. Sotatoimialueiden välittömässä läheisyydessä sijaitsevien alue-elinten tehtävänä oli vastavakoilun lisäksi tiedustelu ja tuhotyötoiminta vihollisen miehittämällä Neuvostoliiton alueilla.⁴ Toisen maailmansodan aikana

NKVD-NKGB koulutti ja lähetti vihollisen selustaan 2 222 operatiivista ryhmää ja noin 15 000 henkeä, joista 23 palkittiin Neuvostoliiton sankarin arvonimellä.⁵

Siitä, kuinka tärkeässä asemassa Stalin piti sotavuosina Neuvostoliiton turvallisuus- ja tiedustelupalvelua, kertoo muun muassa se, että hänen päivystävien sihteeriensä tekemien päivystyskirjamerkintöjen mukaan 22.6.1941 ja 2.9.1945 välisenä aikana NKVD-NKGB:n päällikkö kävi päivittäin Stalinin luona.⁶

Artikkelin tavoitteesta ja lähteistä

Sota-aikana 1939–1944 Neuvostoliitosta rintaman yli vakoojia ja tuhotyöntekijöitä Suomen vastaisiin operaatioihin lähettivät puna-armeijan sotilastiedustelu, varsinkin Suomen vastaisten rintamien tiedusteluosastot ja niiden taistelujaotukseen kuuluneet armeijat, sekä NKVD-NKGB.⁷ Väitöskirjassani (2018) yksi tutkimustavoite oli arvioida sitä, kuinka hyvin Päämajan valvontaosasto onnistui sota-ajan vastavakoilussa.⁸ Arviointi osoittautui vaikeaksi kahdesta syystä. Ensinnä jatkosodan lopulla sodan päättymisen aiheuttaman epävarmuuden takia tuhoitiin pääosa sellaisesta valvontaosaston arkistosta, josta olisi löytynyt vastauksia asettamiini tutkimuskysymyksiin. Puutteellisesta ja pirstaleisesta lähdeaineistosta sain laskettua, että sota-aikana valvontaosaston huostassa oli ainakin 973 henkeä vastavakoilututkimuksiin liittyen.⁹ Toisena ongelmana oli se, ettei tälle luvulle löytynyt vertailulukua. Ei siis ollut tiedossa, kuinka paljon neuvostotiedustelu lähetti vakoojia tai tuhotyöntekijöitä Suomen vastaisiin tehtäviin.¹⁰

Tämän artikkelin tavoitteena on löytää uusimmasta venäläisestä tutkimuskirjallisuudesta perusteltavissa oleva suuruusluokka sille henkilömäärälle, jonka NKVD-NKGB lähetti rintaman yli Suomen vastaisiin tehtäviin jatkosodan aikana. Lisäksi tässä artikkelissa kuvataan sitä, miten NKVD-NKGB:n Suomen vastainen, rintaman yli toteutettu tiedustelu- ja tuhotyötoiminta oli järjestetty sekä arvioidaan kyseisen toiminnan onnistumista.

Neuvostoliiton sotilastiedustelun sodanajan arkistot ovat edelleen vain harvojen ja valittujen saavutettavissa, eikä niihin perustuen ole tiettävästi julkaistu kirjallisuutta, joka kertoisi siitä, kuinka paljon pu-

na-armeijan tiedustelu alaelimineen lähetti Suomeen vakoojiaan sota-aikana. 2000-luvulla on kuitenkin julkaistu NKVD-NKGB:n arkistolähteisiin perustuvaa kirjallisuutta, jossa kuvataan sotavuosien Suomen vastaista toimintaa. Vuonna 2005 ilmestyi Timo Kaivolana suomentamana Viktor Stepanovin, Sergey Kononovin, Pavel Petrovin sekä Dmitry Frolovin kirjoittama kirja *Partisaaneja, desantteja, sissejä rintaman molemmilla puolilla*.¹¹ Siinä kuvataan muun muassa NKVD-NKGB:n Suomeen suuntaamaa tiedustelu- ja tuhotyötoimintaa jatkosodan aikana. Tekijät ovat tukeutuneet muun muassa NKVD-NKGB:n seuraajan Venäjän turvallisuuspalvelu FSB:n Arkangelin ja Vologdan hallintojen arkistoihin.¹² Suomen suunnasta katsottuna Arkangelin alue sijaitsi sota-aikana Karjalais-suomalaisen sosialistisen neuvostotasavallan (Karjalais-suomalainen SNT) takana ja Vologdan alue Äänisen kaakkois- ja eteläpuolisella alueella edellä mainitun neuvostotasavallan ja Leningradin alueen selustassa. Täten sen paremmin Vologdan kuin Arkangelinkaan NKVD-NKGB eivät olleet rintamavastuussa Suomeen suunnatuissa tiedustelu- ja tuhotyöoperaatioissa.

Vuonna 2010 ilmestyi suomalaistutkijoiden Eero Elfvengrenin ja Matti Kososen sekä venäläistutkijan Einar Laidisen kirja *Vihollisen selustassa. Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939–1944*. Laidinen on kirjoittanut kirjaan kolme alalukua, joista ensimmäisessä hän käsittelee Karjalan autonomisen sosialistisen neuvostotasavallan (Karjalan ASNT) NKVD:n talvisodan aikaista toimintaa.¹³ Kahdessa muussa alaluvussa Laidinen käsittelee operatiivista tilannetta Karjalassa sekä Karjalais-suomalaisen SNT:n NKVD-NKGB:n Suomen vastaista toimintaa jatkosodan aikana. Näistä kirjoittaessaan Laidinen on tukeutunut Karjalan tasavallan FSB:n arkistossa säilytettäviin sodanaikaisiin Karjalan ASNT:n NKVD:n (talvisota) ja Karjalais-suomalaisen SNT:n NKVD-NKGB:n (jatkosota) asiakirjoihin. Kyseinen neuvostotasavalta oli koko pituudeltaan sotatoimialuetta, ja iso osa sen alueesta oli jatkosodan aikana suomalaisten miehittämä.

Vuonna 2011 julkaistiin FSB:n rekisteröinti- ja arkistokokoelmien hallinnon päällikön oikeustieteen tohtori Vasili Hristoforovin kirja *Organy gosbezopasnosti SSSR v 1941–1945 gg*.¹⁴ Teos on yleisesitys NKVD-NKGB:n toiminnasta vuosilta 1941–1945. Siinä käsitellään seikkaperäisesti esimerkiksi tiedustelu- ja turvallisuuspalvelun sodanajan organisaatiomuutokset. Tämän lisäksi kirjassa kuvataan NKVD-NKGB:n so-

danaikaisia päätehtäviä kuten tiedustelua, tuhotyötoimintaa sekä vastatiedustelua. NKVD-NKGB:n sota-ajan toiminnan analysoinnin painopiste on muun neuvostovenäläisen sotahistoriakirjallisuuden tapaan Neuvostoliiton ja Saksan välisessä sodassa. Kirjassa käsitellään myös Suomea vastaan suunnattua tiedustelua, vastatiedustelua sekä tuhotöitä. Tutkimuksen lähdeluettelo on vakuuttava. Laaja-alaisen venäläisen ja suppeamman muunmaalaisen kirjallisuuden¹⁵ lisäksi Hristoforov on käyttänyt tutkimuksessaan muun muassa Venäjän valtion sota-arkiston, Venäjän presidentin arkiston, Venäjän puolustusministeriön keskusarkiston, FSB:n keskusarkiston sekä Karjalan tasavallan, Vologdan, Omskin, Orlovin sekä Saratovin alueiden hallintojen arkistoissa säilytettäviä turvallisuuspalvelun asiakirjoja.

Tämän artikkelin kannalta sekä niiden venäjänkielentaitoisten sota-historian ystävien näkökulmasta, joita kiinnostavat NKVD-NKGB:n Suomeen suuntaamat sota-ajan operaatiot, vuosi 2018 oli merkittävä. Tuolloin nimittäin ilmestyi kaksi venäjänkielistä teosta, joissa keskiössä on nimenomaan NKVD-NKGB:n sotavuosien Suomen suunnan toiminta. Ensimmäinen teoksista oli Petroskoin valtionyliopiston historian professorin Sergei Veriginin tutkimus *Protivostojanie. Borba sovetskoj kontrrazvedki protiv finskih spetsslužb (1939–1944)*.¹⁶ Sitten Verigin on tullut Suomessa tunnetuksi kommentoimalla Sandarmohin tapahtumia tavalla, joka ei vastaa suomalaisten tutkijoiden käsitystä Sandarmohin teloituksista. Mirko Harjula on kääntänyt Veriginin kirjan suomeksi nimellä *Vakoojat vastakkain. Suomen ja Neuvostoliiton tiedustelusota 1939–1944*.

Johdannon ja johtopäätösluvun lisäksi Veriginin kirjassa on neljä lukuja, joista ensimmäisessä tekijä analysoi Karjalan NKVD:n organisaa-tiota ja toimintaa sekä Suomen sotilastiedustelun talvisodan aikaista toimintaa. Toinen luku ajoittuu Moskovan rauhan aikaan 1940–41, ja siinä Verigin käsittelee Suomen ja Neuvostoliiton tiedustelu- ja vasta-vakoilupalvelujen vastakkainasettelua. Kirjan kolmannessa luvussa kuvataan Suomen sotilastiedustelun jatkosodan aikaisia järjestelyjä pääasiassa suomalaisten tiedustelukoulu- ja kaukopartio toimintaa tulkiten. Lisäksi luvussa käsitellään Suomen ja Neuvostoliiton välistä radioharhautusta sekä Suomen tiedustelun yhteistyötä saksalaisten kanssa. Viimeisessä luvussa Verigin analysoi Karjalan NKVD-NKGB:n tiedustelu- ja tuhotyötoimintaa Karjalan rintamalla, toimintaa suomalaisia

tiedustelukouluja vastaan sekä vihollisen agenttiverkostojen paljastamista sodan päätyttyä.

Veriginin kirjan nimi on hivenen harhaanjohtava, sillä se antaa ymmärtää, että kirjassa käsiteltäisiin koko sotatoimialueen tiedustelu- ja vastatiedustelu-vastakkainasettelua. Käytännössä Verigin keskittyy ainoastaan Karjalan ASNT:n ja sen seuraajan Karjalais-suomalaisen SNT:n NKVD-NKGB:n toimintaan vuosina 1939–1944. Veriginin lähteistö koostuu etupäässä venäläisistä tutkimuksista, joissa hänen omalla tuotannollaan on merkittävä osuus. Verigin on myös perehtynyt Venäjän valtiollisessa sota-arkistossa, Venäjän valtiollisessa sosiaalispoliittisessa historia-arkistossa, FSB:n keskusarkistossa, historiallisten asiakirjakoelmien säilytyskeskuksessa, Karjalan tasavallan kansallisarkistossa, Karjalan tasavallan sisäministeriön arkistossa sekä FSB:n Karjalan tasavallan, Arkangelin ja Omskin alueiden hallintojen arkistoissa säilytettyihin asiakirjoihin.

Veriginin kirjan ohella tämän artikkelin toinen päälähte on niin ikään vuonna 2018 ilmestynyt Vasili Hristoforovin teos *SSSR–Finlandija: protivostojanie 1941–1944 gg.*¹⁷ Johdannon ja johtopäätösluvun lisäksi kirjassa on kolme lukua, joista ensimmäisessä käsitellään etupäässä Suomen ja Saksan lähenemistä sekä valtioiden ulkopoliittisia intressejä juuri ennen toisen maailmansodan syttymistä ja sen aikana. Tämän artikkelin kannalta Hristoforovin teoksen toinen luku on tietorikkain. Siinä käsitellään Neuvostoliiton strategista ulkomaantiedustelua, Neuvostoliiton Suomen sotatoimialueella toteuttamaa tiedustelua ja tuhotyötoimintaa sekä vastatiedustelua. Kirjan viimeisessä luvussa kuvataan aselepoon johtaneita tapahtumia. Kirja on kirjoitettu lähdeviittein, mutta ilman lähdeluetteloa, mikä vaikeuttaa käytettyjen lähteiden kokonaisuuden hahmottamista. Lähdeviitteisiin perehtyminen paljastaa, että suomalaisesta tutkimuskirjallisuudesta Hristoforov on käyttänyt lähteinään ainakin seuraavien henkilöiden aiheeseen liittyvää keskeisintä tuotantoa: Raimo Heiskanen, Mauno Jokipii, Jukka Kulomaa, Antti Laine, Ohto Manninen, Henrik Meinander, Juhani Suomi sekä Timo Vihavainen.¹⁸

Tämän artikkelin kannalta mielenkiintoisimmassa toisessa luvussa Hristoforov on käyttänyt arkistolähteinä Venäjän turvallisuuspalvelun keskusarkistossa, Karjalan FSB:n arkistossa sekä Venäjän ulkopoliitiikan arkistossa säilytettäviä asiakirjoja. Teoksen eduksi voitaneen laskea se,

että sen liitteenä on 74 neuvostoviranomaisen laatimaa, Suomeen liittyvää tiedustelu- tai vastatiedusteluasiakirjaa, joista 68 julkaistaan kirjassa ensikertaa.¹⁹

Edellä esitellyn, vuonna 2005 julkaistun ja suomennettuna *Partisaaneja, desantteja, sissejä rintaman molemmilla puolilla* -nimen saaneen venäläistutkijoiden teoksen lopussa sitä kommentoi sotahistorioitsija, everstiluutnantti evp. Ilmari Hakala. Hän kirjoittaa: »Näyttää siltä, että Venäjän arkistoissa on huomattava määrä eri partioiden kertomuksia, joiden totuusarvo suomalaisin silmin on mitätön. Hyvä esimerkki tällaisesta on talvisodan aikainen kertomus usean sadan miehen hiihtosastosta, joka olisi operoinut 150–200 kilometriä rintaman tällä puolen Kuhmossa ja Sotkamossa ja saanut aikaan merkittävää tuhoa. Meidän arkistomme eivät näistä taisteluista kerro mitään. Kenraali Siilasvuon esikuntaa puolustaneesta suomalaisesta joukosta kerrotaan kaatuneen lähes 100 miestä. Tapaus on meille tuntematon.»²⁰

Näyttää siltä, että yllä mainitun kirjan lisäksi tässä artikkelissa päälähteinä käytetyissä Hristoforovin ja Veriginin julkaisuissa on ajoittain hairahduttu samankaltaiseen kritiikittömään ja mahdollisesti vailla todellisuus pohjaa olevien sotamenestysten kuvaamiseen, mistä Hakala edellä kertoo. Yksi tällainen arveluttava tapaus ajoittuu syksyyn 1943, jolloin Karjalan NKGB:n kerrotaan lähettäneen 20-henkisen »Kostajat»-nimisen tuhotyöpartion tuhoamaan Äänisen rannalla Lammassojalla sijainnutta poliisivaruskuntaa. Kostajien kerrotaan onnistuneen tuhotyötehtävässään, jonka yhteydessä he surmasivat yhdeksän poliisia ja saivat saaliikseen arvokkaita asiakirjoja.²¹ Tällaista tietoa ei ole pystytty varmentamaan kotimaisesta kirjallisuudesta eikä asiakirjoista.

Venäläistutkijat ovat ajoittaisesta tuhotyötoiminnan tuloksellisuuteen liittyvästä mahdollisesta kritiikittömyydestä huolimatta onnistuneet eräin kohdin varsin objektiivisesti ja uskottavasti tekemään johtopäätöksiä NKVD-NKGB:n toiminnan ongelmien syistä. Ylätasolla tehdyt päätökset vaikuttivat negatiivisesti ruohonjuuritason työhön. Yhtenä esimerkkinä tästä on se, että yleisesti tunnettujen Stalinin vainojen seurannaisvaikutus näkyi konkreettisesti sotavuosina eräiden NKVD-NKGB:n päällystöön kuuluneiden ammattitaidottomuutena, jonka seuraukset tehtävään lähetetyt tiedustelijat ja tuhotyöntekijät maksoivat hengellään. Lisäksi on huomattava, että Hristoforov ja Verigin tekivät venäläisiin lähteisiin perustuen ja tämän artikkelin kirjoittaja – ve-

näläistutkijoiden työstä tietämättä – suomalaisiin lähteisiin tukeutuen samaan aihepiiriin liittynyttä tutkimusta, jotka kaikki julkaistiin vuonna 2018. Kaikki kolme päätyvät jotakuinkin samoihin johtopäätöksiin neuvostotiedustelun Suomen vastaisen toiminnan järjestelyjen ongelmista ja niiden heijastevaikutuksista. Kuvattu lopputulema vahvistaa tehtyjen johtopäätösten oikeansuuntaisuuden.

NKVD-NKGB:n Suomeen rintaman yli suuntaamat tiedustelu- ja tuhotyöpartiot

Organisaatio ja toimintajärjestelyt

Erityisesti poikkeusaikoina, kuten sodassa, jolloin taistelevat osapuolet kamppailevat olemassaolostaan, on tärkeää, että valtion hallintokoneisto järjestetään tavalla, joka mahdollistaa asioiden joustavan käsittelyn ja mahdollisimman suoraviivaisen päätöksenteon. Mahdollisesti tämän takia Neuvostoliiton puolustushallintoa järjestettiin uudelleen kesällä 1941. Tuolloin perustettiin Neuvostoliiton valtiollinen puolustuskomitea. Sen alkuperäiseen kokoonpanoon kuuluivat Josif Stalinin lisäksi ulkoministeri Vjatšeslav Molotov, talvisodan aikainen puolustusministeri, Neuvostoliiton marsalkka Kliment Vorosilov, kommunistisen puolueen johtohahmo Georgi Malenkov sekä tiedustelu- ja turvallisuuspalvelu NKVD:n päällikkö Lavrenti Berija. Puolustuskomitean tehtävänä oli ratkaista kaikki sotilasstrategiset asiat.²²

Sodan syttyessä 1941 Neuvostoliiton sisäisen turvallisuuden, vastavakoilun sekä ulkomaansiviilitiedustelun johto oli keskitetty sisäasiainkansankomissariaatille (NKVD). Heinäkuussa 1941 NKVD:n organisaatioon tehtiin sodan pakottamana ensimmäinen muutos. Silloin perustettiin kenraaliluutnantti Pavel Sudoplatovin alaisuuteen erityisryhmä, josta myöhemmin muodostettiin NKVD:n 2. osasto ja sittemmin tammikuussa 1942 NKVD:n 4. hallinto. Sen tärkeimpinä tehtävinä olivat Saksaa ja sen satelliitteja vastaan kohdistettu tiedustelu, maanalaisen ja partisaanisodankäynnin organisointi, agenttiverkoston luominen Saksan valtaamille alueille sekä radiopelien johtaminen väärin tietojen syöttämiseksi viholliselle.²³

Moskovassa sijainneen NKVD:n päämajan lisäksi tiedustelu- ja turvallisuuspalvelulla oli alue-elimitä neuvostotasavalloissa, aluepiireissä ja

alueilla. Niiden organisaatioihin ja tehtäviin vaikuttivat luonnollisesti muutokset keskushallinnon organisaatiossa ja tehtävissä. Täten yllä kuvatun NKVD:n keskushallinnon uudelleenorganisoinnin seurauksena alue-eliimiin perustettiin 4. osastot tammikuussa 1942. Niiden tehtävinä olivat 1) matkustavien agenttien koulutus sekä agenttien soluttaminen vihollisen tiedusteluelimiin ja hallintokoneistoon vihollisen valtaamilla alueilla, 2) salaisten agenttiverkostojen perustaminen vihollisen miehittämille alueille sekä alueille, jotka olivat vaarassa joutua vihollisen miehittämiksi, 3) yhteydenpito edellä mainittuihin agenttiverkostoihin sekä 4) vihollisen selustassa tapahtuneen tiedustelun ja tuhotöiden organisointi. Alue-elinten alaisuudessa toimi paikallisia NKVD:n toimipisteitä. Suomen suunnalla näitä oli suurimmissa kaupungeissa ja taajamissa, esimerkiksi Viipurissa, Sortavalassa ja Jämsässä.²⁴

Huhtikuussa 1943 Neuvostoliiton tiedustelu- ja vastavakoilujärjestelmää uudistettiin jälleen. NKVD:stä erotettiin tiedustelun ja vastatiedustelun päähallinnot omaksi erilliseksi kansankomissariaatukseen. Uusi organisaatio sai nimekseen Neuvostoliiton valtioneuvosturvallisuuden kansankomissariaatti (NKGB). Sen tehtävänä olivat ulkomaantiedustelu, vastavakoilu sekä tuhotöiden vastustaminen. Uudistuksen kanssa samanaikaisesti perustettiin puolustuksen kansankomissariaatin ja sotalaivaston vastatiedusteluhallinnot (Smerš). Niiden tehtävänä oli rintaman yli tapahtuneen vihollisen agenttitiedustelun paljastaminen ja estäminen sekä vastavakoilu puna-armeijassa ja sotalaivastossa.²⁵ Käytännössä vastavakoilutyönjako sotilasvastavakoilun ja NKGB:n välillä järjestettiin siten, että ensiksi mainitun vastavakoiluvastuulla olivat välittömästi rintaman läheisyydessä olleet puna-armeijan (vast.) hallinnot alueet (suomalaisittain sotatoimialueet), ja NKGB:n vastavakoiluvastuulla olivat muut alueet (kotirintama).

Suomalaisten ja venäläisten tiedustelu- ja vastavakoilupalveluiden jo 1920-luvulla alkanut salainen sota jatkui sotavuosina 1941–1944 rauhahan aikaan verrattuna selvästi suuremmissa mittakaavassa. Rintamalla ja sen välittömässä läheisyydessä Neuvostoliiton tiedustelu- ja turvallisuuspalveluista Suomen vastaisiin sotatoimiin osallistuivat ainakin NKVD-NKGB:n päämajasta 1. hallinto (tiedustelu), 2. hallinto (vastatiedustelu) ja 4. hallinto (tiedustelutuhotyöt). Näiden lisäksi NKVD-NKGB:n Arkangelin, Vologdan ja Murmanskin alueiden, Leningradin

ja Leningradin alueen sekä Karjalais-suomalaisen SNT:n hallintojen tiedetään osallistuneen Suomen vastaisiin sotatoimiin.²⁶

NKVD-NKGB:n alue-elimistä Suomen vastaisen toiminnan kannalta merkityksellisimmät olivat Karjalan ja Murmanskin osastot. Molempien rauhanaikaisen vastuualueen länsiraja oli Suomen vastainen valtakunnan raja. Etelässä Karjalais-suomalaisen SNT:n raja kulki pääpiirtein linjalla Viipuri–Laatokan puoliväli–Äänisen eteläranta. Pohjoisessa se oli likimain Sallan korkeudella, ja idässä alueen raja kulki pohjoisesta etelään pääpiirtein linjalla Vienanmeren länsiranta–Puutoinen–Äänisen eteläranta. Karjalan NKVD-NKGB:n vastuualueen länsiraja olisi siis miltei koko Suomen ja Neuvostoliiton välisen rajan pituinen. Murmanskin NKVD-NKGB:n rauhanajan vastuualue oli Karjalais-suomalaisen SNT:n pohjoispuoleinen alue Vienanmereltä Jäämerelle.²⁷

Sodan uhan kasvaessa Suomen ja Neuvostoliiton välillä Karjalan NKVD alkoi valmistautua tiedusteluun ja tuhotöihin vihollisen selustassa. Tässä tarkoituksessa 1) valmistauduttiin vastatiedustelun toteuttamiseksi salaisten agenttiverkoston muodostamiseen ja yksittäisten agenttien jättämiseen niille Karjalais-suomalaisen SNT:n alueille, jotka olivat vaarassa tulla suomalaisten miehittämiksi, 2) valmistauduttiin lähettämään tiedusteluryhmiä vihollisen selustaan sekä 3) valmistauduttiin lähettämään tuhotyöryhmiä suomalaisten selustaan viestiyhteyksien rikkomiseksi ja henkilötappioiden ja sekasorron aiheuttamiseksi.²⁸

Kesäkuun 23. päivänä 1941 Viipurin, Sortavalan, Jääsken, Suojärven, Repolan, Kalevalan sekä Kiestingin NKVD:n paikallispäälliköt saivat käskyn toteuttaa edellä mainitut valmistautumistehtävät. Neljä päivää myöhemmin sama tehtävä annettiin Käkisalmen ja Uhtuan NKVD:n paikallispäälliköille.²⁹

Heinäkuussa 1941 Karjalan NKVD perusti tiedustelu- ja tuhotyökoulun. Sen johtajana toimi Sergei Veršinin. Vuoden 1941 aikana koulutettiin 196 oppilasta, joista muodostettiin 15 tiedustelutuhotyöryhmää.³⁰ Koulutus organisoitiin uudelleen maaliskuussa 1942, jolloin koulun perustalta muodostettiin erikoisosasto. Kesä–elokuussa 1942 erikoisosaston vahvuus oli 135–156 henkeä. Koulutettavien enemmistö oli kansallisuudeltaan venäläisiä. Heidän lisäksi erikoisosastossa koulutettiin myös suomalaisia, karjalaisia ja vepsäläisiä.³¹ Sodan edessä erityisosastoa täydennettiin etupäässä sellaisilla henkilöillä, joilla

oli sukulaisia suomalaisten miehittämällä alueella, sillä tiedustelijoiden arveltiin voivan tukeutua sukulaisiinsa tehtäviensä toteuttamisessa.³²

Suomen Päämajan valvontaosaston tietojen mukaan Karjalan NKVD-NKGB:n erikoiskoulu sijaitsi vuonna 1943 Sorokassa.³³ Koulun oppilaita koulutettiin 12 tuntia päivässä. Koulutukseen kuului muun muassa ase- ja räjäytyskoulutusta, suunnistusta, lähitaistelua, ensiapu- ja tiedustelukoulutusta, partisaanitoiminnan perusteita, poliittista valmennusta sekä koulutusta Suomen vastatiedustelun työtavoista. Laskuvarjohyppykoulutusta annettiin Arkangelin alueella Onegan kaupungissa. Radisteja koulutettiin ensivaiheessa puolen vuoden pituisilla kurseilla Moskovassa. Keväällä 1942 kahdeksan naista valmistui Karjalan NKVD:n järjestämältä radistikurssilta Belomorskista. Sittemmin sieltä valmistui 23 radistia vuosina 1943–44.³⁴

Tiedustelu- ja tuhotyötehtäviin lähetetyt partiot muodostettiin erikoiskoulutuksen saaneista vapaaehtoisista. Valinnassa otettiin huomioon kandidaatin ammatti- ja kielitaito. Erityistä huomiota kiinnitettiin henkilön fyysiseen suorituskykyyn, mahdollisiin rintaman takaisiin sukulais- tai muihin yhteyksiin sekä tulevan toiminta-alueen tuntemukseen. Lisäksi hänen poliittinen luotettavuutensa tarkastettiin. Tuhotyöpartioiden vahvuus oli 3–20, kun tiedustelutehtäviä varten muodostettiin yleensä kaksi- tai kolmihenkisiä, harvemmin viisi- tai kuusihenkisiä ryhmiä.³⁵ Noin kuukausi ennen tehtävään lähtöä tiedusteluryhmään valitut koottiin samaan paikkaan, jossa heitä koulutettiin tehtävään NKVD-NKGB:n päämajassa hyväksytyyn suunnitelman mukaisesti.³⁶

Syksystä 1942 alkaen Karjalan NKVD alkoi tehostaa Suomen vastaista tiedustelutuhotoimintaa. Suomalaisten miehittämille alueille sekä suomalaisten joukkojen selustaan lähetettävien erikoisryhmien lähdön onnistumisen maksimoimiseksi perustettiin elokuussa 1942 Äänisen rannalle Puutoisiin Karjalan NKVD:n pääylijenopaikka. Se aloitti toimintansa 1.9.1942, ja sen kautta lähetettiin erikoisosastoja ja -talvisin hiihtäen), laskuvarjolla sekä avovesikaudella Laatokan ja Äänisen laivueiden aluksilla.³⁷

Vihollisen miehittämällä tai selusta-alueilla toimineiden tuhotyöntekijöiden, mutta erityisesti tiedustelijoiden kielitaidolla oli iso merkitys tehtävän onnistumiselle. Tähän seikkaan alettiin NKGB:ssä kiinnittää erityistä huomiota keväällä 1943. Sodan sytyttyä venäläiset evakuoivat

SA-Ku

Desanttitorni Petroskoissa. Kuva: Erik Blomberg 1941, SA-kuva.

A desant training tower in Petroskoi. Photo: Erik Blomberg 1941, Finnish Defense Forces.

sisämaahan Suomen vastaisella raja-alueella asuneita kansallisuudeltaan suomalaisia ja karjalaisia. Keväällä ja kesällä 1943 joukko Murmanskin ja Karjalan NKGB:n työntekijöitä matkusti tutustumaan Sverdlovskiin ja Tšeljabinskiin evakuoituihin suomalaisiin ja karjalaisiin. Heidän tavoitteenaan oli löytää evakuoitujen joukosta hyvin suomea puhuvia, tiedustelu- ja tuhotyötehtäviin psyykkisesti ja fyysisesti soveliaita henkilöitä. Lisäksi evakuoitujen joukosta piti löytää sellaisia henkilöitä, joilla oli suomalaisten miehittämällä alueilla sukulaisia tai vähintään tuttavii. Myös Vologdan ja Arkangelin NKGB:n alue-elimet saivat keväällä 1943 tehtäväkseen etsiä alueeltaan henkilöitä, jotka soveltuivat itsenäiseen työskentelyyn vihollisen miehittämällä alueella tai Suomen maaperällä. Kesäkuun 1943 loppuun mennessä suomalaisten ja karjalaisten joukosta löytyi 45 sellaista henkilöä, joita arveltiin voitavan käyttää Suomen vastaisessa toiminnassa.³⁸

Päämajan valvontaosaston elokuussa 1943 kirjaamat havainnot vihollisen Suomen vastaisesta vakoilusta ovat yhdensuuntaiset edellä esitetyn kanssa. Valvontaosaston tietojen mukaan vuoden 1943 ensimmäisellä puoliskolla tavatut neuvostovakoojat olivat kansallisuudeltaan etupäässä suomalaisia tai suomensukuisiin heimokansoihin kuuluneita. Päämajan vastavakoojien tulokinnan mukaan suomen kielen osaaminen oli ollut vakoojien valinnassa huomattavana tekijänä. Myös valvontaosastossa tehty havainto siitä, että Itä-Karjalassa esiintyneet vakoilijat olivat edelleen pääosaltaan sen entisiä asukkaita, on yhdenmukainen sen kanssa, miten Karjalan NKGB pyrki kyseisenä aikana Suomeen suunnattua tiedustelua toteuttamaan.³⁹

Suomen ja Neuvostoliiton välinen sota muuttui loppuvuodesta 1941 asemasodaksi. Rintamajoukot oppivat nopeasti molemmin puolin tuntemaan »ei-kenenkään maan» maaston erityispiirteet ja vastapuolen toimintarytmin. Muun muassa tästä syystä sekä valoisien kesäöiden takia jalan toimineiden tiedustelu- ja tuhotyöpartioiden tehtävään siirtyminen ja sieltä palaaminen vaikeutuivat. Asian korjaamiseksi sekä miehityllä alueella ja suomalaisten selustassa toimineiden Karjalan NKVD-NKGB:n tiedustelu- ja tuhotyöryhmien täydentämisen ja huollon helpottamiseksi alettiin alkuvuodesta 1943 valmistella tukikohtia suomalaisten miehittämille alueille. Tällaisia ilmaitse täydennystä saaneita tukikohtia oli kesäkuussa 1944 käytössä ainakin Kontupohjan ja Seesjärven alueilla. Siellä olleisiin tukikohtiin pudotettiin laskuvarjoilla niin materiaali- kuin henkilötäydennyksiäkin.⁴⁰

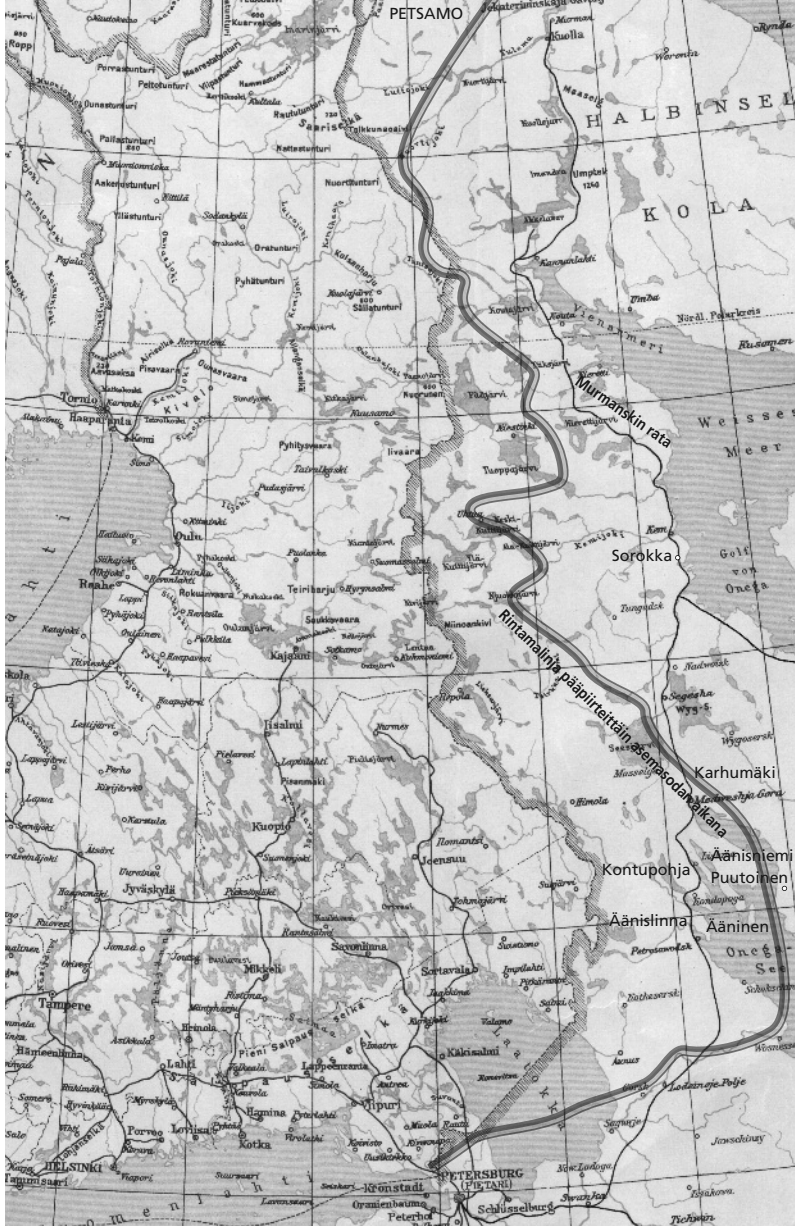
Hristoforov on päätnyt siihen, että toisen maailmansodan aikana NKVD-NKGB koulutti ja lähetti vihollisen selustaan tiedustelu- ja tuhotyötehtäviin kaikkiaan noin 15 000 henkeä 2 222 operatiivisessa ryhmässä.⁴¹ Kun näitä lukuja verrataan tässä artikkelissa myöhemmin esitettäviin NKVD-NKGB:n Suomen vastaisen toiminnan partio- ja henkilömääriin, voidaan jo nyt todeta, että vuosina 1941–1944 Suomi oli NKVD-NKGB:n tiedustelu- ja tuhotyötoiminnan mitätön sivusuunta.

Tiedustelua ja tuhotöitä Murmanskista Suomenlahdelle

Murmanskin NKVD-NKGB:n tehtävinä olivat tiedustelu- ja tuhotyöt Pohjois-Suomessa suomalaisten ja saksalaisten joukkojen selustassa. Tätä varten Murmanskin NKVD-NKGB perusti tiedustelutuhotyökouluja.⁴² Viimeistään kesällä 1943 Päämajan valvontaosastossa tiedettiin, että Murmanskissa sijaitsi NKVD-NKGB:n vakoilijoiden koulutus- ja lähetyspaikka ja että NKVD-NKGB:n vakoilijat majoittuivat Ulitsa Stalinan varrella olleessa talossa n:o 40 asunnossa 10.⁴³

Murmanskin NKVD-NKGB suuntasi tiedustelu- ja tuhotyötoimintansa alueelle, jonka länsiraja oli pääpiirteissään linjalla Rovaniemi–Sodankylä–Ivalo–Petsamo, pohjoisraja kulki Petsamosta Murmanskiin, itäraja rajoittui paikkakuntiin Murmansk–Ristikent–Kantalahti ja eteläraja kulki linjalla Kantalahti–Alakurtti–Kuolajärvi–Rovaniemi.⁴⁴ Täten Murmanskin NKVD-NKGB:n toiminta suuntautui jatkosodan vuosina pääasiassa saksalaisjoukkojen miehittämillä ja niiden selustaluueille.⁴⁵

Murmanskin NKVD-NKGB:n Pohjois-Suomeen suuntaamien tiedustelutuhotyöpartioiden tiedustelutehtävät kohdistuivat joukkoihin sekä infrastruktuuriin. NKVD-NKGB:n tiedustelijoiden yhtenä toimintatapana oli pyrkiä soluttautumaan Pohjois-Suomessa sijainneisiin tiedustelupisteisiin tai -kouluihin, jotka valmensivat ja lähettivät asiamiehiä puna-armeijan selustaan. Tuhotyötoimintaa toteutettiin väijytyksin, miinoittein sekä särkemällä puhelinlinjoja. Kohteina olivat muun muassa vihollisen ajoneuvot, sillat Rovaniemi–Petsamo-tiellä sekä rautatieinfrastruktuuri ja rautatiekuljetukset Alakurtti–Kuolajärvi-rataosuudella. Lisäksi NKVD-NKGB:n tuhotyöntekijät miinoittivat Pohjois-Suomen erämaa-alueilla vesistöjen ylityksiin tarkoitettuja yksittäisiä veneitä.⁴⁶ Tämän tarkoituksena oli kylvää pelkoa alueen väestön keskuuteen.

Neuvostotiedustelun toiminta-alueita Itä-Karjalassa ja Pohjois-Suomessa.
1:200 000–1:500 000 kartat Suomi M35 7/17, Kansallisarkisto.

Areas of interest of Soviet intelligence services in Eastern Karelia and Northern
Finland. 1:200 000–1:500 000 maps Finland M35 7/17, National Archives.

Lähteistä ei ole täysin aukottomasti pääteltävissä, kuinka monta henkeä Murmanskin NKVD-NKGB lähetti jatkosodan aikana Pohjois-Suomeen tiedustelu-, tuhotyö- tai muissa tehtävissä. Uusimman venäläisen historiantutkimuksen perusteella se lähetti sota-aikana 1941–1943 pohjoiselle sotatoimialueelle ainakin 88 henkilöä. Näistä 60 (seitsemässä ryhmässä) lähetettiin tiedustelutuhotyötehtävissä, 19 (neljässä ryhmässä) tuhotyötehtävissä, kahdeksan (yksi ryhmä) tukitehtävissä ja yksi tiedustelutehtävissä. Lisäksi elokuussa 1942 Murmanskin NKVD lähetti tuhotyöryhmän Pohjois-Suomeen, mutta lähteessä ei mainita ryhmän vahvuutta.⁴⁷

Niistä neuvostotasavalloista ja -alueista, jotka lähettivät jatkosodan aikana tiedustelijoita ja tuhotyöpartioita Suomeen, Karjalais-suomalaisella SNT:lla oli pisin maaraja Suomen suuntaan. Pinta-alalla mitattuna suomalaiset valtasivat hyökkäysvaiheessa eniten maata sen alueelta. Neuvostoliittolaiset suuntasivat tiedustelijoita ja tiedustelutuhotyöryhmiä suomalaisten selustaan jatkosodan ensipäivistä lähtien. Esimerkiksi 12.7.1941 Karjalan valtionturvallisuuden kansankomissaari Mihail Baskakov ja 7. Armeijan selustakomentajan sijainen Kiselev antoivat käskyn, jonka mukaan NKVD:n oli lähetettävä 25-henkinen erikoisryhmä Lieksa–Joensuu-alueelle.⁴⁸ Lisäksi Karjalan NKVD suuntasi rintaman yli suomalaisten selustaan vuonna 1941 myös muita partioita, mutta niistä ei ole käytettävissä niin yksityiskohtaisia tietoja kuin vuosien 1942–1944 osalta. Tästä syystä ei pystytä kertomaan, mihin Karjalan NKVD suuntasi tiedustelua ja tuhotyötoimintaa vuonna 1941.

Hristoforovin mukaan asemasodan lisäksi vuonna 1942 NKVD:n toimintaa vaikeuttivat myös ne suomalaisten miehittämällä alueilla asuneet henkilöt, jotka ryhtyivät yhteistyöhön suomalaisviranomaisten kanssa ilmiantamalla havaitsemiaan neuvostotiedustelijoita.⁴⁹ Kyseistä asiaa sivuttiin Päämajan valvontaosaston vuoden 1943 ensimmäisessä puolivuotiskatsauksessa. Vaikka katsauskaudella oli Itä-Karjalassa pääasiassa niin kutsutuilta venäläisalueilta pidätetty 32 paikallista asukasta vakoilijoiden avustamisesta, oli esiintynyt myös lukuisia tapauksia, joissa paikallisväestö oli avustanut suomalaisviranomaisia hyvin innokkaasti ja hyvin tuloksin vakoilijoiden paljastamisessa ja kiinnisäätämässä. Valvontaosastossa paikallisväestön toiminta osattiin sitoa alueella tuolloin vallinneeseen tilanteeseen. Katsauksessa todettiin, että olisi ollut suorastaan luonnotonta, ellei vakoilijoiden avustamistapauk-

sia olisi ilmennyt, kun otti huomioon sen vaikean aseman, jossa paikallinen väestö tuolloin oli; hyvin monessa tapauksessa saman perheen jäseniä oli rintamalinjan molemmin puolin.⁵⁰

Sergei Verigin on luonnehtinut Karjalan NKVD:n toimintaa vuoden 1942 osalta erikoisryhmien massakäyttövaiheeksi, jolloin erikoisryhmiä lähetettiin suomalaisten miehittämille alueille massoittain ilman riittävää kokemusta ja tilannetietoisuutta.⁵¹ Myös Suomen sotilasvastavakoilun tekemät jatkosodan alkuaikojen havainnot tukevat Veriginin käsitystä.⁵² Tiedustelu- ja tuhotyöryhmien massamainen lähettäminen suomalaisten selustaan aktivoitui erityisesti alkusyksystä 1942, kun Puutoisiin Äänisjärven rannalle perustettiin aiemmin mainittu NKVD:n ylimenopaikka.⁵³

Vuonna 1942 Karjalan NKVD lähetti tiedustelu- ja tiedustelutuhotyöpartioitaan maantieteellisesti laajalle alueelle. Eteläisin toiminta-alue oli Aunuksen piiri, ja pohjoisin paikkakunta oli Rovaniemi. Toiminnan painopiste oli ensimmäisenä asemasotavuotena Laatokan ja Äänisjärven välisellä alueella. Siellä tiedustelua ja tuhotyötoimintaa suunnattiin Vieljärvelle, Suojärvelle, Soutjärvelle, Äänislinnaan sekä Äänisentauksen piiriin. Suomalaisjoukoista Laatokan ja Äänisen väliselle alueelle olivat kesäkuussa 1942 ryhmittyneinä Aunuksen ryhmään kuuluneet V ja VI Armeijakunta (AK) sekä Äänisen Rannikkoprikaati. Edellä mainittujen alueiden lisäksi Karjalan NKVD suuntasi partioitaan tasavallan keski- ja pohjoisosiin Karhumäen, Rukajärven, Kalevalan sekä Kiestingin alueille. Suomalaisjoukoista kyseisillä alueilla taistelivat heinä–elokuussa 1942 Maaselän Ryhmä Karhumäessä ja 14. Divisioonaa Rukajärvellä sekä keväällä 1942 Kiestingin ja Kalevalan suunnalla laajasta vastuualueesta vastannut III AK. Näiden lisäksi Kiestingin suunnalla soti keväällä 1942 myös saksalainen SS-Divisioonaa Nord.⁵⁴

Vuonna 1943 Karjalan NKVD-NKGB lähetti partioitaan edelleen laajalle alueelle Aunuksen piiriin Kinalahdesta aina Rovaniemelle saakka, ja sen tiedustelu- ja tiedustelutuhotyötoiminnan painopiste oli edellisvuoden tapaan Laatokan ja Äänisen välisellä alueella. Lisäksi joitakin partioita suunnattiin vastualueen pohjoisosiin Kalevalaan Tollojoelle.⁵⁵ Joulukuussa 1943 suomalaisjoukoista Laatokan ja Äänisen väliselle kannakselle oli ryhmittyneenä Aunuksen Ryhmä, johon kuuluivat V ja VI Armeijakunta sekä Äänisen Rannikkoprikaati.⁵⁶

Kaksi Karhumäessä tavattua naisvakoojaa. Kuva: Sot.virk. A. Viitasalo 1941, SA-kuva.

Two female spies in Karhumäki. Photo: Military Specialist A. Viitasalo 1941, Finnish Defense Forces.

Viimeisenä jatkosodan vuotena Karjalan NKGB ei toiminut enää niin laajalla alueella kuin aikaisemmin, eikä sen toiminnasta ole myöskään muodostettavissa selkeää painopistealuetta. Sen sijaan viimeiseltä sotavuodelta on löydettävissä kolme selkeää tiedustelu- ja tuhotyötoiminnan suuntaa: Petroskoi–Äänisniemi–Kontupohja, Seesjärvi–Karhumäki sekä Suomussalmi–Kalevala.⁵⁷ Ensiksi mainitulla alueella suomalaisjoukoista olivat Aunuksen Ryhmän vetäytymisvaiheessa kesäkuun puolivälissä 1944 ryhmittyneenä Äänisen Rannikkoprikaatin Rannikkotykistörykmentit 4 ja 14. Karjalan rintaman hyökkäyksen alkaessa kesäkuussa 1944 Karhumäen alueella taisteli suomalainen II AK ja Seesjärvellä Rajajääkäripataljoona 5. Viimeksi mainittu Suomussalmi–Kalevala-alue kuului kevättalvella saksalaisjoukkojen vastuulle, mutta niiden selustassa oli osia suomalaisten 3. Divisioonasta.⁵⁸

Ennen sodan syttymistä Karjalan NKVD jätti sittemmin suomalaisten miehittämille alueille kaikkiaan 61 agenttia etupäässä tiedustelutehtävissä.⁵⁹ Muutoin yksityiskohtaiset tiedot Karjalan NKVD:n Suomen vastaisesta toiminnasta ovat perin puutteelliset vuodelta 1941. Hristoforov on selvittänyt, että heinä–lokakuun aikana 1941 Karjalan NKVD koulutti ja lähetti suomalaisten selustaan 58 partiota, joihin kuului kaikkiaan 399 henkilöä. Niin ikään Hristoforovin mukaan heinäkuusta 1941 tammikuun 1942 loppuun mennessä Karjalan NKVD:n tuhotyöryhmät tekivät suomalaisten miehittämille alueille tai suomalaisten selustaan kaikkiaan 78 partiomatkaa. Hristoforov ei ole kuitenkaan eritellyt partioiden tehtäviä, henkilömääriä eikä toiminta-alueita.⁶⁰

Vuonna 1942 Karjalan NKVD lähetti suomalaisten selustaan tai heidän miehittämilleen alueille ainakin 35 partiota, joissa oli vähintään 132 henkilöä. Pelkästään Puutoisten ylimenopaikan kautta suomalaisten miehittämille alueille tai heidän selustaansa lähetettiin syys–lokakuussa 1942 84 henkeä joko tiedustelu- tai tiedustelutuhotyötehtävissä. Todellisuudessa mainittu kokonaishenkilömäärä 132 on suurempi, sillä neljän tehtävään lähetetyn partion osalta henkilömäärä ei ole tiedossa. Suurimmat partiot olivat vahvuudeltaan 16–19 henkeä. Näiden partioiden tehtävänä olivat tuhotyöt, tiedustelutuhotyöt sekä vanginsieppaus. Pienimmillään lähetetyt partiot olivat yhden hengen suuruisia tiedustelupartioita.⁶¹

Verigin on selvittänyt, että Karjalan NKVD:llä oli kesäkuussa 1942 käytössään 278 henkeä Suomen vastaiseen toimintaan. Tähän lukuun

kuuluvat muun muassa 156 hengen erikoistuhotyöosasto, 72-henkinen agenttiosasto, 25 hengen osasto, joka oli saanut NKVD:n kahden kuukauden koulutuksen, sekä 10-henkinen radistosasto.⁶²

Vuonna 1942 lähetettyjen partioiden pääasiallisena tehtävänä oli tiedustelu. 35 partiosta 26 lähetettiin tiedustelutehtävään. Viiden partion tehtävänä olivat tuhotyöt, kahden partion tehtävänä tiedustelu ja tuhotyö, yksi partio lähetettiin vanginsiappaustehtävässä, ja yhden partion tehtävä ei ole tiedossa. Tiedustelupartioiden tehtävänä oli perinteinen sotilaskohteiden kuten joukkojen, esikuntien sekä lentokenttien tiedustelu, miehitetyn alueen paikallisväestön mielialan tarkkailu ja tietojen kerääminen paikallishallinnosta, uusien vakoojien värväminen sekä vakoojaverkostojen luonti. Tuhotyöpartioiden tehtävänä oli rautatie- ja maantiekuljetusten häirintä, viestiyhteyksien rikkominen sekä suomalaishallintoon myönteisesti suhtautuneen paikallisväestön surmaaminen. Vanginsiappauspartion tehtävänä oli puolestaan Rovaniemen tiedustelupisteellä palvelleen henkilön kaappaaminen Neuvostoliittoon.⁶³

Vuonna 1943 Karjalan NKVD-NKGB:n suomalaisten selustaan ja heidän miehittämilleen alueille lähettämien partioiden lukumäärä laskee selvästi edellisvuodesta. Tuolloin lähetettiin ainakin 14 partiota, joiden yhteenlaskettu vahvuus oli vähintään 38 henkeä. Todellisuudessa henkilömäärä oli tuntuvasti suurempi, sillä seitsemän partion vahvuus ei ilmene lähdeaineistosta. Suurin lähetetty partio oli vahvuudeltaan 20-henkinen tuhotyöpartio. Muut partiot, sikäli kuin tiedetään, olivat vahvuudeltaan 2–5-henkisiä tiedustelu- tai tuhotyöpartioita.⁶⁴

Asemasotavuonna 1943 Karjalan NKVD-NKGB:n lähettämien partioiden pääasiallisena tehtävänä oli edellisvuoden tapaan tiedustelu. Tiedustelutehtävissä lähetettiin kymmenen partiota, kahden partion tehtävänä olivat tuhotyöt, yhdellä partiolla oli vanginsiappaustehtävä, ja yhden partion tehtävä ei ilmene lähdeaineistosta. Tiedustelupartioiden tehtävät kohdistuivat etupäässä Äänislinnaan ja sen lähiympäristöön. Tietoja piti hankkia yleisesti Äänislinnan oloista sekä erityisesti siellä sijainneesta suomalaisesta tiedustelukoulusta⁶⁵. Lisäksi tiedustelupartioiden piti asettua yhteyteen suomalaisten miehittämien alueiden asukkaiden kanssa ja värvätä Neuvostoliitolle myötämielisiä ihmisiä vakoojiksi. Tuhotyöpartioiden tehtävinä oli viestiliikenneyhteyksien rikkominen, maantiekuljetusten häirintä sekä pienten sotilaskohteiden tuhoaminen. Vanginsiappauspartion tehtävänä oli puolestaan kaapata

Rovaniemen tiedustelukoulussa palvelut kersantti Jonni Ukkonen ja kuljettaa hänet Neuvostoliittoon.⁶⁶

Vasili Hristoforov on selvittänyt, että maaliskuusta kesäkuuhun 1944 suomalaisten selustassa toimi yhtäjaksoisesti 6–13 Karjalan NKGB:n partiota, joiden yhteenlaskettu vahvuus oli 16–35 henkeä. Pie-nimmillään partioiden määrä oli maaliskuussa ja enimmillään touko-kuussa. Huhtikuussa suomalaisten selustassa oli 11 partiota (33 henkeä) ja kesäkuussa 1944 vastaavasti 9 (32). Lähdekirjallisuuden partio-kuvausten perusteella Karjalan NKGB lähetti vuonna 1944 suomalais-ten selustaan kaikkiaan 16 partiota, joiden yhteenlaskettu vahvuus oli 17 henkeä.⁶⁷

Kun verrataan Hristoforovin esittämiä lukuja suomalaisten selustassa maaliskuusta kesäkuuhun 1944 toimineista henkilöistä siihen henkilö-määrään, joka on laskettavissa lähdekirjallisuuden partiokuvauksista suomalaisten selustassa toimineista henkilöistä, määrissä huomataan selvä ero. Tämä johtuu ainakin siitä, että partiokuvauksissa ei ilmene kymmenen partion vahvuus. Lisäksi partioiden lukumääristä esitetyt luvut eivät ole vertailukelpoisia. Lähdekirjallisuudesta laskettavissa oleva Karjalan NKGB:n suomalaisten selustaan lähettämien partioiden lukumäärä (16) on kumulatiivinen. Hristoforovin esittämät luvut puolestaan kertovat siitä, kuinka monta partiota oli kuukausittain maaliskuusta kesäkuuhun 1944 suomalaisien selustassa. Hristoforovin mukaan esimerkiksi maaliskuussa suomalaisten selustassa toimi kuusi ja huhtikuussa 11 partiota. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että kyseisen kahden kuukauden aikana suomalaisten selustaan olisi lähetetty 17 partiota, sillä kaikki maaliskuussa lähetetyt partiot ovat saattaneet olla suomalaisten selustassa yhä huhtikuussa. Tällaisen tilanteen vallitessa huhtikuussa suomalaisten selustaan olisi lähetetty viisi partiota ($6 + 5 = 11$).

Edellä mainittujen Karjalan NKGB:n lähettämien 16 partion lisäksi suomalaisten selustassa toimi Leningradin alueen NKGB:n lähettämä kuusihenkinen partio. Näiden yhteenlaskettu vahvuus oli 23 henkeä ($17 + 6$). Myös vuonna 1944 Karjalan NKGB:n suomalaisten selustaan ja heidän miehittämilleen alueille lähettämien tiedustelijoiden ja tuho-työntekijöiden määrä on ollut todellisuudessa suurempi, sillä peräti kymmenen lähetetyn partion vahvuus ei ilmene lähdeaineistosta, kuten edellä mainittiin. Sikäli kuin tiedetään, suurin lähetetty partio oli

Leningradin NKGB:n lähettämä kuusihenkinen tiedustelu- ja tuhotyöryhmä. Muut vuonna 1944 lähetetyt partiot olivat vahvuudeltaan 2–4 henkisiä tiedustelu- ja tuhotyöpartioita.⁶⁸

Vuonna 1944 Karjalan NKGB:n lähettämien partioiden pääasiallinen tehtävä oli edelleen tiedustelu. Näissä tehtävissä lähetettiin ainakin seitsemän partiota. Yksi partio lähetettiin vanginsieppaus-, tuhotyö- sekä tiedustelutuhotyötehtävässä. Tässä yhteydessä on kuitenkin otettava huomioon, että peräti kuuden partion tehtävä ei ilmene lähdeaineistosta. Tiedustelupartioiden kohteena oli etupäässä Suomen sotilas-tiedustelu. Esimerkiksi yksi partio sai tehtäväkseen asettua yhteyteen Suomussalmella sijainneen tiedustelukoulun henkilökunnan kanssa ja yrittää värvätä heitä venäläisten palvelukseen. Tuhotyöpartioiden tehtävänä oli häiritä rautatie- ja maantiekuljetuksia. Suomen sotilastuho-vakoilun työtapojen selvittämiseksi yksi vanginsieppauspartio sai tehtäväkseen kaapata ja tuoda Neuvostoliittoon Päämajan valvontaosastossa palvelleen luutnantti Nikolai Pavlovin.⁶⁹

Verigin kertoo selvittäneensä asiakirjoista, että kolmen sotavuoden aikana Karjalan NKVD-NKGB lähetti suomalaisten selustaan tai suomalaisten miehittämille alueille tuhotyöryhmän 89 kertaa sekä vihollisen selustaan 145 tiedustelijaa. Veriginin mukaan kolmen sotavuoden aikana Karjalan NKVD-NKGB lähetti suomalaisten miehittämille alueille tai heidän selustansa kaikkiaan 233 sellaista henkilöä, jotka toiminnallaan edesauttoivat neuvostotiedustelua suomalaisten miehittämällä alueilla tai heidän selustassaan.⁷⁰ Veriginin käyttämä terminologia ei ole yksiselitteistä, joten on mahdollista, että lukuun 233 sisältyvät myös selustaan lähetetyt 145 tiedustelijaa.

Verrattaessa yllä esitettyjä Veriginin lukuja niihin, joita on esitetty lähdekirjallisuuden partiokuvauksista poimittuina, voidaan todeta seuraavaa: Veriginin mukaan Karjalan NKVD-NKGB lähetti 89 kertaa tuhotyöpartion suomalaisten miehittämille alueille tai heidän selustansa, mutta on syytä huomata, että hän puhuu lähetyskerroista. Koska yhdellä lähetyskerralla on voitu lähettää tehtävään useampi kuin yksi tuhotyöpartio, Karjalan NKVD-NKGB on lähettänyt suomalaisten selustaan tai miehittämille alueille vähintään 89 partiota. Lukumäärä ei ole likimainkaan sama, kuin mitä saadaan tuhotyö- tai tiedustelutuhotyöpartioiden määräksi lähdekirjallisuudesta laskettuna. Kyseinen luku on nimittäin 11, ja ero johtuu seuraavista syistä: Lähdekirjallisuuden

partiotiedot vuoden 1941 osalta ovat erittäin vajaat. Lisäksi lähdekirjallisuudessa ei ole mainittu läheskään kaikkien partioiden tehtäviä eikä henkilömääriä, eikä välttämättä tietoja kaikista Karjalan NKVD-NKGB:n lähettämistä tiedustelu- ja tuhotyöpartioista. Näillä perusteilla Veriginin mainitsema luku 89 on minimiluku Karjalan NKVD-NKGB:n suomalaisten selustaan tai heidän miehittämilleen alueille vuosina 1941–1944 lähetetyille tuhotyöpartioille.

Päämajan valvontaosaston huostaan saatettiin jatkotutkimuksia varren jatkosodan aikana 901 henkeä vakoilusta epäiltynä. Tosin Päämajan vastavakoojat tunnustivat sen tosiasian, että sota-ajan neuvostovakoilu oli siinä määrin voimakasta ja rakentui niin laajalle pohjalle, ettei valvontaosasto kyennyt estämään siitä kuin osan.⁷¹ Kun otetaan huomioon edellä kerrottu sekä tieto, että vakoojia Suomeen lähettivät Karjalan NKVD-NKGB:n lisäksi ainakin vastaavat tiedustelu- ja turvallisuuspalvelun elimet Murmanskista ja Leningradista sekä puna-armeijan Leningradin ja Karjalan rintamien tiedusteluosastot ja mainittujen rintamien taistelujaotukseen kuuluneet armeijat, voidaan Veriginin mainitsemaa 145:tä Karjalan NKVD-NKGB:n suomalaisten selustaan lähettämää tiedustelijaa pitää kokonaisuuteen nähden sopivana määränä.

Toiminnan tuloksellisuus

Murmanskin NKVD-NKGB:n sotavuosien toiminta oli vaatimatonta. Hristoforovin mukaan se ei kyennyt toteuttamaan tiedustelu- ja turvallisuuspalvelun johdon asettamia tiedustelu- ja tuhotyötavoitteita Suomen eikä Pohjois-Norjan alueilla. Tuhotyötoiminta suomalaisten joukkojen selustassa oli sattumanvaraista, eikä rautatie- ja maantiekuljetuksia vastaan tehty merkittäviä tuhotöitä. Murmanskin NKVD-NKGB:n tuhotyötoiminnan vähätuloksellisuudesta on osoituksena muun muassa se, että vielä niinkin myöhään kuin kesällä 1943 se sai Moskovasta määräyksen lopettaa episodimaiset operaatiot vihollisen selustassa ja ryhtyä toteuttamaan viholliseen vaikuttavia operaatioita kuten tiedustelukoulujen tuhoamisia sekä arvokkaiden vankien ja asiakirjojen sieppaamisia.⁷²

Murmanskin NKVD-NKGB:n Suomeen suuntaama tiedustelutoiminta näyttää myös olleen tuloksetonta. Moskovan päämaja vaati alaisiltaan Murmanskissa tiedusteluverkoston perustamista Rovaniemelle

sekä siellä ja Petsamossa olleiden Suomen sotilastiedusteluelinten toiminnan selvittämistä. Tietävästi näissä tehtävissä ei onnistuttu. Lisäksi Murmanskin NKVD-NKGB:n yritykset soluttaa Suomen sotilastiedustelu asiamiehillään epäonnistuivat.⁷³

Kuvaavaa Murmanskin NKVD-NKGB:n heikolle toiminnalle on se, ettei yksikään sen lähettämä tiedustelu- tai tuhotyöpartio täyttänyt saamaansa tehtävää siten, kuin se oli annettu. Sen kärsimiä tappioita vuosina 1941–1943 voidaan pitää pieninä, kun se menetti kaatuneina viisi, haavoittuneena yhden sekä kadonneina kaksi henkeä.⁷⁴ Nämä lähdekirjallisuudesta muodostetut tappioluvut eivät todennäköisesti vastaa todellisuutta, vaan tappiot olivat suuremmat.

Pohjois-Suomessa saksalaisilla ja suomalaisilla oli kummallakin oma vastavakoilu, joiden tehtävänä oli muun muassa Neuvostoliiton vakoilun ja tuhotöiden paljastaminen ja estäminen. Kuinka paljon saksalaiset pidättivät vihollisen vakoojia tai tuhotyöntekijöitä, ei ole tiedossa. Pohjois-Suomessa Suomen sotilasvastavakoilusta vastasi Päämajan valvontaosaston Lapin alatoimisto. Sota-aikana 1941–1944 sen huostaan saatettiin jatkotutkimuksia varten 85 henkilöä, joista pidätysnimikkeen perusteella 66:n voidaan arvioida tulleen pidätetyiksi epäiltynä vakoilusta ja 26:n epäiltyinä tuhotyöstä.⁷⁵ Lähdeaineistosta ei voida kuitenkaan päätellä sitä, kuinka moni pidätetyistä oli NKVD-NKGB:n, puna-armeijan tai partisaaniliikkeen asialla.

Karjalan NKVD:n Suomen vastaisen toiminnan tuloksellisuutta on vaikea arvioida vuoden 1941 osalta, koska lähdekirjallisuudessa kuvataan ainoastaan suomalaisten joukkojen selustaan jätettyjen tiedustelijoiden toimintaa sellaisella tavalla, että heidän työtään voidaan arvioida. Aivan sodan alkupäivinä Itä-Karjalaan jätettiin 61 NKVD:n agenttia tiedustelutehtävissä suomalaisten sittemmin miehittämille alueille. Koko jatkosodan osalta Hristoforov ja Verigin ovat tulleet johtopäätökseen, etteivät miehitykselle alueille jätetyt agentit olleet merkittävässä asemassa tiedustelutietojen hankinnassa. Tämä johtui etupäässä siitä, että heidän koulutuksensa oli puutteellista eikä heihin saatu luotua luotettavaa yhteydenpitomenetelmää.⁷⁶

Päämajan valvontaosaston havaintojen mukaan selustaan jätettyjä vakoojia tavattiin jatkosodan vuosina verrattain harvoin. Esimerkiksi vuoden 1942 ensimmäisellä puoliskolla heitä tavattiin kuusi ja vuonna 1944 samalla aikajaksolla neljä. Vuonna 1941 selustaan jätettyjä vakoo-

jia tavattiin niin Kannaksella kuin Itä-Karjalassa. Sen sijaan asemasodan aikana 1942 ja 1944 heitä tavattiin vain Itä-Karjalassa. Hristoforovin ja Veriginin esittämästä arviosta poiketen Päämajan valvontaosastossa arvioitiin, että selustaan jätettyjen vakoojien toiminta oli eräissä yksittäistapauksissa ollut suhteellisen tuloksellista. Esimerkiksi eräät vuonna 1944 tavatut selustaan jätetyt vakoojat olivat aloittaneet toimintansa jo vuonna 1941.⁷⁷

Kuten edellä todettiin, Karjalan NKVD lähetti vuonna 1942 suomalaisten joukkojen selustaan ja heidän miehittämilleen alueille ainakin 35 partiota, joissa oli vähintään 132 henkeä. Lähdekirjallisuuden par-

Partio ajamassa takaa vihollisen desantteja Syvärin suunnalla. Kuva: Sot.virk. Niilo Helander 1942, SA-kuva.

A patrol in hot pursuit of desants on the Syväri front. Photo: Military Specialist Niilo Helander 1942, Finnish Defense Forces.

tiokuvausten perusteella on pääteltävissä, että 35 partiosta neljä tiedustelu- ja kaksi tiedustelutuhotyöpartiota onnistui tehtäviensä toteuttamisessa ja 27 partiota ei onnistunut. Näistä tiedustelupartioita oli 21 ja tuhotyöpartioita viisi. Yhden tehtävässään epäonnistuneen partion tehtävä ei ilmene lähdeaineistosta. Lisäksi yhden vanginsieppauspartion ja yhden tiedustelupartion osalta ei ole tiedossa, miten ne onnistuivat tehtävässään. Kaikista epäonnistumisista huolimatta onnistumisten joukossa kerrotaan olleen soluttautuminen Suomen tiedusteluun. Tämän avulla kerrotaan saadun arvokkaita tietoja sen suunnitelmista, rakenteesta ja henkilöstöstä. Näitä tietoja Neuvostoliiton turvallisuuselimet hyödynsivät työssään suomalaisten puna-armeijan selustaan lähettämiä vakoojia sekä sissi- ja kaukopartioita vastaan.⁷⁸ Koko sota-ajan neuvostotiedustelun yhtenä keskeisenä tiedustelu- ja vaikuttamiskohteenä olivat Suomen sotilastiedustelukoulut. Siten on täysin mahdollista, että neuvostotiedustelu on onnistunut yksittäistapauksissa soluttamaan tiedustelukouluja.

Vuonna 1942 lähetetyt NKVD:n partiot menettivät kaatuneina ainakin neljä sotilasta. Ainakin yksi sotilas haavoittui, kolme katosi ja kymmenen pidätettiin. Lisäksi ainakin kahden sotilaan tiedetään antautuneen suomalaisille vapaaehtoisesti. Nämä tappioluvut ovat erittäin vajavaisia, sillä lähdeaineistossa mainitaan 11 partion kärsineen tappiota, mutta niitä ei ole tarkemmin eritelty.⁷⁹

Se, miten NKVD:n päämajassa arvioitiin Karjalan NKVD:n vuoden 1942 toimintaa, ilmenee Hristoforovin referoimasta NKVD:n päämajan analyysistä vuodelta 1943. Sen mukaan vuoden 1942 aikana vihollisen selustaan lähetettiin suuri määrä tiedustelutuhotyöryhmiä ja yksittäisiä agenteja. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta näihin ei kuitenkaan pystytty pitämään yhteyttä, eikä monen kohtalosta ollut mitään tietoa. Tiedustelutuhotyötoiminnan osalta Moskovaa huoletti korkea tappioprosentti, jonka takia ryhmät eivät kyenneet määrätietoiseen toimintaan ja toteuttivat tehtävänsä vain osittain. Tiedustelun osalta analyysissä todettiin, että harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta perustetut agenttiverkostot olivat vähäarvoisia. Verkostojen sijainnin ja heikon laadun vuoksi ne eivät kyenneet vaikuttamaan vihollisen tiedustelu- eikä hallintoelimiin halutulla tavalla. Niin ikään tiedustelutoiminnasta todettiin, ettei jatkuvaan toimintaan kykeneviä asiamiesverkkoja ollut pystytty luomaan Äänislinnaan, Soutjärvelle, Äänisniemeen

eikä Aunuksen. Lisäksi vuoden 1942 toiminta osoitti, että suomalais-
ten tiukan vastavakoilun seurauksena suomalaisten miehittämille
alueille lähetetyt agentit eivät kyenneet pitkäkestoiseen toimintaan.⁸⁰

Verigin kirjoittaa Karjalan NKVD:n vuoden 1942 toiminnasta sa-
mansuuntaisesti edellä esitetyn kanssa. Hänen mukaansa valtaosa
vuonna 1942 lähetetyistä ja takaisin palanneista tiedustelupartioista ei
onnistunut täyttämään tehtäväänsä. Puolet lähetetyistä tiedustelupar-
tioista jäi suomalaisten vangiksi, minkä lisäksi monet suomalaisten se-
lustaan lähetetyistä partioista katosivat jälkiä jättämättä. Keskeiseksi
syyksi epäonnistumisille Verigin mainitsee sen, että useimmat Karjalan
NKVD:n kaadereista eivät olleet aikaisemmin työskennelleet tieduste-
lutehtävissä, mikä näkyi käytännössä tiedustelijoille annettuna puut-
teellisena koulutuksena ja siitä seuranneina kohtalokkaina virheinä. Li-
säksi Veriginin mukaan epäonnistumiset johtuivat paikallisväestön ja
tiedustelijoiden keskuudessa ilmenneestä petturuudesta.⁸¹

Tarkasteltaessa Karjalan NKVD:n tiedustelu- ja tuhotyötoimintaa
vuonna 1942 Suomen sotilasvastavakoilun näkökulmasta voidaan to-
deta, että Päämajan valvontaosastolla oli alatoimistoja Karjalan
NKVD:n tunnetuilla toiminta-alueilla Aunuksen Ryhmään kuuluneis-
sa V ja VI AK:ssa, Maaselän Ryhmässä, 14. D:ssa sekä III AK:ssa. Lisäksi
Aunuksen Ryhmän esikunnassa palveli vastavakoilun valvontapuseeri,
ja Pohjois-Suomessa sotilasvastavakoilua edusti Lapin alatoimisto Ro-
vaniemellä. Ensimmäisenä asemasotavuonna edellä mainittujen soti-
lasvastavakoiluelinten huostaan saatettiin jatkotutkimuksia varten 135
henkilöä vakoilusta ja 22 henkilöä tuhotöistä epäiltyinä. Valvontaosas-
ton alatoimistoista eniten vakoilu- ja tuhotyökuulusteluja tehtiin
vuonna 1942 Lapin alatoimistossa (vakoilu 38, tuhotyö 12).⁸²

Sergei Verigin on luonnehtinut vuosia 1943–1944 Karjalan NKVD-
NKGB:n tehokkaan työskentelyn vaiheeksi, jolloin muun muassa han-
kittiin tietoja suomalaisten sotilas- ja siviilihallinnosta.⁸³ Kuten myö-
hemmin osoitetaan, lähdekirjallisuusanalyysi ei tue Veriginin luonneh-
dintaa kahden viimeisen sotavuoden tuloksellisuudesta. Lähdekirjalli-
suudessa kuvattujen partiokertomusten mukaan vuonna 1943 suoma-
laisten selustaan ja heidän miehittämilleen alueille lähetettyjen partioi-
den toiminnan tuloksellisuudessa ei tapahtunut edistystä edelliseen
vuoteen verrattuna. Ainoastaan yhden tuhotyöpartion kerrotaan on-
nistuneen tehtävässään, minkä lisäksi yksi tuhotyöpartio onnistui osit-

tain tehtävänsä täyttämässä. Lähdekirjallisuuden mukaan viisi tiedustelupartiota ei onnistunut tehtävissään. Vuoden 1943 osalta kokonaisu toiminnan onnistumisen arviointi lähdekirjallisuuden kautta jää vajaan, sillä kuuden tiedustelupartion osalta ei ole mainintaa siitä, miten ne onnistuivat. Sama koskee myös yhtä vanginsieppauspartiota. Myös Karjalan NKVD:n tiedustelu- ja tuhotyötoiminnassa kärsimien tappioiden tiedot ovat perin vajavaisia vuoden 1943 osalta. Partio-kuvausten mukaan tiedustelu- ja tuhotyöpartiot menettivät seitsemän sotilasta kaatuneina, kaksi sotilasta pidätettiin, ja yksi sotilas antautui.⁸⁴

Tiedustelu- ja turvallisuuspalvelun päämajassa laadittu raportti Karjalan NKVD-NKGB:n tiedustelutuhotyötoiminnan tehokkuudesta kestästä 1941 loppuvuoteen 1943 on samansuuntainen lähdekirjallisuudesta muodostuvan kuvan kanssa. Hristoforovin referoimassa raportissa näet todetaan, ettei Karjalan NKVD-NKGB:n tiedustelutuhotyötoiminta ollut riittävän tehokasta. Moskovan näkemyksen mukaan suomalaisten joukkojen selustaan muun muassa Äänislinnaan suunnattiin merkittävä määrä tiedustelutuhotyöryhmiä ja yksittäisiä tiedustelijoita. Tästä huolimatta sinne ei saatu luoduksi tiedusteluverkostoa. Lisäksi tiedustelijoihin ei pystytty pitämään jatkuvaa yhteyttä, minkä vuoksi he eivät voineet lähettää hankkimiaan tietoja johtoportaalleen riittävän ajoissa. Erityistä huomiota Moskovassa kiinnitettiin siihen, että vaikka Karjalan NKVD-NKGB:ssä oli 62-henkinen erikoisosasto, vihollisen liikenneyhteyksiä vastaan ei juurikaan tehty tuhotöitä.⁸⁵

Tarkasteltaessa Itä-Karjalan vuoden 1943 tapahtumia Suomen sotilassvastavakoilun näkökulmasta havaitaan, että alueella toimineiden vastavakoojien huostaan saatettiin jatkotutkimuksia varten 72 henkilöä vakoilusta ja 11 henkilöä tuhotöistä epäiltyinä. Vuonna 1943 eniten vakoilujuttuja Itä-Karjalassa tutkittiin Äänisen Rannikkoprikaatissa (32) ja tuhotyöjuttuja eniten V AK:ssa (9).⁸⁶

Viimeisenä sotavuonna Karjalan NKGB:n suomalaisten selustaan lähettämien partioiden määrä laski edelleen. Se lähetti kaikkiaan 16 partiota joko tiedustelu- ja tuhotyö- tai vanginsieppaustehtävissä. Lisäksi lähdekirjallisuudessa on maininta yhdestä Leningradin ja Leningradin alueen NKGB:n lähettämästä tiedustelutuhotyöpartiosta. Mikäli mahdollista, Karjalan NKGB:n toiminnan tuloksellisuutta vuonna 1944 on vielä vaikeampi arvioida kuin vuoden 1943 osalta. Tämä johtuu siitä, että kolmen tiedustelu- sekä yhden tuhotyö- ja yhden tiedustelutuh-

työpartion kohdalla lähteissä ei ole mainintaa siitä, miten ne onnistuivat tehtävässään. Sama koskee kuutta sellaista partiota, joiden tehtävää ei mainita lähteissä. Neljä tiedustelupartiota ei onnistunut tehtävässään. Lisäksi lähdeaineistosta ilmenee, että Leningradin NKGB:n lähettämä partio ei onnistunut tehtävässään.⁸⁷

Ainoa Karjalan NKGB:n lähettämä partio, joka lähdekirjallisuuden ja muun käytössä olevan lähteistön perusteella mahdollisesti onnistui tehtävässään vuonna 1944, oli vanginsiappaustehtävällä lähetetty »Kostajat»-niminen partio. Sergei Veriginin mukaan se operoi suomalaisten joukkojen selustassa toukokuussa 1944 Kontupohjan suunnalla. Ryhmän onnistui kaapata ja tuoda Neuvostoliiton puolelle Päämajan valvontaosastossa tulkkina palvellut luutnantti Nikolai Pavlov. Hänen todistuksensa perusteella pidätettiin lukuisia ihmisiä yhteistyöstä suomalaisten kanssa. Lisäksi Pavlovin kertomana saatiin arvokasta tietoa Suomen vastavakoilun työtavoista.⁸⁸

Luutnantti Pavlovilla tarkoitetaan sotilasvirkailija, tulkki Nikolai Pauloaho. Tiedot hänen palvelushistoriastaan Päämajan valvontaosastossa ovat ristiriitaisia. Kirjoittajan useista lähteistä kokoaman valvontaosaston henkilöluettelon mukaan Pauloaho aloitti palveluksensa vuonna 1941 valvontaosaston Oulun alatoimistossa. Sittemmin hän siirtyi Rannikkotykistörykmentti 14:n (RTR 14) alatoimistoon, joka oli kesällä 1944 Äänisniemessä. Kantakorttitietojen mukaan Pauloaho palveli joulukuun puolivälistä 1941 alkaen valvontaosaston VII AK:n alatoimistossa. Armeijakunta lakkautettiin toukokuussa 1943, joten on täysin mahdollista, että Pauloaho siirrettiin samalla suunnalla toimineeseen, toukokuussa 1943 perustettuun valvontaosaston RTR 14:n alatoimistoon.⁸⁹

Kaikkein vakuuttavimmin Pauloahon päätyemisestä venäläisten käsiin kertovat sodan jälkeen kirjoitettu aikalaiskertomus sekä kantakorttimerkintä. Aikalaiskertomuksen on kirjoittanut Pauloahon kanssa samassa alatoimistossa kanslia-apulaisena palvellut Kerttu Idström. Hänen mukaansa Pauloaho karkasi vihollisen puolelle. Valvontaosaston kannalta asian tekee kiusalliseksi se, että Pauloahon loikkauksen jälkeen alatoimiston naapuritalosta löytyi vakoojaradio, joka yhdistettiin luonnollisesti Pauloahoon.⁹⁰ Lähteet eivät kerro, oliko Pauloaho vakoojaradion käyttäjä. Hänen kantakorttissaan on puolestaan merkintä »Kadonnut Kontupohjassa 26.6.1944 ja on syytä epäillä karanteen vi-

hollisen puolelle. Elää todennäköisesti Venäjällä.»⁹¹ Hänet merkittiin siis kadonneeksi alueella, jossa Veriginin mainitsemat »Kostajat» olivat liikkeellä. Täten on kiistatonta, että Pauloaho joutui venäläisten käsiin joko vangiksi siepattuna tai omatoimisesti. Edes ristiriita katoamispäivän ja »Kostajien» partioajankohdan välillä ei aseta tapahtunutta kyseenalaiseksi, sillä jompikumpi taho on saattanut kirjata tapahtumajan väärin.

Valvontaosaston kannalta lievemmassäkin tapauksessa, eli Pauloahon sodan loppupuolella tapahtuneessa loikkauksessa, sotilasvastavakoilulle aiheutui tuntuvia tappioita. Hän palveli sotilasvastavakoilussa liki koko jatkosodan ja tulkin ominaisuudessa näki ja kuuli monia neuvostotiedustelua ja -vastavakoilua kiinnostaneita asioita, jotka nyt joutuivat vihollisen tietoon. Mikäli Pauloahon siirtyminen vihollisen puolelle tapahtui vasta sodan loppuhetkillä, suomalaisten näkökulmasta edullista oli, että Pauloahon kertomia tietoja ennätettiin hyödyntää todennäköisesti vain paikallisesti Äänislinnan suunnalla. Mikäli Pauloaho oli edellä mainitun vakoojaradion käyttäjä, hän oli ehtinyt toimia vihollisen lukuun pitkähkön aikaa. Tällöin hänen toiminnastaan Suomen sotilasvastavakoilulle aiheutuneet tappiot ovat olleet todella merkittäviä.

Tarkasteltaessa Itä-Karjalan tilannetta valvontaosaston näkökulmasta 1944 tammikuun alusta elokuun loppuun havaitaan, että kolmesta valvontaosaston alueella toimineesta alatoimistosta ainoastaan Aunuksen Ryhmän alatoimiston huostaan saatettiin jatkotutkimuksia varten 20 henkilöä vakoilusta ja kolme henkilöä tuhotöistä epäiltyinä.⁹²

Hristoforov ja Verigin ovat esittäneet Karjalan NKVD-NKGB:n sota-ajan toiminnasta lukuja, joiden perusteella on mahdollista arvioida sen toiminnan tuloksellisuutta vuosina 1941–1944. Hristoforovin mukaan Karjalan NKGB tiesi heinäkuussa 1944 takaisin palanneiden tiedustelijoiden kertomana 84:n suomalaisten selustaan toimitetun agentin kohtalon. Heistä tehtävään siirtymisen aikana tai vihollisyhteentoissa kuoli 22 henkeä. 11 agenttia tuomittiin kuolemaan. Vangiksi jäi 51 henkeä, joista 14 ryhtyi yhteistyöhön suomalaisten kanssa.⁹³

Veriginin esittämät luvut, joissa on yhtäläisyyksiä edellä esitettyjen Hristoforovin lukujen kanssa, ovat peräisin sodan jälkeen laaditusta asiakirjasta *Karjalan neuvostotasavallan valtion turvallisuuselinten tiedustelutuhotyöryhmien toiminnasta vihollisen selustassa suuren isänmaallisen*

sodan aikana 1941–1945. Asiakirjassa selostettiin Karjalan NKVD-NKGB:n erikoisryhmien ja agenttien toimintatuloksia sotavuosilta. Sen mukaan suomalaisten selustaan lähetettiin tuhotyöryhmä 89 kertaa, minkä tuloksena tuhottiin seitsemän suomalaista varuskuntaa, surmattiin 467 sotilasta, upseeria tai miehityshallinnon virkamiestä, tuhottiin 28 ajoneuvoa, kaksi lentokonetta, 10 ammusvarastoa ja 62 siltaa. Niin ikään asiakirjassa kerrottiin, että tiedustelutuhotyöryhmien lisäksi suomalaisten selustassa käytettiin 233 sellaista henkilöä, jotka omalla toiminnallaan edesauttoivat tiedustelua. Lisäksi asiakirjassa mainitaan, että koko sota-aikana Karjalan NKVD-NKGB:n suomalaisten selustaan lähettämistä tiedustelijoista palasi takaisin 45, tehtävään siirtymisvaiheessa 22 henkilöä kuoli, 36 katosi ja 109 jäi vangiksi. Kiinnijääneistä 11 tuomittiin teloitettavaksi ja 14 syyllistyi maanpetokseen.⁹⁴ Veriginin esittämät tuhotyön toimintaluvut tuntuvat liioitelluilta, eikä niitä ole yksilöity niin, että niitä voisi tarkastaa suomalaisista asiakirjoista tai kirjallisuudesta.

Hristoforov on arvioinut, että sodan alussa NKVD-NKGB:n tiedustelutuhotyötoiminta kohtasi vaikeuksia, jotka johtuivat sotaa edeltäneen ajan korkeimman neuvostojohdon tekemistä linjauksista ja päätöksistä. Yksi tällainen oli 1930-luvun jälkipuoliskolla Neuvostoliitossa kehitetty hyökkäyssodan doktriini. Siinä ei otettu huomioon tiedustelutuhotyöryhmien käyttöä, minkä seurauksena lopetettiin sellaisten henkilöiden koulutus, jotka olisivat kyenneet johtamaan tiedustelutuhotyöoperaatioita vihollisen selustassa. Sodanaikaiselle neuvostotiedustelulle aiheutui vaikeuksia myös siitä, että 1930-luvun poliittisten vainojen seurauksena joko teloitettiin tai lähetettiin työleireille monia partisaani- ja tuhotyötoiminnan erikoisosaajia.⁹⁵ Ylätason toimet ja linjaukset näkyivät käytännössä erityisesti tiedustelu- ja tuhotyötoimintaan valmennettujen henkilöiden puutteellisenä koulutuksena, mikä vaikutti negatiivisesti moneen käytännön asiaan.⁹⁶

Hristoforov on nimennyt Karjalan NKVD-NKGB:n toiminnan tuoksellisuuden suomalaisten miehittämällä alueilla vuosina 1943–44 viisi negatiivisesti vaikuttanutta epäkohtaa. Ensinnä suomalaisten miehittämien alueiden isoihin asutuskeskuksiin kuten Äänislinnaan ei pystytty perustamaan pysyviä agenttiverkostoja, joilla olisi ollut yhteys tehtävänantajaan. Toiseksi suomalaisten selustaan jätettyjä NKVD:n asiamiehiä ei pystytty täysimääräisesti hyödyntämään, koska heidän

tietonsa oli dokumentoitu puutteellisesti. Kolmanneksi ei hyödynnetty miehittyjen alueiden tarjoamia mahdollisuuksia agenttiverkostojen perustamiseen Suomen maaperälle. Neljänneksi Karjalan NKVD-NKGB:llä oli puutteellinen tilannekuva miehitysalueen hallinnosta, siellä vallinneesta tilanteesta sekä suomalaistiedustelun toiminnasta. Viidenneksi tuhotöiden tekeminen vihollisen kuljetuksia vastaan oli passiivista.⁹⁷

Epäkohdille Hristoforov mainitsee kaksi pääsyytä. Karjalan NKVD-NKGB:n henkilöstö ei pystynyt riittävästi vaikuttamaan siihen, keitä valittiin koulutettaviksi tiedustelutuhotyötehtäviin. Nimenomaan tällä NKVD-NKGB:n päämaja perusteli sitä, miksi Karjalan NKVD-NKGB:n eräät operaatiot epäonnistuivat. Toiseksi syyksi toiminnan tuloksettomuudelle Hristoforov mainitsee, että suomalaisten selustaan lähetettyjen tiedustelijoiden ja tuhotyöntekijöiden koulutus jopa perusasioissa oli erittäin alhaisella tasolla. Tämä johti lukuisiin operaatioiden epäonnistumisiin ja suuriin tappioihin.⁹⁸

Sergei Verigin päätyy samansuuntaisiin johtopäätöksiin kuin Hristoforov. Hänen mukaansa Karjalan NKVD-NKGB ei saavuttanut jatkosodan aikana Moskovan vaatimaa menestystä suomalaisten tiedustelukoulujen, miehityshallinnon johtohenkilöiden eikä heidän tukijoidensa tuhoamisessa.⁹⁹

Tiukkaa keskusjohtoisuutta, osaamattomuutta sekä vähän onnistumisia

Vuosina 1941–1945 Neuvostoliiton tiedustelu- ja turvallisuuspalvelun rintamien yli vihollisen selustaan ja sen miehittämille alueille suunnattua tiedustelua ja tuhotöitä johti ja koordinoi Moskovan päämajan kokoonpanoon kuulunut NKVD-NKGB:n 4. hallinto. Tiedustelu- ja tuhotyötoiminnan toimeenpanijoina olivat Neuvostoliiton hallinnollisilla alueilla, esimerkiksi Karjalais-suomalaisessa SNT:ssa ja Murmanskin alueella sijainneet NKVD-NKGB:n alue-elinten 4. osastot. NKVD-NKGB:n päämaja ohjasi niiden toimintaa antamalla tiedustelu- ja tuhotyövaatimuksia. Kentällä toimineilla alue-elimillä ei ollut täyttä toimintavapautta, sillä ilmeisesti suurempien tai tärkeimpien operaatioiden toteuttamiseen piti saada Moskovan siunaus.

Neuvostoliiton toisen maailmansodan aikaisista rintamanosista Suomi oli NKVD-NKGB:n tiedustelu- ja tuhotyötoiminnassa mitätön sivusuunta, koska painopiste oli Saksan vastaisessa toiminnassa. Uusimman venäläisen tutkimuskirjallisuuden mukaan jatkosodan aikana Suomen vastaisten rintamien yli tapahtuneen tiedustelun ja tuhotöiden aktiivisimmat toteuttajat olivat Karjalais-suomalaisen SNT:n ja Murmanskin alueen NKVD-NKGB:n alue-elimet. Niiden toimintaa tukivat Vologdan ja Arkangelin NKVD-NKGB:n alue-elimet etupäässä valitsemalla, mutta eräissä tapauksissa myös kouluttamalla henkilöstöä Suomen vastaisiin tiedustelu- ja tuhotyötehtäviin.

Tiedustelu- ja tuhotyötehtävissä käytettävän henkilöstön kouluttamiseksi niin Karjalan kuin Murmanskin NKVD-NKGB:t perustivat kouluja. Koulutettaviksi pyrittiin valitsemaan etupäässä entisistä rajaseudun asukkaista rohkeita, kansallisuudeltaan suomalaisia henkilöitä, jotka olivat poliittisesti luotettavia ja joilla oli suomen kielen taidon lisäksi hyvä paikallistuntemus. Merkittävänä valintakriteerinä oli se, että koulutukseen ehdolla olleella henkilöllä oli sukulaisia Suomessa tai suomalaisten miehittämällä alueella. Myönteisessä tapauksessa valinta oppilaaksi tiedustelu- ja tuhotyökouluun oli varma, sillä neuvostotiedustelun arvion mukaan »veri on vettä sakeampaa», ja suomalaisten joukkojen selustaan lähetetyt tiedustelijat ja tuhotyöntekijät saattoivat tukeutua alueella asuneisiin sukulaisiinsa. Arvio osoittautui monessa kohden vääräksi.

NKVD-NKGB:n kouluissa opetettiin menestyksekkään tiedustelu- ja tuhotyötoiminnan kannalta oikeita asioita. Opettajien kokemattomuus ja heikko ammattitaito sekä huono oppilasaines johtivat siihen, ettei Moskovan asettamia tiedustelu- ja tuhotyötavoitteita saavutettu likimainkaan. Moskovassa tiedostettiin Suomen suunnan ongelmat. Niitä pyrittiin ratkomaan muun muassa perustamalla keskitetty rintamalinjan ylittämiseen erikoistunut ylimenopaikka sekä perustamalla ilmateitse huollettavia tiedustelu- ja tuhotyötukikohtia suomalaisjoukkojen miehittämille alueille. Näillä toiminnan tehostamiskeinoilla, joilla pyrittiin minimoimaan tehtävän toteuttamisen riskialtteinna vaiheen eli rintamalinjan ylityksen tappioita, ei kuitenkaan näytä olleen ratkaisevaa merkitystä tiedustelun ja tuhotöiden onnistumiselle.

Arvioitaessa Murmanskin ja Karjalan NKVD-NKGB:n tiedustelun ja tuhotöiden tuloksellisuutta lähdekirjallisuudessa julkaistujen partio-

kertomusten perusteella on todettava, että koko sota-ajan lähteistö on molempien ja erityisesti Murmanskin NKVD-NKGB:n osalta erittäin puutteellista. Monen partion tehtävä jää kertomatta, samoin se, miten siinä onnistuttiin. Tulkinta Murmanskin NKVD-NKGB:n sota-ajan Suomen suunnan tiedustelu- ja tuhotyötoiminnasta on tyyli. Toiminta oli kaikilla osa-alueilla heikkoa. Se ei kyennyt muodostamaan pysyviä agenttiverkostoja Suomen maaperälle, eikä se saanut tehtyä ainuttakaan sotatoimien kannalta merkittävää tuhotyötä. Yksikään tehtävään lähetetty tiedustelu- tai tuhotyöpartio ei täyttänyt tehtävänsä siten, kuin se oli sille annettu.

Tulkinta Karjalan NKVD-NKGB:n suomalaisia vastaan suuntaaman toiminnan tuloksellisuudesta kertoo sen onnistuneen Murmanskia paremmin tiedustelussa ja tuhotöissä. Se on kyennyt todennäköisesti luomaan suomalaisten miehittämille alueille aika-ajoin toimimaan pystyneitä tiedusteluverkostoja sekä onnistunut mahdollisesti soluttamaan Äänislinnan tiedustelukoulun. Tarkasteltaessa Karjalan NKVD-NKGB:n Suomeen suunnatun tiedustelun ja tuhotöiden onnistumista ja ottaen huomioon toimintojen kokonaisvolyymien sotavuosina 1941–1944 saavutettuja tuloksia voidaan pitää enintään välttävinä yksittäisistä onnistuneista operaatioista huolimatta. Karjalan NKVD-NKGB saavutti sotavuosina onnistumisia nimenomaan suuren toimintavolyyminsä ansiosta: se onnistui ajoittain kyllästäämään sotatoimialueella suomalaisen sotilasvastavakoilun suorituskyvyn ja loi näin edellytykset onnistuneelle toiminnalle.

Tiedustelu- ja tuhotyötehtäviin käytettyjen henkilöiden määrän osalta lähdekirjallisuuden partiokertomuksista on laskettavissa, että Murmanskin ja Karjalan NKVD-NKGB:t lähettivät Suomen vastaisiin tehtäviin vähintään 336 henkilöä. Näistä 88 oli Murmanskin ja 248 Karjalan NKVD-NKGB:n asialla. Lukumäärä 336 jakautuu tehtävänimikkeiden sekä Karjalan ja Murmanskin NKVD-NKGB:n kesken seuraavasti: tiedustelu 136 henkilöä (Karjala 135/Murmansk 1), tiedustelutuhotyö 89 henkilöä (29/60), tuhotyö 84 henkilöä (65/19), vanginsieppaus 16 henkilöä (16/–), tukitehtävät 8 henkilöä (–/8) ja tuntematon tehtävä 3 henkilöä (3/–). Kokonaismäärä on suuntaa antava vähimmäismäärä niistä henkilöistä, joita Karjalan ja Murmanskin NKVD-NKGB:t käyttivät lähdekirjallisuuden partiokertomusten perusteella Suomen vastaisessa toiminnassa sota-aikana 1941–1944. Lä-

heskään kaikkien kirjallisuudessa kuvattujen partioiden henkilövahvuus tai tehtävä eivät ilmene tekstistä. Sergei Verigin on päätenyt laskelmissaan siihen, että vuosina 1941–1944 Karjalan NKVD-NKGB lähetti Suomen vastaisiin tiedustelutehtäviin 145 henkilöä. Luku on yhdeksän henkeä enemmän kuin lähdekirjallisuudesta on laskettavissa.

Karjalan NKVD-NKGB:n osalta tiedustelu- ja tuhotyötoiminnan volyymin selvittäminen lähdekirjallisuuden partiokuvausten kautta on mahdotonta vuoden 1941 osalta. Lähdekirjallisuuden mukaan sodan alussa suomalaisten miehittämille alueille jätettiin tiedustelutehtävissä 61 henkilöä. Ne on otettu huomioon edellä olevassa kappaleessa tiedusteluhenkilöstön yhteydessä. Hristoforov on laskelmissaan päätenyt siihen, että heinä–lokakuussa 1941 Karjalan NKVD lähetti suomalaisten selustaan 58 partiota, joissa oli kaikkiaan 399 henkeä. Kun tähän lukuun lisätään lähdekirjallisuudesta laskettavissa oleva Suomen vastaiseen toimintaan käytettyjen henkilöiden määrä 336 sekä Veriginin mainitsemat yhdeksän tiedustelijaa, joita ei ole löydettävissä lähdekirjallisuudesta, päädytään siihen, että vuosina 1941–1944 Murmanskin ja Karjalan NKVD-NKGB:t lähettivät Suomen vastaisiin tehtäviin vähintään 744 henkilöä. On kuitenkin otettava huomioon, että vuoden 1941 osalta luvuissa esiintyy mahdollisesti jonkin verran päällekkäisyyksiä lähdekirjallisuudesta laskettujen ja Hristoforovin mainitsemien henkilöiden kesken.

Edelleen Verigin on päätenyt siihen, että Karjalan NKVD-NKGB lähetti sotavuosina 1941–1944 suomalaisten miehittämille alueille tai heidän selustaan kaikkiaan 233 sellaista henkilöä, jotka auttoivat neuvostotiedustelua. Veriginin käyttämä terminologia ei ole yksiselitteistä. Tulkitsen, että lukuun sisältyvät edellä mainitut ja laskelmissa jo huomioon otetut Veriginin 145 tiedustelijaa. Kun tämä henkilömäärä vähennetään 233:sta, saadaan erotukseksi 88 henkilöä. Kun se luku lisätään edellisessä kappaleessa esitettyyn kokonaismäärään 744, saadaan summaksi 832 henkilöä. Täten on mahdollista, että Murmanskin ja Karjalan NKVD-NKGB:t lähettivät Suomen vastaisiin tehtäviin ainakin 832 henkilöä. Koska lähdeaineisto sisältää merkittäviä puutteita niin määrällisesti kuin ajallisesti, voitaneen arvioida, että Murmanskin ja Karjalan NKVD-NKGB:t lähettivät sota-aikana 1941–1944 Suomen vastaisiin tiedustelu- ja tuhotyötehtäviin vähintään tuhat henkeä, joista ainakin 900 oli jälkimmäisen lähettämiä.

Neuvostoliiton tiedustelu- ja turvallisuuspalvelun sota-aikana 1941–1944 rintaman yli tapahtuneen Suomen vastaisen tiedustelu- ja tuho-työtoiminnan kokonaiskuvan selvittäminen vaatii edelleen tutkimusta. Uusimmasta venäläisestä tutkimuskirjallisuudesta muodostettava kuva jää merkittävilta osilta vajaaksi, sillä yhtä tapausta lukuun ottamatta siinä ei kuvata jatkosodan sotatoimien kannalta keskeisellä Kannaksen suunnalla operoineen Leningradin NKVD-NKGB:n toimintaa. Kun tämä puute on korjattu ja venäläistutkijat saavat julkaistuksi vielä tutkimustuloksia puna-armeijan sota-aikana Suomeen suuntaamasta tiedustelu- ja tuho-työtoiminnasta, saadaan perusteet kokonaiskuvan luomiseksi Neuvostoliitosta Suomeen vuosina 1941–1944 suunnatusta ja rintaman yli toteutetusta tiedustelu- ja tuho-työtoiminnasta.

Lähdeviitteet

- ¹ Neuvostoliiton turvallisuus- ja tiedustelupalvelulla oli olemassaolonsa aikana useita eri nimiä. [https://xn--b1aew.xn--p1ai/history/1917–1940]; [https://xn--b1aew.xn--p1ai/history/1940–1966]. Tässä artikkelissa käytetään nimitystä NKVD, kun käsitellään ajankohtaa ennen huhtikuussa 1943 tapahtunutta organisaatiouudistusta. Nimitystä NKGB käytetään, kun käsitellään organisaatiouudistuksen jälkeistä aikaa. Kun käsitellään yleisesti sota-aikaa, käytetään nimitystä NKVD-NKGB.
- ² Neuvosto-Venäjän ja Neuvostoliiton tavoitteista sekä NKVD:n toiminnasta Suomessa sotaa edeltäneenä aikana muun muassa Vihavainen, Timo: Bolševikit ja Suomi Vuosina 1917–1939. Teoksessa *Varjo Suomen yllä. Stalinin salaiset kansiot*. Docendo 2017, s. 27–136; Tigerstedt, Örnulf: *Vastavakoilu iskee. Suomen taistelu neuvostovakoilua vastaan 1919–1939*. Otava 1943; Rentola, Kimmo: *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY 1994, s. 23–135.
- ³ Voskresenskaja, Zoja: *Teper ja mogu skazat pravdu (iz vospominanij razvedšitsy)*. Olma-Press 1998, passim; Panschin, Vladimir: *Diletantteja vai taitajia? Päämajan valvontaosaston johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa*. Maanpuolustuskorkeakoulu 2018, s. 48, 51, 52.
- ⁴ Neuvostoliiton sodanaikaisista tavoitteista Suomen suhteen ja Suomeen suunnatusta tiedustelusta muun muassa Manninen, Ohto: Stalinin 2. maailmansota. Teoksessa *Varjo Suomen yllä. Stalinin salaiset kansiot*. Docendo 2017, s. 137–306; Voskresenskaja (1998), passim; Waltari, Mika: *Neuvostovakoilun varjossa. Helsingin neuvostolähetystö kiihoitus- ja vakoilutoiminnan keskuksena*. Otava 1942, passim. NKVD-NKGB:n vihollisen miehittämille alueille suunnatusta tiedustelusta ja tiedusteluruho-työtoiminnasta, ks. Hristoforov, Vasil: *SSSR–Finljandija: Protivostojanie 1941–1944 gg*. IRI RAN 2018, passim; Verigin, Sergei: *Protivostojanie. Borba sovetskoi kontrrazvedki protiv finskih spetslužb (1939–1944)*. PetrGU 2018, passim.
- ⁵ Hristoforov, Vasil: *Organy gosbezopasnosti SSSR v 1941–1945 gg*. Glavnoe arhivnoe upravlenie goroda Moskvy 2011, s. 77, 78.
- ⁶ Hristoforov (2011), s. 25.
- ⁷ Panschin (2018), s. 189; Hristoforov (2018), passim; Verigin (2018), passim.
- ⁸ Panschin (2018), s. 4.
- ⁹ Sama, s. 245, 246.
- ¹⁰ Sama, s. 251, 252.

- ¹¹ Venäjänkielinen alkuperäisteos: Командос, Русские диверсанты против «кукушек». ЭКСМО 2004. Tekijöiden nimet on kirjoitettu, kuten ne on esitetty suomenkielisessä käännöksessä.
- ¹² Stepakov, Victor, Sergey Kononov, Pavel Petrov & Dmitry Frolov: *Partisaaneja, desantteja, sissejä rintaman molemmilla puolilla*. Hipputeos 2005, s. 292.
- ¹³ Karjalan autonominen sosialistinen neuvostotasavalta -nimeä käytettiin vuosina 1920–1940 ja 1956–1991. Näiden ajanjaksojen välillä alueesta käytettiin nimeä Karjalais-suomalainen sosialistinen neuvostotasavalta. Yleiskielessä kyseinen alue tunnetaan nimillä Itä-Karjala, Venäjän Karjala sekä Neuvosto-Karjala.
- ¹⁴ Kirjan nimi on suomeksi käännettynä »Neuvostoliiton valtion turvallisuuselimet vuosina 1941–1945». Presidentti Putin erotti Hristoforovin FSB:n rekisteri- ja arkistokokoelmien hallinnon päällikön tehtävästä vuonna 2016. Irtisanominen liittyi Venäjän tiedekatemian ympärillä käytyyn keskusteluun. Putin uhkasi irtisanoa virkamiehet, jotka annetusta kiellosta huolimatta hakeutuivat akatemian jäseniksi. Hristoforovin ohella irtisanottiin neljä muuta akatemiaan valittua virkamiestä. [https://www.aamulehti.fi/a/24097238] 28.11.2016, luettu 4.10.2020.
- ¹⁵ Suomalaista kirjallisuuslähteistöä: Heiskanen, Raimo: *Saadun tiedon mukaan. Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945*. Otava 1989; Manninen, Ohto: *Kerttu Nuorteva. Neuvostokaunotar vakoilujohtajana*. Edita Prima Oy 2006; Westerlund, Lars (toim.): *Sotavangit ja internoidut*. Kansallisarkiston artikkelikirja. Kansallisarkisto 2008; Liene, Timo & Ohto Manninen (toim.): *Stella Polaris. Suomalaista sotilastiedustelua*. Edita 2002.
- ¹⁶ Kirjan nimi on suomeksi »Vastakkainasettelu. Neuvostovastatiedustelun taistelu suomalaistiedustelua vastaan (1939–1944)».
- ¹⁷ Kirjan nimi on suomeksi »Neuvostoliitto–Suomi: vastakkainasettelu vuosina 1941–1944».
- ¹⁸ Henkilöt on kirjattu sukunimen mukaan aakkosjärjestyksessä.
- ¹⁹ Hristoforov (2018), s. 31, 245–409.
- ²⁰ Ilmari Hakalan kommentit kirjasta *Partisaaneja, desantteja, sissejä rintaman molemmilla puolilla*, s. 203.
- ²¹ Hristoforov (2018), s. 129; »tuhotyötuloksista» ks. Verigin (2018), s. 211.
- ²² Hristoforov (2011), s. 129, 130.
- ²³ Stepakov et al. (2005), s. 49. Suomenkielinen teksti Timo Kaivola; Hristoforov (2011), s. 269; Hristoforov (2018), s. 114. Suomalaisessa sotahistorian tutkimuksessa käsitteestä radiopeli käytetään termiä radioharhautus.
- ²⁴ Hristoforov (2018), s. 115; Verigin (2018), s. 185, 190, 191.
- ²⁵ Hristoforov (2018), s. 200 (viite 273). Venäläisessä historiankirjoituksessa ei pyritä yksityiskohtaisesti erottelemaan sodanaikaista tiedustelu- tai vastatiedustelutoimintaa joko NKVD:n tai NKGB:n toteuttamaksi, vaan usein kyseinen toiminta nimetään vain NKVD-NKGB:n toteuttamaksi; Hristoforov (2011), s. 73, 187.
- ²⁶ Verigin (2018), s. 156, 257; Hristoforov (2018), s. 91.
- ²⁷ [https://ru.wikipedia.org/wiki/Карело-Финская_Советская_Социалистическая_Республика].
- ²⁸ Hristoforov (2018), s. 116.
- ²⁹ Sama, s. 116; Verigin (2018), s. 185. Selustaan jätetyistä vakoojista ks. Panschin (2018), s. 205, 206.
- ³⁰ Hristoforov (2018), s. 117.
- ³¹ Sama, s. 117, 118.
- ³² Verigin (2018), s. 188.
- ³³ Päämajan valvontaosaston asiakirja N:o 10600/Valv.2/sal. 6.8.1943, Ilmavoimien esikunta, operatiivinen ja koulutustoimisto (Toimisto III ja Ye.3) 1942–1944, T-19282/7, Kansallisarkisto (KA).
- ³⁴ Verigin (2018), s. 189.
- ³⁵ Hristoforov (2018), s. 117; Verigin (2018), s. 194, 195.
- ³⁶ Verigin (2018), s. 194.

- ³⁷ Sama, s. 191, 196; Hristoforov (2018) s. 124. Venäläisten tiedustelutoiminnan tehostumisesta ks. Panschin (2018), s. 210, 211.
- ³⁸ Verigin (2018), s. 188, 189; Hristoforov (2018), s. 130, 131, 134.
- ³⁹ Päämajan valvontaosaston asiakirja N:o 10600/Valv.2/sal. 6.8.1943, Ilmavoimien esikunta, operatiivinen ja koulutustoimisto (Toimisto III ja Ye.3) 1942–1944, T-19282/7, KA.
- ⁴⁰ Hristoforov (2018), s. 134, 142.
- ⁴¹ Sama, s. 77, 78.
- ⁴² Sama, s. 118.
- ⁴³ Päämajan valvontaosaston asiakirja N:o 10600/Valv.2/sal. 6.8.1943, Ilmavoimien esikunta, operatiivinen ja koulutustoimisto (Toimisto III ja Ye.3) 1942–1944, T-19282/7, KA.
- ⁴⁴ Hristoforov (2018), s. 118–122.
- ⁴⁵ Kyseinen päätelmä on syntynyt vertaamalla Hristoforovin esittämiä Murmanskin alueen NKVD-NKGB:n toiminta-alueita Ari Raunion teoksen karttoihin. Raunio, Ari: *Sotatoimet. Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*. Genimap Oy 2004, s. 123, 124, 176, 177, 189, 203, 204, 209, 213.
- ⁴⁶ Hristoforov (2018), s. 118–122.
- ⁴⁷ Sama, s. 119–122.
- ⁴⁸ Sama, s. 116–117; Verigin (2018), s. 196.
- ⁴⁹ Hristoforov (2018), s. 122, 123.
- ⁵⁰ Päämajan valvontaosaston asiakirja N:o 10600/Valv.2/sal. 6.8.1943, Ilmavoimien esikunta, operatiivinen ja koulutustoimisto (Toimisto III ja Ye.3) 1942–1944, T-19282/7, KA.
- ⁵¹ Verigin (2018), s. 192.
- ⁵² Panschin (2018), s. 210.
- ⁵³ Verigin (2018), s. 196.
- ⁵⁴ Hristoforov (2018), s. 123–130; Raunio (2004), s. 189, 192–194, 198.
- ⁵⁵ Hristoforov (2018), s. 129, 132–138.
- ⁵⁶ Raunio (2004), s. 204, 205.
- ⁵⁷ Hristoforov (2018), s. 139–141.
- ⁵⁸ Raunio (2004), s. 208, 209, 262, 263.
- ⁵⁹ Hristoforov (2018), s. 116.
- ⁶⁰ Sama, s. 116, 117.
- ⁶¹ Hristoforov (2018), s. 123–130; Verigin (2018), s. 197.
- ⁶² Verigin (2018), s. 188.
- ⁶³ Hristoforov (2018), s. 123–130.
- ⁶⁴ Sama, s. 129, 132–138.
- ⁶⁵ Moskovassa NKVD:n päämajassa oli jo lokakuussa 1942 perustettu 16-henkinen tiedustelutuhotoyöosasto Suomi. Myöhemmin se annettiin Karjalais-suomalaisen SNT:n NKVD:n käyttöön Sorokkaan, jossa se täydennettiin 63-henkiseksi. Osastosta muodostettiin viisihenkinen erikoisosasto, joka lähetettiin tuhoamaan Petroskoissa sijainnutta suomalaisten tiedustelukoulu. Ryhmä ei koskaan palannut tehtävästään. Pian tapahtuman jälkeen, keväällä 1943, tiedustelukoulu päätettiin hajasijoittaa Sotjärven ympäristöön. Hristoforov (2018), s. 128, 129; Porvali, Mikko: *Vakooajakoulu. Päämajan asiamieskoulutus jatkosodassa*. Atena 2018, s. 159, 160; Kosonen, Matti & Heidi Ruotsalainen: *Agenttikoulun naiset. Lottana vakooilijoiden ja kaksoisagenttien keskellä*. Tammi 2015, s. 105, 106.
- ⁶⁶ Hristoforov (2018), s. 129, 132–138.
- ⁶⁷ Sama, s. 139–143.
- ⁶⁸ Sama.
- ⁶⁹ Sama.
- ⁷⁰ Verigin (2018), s. 194–195, 211.
- ⁷¹ Panschin (2018), s. 247 (taulukko E), 252.
- ⁷² Hristoforov (2018), s. 121, 122.

- ⁷³ Sama, s. 122.
- ⁷⁴ Sama, s. 119–122.
- ⁷⁵ Panschin, Vladimir: *Kasvottomien miesten sota. Päämajan valvontaosaston toiminta jatkosodassa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos 2000, s. 135 (taulukko 3z), s. 144 (taulukko 4v), s. 152 (taulukko 5t), s. 161 (taulukko 6u).
- ⁷⁶ Hristoforov (2018), s. 116; Verigin (2018), s. 185.
- ⁷⁷ Panschin (2018), s. 205, 206.
- ⁷⁸ Hristoforov (2018), s. 123–130; Hristoforov (2011), s. 199.
- ⁷⁹ Hristoforov (2018), s. 123–130.
- ⁸⁰ Sama, s. 132.
- ⁸¹ Verigin (2018), s. 197, 199, 200.
- ⁸² Panschin (2000), s. 136–144.
- ⁸³ Verigin (2018), s. 192.
- ⁸⁴ Hristoforov (2018), s. 129, 132–138.
- ⁸⁵ Sama, s. 138.
- ⁸⁶ Panschin (2000), s. 144–147 (taulukot 5b, 5c, 5e, 5f).
- ⁸⁷ Hristoforov (2018), s. 139–141.
- ⁸⁸ Verigin (2018), s. 209.
- ⁸⁹ Luettelo Suomen armeijan valvonta- ja vastavakoilutehtävissä palvelleista henkilöistä, materiaali tekijän hallussa; Raunio (2004), s. 205, 262; Panschin (2018), s. 135; Nikolai Pauloahon (ent. Pavloff) kantakortti, KA.
- ⁹⁰ Idström, Kerttu: PM:n Valv.os:n kanslia-apulaisen muistelmia vähän sieltä sun täältä.... *Kansa taisteli* -lehden julkaisemattomat kirjoitukset. [http://kansataisteli.sshs.fi/julkaisemattomat-kirjoitukset/kirjoitukset/js/Kirjoitus_0331.pdf], luettu 4.10.2020.
- ⁹¹ Nikolai Pauloahon kantakortti, KA.
- ⁹² Panschin (2000), s. 153–155 (taulukot 6a, 6f, 6l).
- ⁹³ Hristoforov (2018), s. 145.
- ⁹⁴ Verigin (2018), s. 211.
- ⁹⁵ Hristoforov (2018), s. 114.
- ⁹⁶ Verigin (2018), s. 185; Hristoforov (2018), s. 138.
- ⁹⁷ Hristoforov (2018), s. 144.
- ⁹⁸ Sama.
- ⁹⁹ Verigin (2018), s. 259, 260.

Soviet Intelligence and Sabotage Operations against Finland in 1941–1944

In any war, intelligence plays a crucial role in assessing the enemy's intentions and gathering information for the planning of their own operations. While the main objective of sabotage operations is to disrupt the enemy's operations, they can also be used as an enabler to their own war effort. The central intelligence services of the Soviet Union during the war were the military intelligence directorate (GRU) and the security and intelligence service (NKVD). The latter was renamed NKGB in a reorganization in spring 1943. Both services also conducted sabotage operations in the enemy's rear. The article looks at the intelligence and sabotage operations that NKVD/NKGB projected into the Finnish-held territories in Eastern Karelia and the northern theater during the Continuation War.

The NKVD/NKGB headquarters, located in Moscow, exercised for its assigned part command and control over intelligence and sabotage operations in enemy-occupied regions. Subordinated to the headquarters was the NKVD/NKGB district of the Karelo-Finnish Soviet Socialist Republic (KFSSR) that was responsible for the execution of intelligence and sabotage missions assigned by the Moscow headquarters in Eastern Karelia, while in the northern theater, responsibility for these operations was with the Murmansk district of NKVD/NKGB. Both districts established intelligence and sabotage schools for the training of personnel. Attempts were made to enroll ethnic Finns who had previously lived along the border since they were familiar with the terrain and could communicate in the Finnish language.

Operations were primarily conducted by patrols of varying sizes. The total number of men that the KFSSR and Murmansk districts sent

into enemy-held areas, primarily in Eastern Karelia, amounted to around 1,000. Main targets of the intelligence missions were military installations, of which a Finnish intelligence school in Eastern Karelia received special attention. Sabotage missions were directed primarily against signal and signal support systems and lines of communication.

The estimated results are not flattering for the Russians. Of the intelligence-gathering and sabotage patrols dispatched by the Murmansk district, none was able to accomplish its mission fully. The KFSSR district fared no better. One of its primary tasks was to establish an intelligence-gathering network for sustained operation in Petroskoi, but this turned out to be beyond its capabilities. The commanders in Moscow were also wondering why practically no attacks were made against the enemy's communications in Eastern Karelia, even though the local NKVD/NKGB district had set up a special force of over sixty men for the task.

The lack of results was due to a multitude of reasons including a subpar trainee population, the instructors' poor skill levels in particular, and inadequate communication systems between patrols and tasking units. Finland's military counterintelligence service also played a major role in undermining Soviet operations.

The intelligence and sabotage operations that the Soviet Union projected against Finland in 1941-1944 need to be researched further in order to create the big picture. The most recent research published in Russia leaves some significant gaps due to the fact that, except for a single case, it does not look at operations conducted by the Leningrad NKVD/NKGB district, which is a major omission since the area of interest of this entity included the decisive sector of the frontline on the Karelian Isthmus. Only after this gap is filled and additional research on Soviet intelligence and sabotage efforts against Finland becomes available in Russia, a full picture of these operations can begin to emerge.

(s. 1945), valtiotieteiden kandidaatti, toimittaja ja tietokirjailija. Julkaissut Suomessa, Ukrainassa, Baltian maissa ja Yhdysvalloissa useita kirjoja ja artikkeleita mm. sotahistoriasta ja tiedustelusta.

»Villi Jurtsen» ja suunnitelmat Suomen vakoojakoulun tuhoamiseksi

Suomalainen Tiedustelijain koulu aloitti tiukasti salatun toimintansa vallatussa Petroskoissa eli Äänislinnassa marraskuussa 1941 ja majoitui keväällä 1942 Anohininkadulle metsäopiston rakennukseen Osasto Kuismasen (2/Er.P 4) muutettua sieltä muualle. Koulu valmensi vapaaehtoisten joukosta sotavankileireiltä valittuja sotavankeja tiedustelijoiksi ja radisteiksi ja lähetti heitä Suomen agentteina mutta venäläisissä univormuissa vihollisen linjojen ta. Tiedustelijain koulu tunnettiin myös nimellä Osasto Raski, sillä Kolppanassa syntynyt venäjämäinen kapteeni (1942 majuri) Reino Raski oli sen johtaja. Välillä vuonna 1943 jonkin aikaa johtajana toimi majuri Yrjö Palko (Poljakov). Raski oli aiemmin johtanut sotavankikuulusteluja ja sotasaalismateriaalin tutkimista. Tämän kirjoittaja haastatteli eräitä koulun entisiä työntekijöitä 1990-luvulla.¹

»Valtaosin koulun oppilaat olivat isänmaanpetteureita, jotka vapaaehtoisesti siirtyivät vihollisen puolelle», kuten Karjalan tšekistien historiikki kertoo. NKVD:n mukaan oppilaiden annettiin ymmärtää, että he palvelivat Vlasovin armeijaa. »Kiitos neuvostokansan valppauden ja valtion turvallisuusorganien ponnistusten vihollisen agentuurit onnistuttiin likvidoimaan nopeasti.»²

Venäläisen tiedusteluraportin mukaan »majuri Raskid» (Raski) oli asiallinen ja rauhallinen venäjää osaava 40–42-vuotias mies, joka pukeutui usein luutnantin univormuun ja jolla oli »taipumusta alkoholi-juomiin ja naisiin». »Vaalea, hoikahko, keskipituinen, siniset silmät, hiukset jakauksella ja taakse kammatut, leuka eteen työntyvä, silmälasit, parta ajettu.»³

Hyvin harva koulussa valmennetuista ja itään lähetetyistä agenteista

Tiedustelijain koulu metsäopiston rakennuksessa Petroskoissa. Kuvan on piirtänyt koulun oppilas. Ohto Mannisen kokoelma.

The intelligence school main building, a former forestry school, in Petroskoi, as sketched by a trainee. Ohto Manninen's collection.

palasi takaisin – ainakaan merkittävien tietojen kanssa. Useimmat jäivät pian kiinni tai antautuivat itse neuvostojoukoille ja kertoivat kuulusteluissa vakoojakoulusta. Ensimmäiset asiamiehet pidätettiin Karjalassa kesä–heinäkuun vaihteessa 1942. Puna-armeijan tiedustelun ja vastavakoilun asiamiehet onnistuivat myös soluttamaan koulun. Raski kertoo, että koululla oli »vuoto», mutta »koskaan ei saatu selville, kuka ilmoitti asioistamme NKVD:lle». ⁴

Maaliskuussa 1942 Karjalan rintaman NKVD:n erikoisosasto onnistui saamaan tiedustelijansa Stepan Gomenjukin (suomalaislähteissä Gumenjuk) sisään kouluun sotavankileirin kautta. Hän sai koulussa peitenimet Petrov ja Leningradets. Gomenjuk hyppäsi Sorokan lähelle 9. kesäkuuta, eli oli ensimmäisiä Osasto Raskin lähettämiä asiamiehiä; ensimmäinen agentti oli lähetetty vasta edellisyyönä.

Tehtävänä oli tunkeutua Belomorskiin, tiedustella varuskuntaa ja

Stepan Gomenjuk sodan jälkeen. Kuva: Bogdanov-Leonov: Armejskie tšekisty.

Stepan Gomenjuk, post-war. Photo: Bogdanov-Leonov: Armejskie tšekisty.

sijoittaa esikuntaan »sopivaan paikkaan kellokoneistoon yhdistetty räjähdde». Gomenjuk ilmoitautui heti neuvostoviranomaisille, kertoi kaiken tietämänsä koulusta ja sen oppilaista ja palasi Suomeen. Keväällä 1945 hän palasi kotiin antamaan uutta seikkaperäistä raporttia.⁵

Tutkija Einar Laidisen mukaan Gomenjuk sai Sorokan-retkensä jälkeen suomalaisilta kiitokset ja kunniamerkin. Aivan niin mutkattomasti kaikki ei käynyt. Gomenjuk joutui Raskin tiukkaan kuulusteluun ja häntä uhkasi jopa teloittaminen. Ilmakuvastä ilmeni, ettei hän ollut tuhonnut ammusvarastoa, kuten oli kertonut. Gomenjuk pystyi osoittamaan, että kuva oli otettu muualta. Hän syytti suomalaisia lentä-

jiä, jotka ilmatorjunnan pelossa eivät uskaltaneet lentää kyllin pitkälle – »heittivät» hänetkin 10 kilometrin päähän määräpaikasta. Raski tarkisti asian, uskoi häntä ja antoi keuhut.⁶

Kesällä 1943 Neuvosto-Karjalan vastavakoilulla oli jo tiedossaan Tiedustelijain koulun 64 asiamiehen nimet, salanimet ja tehtävät. Pian tiedettiin sekin, missä koulun ammusvarasto oli (puna-armeijan upseeriklubina käytetyn kirkon vieressä), paljonko suomalaisia sotilaita oli (30) ja miten vartiointi oli järjestetty (piikkilanka, ei vartioita päiväsaikaan, oppilaat riiaavat paikallisia tyttöjä).⁷

Tiedossa on, että ensimmäiset, varsin tarkat ja oikeat tiedot koulusta venäläisille antoi naispuolinen vakooja 1942. Tutkija Mikko Porvali arvioi, että asialla oli joko radistikoulutuksen saanut laskuvarjoagentti Sylvi Paaso tai teini-ikäinen Marija Melentjeva, joka kaatui tai teloitettiin Rukajärven suunnalla ja nimitettiin sen jälkeen Neuvostoliiton sankariksi.⁸

Veteraani Stepan Gomenjuk muisteli sodan jälkeen, miten hän onnistui huijaamaan suomalaisia. Tässä tv-studiossa Leningradissa 1979. Kuva: Bogdanov-Leonov: Armejskie tšekisty.

Stepan Gomenjuk recalled after the war how he managed to ruse the Finns. The photo was shot in a TV studio in Leningrad in 1979. Photo: Bogdanov-Leonov: Armejskie tšekisty.

Suomalaiset olivat ajoittain varsin hyvin perillä Neuvostoliiton vastatoimista, koska he sotavankitietojen ja sotasaalispaperiensa lisäksi pystyivät »lukemaan» eritasoisia vihollisen radioviestejä. Myös NKVD-joukkojen liikennettä onnistuttiin yleensä seuraamaan. Suomen kaukopartioita jäljittäneitä osastoja kuuntelemalla oltiin perillä tilanteesta, vaikkei omaan partioon olisi ollut yhteyttä.⁹ Venäläisten peitekielikuri oli joskus retuperällä, ja suomalaiset olivat kaapanneet myös koodimateriaalia. »Katastrofaalisen» vahingon sifferisysteeminsä kannalta Neuvostoliiton radiotiedustelu teki tällä rintamalla vuoden 1942 alussa, kun se »rationalisoi» eli käytti kahdesti yli 70 kertakäyttölehtiä¹⁰.

Toisaalta vastustaja osasi myös harhauttaa suomalaisia. Esimerkiksi vuoden 1943 alussa kaksi Tiedustelijain koulun agenttia oli saatu vankeiksi radioineen. Heidän oli kuulemma määrää vakoilla tieliikennettä, siepata hyvä vanki ja hankkia tietoa tavatuilta ihmisiltä sekä likvidoida

heidät. Karjalan rintama eli Sorokan NKGB aloitti Moskovan luvalla ja SMERŠ-vastavakoiluvelimen ohjauksessa radiopelin (radioigra). Suomalaiset eivät ilmeisesti tienneet agenttien vangitsemisesta vaan jatkoivat yhteydenpitoa, uskoivat syötetyt tiedot ja pudottivat lentokoneesta ruokaa; näin ainakin venäläisten mukaan. Moskovan käskystä peli myös lopetettiin keväällä. Kaksikkoa ei värvätty jatkoon vaan ilmeisesti teloitettiin.¹¹

Suomalaisten vastapeluri radiopelissä oli radistien kouluttaja ja johtaja luutnantti (myöh. eversti) Anisimov Sorokassa. Samanlainen »peluri» Tiedustelijain koulussa, radioasema »Liisalla», oli ilmavoimien tiedustelukapteeni Sulo Mononen.¹²

Syyskuussa 1943 suomalainen koirapartio tuhosi Andrei Pekkojevin johtaman tiedustelupartion, joka oli pudotettu Aunukseen. 20-vuotias radisti Ivan Kuzmin jäi elävänä suomalaisten vangiksi ja ryhtyi heidän ohjeidensa mukaan lähettämään sanomia esikuntaansa. Hän »unohti» pisteen »radiogrammin» viimeisen lauseen lopusta; se oli sovittu merkki siitä, ettei hän ollut enää vapaa. Kolmen kuukauden ajan suomalaiset luulivat harhauttavansa vihollista – ja kolme kuukautta vastapuoli lähetti heille disinformaatiota, kunnes kutsuivat Kuzminin kotiin. Tämä päätyi kiitosten kera suomalaiselle sotavankileirille.¹³

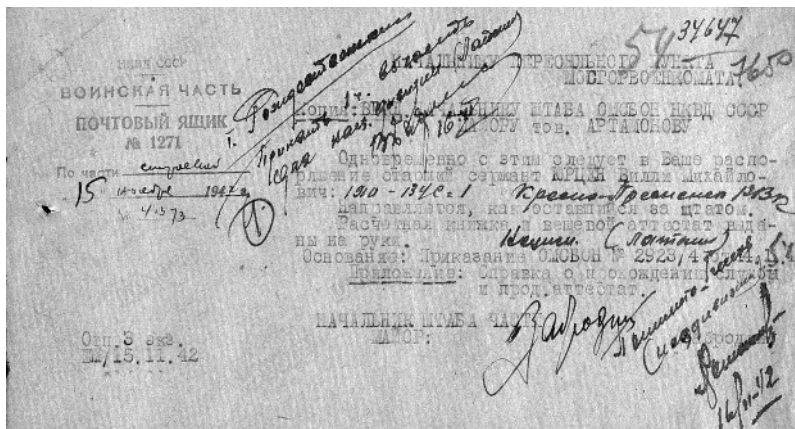
Suomen tiedustelu sai vuoden 1942 lopussa tai 1943 alussa tietoja, että Neuvostoliiton NKVD:n korkein johto Moskovassa oli vain vähän aiemmin ensin käsenyt kerätä koulusta kaikki mahdolliset tiedot »hinnalla millä hyvänsä» ja sitten määrännyt erikoisosaston hävittämään koulun. Erään tiedon mukaan käsky sisälsi kolme kohtaa: 1. Tuhottava Tiedustelijainkoulun oppilaat. 2. Otettava vangiksi koulun opettajat, äärimmäisessä tapauksessa ainakin johtaja. 3. Otettava haltuun koulun tärkeimmät asiapaperit.¹⁴

»Saimme ajoissa tiedon siitä ja ryhdyimme toimenpiteisiin», Raski muistelee. »Koemiehityksiä suoritettiin, ilmoitimme varuskunnan komendantille, annettiin tunnussanaksi 'yökyöpeli', jota venäläinen ei millään osannut lausua».¹⁵ Yöharjoituksia järjestettiin hyökkäyksen varalta. Myös koulun työllistämät naiset, viestilotat, kääntäjät ja konekirjoittajat, olivat aseistettuja kaiken varalta, he nukkuivatkin ase vieressään tai tyynyn alla. Oppilaillakin oli aseet ja »kovat» piipuisa. Eräänä syysyönä annettiin oikeakin hälytys, ja ammuskelussa kuoli lähistöltä tavattu desanttipartion naispuolinen radisti.¹⁶

Suomalaiset saivat tietoonsa, että koulun tuhoamisen tehtäväkseen saaneen erikoisosaston päälliköksi oli määrätty »violainen tai latvialainen mestarihihtäjä ja keskisarjan nyrkkeilijä Villi Jurtsen».17 Kuka tämä mies oli? Mistä hän tuli ja mitä hänelle tapahtui? Tässä artikkelissa selvitetään hänen vaiheitaan.

Jurcēnsien tarina

Ensin löytyi Villi Jurtsenin palvelukseenastumistodistus.18 Siitä ilmeni, että Moskovan sotakomissariaatti oli todellakin mobilisoinut Villi Mihailovitš Jurtsenin NKVD:n erikoisosastoon marraskuun puolivälissä 1942. Epäselvästä ja sotkuisesta paperista voi nähdä, että lähetettiin yksi henkilö, kansallisuudeltaan latvialainen, divisioonan 5. osastoon, peruste: käsky nro 2923/4 14.11.1942. Vuosi 1910 paperissa tarkoittaa ehkä syntymävuotta, eli Jurtsen olisi ollut 32-vuotias. Ilmoituksesta toveri Roždestvenskille on mennyt kopio toveri majuri Artamonoville. Joukko-osasto oli OMSBON eli Erillinen moottoroitu jalkaväen erikoistarkoitusprikaati (Otdelnaja Motostrelkovaja Brigada Osobogo Naznatšeniija).

Villi Jurtsenin mobilisaatiodokumentti vuodelta 1942. Kuva: Jukka Rislakin kokoelma.

Villi Jurtsen's mobilization card from 1942. Photo: Jukka Rislakki's collection.

Jurcēnsien perhekuva Amerikasta 1910-luvulla. Villi eli Vilis luultavasti vasemmalla. Kuva: Irina Jurtsenin kokoelma.

The Jurcēns family poses for the camera in the United States in the 1910s. Villi – or Vilis – is probably on the left. Photo: Irina Jurtsen's collection.

Venäjän internetin ja sikäläisen »facebookin» avulla löytyy lisätietoa, Villi Jurtsenin sukulaisiakin, samoin kirjoista ja vanhoista lehdistä.¹⁹ Jurtsenin tausta alkaa selkiintyä, ja sitä mukaa yhä ihmeellisemmältä tuntuu, että hänet on valittu tähän joukko-osastoon, vieläpä vastuulliseen tehtävään, ja ylennetty pian upseeriksikin.

Jurtsenin isä oli Kuurinmaalla talonpoikaisperheeseen 1880 synty-

nyt latvialainen vallankumouksellinen, opettaja Miķelis Jurcēns, joka joutui painumaan maan alle osallistuttuaan vuoden 1905 levottomuuksiin. Aivan mitätön hahmo isä ei ollut, sillä hänen kuvansa on ollut esillä Vallankumousmuseossa Riassa.²⁰ Miķelis päätyi 1906 Amerikkaan, ja vanhalle mantereelle olisi yhden tiedon mukaan jäänyt vaimo Anna.²¹

Miķelis Jurcēns kuului Philadelphian satojen emigranttien vahvuiseen latvialaisyhteisön vasemmistosiipeen. Yhteisön poliittiset erimielisyydet johtivat tappeluihinkin. Miķelis ei oppinut englantia 11 Amerikan-vuotensa aikana ja joutui elättämään itsensä tehdastyöläisenä, kuten hän totesi kommunistipuolueelle kirjoittamassaan omaelämäkerrassa. Saman dokumentin mukaan hän oli liittynyt bolševikkeihin vuonna 1903.²² Hän oli Philadelphian latvialaisten sosialistien kulttuuritalon johtaja ja opetti sunnuntaikoulussa lapsia. Yhden muistelma-kirjan mukaan sosialisteilla oli kuoro, jota johti »eräs Jurcēns».²³

Yhdysvalloissa Miķelis avioitui toisen emigrantin, Riassa syntyneen, kymmenen vuotta nuoremman Betty (Lizbete) Jakobsonin kanssa. Heille syntyi kolme poikaa – Pavel, edellä mainittu Villi eli Vilis Jurcēns ja viimeiseksi Igor.²⁴

Venäjänsä vallankumous ja Latvian itsenäisyyskampppailu antoivat emigranteille syyn ja mahdollisuuden palata Latviaan. Jurcēnsit olivat kuulemma ensimmäisten palaajien joukossa kevätkesällä 1917 – Vladivostokin ja Moskovan kautta. Maapallo tuli näin kierrettyksi. Eräs toinen tuolloin Amerikasta lähtenyt, latvialainen perheenäiti, sanoi: »Minä lähden Venäjälle. Venäjä ei koskaan aloita sotaa, ja näin pelastan poikieni hengen.» Hänen molemmat poikansa kaatuivat talvisodassa.²⁵

Pēteris Stučkan johtama lyhytikäinen Latvian neuvostohallitus antoi Miķelis Jurcēnsille vastuullisia tehtäviä. Sama jatkui Neuvosto-Venäjäällä, jonne Jurcēns pakeni monien muiden mukana, kun punainen Latvia 1919 romahti. Miķelis työskenteli opettajana, vaikka hänellä oli tietävästi vain peruskoulutus, sekä korkeissa neuvostovallan viroissa ja puolue-elimissä Jēkabpilsissä, Ludzassa, Ufassa Baškortostanassa ja Moskovassa. Lapset, Vilis ja Pavel, jäivät aluksi sukulaisten huomaan Latviaan ja lähetettiin myöhemmin Venäjälle vanhempien luo.²⁶

Vuosina 1930–1933 Mihail Ivanovitš Jurtsen palveli Neuvostoliiton konsulina Viipurissa (omaelämäkerran mukaan hän oli Viipurissa tammikuusta 1931 marraskuuhun 1932), ja muu perhe, siis myös Vilis,

ilmeisesti asui silloin Suomessa. Joissakin lähteissä on väärää tietoa, että isä-Jurcēns olisi työskennellyt Helsingissä ja ollut peräti lähettiläs²⁷. Etsivän keskuspoliisin–Valtiollisen poliisin valvontakortistossa on kortti nimellä Jurtsen, Mihail, konsuli, 12.3.1880. Muita tietoja ovat: »Vaimo Elisabeth, s. 1.2.90. N-Venäjäns kansal. Diplomaattipassi. Ulko-laisluettelo.»²⁸

Jurcēnseilla oli Moskovassa Trubnikovskii pereulokin arvotalossa niin suuri asunto, että lapset ajelivat siellä polkupyörällä. Isä-Jurcēns oli puolueen ja 1930-luvulla sen keskuskontrollikomitean jäsen sekä komissaari. Hänen viimeinen työnsä oli niinkin tärkeä kuin puna-armeijan keskusarkiston johtaja, jolloin hän oli myös puna-armeijan revisiokomission jäsen. Sitten iski Stalinin latvialaisvaino, joka alkoi Neuvostoliitossa samoihin aikoihin kuin suomalaisvainokin – vuoden 1937 lopulla. Tuolloin erityisen vihattuja ja sorrettuja olivat juuri suomalaiset ja latvialaiset.²⁹

Ensin Moskovassa vangittiin vaimo Līzbete, sillä hän oli latvialais-emigranttien Stučkalle nimetyn klubin johtaja ja sitten heidän kulttuurijärjestönsä Prometeuksen johtaja; molempia aktiviteettejä pidettiin nyt erityisen epäilyttävinä. Hänet tuomittiin vastavallankumouksellisena ja Amerikan vakoojana kymmeneksi vuodeksi kaukaiselle leirille ja teloitettiin pian sen jälkeen kymmenien muiden latvialaisten kanssa Butovski poligon -nimisellä NKVD:n harjoitusalueella Moskovon lähellä.³⁰ Tuomioita annettiin kuin liukuhihnalta, syytetyn piti vain tunnustaa ja ilmiantaa muita. Tarpeen vaatiessa kidutettiin.

Puolen vuoden kuluttua, 1. syyskuuta 1938, teloitettiin isä-Jurcēns Moskovassa korkeimman oikeuden päätöksellä melkein vuoden kestäneen pidätyksen jälkeen. Molemmat puoliset rehabilitoitiin 1956.³¹ Miehen kuolinsyytä ei neuvostolähteissä mainittu ja kuolinaika muutettiin häveliäästi vuoteen 1939.³²

NKVD:n päällikkö Nikolai Ježov raportoi aiheesta Stalinille huhtikuussa 1938. Latvian lähetystössä Moskovassa työskennellyt virkailija oli raportin mukaan nationalistiorganisaation jäsen ja oli värvännyt 1920-luvulla tiedottajia, kohteena muun muassa puna-armeija. Vakoi-lua oli ensin harjoittanut Moskovon Latvialaisen klubin johtaja ja sitten klubin (jo teloitettu) uusi johtaja »Jelizaveta Jurtsen» aina vuoteen 1937 eli vangitsemiseensa asti. Līzbete Jurtsen oli ollut rikollisessa yhteydessä myös erääseen Stanislavski-teatterin näyttelijään.³³

Mikä sitten koitui isä-Jurcēnsin kohtaloksi? Ilmeisesti työ arkistossa, jossa hän oli kuulemma kerännyt tietoja »Latvian tiedustelupalvelulle ja ulkomailla olevalle trotskilaiselle keskukselle».³⁴

Jurcēnsien pojat pelastuivat ilmeisesti nuoren ikänsä vuoksi, mutta lännessä eläneiden kansanvihollisten lapsina heidän elämänsä on täytynyt olla vaikeaa. Heillä oli sukulaisiakin Amerikassa. Vilis avioitui jossain vaiheessa ennen sotaa Helli-nimisen naisen kanssa ja sai kaksi lasta. Helli Jurtsena ja lapset evakuoitiin kauas Turkmenistanin Ašabadiin Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon 1941, eivätkä perheenjäsenet enää koskaan tavanneet toisiaan. Kerrotaan, että »vuoden 1966 maanjäristyksen jälkeen» Turkmenistanin Jurtseneista ei enää kuultu. Amerikan-sukulaiset yrittivät sodan jälkeen auttaa Jurtseneita, mutta pian yhteys katkesi.³⁵

Neuvosto-Latviassa tuomittiin kuolemaan Mikēlis Jurcēnsin veljenpoika Arkādijs Jurcēns 1951, heti kun kuolemanrangaistus tuli taas voimaan. Hän oli liittynyt sodan jälkeen metsäveljien sissiryhmään. Hänen pojantyttärensä kuuluu Latvian uuden, vuonna 2019 valitun presidentin kanslian henkilökuntaan.

Sudoplatovin erikoisjoukon tuhoamistehtävä

Lavrenti Berijan käskystä muodostettiin 1941 suoraan hänelle alistettu NKVD:n erikoisryhmä, joka sovelsi jo talvisodan aikana kehitettyjä hiihtopartiomenetelmiä. Ryhmästä kehittyi lokakuussa 1941 Erillinen moottoroitu erikoistarkoitusprikaati OMSBON. Tällaista partisaani- ja tiedustelutoimintaa johti vuoden 1942 helmikuusta alkaen Neuvostoliiton NKVD:n ja NKGB:n 4. päähallinnon päällikkö Pavel Sudoplatov, joka oli 1930-luvulla palvellut salaisena agenttina Helsingissä. Hän oli valtioneuvoston turvallisuuden kolmannen luokan komissaari, mikä vastasi kenraaliluutnanttia.

Yksikkö koulutti noin tuhat upseeria ja teknikkoja sabotaasitehtäviin. Tarkoituksena oli muun muassa vakoilla ja harhauttaa vihollista sekä siepata ja likvidoida viranomaisia sen miehittämällä alueella. OMSBON-prikaatin pääpaikka oli Moskovon pohjoispuolella Babuškinossa. Prikaatin komentaja oli eversti (myöh. kenraalimajuri) V. V. Gridnev ja esikuntapäällikkö everstiluutnantti Morozov.³⁶

Kenraalimajuri
V. V. Gridnev.
Kuva: Internet.

Major General
V. V. Gridnev.
Photo: Internet.

Talvisodassa toimintaan oli värvätty nuoria vapaaehtoisia vuonna 1896 perustetusta Leningradin ruumiinkulttuuriylioipistosta eli Lesgaft-instituutista. Myös vuonna 1941 partisaanijohto ja OMSBON halusivat urheilijoita – nyrkkeilijöitä, hiihtäjiä ja yleisurheilijoita. Vapaaehtoisia värvättiin lisäksi työpaikoilta, järjestöistä ja laitoksista.³⁷

Suomalaistietojen mukaan Vilis Jurcēns oli päässyt väärennetyin paperein opiskelijaksi Moskovaan Neuvostoliiton urheiluopistoon ja tullut sitä kautta OMSBONIin. Oli hyvin harvinaista, että poliittisten rikollisten poika pääsi – tai joutui – sellaiseen joukko-osastoon. »Tavallisia», vähäisistä rikoksista tuomittuja rikosvankeja otettiin mukaan, ja Gulagin leireiltä vapautettiin stahanovilaisia vankeja, joita ei ollut tuomittu vastavallankumouksellisinä. Lisäksi Sudoplatovin pyynnöstä vapautettiin noin 140 vainovuosina vangittua turvallisuus- ja tiedustelupalvelun työntekijää, jotka saivat sovittaa rikkeensä rintamalla. Heidät rehabilitoitiin kiireesti, ja kyynelsilmin he kiittivät mahdollisuudesta todistaa patriotismsinsa.³⁸

Neuvostoliitossa oleskelleet poliittiset emigrantit määrättiin aktiivipalveluun OMSBON-prikaatiin. Sudoplatov mainitsee saksalaiset, itävaltalaiset, espanjalaiset, amerikkalaiset, kiinalaiset, puolalaiset ja monet muut, mutta ei suomalaisia ja baltteja, joihin ei sota-aikana yleensä luotettu; heidät määrättiinkin mieluiten niin sanottuun työarmeijaan eli leireille, jotka muistuttivat suuresti Gulagin pakkotyöleirejä. Suomalaisten tärkeä sotavanki kapteeni Vladimir Popov puolestaan kertoi, että prikaatiin kuului puolalaisia, saksalaisia, liettualaisia ja espanjalaisia.³⁹

Vielä syksyllä 1941 neuvostotiedustelu oli suomalaisten mielestä sekasorron tilassa ja ilmeni vakoojien massakäyttöä. Kesällä 1942 vasta vakooilumme arvioi, että neuvostovakoojien »saavutukset olivat vähäisiä», heidän koulutuksensa »kehnoa ja vähäistä» ja henkilövalinnat »epäonnistuneita». Heiltä saattoi puuttua jopa tavallinen sotilaskoulutus, ja heidän tiedonantonsa olivat vääristelyjä ja liioittelevia. Osa ilmoittautui heti itse suomalaisille, muut paljastettiin ja tuhottiin nopeasti.⁴⁰

Partisaanitoiminnassa alkoivat 1943 painottua yhä enemmän tuho-työt, joita varten oli koottu edellisvuonna tietoja. Petroskoin Tiedustelijain koulun tuhoamista suunniteltiin virallisesti jo syyskuun lopulla 1942⁴¹, ja vuoden lopussa sai siis Suomen tiedustelukin sitä vihiä. Karjalais-suomalaisen SNT:n sisäasiain kansankomissariaatin 4. osasto Sorokassa yhdessä paikallisen kommunistipuolueen johdon kanssa laati »vastustajan väliaikaisesti miehittämällä alueella toteutettavien» T ja D (terrori ja diversio) -erityistoimien suunnitelman. Siinä toinen kohta oli metsäopiston tiedustelukoulun tuhoaminen. Kouluun kohdistettua vakoilua tehostettiin.⁴²

Karjalais-suomalaisen NKVD:n 4. osaston palveluksessa oli 278 henkilöä, joita koulutettiin sabotaasiin, sissisotaan, vakoiluun ja kaukopartiointiin. Monet osasivat suomea. Syksyllä 1942 Belomorskissa oli valmiudessa erikoisosasto, jossa oli 87 miestä, osa alle 18-vuotiaita poikia. Joukossa oli esimerkiksi 63 venäläistä, 9 karjalaista, 5 ukrainalaista ja kaksi suomalaista. Runsaasti partioita lähetettiin suomalaisten selustaan. Suuri osa miehistä kaatui, haavoittui, katosi tai jäi vangeiksi.⁴³

Karjalan rintaman sotaneuvoston jäsen prikaatinkomissaari Gennadi Kuprijanov vahvisti lokakuussa 1942 Petroskoin koulun tuhoamissuunnitelman. Koulutettiin 25-henkinen kaukopartio, jonka oli määrä ylittää Ääninen, mutta hyökkääjät eivät lähteneet liikkeelle – ehkä siksi, että Moskova halusi nyt operaation johtoonsa. Neuvosto-Karjalan sisäasiainkomissaarin Baskanovin piti lokakuussa lähettää Berijalle kaikki koulusta kerätty aineisto – myös kartta ja henkilöstöluettelo. Ilmeisesti sen jälkeen tuli Moskovasta edellä lainattu käsky hävittää koulu.⁴⁴

Tuhoamistehtävän sai vastuulleen 4. päähallinnon 1. osaston 1. jaoksen eli Suomeen kohdistetun vakoilun päällikkö eversti Roštšin, jonka tilalle nousi pian Helsingissä sotilasiamiehenä palvellut everstiluutnantti Tihonov. Käskyn täyttämiseen laskettiin tarvittavan 120 rohkeaa ja kestäväää hiihtäjää, osin OMSBON-prikaatista Moskovasta. Tammikuun 1943 alkupäivinä tuli erittäin salainen käsky valita miehet OMSBON:sta.⁴⁵ Parhaita miehiä joukkoon oli valitsemassa muun muassa NKVD:n legendaarisin naisupseeri, eversti Zoja Voskresenskaja eli Rybkina, joka oli vaikuttanut Suomessa yhdessä miehensä Boris Rybkinin eli »Jartsevin» kanssa.⁴⁶

Eversti Gridnev käski pitää OMSBON-rykmenteissä hiihtokoulutus-tarkastuksen – siis hiihtokilpailut, joissa Vilis Jurcēns mitä ilmeisim-

min kunnostautui. Niin valitut miehet siirrettiin 2. rykmentin III pataljoonan uuteen Suomi-nimiseen erikoisosastoon, jonka päälliköksi määrättiin Uhtualla syntynyt karjalainen kapteeni Pavel Borisov. Hänestä kerrottiin, että urheilukilpailuissa Ranskassa 1937 oli estetty hä-

Suomessakin vaikuttanut legendaarinen NKVD:n ja KGB:n naisupseeri Zoja Rybkina-Voskresenskaja (oik.) auttoi valitsemaan valiosotilaita OMSBON:iin sodan aikana. Kuva vuodelta 1944. Jukka Rislakin kokoelma.

The legendary female NKVD and KGB officer Zoya Rybkina-Voskresenskaya (right) operated also in Finland, but during the war she helped recruit elite warfighters to the ranks of OMSBON. The photo was taken in 1944. Photo: Jukka Rislakki's collection.

nen loikkausaikeensa länteen. Kakkosmies oli luutnantti Goladenko.⁴⁷ Osaston esikuntapäälliköksi nimitettiin Villi Jurtsen ja komissaariksi Suomen suomalainen Holopainen.⁴⁸

Miehet harjoittelivat tammikuusta maaliskuulle 1943 asti koulun tuhoamistehtävää. Helmikuussa 1943 heidät siirrettiin Družban kylään Moskovan pohjoispuolelle hiihtokoulutukseen ja vartiopalveluun. Salasanoma Sudoplatovilta Baskanoville Karjalaan kertoi, että tulossa oli toveri Borisovin yhdeksänhenkinen erikoisosasto, johon oli valittava vielä niin paljon taistelijoita prikaatiin liitettäväksi, että vahvuus olisi 75. Mukaan haluttiin suomea osaavia paikallisia taistelijoita. Helmikuussa 1943 Karjalasta raportoitiin, että kahteen joukkueeseen jakautunut noin 50 miehen ja upseerin osasto oli valmis, ja maaliskuussa se majoittui Sorokan lähelle entiseen pakkotyövankien parakkikylään. Määrävahvuus piti lopulta saavuttaa Karjalan rintaman hiihtojoukkojen avulla.⁴⁹

Maaliskuun alussa, ennen tuhoajien liikkeelle komentamista, lähetettiin 12-miehinen partio tiedustelemaan Äänislinnan ympäristöä ja parhaita lähestymissuuntia Borisovin joukkoa varten. Kaikki olivat valiomiehiä, johtajana Pobežimov-niminen tiedustelu-upseeri. Partio katosi eikä palannut milloinkaan; suomalaiset olivat tuhonneet sen viimeiseen mieheen heti heidän hypättyään lentokoneesta, sillä radiotiedustelulla oli ennakkotieto heidän tulostaan. Uutta partiota ei ollut enää aikaa lähettää. Kelirikon alkamisen ja koulun muuton johdosta koko operaation suunnittelu oli aloitettava sen jälkeen alusta.⁵⁰

Osaston lopulliseen muodostamiseen kului vielä puolisen vuotta, koska haluttiin lisää suomea osaavia sotilaita. Karjalahan oli tehokkaasti puhdistettu suomalaismiehistä 1930-luvun lopussa. Keväällä 1943 lähdettiin hakemaan täydennykseksi kymmeniä sopivia suomalaisnuoria Tšeljabinskistä Uralilta asti, missä heitä oli runsaasti karkotettuina. Näiden nuorten vanhemmat olivat loikkareita, jotka oli pantu rakentamaan voimalaa ja tehdasta. Yhdessäkin suuressa rakennuksessa Tšeljabinskissä oli asunut tuhat Suomesta tullutta suomalaista. Vanhemmat teloitettiin 1938 ja lapset päätyivät orpokoteihin, ammattikouluihin ja työarmeijaan. Tšeljabinskin työarmeijaleiriltä on papereiden mukaan 1943 vapautettu joukko nuoria suomalaismiehiä, joiden määränpää oli Belomorsk ja/tai Karjalan NKVD-joukot.⁵¹

Kaikki siirretyt olivat surkeassa kunnossa, ja »ensimmäiseksi heitä

täytyi lihottaa». Tšeljabinskin työarmeijaleiristä kertoo jotain se, että siellä menehtyi tai teloitettiin lähes 700 suomalaista, suurin osa heistä 1943.⁵²

Hakijana 1943 oli NKGB:n kapteeni Kogan, ja hän toi Tšeljabinskis-tä mukanaan Karjalaan muun muassa Vainio-nimisen kapteenin, joka oli tehtaalla työprikaatin johtaja. Venäläinen lähde ei mainitse etuni-meä, suomalaislähde antaa nimeksi Ville. Hän oli legendaarisen suo-malaisen punaupseerin ja »tšekistin» Toivo Vähän (alias Ivan Petrov) veli Artturi Vähä alias Ville Vainio, joka oli kapteeni jatkosodassa. Mo-lemmat veljekset olivat välillä kansanvihollisiksi leimattuja, ja heitä oli uhannut teloitustuomio.⁵³

Sillä välin Belomorskissa alkoivat erimielisyydet sotatoimista. Bori-sovin osasto oli muodostettu toimimaan Suomen tiedusteluelimiä vas-taan, mutta sitä käytettiinkin rakennustöihin Belomorskissa, ja vasta syksyllä 1943 se komennettiin suomalaisten käyttämän radan miinoit-tamiseen. Osasto harhaili korvessa, ja paluu Belomorskiin kesti kaksi viikkoa. Yhden tiedon mukaan Borisovin osasto olisi käynyt kahdesti suomalaisten selustassa ja aiheuttanut tuhoja. Kouluun hyökkäämiseen sitä ei kuitenkaan käytetty.⁵⁴

Aikaikkuna sulkeutui, ja marraskuussa 1943 osasto kutsuttiin Mos-kovaan. Babuškinon prikaati oli sitä ennen hajotettu ja Tiedustelijain koulu siirtynyt jo maaliskuussa 1943 Äänislinnasta turvallisuuden ja salassapidon tehostamiseksi Prääsän piiriin Shotjärven (Šotozero) ran-takylään, punailmavoimien upseerien entiseen lepokotiin. Paikka on Äänisjärvestä länteen päin. Sielläkään koulu ei partiovaarasta huoli-matta joutunut kertaakaan hyökkäyksen kohteeksi. Syksyllä koulu siir-tyi edelleen Ruokolahdelle Suomeen.⁵⁵

Nuhteet saamattomuudesta ja viimeiset yritykset

Karjalan rintaman korkein päällystö kutsuttiin Moskovaan nuhdelta-vaksi saamattomuudesta: ei ollut tuhottu vakoilukoulua, ei ollut likvi-doitu Suomen johtomiehiä ja käytyreitä. Järjestelyt ja koulutus olivat huonoja, tulokset vähäisiä ja miehiä oli menetetty paljon.⁵⁶ Silti kun-niamerkkejä oli jaeltu miehille ja upseereille. Vaikeuksiin oli monia syi-tä: oli kuulemma pettureita sekä paikallisen väestön että OMSBON:n

joukossa; suomalaiset miehittäjät pitivät kovaa kuria keskitysleireineen, kulunvalvontoineen, ulkonaliikkumiskieltoineen, passeineen ja asukasluetteloineen. Suomalaiset kuulemma uhkasivat ampua ja ampuivatkin asukkaat, jotka antoivat suojaa tiedustelijoille.⁵⁷

Vuosina 1943–1944 partiotoiminta oli jo tehokkaampaa, vihollisesta ja paikallisista oloista oli enemmän tietoja ja väestö alkoi tukea partisaaneja. Toiminta oli erittäin vilkasta, paljon vilkkaampaa kuin suomalaisen toiminta vihollisen linjojen takana. Suomen armeijan vastavakoilun kuukausikatsauksista päätellen Suomeen ja suomalaisten hallussa olevalle alueelle tiedetään jatkosodan aikana saapuneen ainakin 1 500 neuvostovakoojaa. Heistä noin 60 % pidätettiin tai sai surmansa.⁵⁸

Tiedustelijain koulusta yritettiin saada lisätietoja lähettämällä partioita vesitse Äänisen yli. Ne eivät suorittaneet tehtäväänsä eivätkä palanneet. Yhden Sorokasta Ääniselle lähetyn OMSBON-partion paljasti suomalaisille tahallaan lokakuun lopussa 1943 Syväriä ylitettäessä sen päällikkö, kapteeni Vladimir Popov, joka sitten antautui sotavangiksi ja kertoi auliisti kaiken tietämänsä. Hänet todettiin »erittäin tietorikkaaksi».⁵⁹ Popov kertoi kuulusteluissa puna-armeijan tiedustelu- ja vastavakoilutoiminnasta. Hänet oli aiemmin tuomittu kuolemaan puolueen-vastaisesta toiminnasta ja vapautettu 1942 rintamapalvelukseen. Yksi kokonainen OMSBON-osasto loikkasi 1943 saksalaisten puolelle kapteeni Mironovin johdolla.

Yhtä huonosti päättyi yritys tuhota Rovaniemellä toiminut Suomen tiedustelukoulu ja ottaa sieltä vanki. NKVD oli kerännyt »järjestelmällisesti» tietoa koulusta ja sen ympäristöstä. Sinne pudotettiin laskuvarjoilla 19 taistelijan ryhmä suomalaisissa univormuissa kesällä 1942, mukana käännytetty, suomalaisten kouluttama vanki. Tehtävää ei onnistuttu suorittamaan. Uuden ryhmän pudotusta Rovaniemelle valmisteltiin ainakin vuodenvaihteessa 1943/44.⁶⁰

Edellä mainittu kapteeni (sitemmin eversti) Ville Vainio eli Artturi Vähä lähetettiin syyskuun alussa radistin kanssa Äänisen yli tiedustelemaan Petroskoihin. Hän jäi pian kiinni suomalaisen sotilaan univormussa taskussaan väärät paperit, 3 000 markkaa, puhtaita passilomakkeita, leimasin ja revolveri, mikä kaikki olisi hyvin riittänyt kuolemantuomioon. Suomalaiseen vankilaan hän kuitenkin päätyi.⁶¹

Karjalan NKGB:n Kama-niminen osasto oli vuoden 1943 lopulla aktiivinen. Sen tehtävä oli värvätä agentteja Vlasovin armeijasta, siis Tie-

dustelijain koulusta. Koulun vakoilemiseksi agentti »Taivas» (näin venäjänkielisessä tekstissä) alias Semjonov oli onnistunut sijoittumaan sala-asuntoon Petroskoin lähelle jo kesällä. Marraskuussa alueelle puotettiin lisäksi 11-miehinen partio lisäyhteyksien solmimiseksi paikallisiin asukkaisiin. Sen muonatorpedo putosi muualle, eikä sitä löydetty. »Taivastakaan» ei tavattu. Nälkiintynyt ja paleleva partio pyyteli apua radiolla ja ilmoitti viimein hakevansa yöllä apua lähikylästä. Sen jälkeen heistä ei kuultu enää mitään.⁶²

Samassa kuussa ryhmä »Ystävät» koulutettiin hyppäämään Vedlozeeroon tiedustellakseen pitemmän ajan koulun ympäristöä ja hakeakseen kontaktia sen oppilaisiin. Lähtö peruttiin, sillä oli ilmennyt mahdollisuus kerätä tietoa koulun henkilökunnalta. Koulu oli siis ilmeisesti ainakin silloin solutettu. Ryhmä »Kostajat» oli puolestaan lähdössä Petroskoihin sieppaamaan »suomalaisten johtohenkilöitä heti kun Ääninen jäätyisi».⁶³

Tammikuun alussa 1944 Sudoplatoville raportoitiin, että agentit »Yrjö», »Sakari» ja »Korppi» lähetettiin seuraamaan Suomussalmen tiedustelukoulun toimintaa ja selvittämään, ketkä sitä johtivat. Toinen ryhmä, radistina »Vieno», saatiin sijoitetuksi pysyvästi Šheltozeriin Vepsänmaalle. Toinen radisti ei päässyt Petroskoihin, koska hänelle ei järjestynyt sala-asuntoa.⁶⁴

Tiedustelijain koulussa ei ollut enää paljon tuhottavaa; Osasto Rasikin toiminta loppui itsestään, hiipui jo loppukesästä 1943 eikä enää elpynyt. Oppilaat purnasivat ja alkoivat menettää uskoaan voittoon. Suomalaiset erottivat joitakin heistä ja veivät pois koulusta. Tärkeää vastustajalle oli kuitenkin saada kiinni kaikki koulun oppilaat ja opettajat. Heidän etsimisensä jatkui sodan jälkeenkin.⁶⁵

Outoa on, että vielä 1944 venäläiset lähettivät ryhmän iskemään kouluun, vaikka se oli siis muuttanut Suomeen jo edellisvuonna. Sitä ei tiedetty tai otettu huomioon. Toisaalta osa koulusta, sen entisiä oppilaita, siirrettiin Karjalan kannakselle Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana kesällä 1944. Ainakin kaksi suomalaisten agenttipartiota toimi silloin Kannaksella »jonkinlaisella menestyksellä».⁶⁶

Vappuna 1944 Karjalan NKVD pudotti kaksi tiedustelijaa syvään lummeen Jessoilan lähelle Äänislinnasta länteen tehtävänä vakoilla koulua. He olivat inkeriläinen Aleksandr Erte ja radisti Marija Gotšieva, joka oli valittu, vaikka hän kysymykseen »Oletteko koskaan ollut yksin met-

sässä?» vastasi suoraan: »En!»⁶⁷ He tiedottivat suomalaisten vetäytymisestä Äänislinnasta ja lähettivät kesän suurhyökkäyksen edellä ja aikana useita kymmeniä tärkeitä radiosanomia, mutta koulun suhteen he eivät tietenkään voineet enää silloin tehdä mitään.

Haudattu upseerina ja sankarina

»Villi Jurtsen» eli Vilis Jurcēns kaatui omaisten kertoman mukaan jo helmikuussa 1943. Hän olisi siis silloin ollut virallisten dokumenttien mukaan 24-vuotias mutta oli todennäköisestä oikeasta syntymäajasta laskien kuitenkin ehkä jo 32-vuotias. (Katso alaviite 24.) Virallisessa Neuvosto-Latvian tiedostossa Leningradin oblastissa tapahtuneen kuoleman (käytetty verbi on *ubit* – tappaa, ei *pogib* – kaatua) päivämääräksi on keväällä 1946 merkitty 24. helmikuuta 1943. Viimeisiksi palvelusjoukoiksi on merkitty V/Tš P/Ja, 43 Gv. sd. eli 43 gvardejskaja divizija (Kaartin 43 tarkka-ampujadivisioona) ja 125 Gv. sp. eli saman divisioonan rykmentti. Sotilasarvo oli vanhempi kersantti ja tehtävä konekivääriampuja. Vanhempi kersantti on ikään kuin pyyhitty käsin kirjoitetussa paperissa yli ja kuolinpäiväksi annettu 23. helmikuuta. Kaatunut on ollut Komsomolin jäsen.⁶⁸ Vilisin pikkuveli Pavel kuoli 1947 sota-aikana saamaansa sairauteen.⁶⁹

Vilis Jurcēns haudattiin Villi Jurtsen -nimisenä Starikovon kylän suurelle, 1 800 kaatuneen sotilaan sankarihautausmaalle Staraja Russan lähellä hieman Novgorodista etelään Leningradin oblastissa. Hänen veljensä Pavelin lapsenlapsi Irina sai vasta hiljattain tietää hautapaikasta – siihen asti hän piti Vilisiä jäljettömiin kadonneena – ja käy nyt siellä, 550 kilometrin päässä Moskovasta, kunnioittamassa tuntemattoman isosetänsä muistoa. Irina Jurtsen tietää, milloin isosetä kuoli mutta ei miten. Hän on lukenut kaiken löytämänsä aineiston tiedustelukouluista ja uskoo, että Vilis sai lopuksi juuri tällaisen sabotaasitehtävän.⁷⁰

Venäjän puolustusministeriön tiedostossa Vilisin kuolinsyiksi on merkitty »saanut surmansa» ja »ammuttu taistelussa».⁷¹ Hautausmaan taulussa on paljon nimiä, ja nimi Jurtsen V. M. on merkitty upseerien joukkoon. Puolustusministeriön Memorial-sivustolla hautapaikka on mainittu, kaatumispaikkaa ei.⁷²

Vappuna 1944 NKVD lähetti viimeisen partion vakoilemaan Tiedustelijain koulu. He olivat inkeriläinen Aleksandr Erte ja hänen radistinsa Marija Gotšieva. Pari sai korkeat kunniamerkit ja avioitui sodan jälkeen. Kuva: Kryžanovski: Tšekisty Karelii.

On the first of May 1944, NKVD dispatched the last patrol to spy on the intelligence school. The patrol consisted of an Ingrian named Aleksandr Erte and radio operator Mariya Gochieva. Both team members were awarded high decorations and got married after the war. Photo: Kryžanovski: Tšekisty Karelii.

Irina Jurtsen isosetänsä Villi Jurtsenin haudalla Starikovon kylässä 2019. Jurtsenin nimi on kaatuneiden upseereiden luettelossa taulussa. Kuva: VKontakte.

Irina Jurtsen at her granduncle Villi Jurtsen's grave in Starikovo in 2019. Jurtsen is listed among the officers killed in action. Photo: VKontakte.

Lähdeviitteet

- ¹ Koulusta ks. Porvali, Mikko: *Vakooajakoulu. Päämajan asiamieskoulutus jatkosodassa*. Atena, Jyväskylä 2010; Hristoforov, V.S.: *SSSR – Finljändija: Protivostojanie 1941–1944* gg. IRI RAN, Moskva 2018, s. 299–300, 317–327, 352–362; Reino Raskin muistelmakirjoitus, Mikko Porvalin arkisto; Porvali, Mikko: *Salainen tiedustelija. Suomalaisen vakoojaupseerin kirjeet 1940–44*. Atena, Keuruu 2012; Laidinen, Einar P.: *Suomalaiset tiedustelukoulu 1941–1944. Sotahistoriallinen aikakauskirja 22*, Sotahistoriallinen Seura ja Sotamuseo, Pieksämäki 2003, s. 218–133; Verigin, Sergei: *Vakoojat vastakkain. Suomen ja Neuvostoliiton tiedustelusota 1939–1944*. Minerva kustannus 2019; Mäkelä, Jukka L.: *Salaisen sodan saatosta*. WSOY, Porvoo 1965, s. 108–117; Heiskanen, Raimo: *Saadun tiedon mukaan... Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945*. Otava, Keuruu 1989, s. 171, 181–183; Rislakki, Jukka: *Vakoilukoulun naiset, Helsingin Sanomat*, 3.12.1995. Koulu perustettiin Osasto Kuismasen yhteyteen, jonka tiedustelualueena oli Laatokan pohjoispuolinen alue, mutta käytännössä koulu oli itsenäinen. Suomalaisia tiedustelijain kouluja oli sota-aikana Petroskoin lisäksi Rovaniemellä (kaksi koulua), Karhumäessä ja Suomussalmen sotavankileirin vieressä. Laidinen (2003); Hristoforov (2018), s. 299, 362.
- ² Kryžanovski, V. V. (toim.): *Tšekisty Karelii. Staty, otšerki, rasskazy*. Karelija, Petroskoi 1982, s. 231.
- ³ Hristoforov (2018), s. 299.; Neuvostoliiton NKVD:n raportti nro 1/2/13355, 22.12.1942. kopio tekijän hallussa.
- ⁴ Raski kiistää »ehdottomasti», että Neuvostoliiton agentti olisi ollut Pjotr Sokolov, jota epäiltiin, Porvalin arkisto.
- ⁵ Porvali (2012), s. 245–246; Elfvengren, Eero, Matti Kosonen & Einar Laidinen: *Vihollisen selustassa. Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939–1944*. Otava, Keuruu 2010, s. 320–326; Laidinen (2003), s. 228–229; Mäkelä (1965), s. 117.
- ⁶ Bogdanov, Aleksand & A. I. Leonov: *Armejskie tšekisty. Vospominanija voennyh kontrrazvedšikov Leningradskogo, Volhovskogo i Karelskogo frontov*. Leningrad 1985, s. 213–214.
- ⁷ Hristoforov (2018), s. 352–353.
- ⁸ Porvali (2010), s. 166–171; Sudenniemi, Seppo: *Salaisen sodan varjot. Tiedustelua ja desanttitoimintaa talvi- ja jatkosodassa*. Otava, Keuruu 1987, s. 22, 357.
- ⁹ Lehtonen, Lauri, Timo Liene & Ohto Manninen: *Sanomansieppaajia ja koodinmurtaajia. Suomen radiotiedustelu sodassa*. Docendo, 2016, s. 130–132, 176, 181, 213, 225, 290, 299–301, 321; Ahtokari, Reijo (toim.): *Suomen radiotiedustelu 1927–1944*. Viestikoelaitoksen kilta, Helsinki 1998, s. 51, 91.
- ¹⁰ Tšertoprud, Sergei: *NKVD-NKGB v gody Velikoi Otetšestvennoi voiny*. Eksmo, Moskva 2005, s. 207.
- ¹¹ Tšertoprud, s. 205–208; Verigin (2019), s. 165.
- ¹² Rislakki (1995), passim; Mäkelä (1965), s. 112. Mäkelän mukaan myös suomalaiset osasivat »pelata» venäläisten suuntaan. – Eversti Anisimov johti myöhemmin Karjalan tšekistien urotöistä kertovan kirjan *Tšekisty Karelii* kokoamista.
- ¹³ Kryžanovski (1982), s. 247–258.
- ¹⁴ Mäkelä (1965), s. 117; Heiskanen (1989), s. 182; Porvali (2010), s. 17. Porvalin muistaman mukaan tieto on ensin saatu sotavankikuulustelusta. Porvali, Mikko: *haastattelu 2019*, kirjoittajan hallussa.
- ¹⁵ Reino Raskin muistelmakirjoitus, Mikko Porvalin arkisto.
- ¹⁶ Reino Raskin muistelmakirjoitus, Mikko Porvalin arkisto; Rislakki (1995); Mäkelä (1965), s. 110, 120; Porvali (2010), s. 160.
- ¹⁷ Mäkelä (1965), s. 118.
- ¹⁸ [<https://pamyat-naroda.ru>] (Venäjän puolustusministeriön keskusarkiston sivu): Jurtsen Villi Mihailovitš, Asiakirja NKVD SSSR, Voinskaja tšast, Potštovnyj jaštšik nr. 1271, 15.11.1942.
- ¹⁹ Moskovan puhelinluettelostakin löytyy 14 Jurtsenia (nimen alkuperäinen latvialainen

- muoto Jurcēns). Kiitän Diāna Jancea avusta Venäjän netin ja VKontaktin tutkimisessa.
- ²⁰ Jurtsen, Irina: sähköposti 24.7.2019; Jurtsen, Mihail, RGASPI (Venäjän valtiollinen sosiaalisen ja poliittisen historian arkisto) [https://ru.openlist.wiki]; *Padomju Daugava* 10.5.1968. Mainittua museota ei enää ole Riassa.
- ²¹ Laakso, Timo S.: haastattelu 2019, kirjoittajan hallussa.
- ²² RGASPI. F.124. Op. 1. D. 2233. L. 5.6. Ob. Kopio kokoelmassa Gontšarov, V. A. & A. I. Kokurin: *Gvardeitsy Oktjabrja 1915–1938. Sbornik dokumentov i materialov*. Indriks, Moskova 2009; Līdums, Roberts: *Latvieši – Brīvības Meklētāji*. Latvijas Nacionāla bibliotēka 1973; *Laiks*, 27.8.2011; *Padomju Daugava*, 1.12.1968.
- ²³ Līdums (1973), s. 36.
- ²⁴ Sivustolla [https://pamyat-naroda.ru] (myös käsin kirjoitettu versio) kerrotaan useassa kohdin Vilis Jurcēnsin syntymäpaikaksi ja -vuodeksi USA 1918, mikä ei voine olla oikein. Tuolloin perhe asui jo Euroopassa, ja isä Jurcēnsin selvitys puoleelle kertoo, että pariskunta lähti Amerikasta »poikineen». USA ja vuosi 1918 on mainittu myös sivulla [https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=3037331]. Välillä syntymävuodeksi mainitaan 1910, mikä onkin todennäköinen. Sitä tukee sukulaistenkin kertomus. Kortissa TsAMO, fond 58, 18004, delo 507 Jurtsen Vilis Mihailovitšin syntymävuotta on sotkettu kynällä, mutta päälimmäiseksi näyttää jääneen vuosi 1918. [https://pamyat-naroda.ru]
- ²⁵ Gontšarov & Kokurin (2009), passim; Akmentinš, Osvalds: *Vēstules no Maskavas*, Gauja 1987, s. 68.
- ²⁶ Gontšarov & Kokurin (2009), passim; *Padomju Daugava*, 10.5.1968 ja 1.12.1968; *Brīva Daugava*, 8.1.1959; *Latvija Amerikā*, 25.1.1986.
- ²⁷ Vääriä tietoja diplomaattuurasta: Akmentinš (1987), s. 68; *Padomju Daugava*, 1.12.1967 ja 10.5.1968; *Latvija Amerikā*, 25.1.1986; Mäkelä (1965), s. 118. Suomen ulkoministeriön arkistossa Mihail Jurtsenista on pieni kansio nimellä Jourtzen, Michail. signum 55, osasto R2, Neuvostoliitto, Viipuri, Ulkoministeriön arkisto (UMA).
- ²⁸ Kortissa on epäselvä diaarinumero: KDno 518/50, 3.7.31. Kirjoituspäivämääriä ovat 28.12.1935 (16.11.1931). Muista Valpon kortistoista ei löydy merkintöjä nimellä Jurtsen. Kansallisarkisto (KA).
- ²⁹ Ainakin 1937–1938 suomalaisia teloitettiin Neuvostoliitossa suhteellisesti enemmän kuin muita vähemmistökansallisuuksia: laskelmieni mukaan vangituista suomalaisista yli 89 % sai kuolemantuomion, kaikista keskimäärin »vain» 73,61 %. Latvialaisia teloitettiin absoluuttisesti enemmän muttei suhteellisesti. Rieksti š, J nis: *PSRS Iekšlietu tautas komisari ta »Latviešu oper cija» 1937–1938*. Latvijas Universitāte, Riika 2012; *Reabilitatsija: kak eto bylo. Dokumenty Prezidiūma TsK KPSS i drugie materialy*. Tom 1, s. 322, Tom 2, s. 617. Meždunarodnyj Fond Demokratija, Moskova 2003; Gurianov, A. E.: *Repressii protiv poljakov i polskih graždan*, Zvenia, Moskova 1997, s. 33; Rislakki, Jukka & Eila Lahti-Argutina: *Meillä ei kotia täällä. Suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938*. Otava, Helsinki 1997, s. 130–143.
- ³⁰ Delo P-27366, *Zhertvy političeskogo terrora v SSSR* kopio kirjoittajan hallussa.
- ³¹ Irina Jurtsen: sähköpostit 20.7. ja 22.7.2019; [https://ru.openlist.wiki]; [https://timenote.info/ru/Butovski-poligon].
- ³² Väärä kuolivuosi esim.: Neuvosto-Latvian tietosanakirja *Latvijas PSR Maz enciklopedija*, osa A–J; *Latvija* 26.8.1972.
- ³³ Ježovin lista pidätetyistä. Po 4-mu osat. 30.4.1938. No 103376. Tov. Stalinu. [www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/61342].
- ³⁴ Ote kuulustelupöytäkirjasta 18.XII.1937. *Dokumenty, fakti, lieč bas. Latviešu saraksti*, ei vuotta eikä painopaikkaa, s. 73–74. kopio kirjoittajan hallussa.
- ³⁵ Jurtsen, Irina: sähköpostit 20.7. ja 24.7.2019.
- ³⁶ Popov, V. L., sotavanki: kuulustelupöytäkirja 17.11.1943. Vnk. ptk. 6756. V Armeijakunnan esikunta. Päämajan tiedusteluosasto. Salainen. C.-F. Geustin arkisto; Tšertoprud (2005), s. 28–35; Verigin (2019), s.186, 189; Mäkelä (1965), s. 118; Sudoplatov, Pavel ym.: *Stalinin erikoistehtävissä. Kiusallisen todistajan muistelmat*. WSOY, Porvoo 1994, s. 194, 197. Sudoplatov sanoo saaneensa nimityksen tehtävään 5. heinäkuuta 1941 ja »ensi töikseen» perustaneensa motoroidun erikoisprikaatin.

- ³⁷ Hill, Alexander: *The Red Army and the Second World War*. Cambgidge 2017, s. 143, 176, 287; Sudoplatov (1994), s. 194.
- ³⁸ Verigin (2019), s. 190; Mäkelä (1965), s. 118; Sudoplatov (1994), s. 195–196.
- ³⁹ Sudoplatov (1994), s. 194; Popov, V. L., sotavanki: kuulustelupöytäkirja 17.11.1943. Vnk. ptk. 6756. V Armeijakunnan esikunta. Päämajan tiedusteluosasto. Salainen. C.-F. Geustin arkisto
- ⁴⁰ Rislakki, Jukka: *Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa*. Love-kirjat, Vaasa 1982, s. 250–251; Neuvostoliiton vakoilu Suomessa ajalla 1.1.–30.6.1942. Päämajan valvontaosasto, Vastavakoilutoimisto 15.8.1942. Rislakin kokoelma, Kansan Arkisto.
- ⁴¹ Verigin (2019), s. 248–250.
- ⁴² Mäkelä (1965), s. 117; Verigin (2019), s. 248–250.
- ⁴³ Verigin (2019), s. 190–192, 199, 203.
- ⁴⁴ Mäkelä (1965), s.117; Verigin (2019), s. 190–192, 199, 203.
- ⁴⁵ Mäkelä (1965), 118–119.
- ⁴⁶ Sudoplatov, Pavel: haastattelu Moskovassa lokakuussa 1994, Rislakin kokoelma, Kansan Arkisto; Tšertoprud (2005), s. 30.
- ⁴⁷ Sama; Popov, V. L., sotavanki: kuulustelupöytäkirja 17.11.1943. Vnk. ptk. 6756. V Armeijakunnan esikunta. Päämajan tiedusteluosasto. Salainen. C.-F. Geustin arkisto.
- ⁴⁸ Suomalaisten loikkareiden joukossa oli Holopainen-nimisiä innokkaita kommunisteja ja muiden loikkareiden valvojia, joita vangittiin ja pidätettiin mm. Neuvosto-Karjalassa ja joilta jäi lapsia. Olisiko komissaari ollut tällainen mies tai hänen poikansa tai muu sukulainen?
- ⁴⁹ Porvali (2010), s. 159; Mäkelä (1965), s. 119; Popov: kuulustelupöytäkirja, Geustin arkisto; Verigin (2019), s. 249.
- ⁵⁰ Sudenniemi (1987), s. 362; Mäkelä (1965), s. 119; Porvali (2010), s. 159.
- ⁵¹ Ruusunen, Aimo: haastattelu tammik. 2020, materiaali kirjoittajalla. Ruusunen tiedossa on kymmeniä NKVD-joukkoihin ja puna-armeijaan ilmeisesti Karjalaan 1943 Tšeljabin skin leiriltä vapautettuja suomalaisia. Belomorsk oli määränpäänä ainakin seuraavilla: Tauno Haataja, Pentti Jaspi, Feliks Lehto, Pekka Mynttinen, Paavo Nikkari, Parikka, Aarne Rikka, Onni Ruokonen ja Bruno Sjöblom; Rislakki, Jukka: Verilöyly Uralilla, *Helsingin Sanomat*, 12.3.2017. – Suomalaisista Tšeljabin skissä: Rislakki & Lahti-Argutina (1997), luvut »Oli se sakkii eri joukkoa», »Paikka nimeltä Kamensk», »Mihin tämä tie vie?» ja »Amen!».
- ⁵² Mäkelä (1965), s. 100; Ruusunen, Aimo: haastattelu, ks. edellä; Rislakki (2017); Suomalaisista Tšeljabin skissä ks. Lahti-Argutina, Eila: *Olimme joukko vieras vaan. Venäjän suomalaiset vainonuhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku 2001, s. 591.
- ⁵³ Verigin (2019), 249–250; Popov, V. L., sotavanki: kuulustelupöytäkirja 17.11.1943. Vnk. ptk. 6756. V Armeijakunnan esikunta. Päämajan tiedusteluosasto. Salainen. C.-F. Geustin arkisto; Salomaa, Markku: haastattelu tammikuussa 2020, kirjoittajan hallussa; Ruusunen, Aimo: haastattelu: Ruusunen listan mukaan Tšeljabin skistä Karjalaan huhtikuussa 1943 siirretty Ville Vainio oli syntynyt Itissä 1908 ja tuomittu kuolemaan 1938. Isän nimi oli Juho. Talvisota pelasti Ville Vainion, jatkosodassa hän jäi suomalaisten vangiksi ja oli taas vähällä tulla ammutuksi vakoojana, ja sodan jälkeen hänet vangittiin Neuvostoliitossa vielä kerran.
- ⁵⁴ Verigin (2019), s. 250–251.
- ⁵⁵ Reino Raskin muistelmakirjoitus, Mikko Porvalin arkisto; Laidinen (2003), passim; Verigin (2019), s. 105, 250–251; Mäkelä (1965), s. 108, 119; Hristoforov (2018), s. 300.
- ⁵⁶ Popov, V. L., sotavanki: kuulustelupöytäkirja 17.11.1943. Vnk. ptk. 6756. V Armeijakunnan esikunta. Päämajan tiedusteluosasto. Salainen. C.-F. Geustin arkisto; Verigin (2019), s. 251.
- ⁵⁷ Kryžanovski (1982), s. 236, 247.
- ⁵⁸ Karjalainen, Mikko (toim.): *Salaisen sodan sivut. Tiedustelua, vakoilua ja salatoimintaa jatkosodassa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, Saarijärvi 2003, s. 150–156.

- ⁵⁹ Popov, V. L., sotavanki: kuulustelupöytäkirja 17.11.1943. Vnk. ptk. 6756. V Armeijakunnan esikunta. Päämajan tiedusteluosasto. Salainen. C.-F. Geustin arkisto; Verigin (2019), s. 220; Geust, Carl-Fredrik: *Vlasovin armeija. Stalinin sotilaat Suomen palveluksessa*. Docendo, Juva 2017, s. 83, 241. Popovia kuulusteltiin ainakin kuudesti. Hän oli Päämajan erikoistiedotustoimistossa 1944, ja heinäkuussa hänet siirrettiin Päämajan valvontaosastoon.
- ⁶⁰ Verigin (2019), s. 221, 251; Hristoforov (2018), s. 299, 362.
- ⁶¹ Tihonov, Oleg: *Svidetel*. Karelija, Petroskoi 1990, s. 71, 176–179; Salomaa, Markku: *Punaupseerien nousu ja tuho*. Otava 2018, s. 506–507; Vähä, Kerttu: haastattelu 1982, Rislakin kokoelma. Kansan Arkisto.
- ⁶² Hristoforov (2018), s. 317, 324–325.
- ⁶³ Sama, s. 325, 327.
- ⁶⁴ Sama s. 360.
- ⁶⁵ Laidinen (2003) passim; Verigin (2019), s. 112, 262; Reino Raskin muistelmakirjoitus, Mikko Porvalin arkisto.
- ⁶⁶ Reino Raskin muistelmakirjoitus, Mikko Porvalin arkisto; Porvali (2010), s. 138; Mäkelä (1965), s. 120; Heiskanen (1989), s. 183; Verigin (2009), s. 221.
- ⁶⁷ Kryžanovski (1982), s. 233. Marijaa evästettiin: Riski on suuri; parhaassa tapauksessa uhkaksi vankila tai sotavankileiri, pahimmassa tapauksessa teloitus.
- ⁶⁸ Jurtsen Vilis Mihailovitš, TsAMO, fond 58, 18004, delo 507. [<https://pamyat-naroda.ru>]; Tieto kaatumisesta 32-vuotiaana 1943: *Latvija Amerik*, 25.6.1981.
- ⁶⁹ Jurtsen, Irina: sähköpostit 20.7. ja 22.7.2019.
- ⁷⁰ Jurtsen, Irina: sähköposti 24.7.2019.
- ⁷¹ Hakusana Юртен [<https://pamyat-naroda.ru>].
- ⁷² [<https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=3037331>].

»Villi Jurtsen» and Plans to Knock Out the Finnish Spy School

Finland's armed forces established several intelligence schools during the Continuation War. The best-known of these was located in Petroskoi in occupied Karelia. The school's trainees were volunteer prisoners-of-war who were later dispatched on missions behind the enemy lines.

By interrogating captured agents and prisoners planted in the school, the Red Army soon learned the location of the school, the commandant and trainees' names, and the training objectives. Both the Finns and Russians captured »radio agents» whose task was to deceive the opponent with a »radio game» and spread disinformation.

The second of all agents dispatched by the school, Stepan Gomenjuk of Ukrainian birth, immediately disclosed his mission to his Soviet superiors, then returned to the Finnish side to receive commendation for »the successful completion of the mission».

Official plans for knocking out the school were afoot as early as late September 1942. Detachment no. 4 of the People's Commissariat for Internal Affairs (NKVD) of the Karelo-Finnish Soviet Socialist Republic, headquartered in Sorokka, joined forces with the local leadership of the Communist party to prepare a plan for special operations with the aim of »executing terror and diversion operations in the areas temporarily occupied by the adversary». Destroying the Finnish intelligence school was the second objective of the plan. Spying of the school's activities was stepped up.

Finnish intelligence obtained, in late 1942 or early 1943, hints about the Soviet NKVD high command's recently issued order to gather all possible information about the school »at any cost» and deploy a special forces unit to destroy the school. According to one source, the or-

der established three objectives: 1. Eliminate the trainees, 2. Capture the instructional staff, or at least the commandant, and 3. Get hold of the key documents.

The Finnish intelligence service discovered in 1943, either by interrogating POWs or intercepting radio communications, that a prominent skier-come-soldier by the name of Villi Jurtsen had been put in charge of a unit that would raid the school's premises. The man's real name was Villis Jurcēns, whose Latvian parents had only recently been executed by the Soviets. Jurcēns had been trained in Moscow from November 1942 onward and had then been assigned to the NKVD's special operations force (OMSBON), a big part of which consisted of sports athletes. Since Jurcēns was killed in action in February 1943 it is obvious that he never led an attack on the school.

Ethnic Finns, or at least men who knew the Finnish language, were ideal candidates for terror and diversion missions on the Karelian front. They were gathered from far and wide, even from Chelyabinsk, where large numbers of young Finns were living under extremely arduous circumstances in the a »labor army» – read »forced labor camp». They had first to be »rehabilitated» due to their weak physical condition.

Several other plans were hatched to destroy the school or obtain information about its operations. Radio-equipped reconnaissance and desant teams were regularly deployed by boat and parachute throughout the Petroskoi area and tasked with gathering intelligence on the school, taking prisoners, and preparing the ground for an attack. The Finns usually found these agents a poorly selected lot with subpar training, and therefore they achieved little. Almost every known operation failed miserably with the Finns decimating the patrols or the teams aborting the mission. Many patrols disappeared without trace. The Soviets continued to dispatch teams even after the school's relocation to Finland proper.

The Karelian front's leadership was ordered to Moscow to receive official reprimand for indolence. The intelligence school was still in operation, and Finland's leaders and the Finns' minions were still alive and well. Arrangements and training were below standards, little results had been achieved, and losses had been heavy. Yet awards had rained on the officers and men. The operations became slightly better organized and more efficacious towards the war's end, while the civilian population started to show increasing support towards Soviet desants.

(s. 1944), diplomi-insinööri, tekniikan tohtori hc. Keskeisimmät ilmailu- ja sotahistorialliset kirjat: *Punailmavoimat talvisodassa* (2020), *Red Wings in the Winter War* (2020), *Vlasovin armeija – Stalinin sotilaat Suomen palveluksessa* (2017), *Taistelu Suomenlahden ulkosaarista* (yhdessä Antero Uiton kanssa, 2016), *Mannerheim-linja – Talvisodan legenda* (yhdessä Antero Uiton kanssa, 2016). Suomen Sotahistoriallisen Seuran hallituksen jäsen 2000–2016.

Suomalainen tähystysasema Pietarhovissa purjehduskausina 1942 ja 1943

Suomenlahden eteläpuolella toimi jatkosodan aikana useita suomalaisia pienehköjä, lähinnä ilma- ja merivalvontayksiköitä. Viron rannikolla toimivista Pranglin, Jumindan, Vaindlon, Letipean, Kiviölin, Kurgolowon ym. ilmavalvonta-asemista on vastikään ilmestynyt kattava selostus¹, mutta merivoimien moottoritorpedotukikohta Peipiassa² ja tulenjohto- ja tähystysasema keisarillisessa Pietarhovissa, kivenheiton päässä Pietarista, ovat jääneet miltei täysin unohtuiksi.³

Kenraali Paavo Talvelan vierailu maaliskuun alussa 1942

Kenraaliluutnantti Paavo Talvela toimi 6.2.1942 lähtien Päämajan, lähinnä marsalkka Mannerheimin henkilökohtaisena edustajana Saksan maavoimien esikunnassa (OKH). Talvelan maaliskuun alussa 1942 tekemän ensimmäisen rintamavierailun kohteena oli Suomenlahden eteläpuolella toimiva Heeresgruppe Nordin 18. Armeija, jonka L Armeijakunnan esikunta sijaitsi Inkerin Hatsinassa.

2. maaliskuuta Talvela kävi armeijaryhmän 122. Divisioonassa Nikolskojessa. Seuraavana päivänä hän kävi Tsarskoje Selossa Aleksanterin palatsissa, mistä hän löysi pari keisari Aleksanteri III:n kaudelta peräisin olevaa asiakirjaa, jotka hän myöhemmin näytti huvittuneelle marsalkalle. Hatsinassa Talvelalle annettiin matkamuistoksi keisari Aleksanteri III:n puolison keisarinna Maria Feodorovnan kirjoituspöydästä löydetty alkuperäinen ruokalista, johon illallisvieraat olivat omakätisesti kirjoittaneet nimensä.⁴

Kenraali Talvela oli 5. maaliskuuta seuraamassa Pulkovon observa-

torion tykistötulitusta ja vieraili 121. Divisioonan esikunnassa Pavlovs-
kin linnassa. Seuraavana päivänä hän kävi »kenraali Kratzertin opasta-
mana Suomenlahden rannalla, josta Pietari näkyi erittäin selvästi.
Näimme myös raskaita pattereita.»

Myös seuraava päivä vietettiin samalla suunnalla: »Kävimme Pieta-
rissa lähinnä olevassa rannikkoasemassa. Söimme lounaan Uritskysssä.
Tutustuimme kotimatalla Pietarhoviin, jonka päälinna on palanut,
mutta puisto kertoo menneestä komeudesta ja kauneudesta.»⁵

Talvelan Saksan komennuksen alkua ajoilta ovat säilyneet ainoastaan
hänen syyskuussa 1962 sanelemansa taannehtivat muistiinpanot. Hän
lienee kuitenkin laatinut marsalkka Mannerheimille hyvin seikkaperäi-
siä selostuksia komennuksen alkuvaiheista, erityisesti vierailuistaan
edellä mainituissa marsalkan entisenä Chevalierkaartin upseerina hy-
vin tuntemissa paikoissa.⁶

Kenraali Talvelan komennuksen päätarkoituksena ei tietenkään ollut

Leningradin saarto. Kartta: *Die Geschichte des Großen Vaterländischen Krieges der Sowjetunion*, Bd.2, Berlin (Ost) 1965.

The siege of Leningrad. Map: *Die Geschichte des Großen Vaterländischen Krieges der Sowjetunion*, Bd.2, Berlin (East) 1965.

käydä keisarikunnan vanhoissa linnoissa, vaan hän on varmasti keskustellut saksalaisten isäntiensä kanssa Leningradin jo pitkään suunnitellun tuhoamisoperaation toteutuksesta sekä Suomen panoksen lisäämisestä Leningradin saartorenkään kiristämiseksi.

Rintamavierailun jälkeen Adolf Hitler otti 18. maaliskuuta Talvelan vastaan bunkkerissaan. Hitlerin puheenvuoroissa korostuivat Leningradin valtauksen liittyvät toimenpiteet, valtauksen helpottava vaikutus Suomen tilanteeseen sekä Suomen toiminta Murmanskin rautatieä vastaan.

Kenraali Talvela lähti jo 20. maaliskuuta Suomeen raportoimaan toiminnastaan – erityisesti Hitlerin audienssista – marsalkka Mannerheimille ja presidentti Risto Rytille. Talvela kertoi myös yöjunassa Helsingistä Mikkeliin kenraali Waldemar Erfurthille tärkeästä käynnistään rintamalla Leningradin eteläpuolella.⁷

Huonosta lentosäätä johtuen Talvela pääsi palaamaan Saksaan vasta 9. huhtikuuta. Ennen paluumatkaansa hän tapasi maaliskuun lopussa Laatokan rannikkoprikaatin komentajan eversti Eino Järvisen Lahdenpohjassa. Tämä tapaaminen johti sittemmin Laatokan saksalais-italialaisen laivasto-osaston perustamiseen kesällä 1942 (vaikka hankkeen valmisteluissa karkeasti ohitettiin niin Päämaja kuin Merivoimien esikuntakin).⁸

Merivoimien toimintasuunnitelma 1942

Merivoimien esikunnan operatiivisella osastolla laadittiin 17. huhtikuuta 1942 laivastovoimien tulevan purjehduskauden sotatoimintasuunnitelma, jonka lähtökohtana oli ylipäällikön määräämä päätehtävä: »Itämeren piirissä jäljellä olevien vihollisen laivastovoimien tuhoaminen tai tekeminen toimintakyvyttömiksi sulkemalla ne Suomenlahden pohjukkaan sekä omien kauppayhteyksiemme suojaaminen vihollisen hyökkäyksiltä.»⁹

Neuvostoliiton Itämeren laivaston ainoat tukikohdat sijaitsivat tällöin Kronstadtissa ja Leningradissa sekä Oranienbaumin laajahkolla motti- (venäläisittäin sillanpää-) alueella¹⁰, mistä kaikki reitit toiminta-alueille kulkivat Seivästö–Šepelevski-kapeikon kautta.

Punalaivaston mahdollisia toimintamuotoja arvioitiin olevan

- sukellusvenetoiminta, myös Itämerelle ulottuva
- lentokonemiinoitukset
- moottoritorpedovenesyöksyt avomerelle ja saaristoon
- miinoitusyöksyt meriväyliemme suille
- defensiiviset miinoitukset Kronstadtinlahdella
- Kannaksen rannikon ja ulkosaarten pommitus ja tulitus
- pienehköt maihinnousut partioiden laskemiseksi selustaamme
- mahdolliset neuvostolaivojen läpimurtoyritykset Ruotsiin, missä matruusit internoitaisiin.

Laivastovoimien keskitys itäiselle Suomenlahdelle

Eversti Pekka Enkaisen komentama Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati (ISuom.RPr.) alistettiin avomerikauden alkaessa Laivaston komentajalle kommodori Eero Raholalle, jonka esikunta oli siirtynyt Kotkaan jo 5. huhtikuuta 1942.

Yhteistoimintaa saksalaisten laivastovoimien kanssa oli tarkoitus johtaa operatiivisesti »Suomen laivaston esikunnan kanssa kiinteässä yhteydessä olevan Führer der Minensuchverbände Ostin (FdM Ost) toimesta». Myös FdM Ostin komentajan Kapitän zur See Kurt Böhmerin komentoalus *Gazelle* saapui jäänsärkijän saattamana Kotkaan 17. toukokuuta 1942.¹¹

Tiedustelun johtamiseksi Itä-Suomenlahdella perustettiin Laivaston esikunnan alainen tiedustelutoimisto, jonka päällikkönä toimi Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin tiedustelu-upseeri, kapteeniluutnantti Uolevi Varpelaide.

Koska katsottiin olevan hyvin todennäköistä, että tiedot vihollisesta tulevat suurelta osalta perustumaan tähystyshavaintoihin, oli näiden tarkkaa hyväksikäyttöä valmisteltava ja helpotettava mahdollisimman paljon.

Tähystysverkkoa päätettiin näin ollen täydentää uusilla tähystysasemilla:

- Suursaaren Pohjoiskorkea
- Suur-Tytärsaari
- Ruuskeri
- Kiuskeri (miehitettävä avovesikauteen mennessä).

Lisäksi 8. Rannikkoprikaatin (8. RPr; 14.6.1942 lähtien Rannikkotykistörykmentti 2, komentajana ev.luutn. Toivo Reponen) tähystysverkkoa päätettiin laajentaa lähettämällä Pietarhovin itäpuolelle (Znamenkaan) tähystysryhmä (1 + 1 + 5), mistä oli sovittu saksalaisten kanssa.

Uuden tähystysryhmän tehtäviksi määrättiin 8. RPr:n tulielimien tulenjohtotehtävät sekä Koiviston ja Peipsian tukikohtia käyttävien moottoritorpedoveneiden hälyttäminen Seivästön viestikeruupisteen kautta.

Purjehduskauden alkaessa toukokuussa 1942 suomalaiset ja saksalaiset merivoimat pyrkivät varmistamaan Suursaaren ja Tytärsaaren hallussapidon¹², vaikeuttamaan Lavansaaren huoltoa sekä estämään neuvostolaivaston toimintaa Suomenlahdella sulkemalla vihollislaivasto mahdollisimman tehokkaasti Suomenlahden pohjukkaan.

Toukokuun loppupuolella suomalaiset laskivat Kotkan ja Suursaaren välisen Rukajärvi-miinasulun. Saksalaiset laskivat samanaikaisesti Suursaaren ja Tytärsaaren sekä Tytärsaaren ja Kurkolanniemen (Kurgolowo) välisen Seeigel-miinasulun. Näitä niin sanottuja defensiivisiä miinasulkuja täydennettiin vielä kesän 1942 aikana.¹³

Offensiivisella toiminnalla oli tarkoitus häiritä ja lamauttaa meriliikenne Itämeren laivaston varsinaisella tukialueella, eli Kronstadtinlahden ja Šepelevskin–Lavansaaren reiteillä. Saksalaiset laskivat kesäkuun alussa Tiger-miinoitteen Kronstadtinlahden suulle sekä Brumbärmiinoitteen Lavansaaresta koilliseen, ja suomalaiset laskivat heinäkuun lopussa Sauna-miinoitteet Kronstadtinlahden suulle.¹⁴

Lisäksi valmisteltiin suomalainen moottoritorpedovene-aputukikohta Kaprionlahden Peipian satamaan, minne siirrettiin polttoainetta ja torpedoja.¹⁵

Karjalan kannaksen rannikolle siirrettiin useita rannikkotykistöpatereita:

- Puumalaan (1.Mt.Rask.Ptri, 4/152H/37)
- Seivästöön (26.Rask.Ptri, 4/152/45C)
- Jukkolaan (29.Rask.Ptri, 3/152/45C)
- ja myöhemmin Kellomäkeen (28.Jär.Ptri, 3/254/45D).

Välillä Jäppilä–Ino liikkui 1. Rautatiepatteri, joka koostui 2–4 Hangossa vallatusta T-1-180-sotasaalisrautatiekyistä (4/180/57 NRaut).¹⁶

Osasto Pajasen toiminta Pietarhovissa 16.5.1942–25.1.1943¹⁷

Toukokuussa 1942 perustettiin Rannikkotykistörykmentti 2:n (RTR 2) alainen tulenjohto- ja meritähystysasema saksalaisten miehittämälle Kronstadtinlahden etelärannalle Pietarhoviin. Asemalle annettiin sekä tulenjohto- että merivartioitehtävät, joista tulenjohto koski lähinnä 1. Rautatiepatterin, ja myöhemmin myös Kellomäen 28. Järeän patterin tulenjohtamista Retusaaren kaakkoisosan satama-alueen maaleihin. Päätehtävänä oli Kronstadtin ja Leningradin Merikanavan suun silmälläpito ja valvonta aina Leningradiin asti.

Konkreettisina maaleina mainittiin isot alukset (hävittäjän kokoisista ylöspäin), sekä aluemaalit kuten mtv-tukikohta, sukellusvene- ja rai-vaajasatamat ym.

Tärkeimpinä yhteistoimintayksikköinä mainittiin saksalaiset rannikkopuolustusjoukot ja suomalainen mtv-aputukikohta Peipiassa.¹⁸

1. Rautatiepatterin tiedustelu-upseeri, luutnantti Kasper Pajasen¹⁹ johtama tulenjohtueeksi kutsuttu tulenjohto- ja tähystysasema sijoitettiin Pietarhovin Pietari-Paavalin katedraalin 30 m:n korkuiseen torniin, joka sijaitsi noin 1 km rannasta etelään ja saman verran rintamalinjasta länteen. Tähystyspaikan sijoitus noin 80 m:n korkeudelle merenpinnasta oli erittäin hyvä lyhyimmän etäisyyden Retusaaren ollessa noin 12,5 km.

Vain noin 500 metriä rintamalinjasta (eli Oranienbaumin motin itärajasta) sijaitsevan katedraalin todettiin olevan tavattoman vahvasti rakennettu. Ainoastaan 305 mm ammuksen suora osuma olisi puhkaissut sen seinät. Kiipeäminen tornissa olevaan tähystyspaikkaan oli sangen hankalaa ja piti suorittaa osin köysitikapuiden avulla. Varatähystyspaikaksi oli valittu katedraalin koillisen sivutornin huippukerros. Mikäli katedraali olisi tuhoutunut kokonaisuudessaan, tähystyspaikka olisi voitu siirtää katedraalista noin 1 km itään sijaitsevan Fensterschlossin²⁰ keskimmäiseen läntiseen torniin, jonka päälle olisi pitänyt rakentaa vielä noin 5 m korkea puulava, koska metsä olisi muuten haitannut näköalaa. Tähystyspaikan korkeudeksi olisi silloin tullut n. 45 metriä merenpinnasta, ja etuna olisivat olleet hyvät majoitus- ja huolto-olot.

Osasto Pajanen koostui päälliköstä, yhdestä radioaliupseerista, yhdestä tähystysaliupseerista sekä neljästä tähystysmiehestä. Todettiin pian, että näin pienellä miehityksellä voitiin juuri ja juuri ylläpitää jat-

Osasto Pajanen Pietarhovin katedraalin portailla kesällä 1942. Kuva: SA-kuva.

Lieutenant Pajanen's detachment on the stairs of the Peterhof cathedral in the summer of 1942. Photo: Finnish Defense Forces.

kuvaa päivystystä, mutta lomiin ei ollut mahdollisuutta. Sen sijaan miehistö (päällikköä lukuun ottamatta) vaihdettiin kahdessa erässä noin kolmen kuukauden välein, mistä luonnollisesti aiheutui monia hankaluuksia uuden ja tottumattoman henkilökunnan koulutuksen vuoksi.

Asemalta oli R-12-6-radiolla yhteys RTR 2:n keskusradioasemaan Koivistolla. Henkilökunta sekä tähytys-, valokuvaus- ym. kalusto koottiin siirrettäväksi Pietarhoviin 5. toukokuuta 1942.

Erinäisistä syistä lähtö Koivistolta kuitenkin myöhästyi, ja vasta 11. toukokuuta henkilökunta lensi Helsingistä Tallinnaan. Täällä luutnantti Pajanen ilmoittautui kontra-amiraali Theodor Burchardin komentamassa Marinebefehlhaber Ostlandin esikunnassa, yhteyshenkilönä Korvettenkapitän Helmuth Brinkmann.²¹

Matka jatkui autolla Narvaan ja sieltä edelleen 13. toukokuuta ju-

nalla Krasnogvardejskiin (nyk. Hatsina). Samana iltana komennuskunta saapui autolla Pietarhovin itäpuolella olevaan Znamenkaan. Perillä Pajanen ilmoittautui Marineartillerieabteilung 530:n (MAA 530) Batterie Blücherissä.²²

Osaston majoitusolot olivat hyvin alkeelliset, eikä niitä voitu juuri parantaakaan. Aluksi majapaikka löytyi katedraalin sivutornista, mutta syksyllä päällikön asunto ja radioasema siirrettiin vieressä olevaan kivirakennukseen. Kaikki majapaikat osoittautuivat varsin kylmiksi talven tullessa.

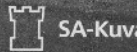
Päivittäinen ruoka noudettiin valmiina n. 700 m:n päässä olevasta saksalaisen IR 316:n esikuntakomppaniasta. Varuste- ym. huolto sekä päivä- ja komennusrahat saatiin MAA 530:n, mutta ajoittain myös eräiden muiden saksalaisten yksiköiden kautta.

Osasto Pajanen aloitti toimintansa tulenjohto- ja tähytysasemana 16. toukokuuta 1942.

Aseman tulenjohtokalusto käsitti muun muassa 1.40 suuntimen, kaksi Zeiss-Binocor 7x50 kiikaria, mittakaavassa 1:50 000 olevat topografikartat *Kronstadtinlahti*, *Kronstadtinlahden suu*, *Oranienbaum* ja *Pietari* (joista ainakin *Kronstadtinlahti* todettiin erittäin tarkaksi) sekä kesällä 1941 kuvatun mittakaavassa 1:20 000 olevan ilmakehu- (ik-) kartan.²³ Lisäksi kalustoon kuului 70 cm polttovälin ilmakehuvauskamera. Ohjeen mukaan oli »Valotetut negatiivit lähetettävä Meriv.E:aan varustettuna kuva-aiheluettelolla (kuvauspaikka ja -aika, kohde, suuntima kohteeseen, kohteen kulkusuunta ja vauhti sekä kuvausetäisyys)».²⁴

Luutnantti Pajaselle lähetettiin 10. kesäkuuta Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston I. Rautatiepatteria varten laatima Retusaaren kymmenen yleiskohteen maaliluettelo, alkaen Linnake Riffistä ja päättyen Retusaaren sähkölaitokseen varastoalueineen (maalit R1–R10)²⁵. Konkreettinen maali sekä ammunnan alkamishetki olisi annettu RTR 2:n esikunnasta radiosanomana. Jatkovaa radiopäivystystä ei voitu kuitenkaan järjestää, koska asemalla oli vain yksi radiomies.

Mitään varsinaista Kronstadtin tai Leningradiin kohdistettua tulenjohtoa ei kuitenkaan koskaan suoritettu; tulenavaus olisi ilmeisesti edellyttänyt hyvin korkealta tullutta käskyä, mihin ei löytynyt (sota-)poliittista päätöstä. Näin ollen aseman ainoiksi toimintamuodoiksi jäivät merialueen tähytys ja valvonta, ja osaston nimi vaihtui samalla tulenjohtoasemasta tähytysasemaksi.

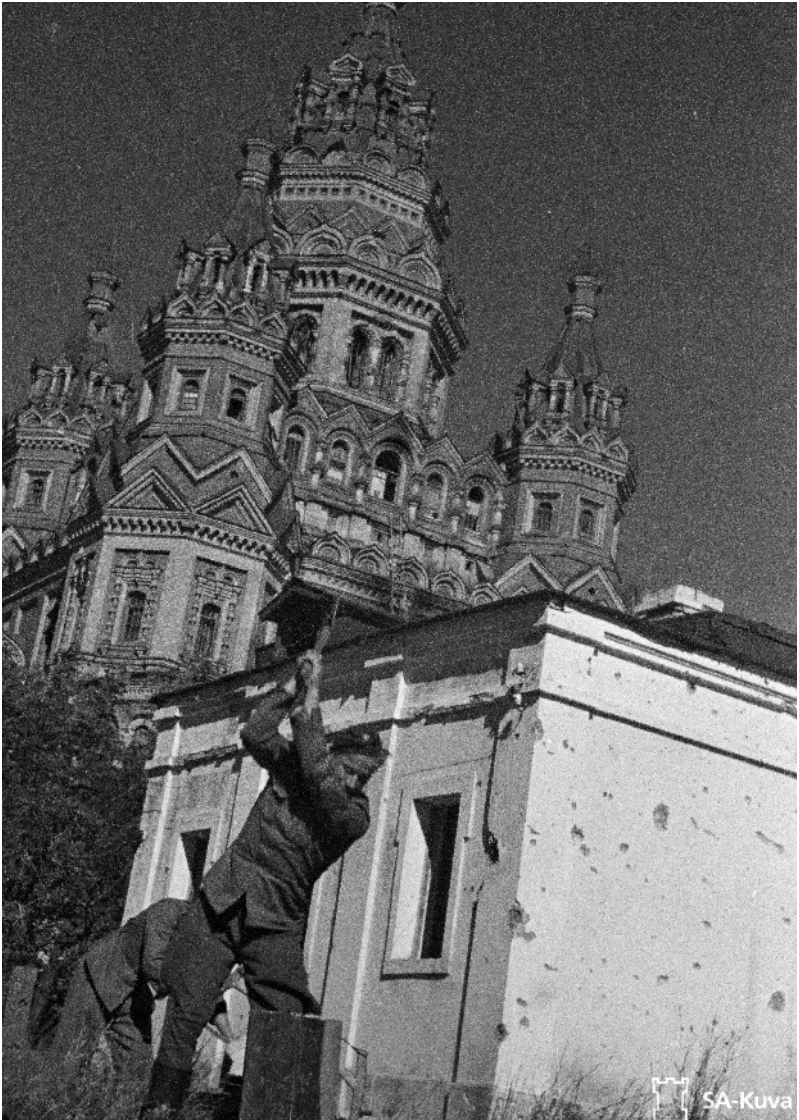
Pietarhovin Keisarillinen ratsastuspalatsi (saksalaisten »Fensterchloss») oli valittu suomalaisen tähystysaseman varasijoituspaikaksi. Kuva: Luutn. K. Pajanen 25.6.1942, SA-kuva.

The Finns had selected the Peterhof equestrian palace for their displacement location. Photo: Lieutenant K. Pajanen June 25, 1942, Finnish Defense Forces.

Kaksi »korkeata suomalaista upseeria» vieraili 3. kesäkuuta 1942 Pietarhovissa ja seurasi miten Schwere Heeresartillerieabteilung 768 ampui 40 kranaattia Kirovin tehdasta kohti.²⁶

Yhteistoiminta saksalaisen MAA 530:n kanssa oli käytännössä melko vähäistä, koska saksalaisten pääintressi rajoittui venäläisten huolto- liikenteen estämiseen eikä suurta huomiota kiinnitetty Kronstadtissa oleviin tai sieltä länteen lähteviin aluksiin. MAA 530:lla ei myöskään ollut katedraalissa omaa tähystysasemaa.

Sen sijaan Pajanen loi hyvät kontaktit saksalaiseen Schwere Artillerieregiment 802 -kenttätykistörykmenttiin, jonka oma tulenjohtue oli myös sijoitettu katedraaliin ja jolta säännöllisesti saatiin tietoja vihollistyksien sijoituksesta ja toiminnasta.

Komennuskunnan sotilaita pilkkomassa saunapuita, taustalla Pietarhovin katedraali. Kuva: Kapt. Pauli J. Wiros, SA-kuva.

The detachment's men chopping firewood for the sauna stove with the Peterhof cathedral in the background. Photo: Captain Pauli J. Wiros, Finnish Defense Forces.

Osasto Pajasen sotilaat saivat kerran kuussa hakea saunajuomia saksalaisten Marketendereista. Kuva: Luutn. K. Pajanen 25.6.1942, SA-kuva.

Pajanen's men were allowed monthly visits to the Germans' field exchanges for refreshments – that they put to good use during sauna nights. Photo: Lieutenant K. Pajanen June 25, 1942, Finnish Defense Forces.

Säännöllistä yhteyttä ylläpidettiin Peipiassa olevaan suomalaiseen mtv-aputukikohtaan, mistä joulukuun alussa 1942 saatiin tuulilataaja akkujen latausta varten.²⁷ Ennen sitä akkuja oli ladattu MAA 530:n Batterie Blücherissä. Tuulilataaja ei ollut kuitenkaan tyydyttävä ratkaisu; lataajan pyörivä ja meluisa potkuri veti vihollisen tulta osakseen ja vaurioitui herkästi.

Osasto Pajasen henkilökunnalla oli myös mahdollisuus osallistua saksalaisten viihdytystoimintaan Znamenkan Erholungsheimissa²⁸, sekä jonkin verran seurustella alueen kantaväestön, suomea taitavien inkeriläisten kanssa.

Merivoimien esikunnan tiedustelutoimiston päällikkö, komentajajakteeni Gösta Fabritius suoritti tarkastusmatkan asemalle 12. elokuu-

Luutnantti Pajanen rekisteröimässä havaintoja Pietarhovin katedraalissa kesällä 1942. Kuva: SA-kuva.

Lieutenant Pajanen recording observations in the Peterhof cathedral in the summer of 1942. Photo: Finnish Defense Forces.

ta 1942, ja toi sinne samalla tehokkaan Zeiss-Asembi-kaksoiskaukoputken.

Tulenojohtue päivitti havaintonsa perusteella maaliluettelot. Luutnantti Pajanen laati 21. syyskuuta 1942 tarkan 14 laivan, laivatyypin ja sataman pistemaaliluettelot, nimeltä mainittiin muun muassa taistelulaiva *Marat* (maali S6) ja laivueenjohtaja *Minsk* (S10).²⁹

Lokakuussa asemalle saatiin tehokkaammat R-12-51 (DR 38) ja R-12-14 (Telefunken) -radiot, haarakaukoputki, joka sijoitettiin päähavaintosuunnan eli Retusaaren puolella olleeseen suuntimeen sekä toinen suunnin, joka yhdessä Zeiss-Binoctor-kiikarin kanssa sijoitettiin Leningradin suuntaan.

Aseman tehtäviin oli 11. elokuuta lisätty ilmavalvonta. Pian kuitenkin todettiin, ettei tähystysaseman umpinaisesta tilasta pystynyt tehokkaasti valvomaan ilmatilaa eikä sieltä havaittu juuri muuta kuin vähäistä ja paikallista lentotoimintaa.

Säähavaintopalvelusta suoritettiin 12. lokakuuta lähtien. Koulutetun henkilökunnan ja erikoiskaluston puuttumisen takia lähetetyt sääilmoitukset olivat kuitenkin hyvin ylimalkaisia.

Koska Suomen puolelta ei kertaakaan tulitettu Kronstadtia purjehduskaudella 1942, tulenojohtue ei saanut mitään kokemuksia suunnittelusta päätoiminnastaan. Seuratessaan saksalaisen raskaan ja järeän tykistön ammuntoja Kronstadtin Pajanen totesi, ettei Pietarhovissa oleva tulenojohtaja pysty antamaan Kellomäkeen sijoitetulle 28. Järeälle patterille riittävän luotettavia korjaustietoja, koska tulenojohtaja on liian sivussa ampumalinjalta – ja sitä paitsi 12–15 km:n päässä maalista. Jos sen sijaan 1. Rautatiepatteri ampuu Inosta Kronstadtin satamalueelle, niin Pietarhovi sijaitsee melko suoraan ampumalinjan jatkeella, jolloin tulenojohtaja pystyy antamaan kohtalaisen tarkkoja korjaustietoja.

Kronstadtin tulitus tulisi myös olemaan hyvin vaikeaa, sillä venäläiset sumuttivat maalin sekä useiden neliökilometrin laajuisen alueen hyvin tehokkaasti vain 3–5 minuutin kuluttua ensimmäisestä iskusta. Tarkistusammunta olisi näin ollen suoritettava varsin nopeasti, koska aluksia ryhdyttiin välittömästi siirtämään pois sumuverhon suojassa.

Osasto Pajasen toiminta päättyi 25. tammikuuta 1943 Suomenlahden jäätyessä, ja henkilökunta palasi Viron kautta Suomeen.

Pietarhovin keisarillinen Nižnaja datša toimi saksalaisen varuskunnan virkistystalona (Erholungsheim), joka oli myös suomalaisen komennuskunnan käytettävissä. Talo tuhoutui sodassa, kuva vuodelta 1893. Kuva: Pavel Petrov.

The Germans used the Nizhnaya Dacha in Peterhof as a rest home and it was also available to the Finns. The building was destroyed during the war. The photo was shot in 1893. Photo: Pavel Petrov.

Osasto Granbohm Pietarhovissa 10.5.–28.11.1943

Purjehduskaudeksi 1943 määriteltiin Rannikkojoukkojen toimintaohje seuraavasti:

»Omien laivastovoimiemme päätehtävänä kulkukautena 1943 on vihollisen laivaston toiminnan lamauttaminen, oman meriliikenteen turvaaminen vihollisen hyökkäyksiltä ja rannikkojoukkojen toiminnan tukeminen vihollisen hyökkäyksiä torjuttaessa.»³⁰

Purjehduskaudeksi 1943 perustetun Pietarhovin tähytysaseman päälliköksi nimitettiin Rannikkotykistörykmentti 2:n tiedustelu-upseeri, luutnantti Torsten Granbohm.³¹ Osasto Granbohm toimi Pietarhovissa 10.5.–28.11.1943.

Näkymä tähtystusasemalta Kronstadtin 2.7.1942. Vasemmalla sotasatama, oikealla Merikatedraali ja oikealla edustalla kaksi laivanhylkyä. Kuva: Luutn. K. Pajanen, SA-kuva. (SA-kuvassa mainitaan virheellisesti paikan olevan Petroskoi.)

A view from the observation post towards Kronstadt on July 2, 1942. The navy yards are on the left, and on the right stands the Naval Cathedral with two wrecked ships offshore. Photo: Lieutenant K. Pajanen, Finnish Defense Forces. (The original photo caption mistakenly identifies the location as Petroskoi.)

Uudelleen perustettua asemaa ei ole asiakirjoissa lainkaan mainittu tulenjohtueena, vaan toiminta keskittyi kokonaan meritähystykseen. Granbohmin omassa, vuonna 1953 julkaistussa pakinatyyllisessä kirjoituksessa Pietarhovi mainitaan jopa melko rauhanomaisena merivartioasemana.³²

Vuonna 1943 toiminta jatkui edellisen vuoden kaltaisena, luutnantti Pajasen kokemuksi ja parannusehdotuksia huomioiden. Nyt pystyttiin esimerkiksi jonkin verran parantamaan majoitusolosuhteita; sauna rakennettiin katedraalin vieressä sijaitsevan talon varasto- ja käymälätilaan.

Joitain suomalaisia vieraita kävi kesällä 1943 Pietarhovissa: kesäkuun lopussa asemalla vieraili inkeriläisiä Suomeen siirtämässä ollut sotilaspastori Jussi Tenkku puolisonsa lotta Liisa Tenkun kanssa³³, ja elokuussa asemalla kävi TK-kuvaaja, kapteeni Pauli J. Wiro, jonka otta-

mat 48 kuvaa löytyvät SA-kuva-arkistosta (kuvat 135 727–135 766, kuvauspäivät 13. ja 14. elokuuta 1943).

SA-kuva-arkistossa on lisäksi 23 luutnantti Kasper Pajasen kesällä 1942 ottamaa kuvaa. Pajasen ensimmäisen kahdeksan kuvan (kuva-numerot 91 625–91 632) yhteydessä ei ole lainkaan tietoja kuvausajasta ja -paikasta. Kuvista käy kuitenkin kiistatta ilmi, että ne on otettu Pietarhovissa. Pajasen seuraava, 25. kesäkuuta ottama kahdeksan kuvan sarja (96 483–96 490) on taas oikein tunnistettu, mutta hänen kolmannen, 2. heinäkuuta ottamansa seitsemän kuvan sarjan kuvauspaikaksi on virheellisesti merkitty Petroskoi.

Varsinaisia Pietarhovista otettuja tiedustelukuvia ei ole löytynyt, vaan ne on joko tuhottu tai lähetetty Ruotsiin Stella Polaris -operaation yhteydessä.

Koska Pietarhovissa ei ollut valokuvaboratoriota, vaan valotetut negatiivit piti lähettää Suomeen kehitettäviksi, tähytäjät laativat suhteellisen paljon havaittujen laivojen varjokuvia, joita löytyy erityisesti Osasto Granbohmin arkistosta.

RTR 2:n alistuksen lisäksi Granbohm piti yhteyttä myös muihin Suomenlahden eteläpuolella oleviin suomalaisiin yksikköihin. Hänet muun muassa komennettiin 22. syyskuuta 1943 Kurgolowon ilmavalvonta-asemalle »järjestämään meritähystysasiat kuntoon», koska Merivoimien esikunnassa ei oltu tyytyväisiä Kurgolowon raportoinnin laatuun. Granbohm suoritti käsketyt tarkastukset 28.–30. syyskuuta, minkä jälkeen hän lähetti 5. lokakuuta meritähystysohjeita Kurgolowon ilmavalvonta-asemalle.³⁴

Toiminnan päättyminen

Syksyllä 1943 tykistötoiminta Oranienbaumin mottialueelta vilkastui huomattavasti. Savuverhon suojassa venäläiset ryhtyivät suorittamaan väkivaltaista tiedustelua Pietarhovin eteläpuolella ja saavuttivat 21. marraskuuta Pietarhovista etelään johtavan päätien. 24. marraskuuta ilmoitettiin, että »saksalaisen ilmoituksen mukaan toinen syöksyarmeija, jonka komentaja on kenraali Romanovskij, on Oranienbaumissa – – Odotetaan suurta hyökkäystä molemmilta suunnilta (idästä ja lännestä). Evakuointitoimenpiteet jatkuvat.»³⁵

Osasto Granbohm Pietarhovissa 14.8.1943. Kuva: Kapt. Pauli J. Wiro, SA-kuva.

Detachment Granbohm in Peterhof on August 14, 1943. Photo: Captain Pauli J. Wiro, Finnish Defense Forces.

Kiivaista taisteluista kärsineen Pietarhovin Keisarillisen palatsin julkisivu. Kuva: Luutn. K. Pajanen 25.6.1942, SA-kuva.

The Peterhof Palace and its facade sustained severe damage during heavy fighting. Photo: Lieutenant K. Pajanen June 25, 1942, Finnish Defense Forces.

Seuraavana päivänä luutnantti Granbohm sai komentajakapteeni Varpelaidelta käskyn lopettaa tähystysaseman toiminta välittömästi ja palata Merivoimien esikuntaan Suomeen.³⁶

Osasto Granbohmin tähystystoiminta päättyi 27. marraskuuta 1943. Granbohm ilmoitti radiolla, että kaikki kuljetukset on ylikuormattu, mutta suomalaisten ensimmäinen kuljetus pääsee lähtemään saksalaisten mukana seuraavana päivänä. Granbohm lupasi ylläpitää radioyhteyttä, kunnes itse lähtee viimeisellä kuljetuksella. Kaksi päivää myöhemmin Granbohm ilmoitti, että hän katkaisee radioyhteyden, ja on lähtövalmiina minä hetkenä tahansa.³⁷

Pietarhovin suomalaisella komennuskunnalla oli Strelnan raitiovaunulinjan pääte-pysäkki lähietäisyydellä. Kuva: Kapt. Pauli J. Wiros 14.8.1943, SA-kuva.

The last stop on the Strelna streetcar line was in the vicinity of the Finnish detachment's post. Photo: Captain Pauli J. Wiros August 14, 1943, Finnish Defense Forces.

On suoranaista ihmettä, että Osasto Granbohm ehti puna-armeijan yleishyökkäyksen alta Pietarhovista. Venäläiset alkoivat 5. marraskuuta 1943 lähtien siirtää laivasaattueilla huomattavia lisäjoukkoja Oranienbaumin alueelle.

Saksalaisten havaitsema 2. Isku-armeija oli täydennetty kesä–heinäkuussa 1942 Leningradin kaakkoispuoleisilla suoalueilla kärsimiensä tappioiden jälkeen. Todettakoon, että tuolloin saksalaisten sotavangiksi

Pietarhovin alueelta löytyi runsaasti rikkoutuneita marmoriveistoksia. Kuva: Kapt. Pauli J. Wiros 14.8.1943, SA-kuva.

Several marble busts broken into pieces were discovered in the Peterhof grounds. Photo: Captain Pauli J. Wiros August 14, 1943, Finnish Defense Forces.

joutunut 2. Isku-armeijan komentaja, sittemmin Venäjän vapautusarmeijaa (ROA) johtanut kenraaliluutnantti Andrej Vlasov, oli käydessään Hatsinassa toukokuun alussa 1943 ylimielisesti kehunut pystyvän valloittamaan Oranienbaumin sillanpääaseman ja Kronstadtin linnoituksen. Vlasovin saksalaisille isännilleen yli-innostuneesti osoittama kutsu saapua Pietariin hänen vapautettuaan kaupungin bolševikivallasta synnytti Saksan puoluehallinnossa skandaalin. Rintamavierailut kiellettiin Vlasovilta ja hänet miltei suljettiin kotiarestiin Berliiniin.³⁸

On merkille pantavaa, ettei Pietarhovin tähtystysasema havainnut mitään varsinaista muutosta Oranienbaumin motissa ennen edellä mainittua ilmoitusta 24.11.1943. Laajamittainen joukkojensiirto oli venäläiseen tapaan todella tehokkaasti naamioitu, ja Pietarhovissa havaittiin vain tavanomaista harjoitustoiminta- ja häirintäämmuntaa.

Oranienbaumin alueelle oli 21. tammikuuta 1944 mennessä siirretty yhteensä 53 000 miestä, 2 300 autoa ja traktoria, 240 panssarivaunua, 700 tykkiä jne.

14. tammikuuta 1944 alkoi 2. Isku-armeijan yleishyökkäys Oranienbaumin sillanpääasemalta itään, ja seuraavana päivänä hyökkäsi 42. Armeija Pulkovosta vastasuuntaan länteen. Vajaan viikon kuluttua, 20. tammikuuta, hyökkäyskiilat kohtasivat Ropšassa, ja kaikki saksalaiset sotilaat karkotettiin Pietarhovin ja Suomenlahden Strelnja-Uritskin väliseltä rannikkokaistalta puna-armeijan edetessä Narvan tasalle.

Venäläinen näkemys

Pietarin historialliselle keisaripalatsialueelle sijoitetusta suomalaisesta tulenjohtueesta olisi helposti voinut tulla haluttu argumentti niille venäläisille piireille, jotka pyrkivät syyllistämään Suomea Leningradin saarron tragediaasta.

Tuoreessa kaksiosaisessa Pietarhovia Suuren isänmaallisen sodan aikana käsittelevässä teoksessa Pietarhovin museoarhiston osastonjohtaja Pavel Petrov toteaa kuitenkin hyvin maltillisesti ja asiallisesti, että vaikka Pietarhoviin oli vuosina 1942–1943 sijoitettu suomalainen tähtystysasema, Suomi ei ampunut yhtään laukausta Kronstadtin eikä Leningradiin.³⁹

Lähdeviitteet

- ¹ Peitsara, Perttu: »Koneita idässä – lentosuunta länteen...», *Ilmapuolustuksen, viesti-toiminnan ja ilmavalvonnän historia, osa III, vuodet 1943–1952*, Leppävesi 2019, s. 292–311.
- ² *Suomen laivasto, osa 2*. Otava, Helsinki 1968, s. 85; Peuranheimo, Orvo, Jouko Pirhonen & Kullervo Killinen: *Laivat puuta, miehet rautaa – moottoritorpedoveneiden taistelut Suomenlahdella 1941–1944*. WSOY Porvoo 1956, s. 98.
- ³ Peitsara (2019), s. 310–311. Peitsara mainitsee em. teoksessaan lyhyesti Pietarhovin tähtystysaseman toiminnan vuonna 1943, mutta häneltä on jäänyt huomaamatta, että asema toimi jo vuonna 1942.
- ⁴ Talvela, Paavo: *Sotilaan elämä. Muistelmat 2*. Tervasmäki, Vilho & Sampo Ahto (toim.), Kirjayhtymä, Jyväskylä 1977, s. 124–128.
- ⁵ Sitaatti on Talvelan sanelemien muistiinpanojen mukainen (Pk 1542/26. Kansallisarkisto [KA]), joista viitteessä 1 mainitussa teoksessa julkaistu versio on koostettu. Kertomus Talvelan ensimmäisestä rintamamatkasta on kirjassa lyhennetty, ja päiväykset ovat lisäksi epätasällisia.
- ⁶ Koska keisarinna Maria Feodorovna (syntyyän tanskalainen prinsessa Dagmar, mitä nimeä Talvela käyttää) oli Chevalierkaartin kunniamomentaja, voi olettaa, että Talvelan saama lahja oli todellisuudessa tarkoitettu Mannerheimille.
- ⁷ Erfurth, Waldemar: *Sotapäiväkirja 1942–1943*. Visuri, Pekka (toim.), Docendo, Jyväskylä 2018, s. 108. Erfurth ei valitettavasti kerro tarkemmin keskusteluistaan yhteyskenraalikallegan kanssa.
- ⁸ Talvela (1977), s. 136–137.
- ⁹ Laivastovoimien toimintasuunnitelma v. 1942, Merivoimien esikunta, Operatiivinen osasto, KD No. 1310/Op.2 sal, 17.4.1942, T15758/1190) KA. Ylipäällikkö hyväksyi toimintasuunnitelman 26.4.1942 (PM, Operatiivinen osasto, Merivoimatoimisto, sotapäiväkirja 20920, KA), ja Merivoimien esikunta käski sotateoimisuunnitelman toimeenpanosta 5.5.1942 (sotapäiväkirja 20920, KA).
- ¹⁰ Oranienbaumin sillanpääasema syntyi 24.10.1941, kun 8. Armeija joutui erotetaksi puna-armeijan pääosasta. Se käsitti alunperin viisi jalkaväkidivisioonaa. Sillanpääaseman virallinen nimitys oli Rannikon operaatioryhmä.
- ¹¹ Müller, Wolfgang: *Kriegsschauplatz Ostsee 1919–1945*, Band 5 (1942), s. 286.
- ¹² Suomalaiset joukot valtasivat Suursaaren 28.3.1942. Tytärsaari vallattiin 9.4.1942, mutta suomalaiset vetäytyivät sieltä luovutettuaan saaren saksalaisille joukoille.
- ¹³ *Suomen laivasto* (1968), s. 80–84; Müller (1942), s. 289–296.
- ¹⁴ *Suomen laivasto* (1968), s. 84–86.
- ¹⁵ Peipian tukikohdan perusti alun perin Itämeren laivasto lokakuussa 1939.
- ¹⁶ Enqvist, Ove: *Rautatietykistö Suomessa. Unohdettu osa rannikonpuolustusta*. Kustantaja Laaksonen, Keuruu 2019, s. 51–56.
- ¹⁷ Pietarhovin tähtystysaseman toimintakertomus ajalta 5.5.42–26.1.43, päivätty 30.3.1943, T5769/9, KA.
- ¹⁸ Pietarhovin alueelle sijoitettavan tj-ryhmän erityisohjeet 6.5.1942, T5769/20, KA.
- ¹⁹ Kasper Pajanen (1919–2013, 1. Raut.Ptrin tiedustelu-upseeri 1942, vuonna 1943 1. Raut.Ptrin 1. Tykin, myöhemmin 3. Tykin tulenjohtoupseeri). Pajanen suoritti diplominsinöörin tutkinnon vuonna 1945 ja toimi myöhemmin konepajateollisuuden johtotehtävissä.
- ²⁰ Saksalaisten Fensterschlossiksi nimeämä rakennus oli Pietarhovin goottilaistyylinen keisarillinen ratsastuspalatsi, joka oli rakennettu 1800-luvulla keisari Nikolai I:n hallintokaudella. Petrov, Pavel: tiedonanto.
- ²¹ Pietarhovin alueelle sijoitettavan tj-ryhmän erityisohjeet 6.5.1942, T5769/20, KA.
- ²² MAA 530:n Batterie Blücher oli 2 x 150 mm rautatiepatterit. Ks. von Harnier, Wilhelm: *Artillerie im Küstenkampf*. Lehmann, München 1969, s. 76.
- ²³ Pietarhovin tähtystysaseman toimintakertomus ajalta 5.5.1942–5.1.1943, 30.3.1943, T5769/20, KA; Op/Os/Meriv.E:n karttasaate 22.8.1942, T5775/8, KA.

- ²⁴ Pietarhovin alueelle sijoitettavan tj-ryhmän erityisohjeet 6.5.1942, T5769/20, KA.
- ²⁵ I. Raut.Ptrin maaliluettelo, T5775/8, KA.
- ²⁶ Puna-armeijan tiedusteluhallinnon 4. Osaston saksalaisten sotsaalisiasiakirjojen kokoelma: Schwere Heeresartillerieabteilung 768:n sotapäiväkirja (käännetty venäjäksi), TsAMO f.500, op.12480, d.300, l.75.
- ²⁷ Pietarhovin alueelle sijoitettavan tj-ryhmän erityisohjeet 6.5.1942, T5769/20, KA.
- ²⁸ Saksalaisten Erholungsheim (Virkistyskoti) oli keisari Nikolai II:n perheen käyttöön 1800-luvun lopussa rakennettu Niznaja datša, joka Venäjän vallankumouksen jälkeen toimi Leningradin puoluevirkaileijoiden lomakeskuksena. Petrov, Pavel: tiedonanto.
- ²⁹ Maaliluettelo, luutn. Pajanen 21.9.1942, T5775/9, KA.
- ³⁰ Rannikkojoukkojen toimintaohje avomerikaudeksi 1943, Merivoimien esikunta, Op.osasto KD No. 1056/Op.3.sal. 1.4.1943, T16234/1688, KA.
- ³¹ Komentaja Torsten Granbohm (1917–1991) toimi sotien jälkeen Merivoimien viestialalla ja erosi vakinaisesta palveluksesta 1977. Hän suoritti insinöörin tutkinnon 1957.
- ³² Granbohm, Torsten, yliluutnantti & Tiilikainen, Mikko, korpraali: Karjalan kunnailta Pietarhovin pihaille, *Tyyntä ja myrskyä. Taistelutarinoita rannikolta*. Simonen, N. (toim.), Rannikkotyöstön upseeriyhdistys, Helsinki 1953, s. 29–32.
- ³³ Nevalainen, Pekka (toim.): *Inkeriläisiä siirtämässä. Jussi ja Liisa Tenkun päiväkirjat 1943–1944*. Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Jyväskylä 2008, s. 117.
- ³⁴ Luutn. Granbohmin komennus Kurgolowon tähtystusasemaan 28-29.10.1943, T5775/9, KA.
- ³⁵ T5775/4, KA.
- ³⁶ T5775/4, KA.
- ³⁷ RTR 2, Pietarhovin tähtystusasema, Osasto Granbohmin kaukokirjoitinsanomia 1943, T5775/10, KA.
- ³⁸ Geust, Carl-Fredrik: *Vlasovin armeija. Stalinin sotilaat Suomen palveluksessa*. Docendo, Juva 2017, s. 17–19 ja 108–110.
- ³⁹ Kalnitskaja, Je. Ja. (toim.): *Petegof v Velikoj Otetšestvennoj Vojne 1941–1945, tom I*. Petegof 2019, s. 231–233, 381–383, 386–387.

Finnish Observation Post in Peterhof during 1942 and 1943 Sailing Seasons

The Finnish Navy feared, during the spring of 1942, that the capital ships of the Soviet Baltic Fleet would attempt a breakthrough from the head of the Gulf of Finland to the gulf proper and then dash into the Baltic Sea. To prevent this, new minefields were laid in the eastern part of the gulf, heavy artillery was moved to the coast between Seivästö and Terijoki, and maritime surveillance and observation were upped. An agreement with the Germans allowed the Finns to establish a gunnery control and observation post in the German-held Peterhof, a town in the immediate vicinity of Leningrad, squeezed between the enemy forces holding the Oranienbaum bridgehead to the west and Leningrad to the east.

The post was operational from May 16, 1942 to January 25, 1943 and May 10 to November 28, 1943 under the command of Lieutenants Kasper Pajanen and Torsten Granroth, respectively. Although its intended purpose was to direct gunnery fires against Kronstadt – and even Leningrad – no shots were fired, and the post remained relegated to maritime surveillance tasks.

The post, manned by only half a dozen servicemen, was located in the 80-meter tall tower of the Peterhof cathedral where it commanded excellent views on Kronstadt and all the way to the northern shoreline of the Gulf of Finland. Despite the increasing pressure created by the impending attack by the Red Army, all Finnish servicemen managed, as if by a miracle, to evacuate the post and return to Finland in late November 1943.

(s. 1989), filosofian maisteri, työskennellyt tutkijana Kansallismuseossa. Kirjoittaja valmistelee Maanpuolustuskorkeakoulussa sotahistorian väitöskirjaa suomalaisista panssarintorjunta-asehankinnoista kylmän sodan aikana.

Harvinaisuuksia, palkintoja ja suomalaista asesepän työtä – sotilaskäsiaseet Suomen kansallismuseon kokoelmissa

Suomen kansallismuseo asehistorian säilyttäjänä

Suomen kansallismuseon tehtävä suomalaisen kulttuuriperinnön tallentajana käsittää luonnollisesti rauhan kausien lisäksi myös monien sotien ajat. Yksi museoihin laajimmin tallennettu sotahistoriallinen esineryhmä ovat perinteisesti olleet aseet. Tässä artikkelissa esitellään Kansallismuseoon talletettujen sotilaskäsiaseiden valikoimaa, joka kattaa vähintään kymmenittäin erilaisia pitkiä ja lyhyitä aseita tai niiden osia keskiajalta itsenäistymisen aikaan. Käsittelyn ulkopuolelle on rajattu metsästysaseet, sikäli kun ne eivät sivua näitä sotilasaseita, sekä tykit ja miekat.

Kansallismuseon sotahistoriallinen esineistö painottuu Suomen itsenäistymistä edeltäneeseen aikaan. Tähän on useita syitä. Itsenäisen Suomen puolustusvoimien historian tallentaminen on Sotamuseon ensisijainen tehtävä,¹ ja näin ollen on ollut luonnollista, että esimerkiksi mallikappaleet erilaisista sotilasaseista on tältä ajanjaksolta otettu sinne tai muihin sotatieteellisiin erikoismuseoihin. Toisaalta Kansallismuseon käytännön kokoelmapolitiikka on aiemmin painottanut vähempää ja esimerkiksi taiteellisesti merkitykselliseksi katsottua esineistöä, mikä on mahdollisesti vaikuttanut myös asekoelmien muotoutumiseen.² Huomattava osa Kansallismuseon asemateriaalista on muodostunut yksittäisten henkilöiden asekoelmalahjoituksista.³

Siinä missä näistä painotuksista huolimatta Sotamuseon kokoelmiin on sen sotahistorialliseen esineistöön keskittymisen vuoksi päätynyt suuri määrä rajauksen ulkopuolista esineistöä, Kansallismuseon ko-

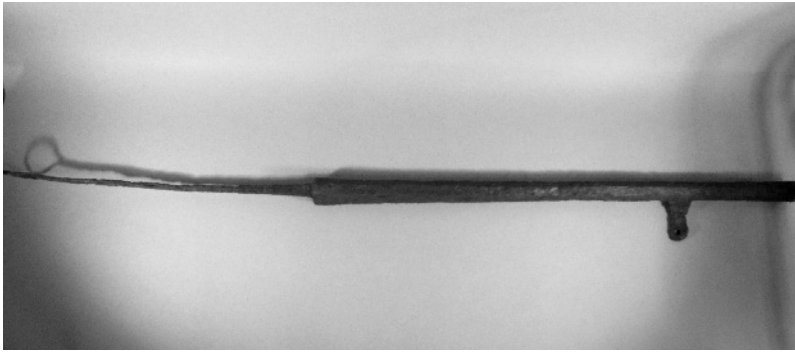
koelmiin ei kuulu käytännössä lainkaan esimerkiksi toisen maailmansodan aikaan liittyvää sotilasaseistusta. Poikkeuksen itsenäisyyden ajan rajalinjaan tekee kuitenkin eräänlainen nykydokumentoinnin varhainen edustaja, heti sisällissodan päättymisen jälkeen kerätty materiaali. Kesällä 1918 kerätty esineistö sisältää luonnollisesti paljon myös aseita.⁴

Suurin osa Kansallismuseon sotilasaseista kuuluu historiallisiin kokoelmiin.⁵ Varsinaisesti tiettyihin sotiin tai taisteluihin liittyvän esineyhteyden eli kontekstin vuoksi kokoelmiin otetut esineet kuuluvat luontevasti näiden kokoelmien piiriin. Samoin tähän kokoelmaan kuuluvat museolle lahjoitetut yksityiset asekokotelmat. Lisäksi muissa kokoelmissa, kuten kulttuurihistoriallisessa kokoelmassa, on joitakin sotilasaseita. Käsittelyn ulkopuolelle on rajattu Kansallismuseon hallintaan sen perustamisen jälkeen tulleet museokohteet, kuten linnat ja niissä sijaitsevat aseet.

Arkeologiset aselöydöt

Kansallismuseon arkeologisten kokoelmien teräaseista varsinkin miekat ovat saaneet runsaasti huomiota ja ne on dokumentoitu varsin laajasti.⁶ Vähemmälle huomiolle ovat jääneet tuliase löydöt. Esimerkiksi Raaseporin linnan 1890-luvulla alkaneiden kaivausten käsituliase löydöjä on kuitenkin tutkinut arkeologi Elina Terävä.⁷ Hieman yllättävältä saattaakin tuntua, että usein takapajuiseksi mielletyn Suomen alueelta on löytynyt useita varhaisia tuliaseita. Todellisuudessa Ruotsin valtakunta ei ollut aseteknologian suhteen mitenkään erityisesti kehityksen jäljessä.⁸ Näin ollen on luonnollista, että tuliaseita oli käytössä jo myöhäiskeskiajan Suomessa, vaikkakaan ei kovin suuria määriä.

Varhaisimmat Suomesta löydetty tuliaseet ovat tyyppiltään niin sanottuja hakapysyjiä, suhteellisen raskaita aseita, jotka nimensä mukaisesti tuettiin piipun alla olevalla haalla esimerkiksi muurinharjaan. Haan tilalla saattoi olla myös monimutkaisempi nivelletty tuki; eräässä Kansallismuseon aseessa tukena onkin haarukkamallisella nivelellä varustettu rautapiikki, joka on mahdollistanut ase suuntaamiseen sivu- ja pystysuunnassa kätevästi, kun se on tuettu esimerkiksi maahan. Hakapysyjä on käytetty myös laivojen partaisiin kiinnitettynä. Ase-

Toinen Kansallismuseon kokoelmissa oleva Vuoksesta nostettu hakapysy. Tämä kappale on vielä tekstissä esiteltyä hakapysyäkkin suurempi. Haassa oleva reikä on mahdollisesti tehty jälkeempään niveltukea varten.⁹ Kuva: Aki Piesala.

One of the museum's two arquebuses recovered from the Vuoksi River. The hole in the lug is apparently bored to accept the pintle pin of a rest. Photo: Aki Piesala.

tyyppiä käytettiin 1300-luvun puolivälistä aina 1500-luvulle asti.¹⁰

Määrällisesti huomattavimmat varhaiset käsituliase löydöt tehtiin 1800-luvulla Vuoksen pohjasta, josta nostettiin kokonaiset kuusi hakapysyä. Sotamuseon entinen johtaja Kauko Rekola arvioi aikoinaan aseiden olevan 1450-luvun puolesta välistä tai hieman myöhemmältä ajalta. Nämä aseet edustavat kookkaimpia varhaisia kevyitä tuliaseita.¹¹ Esimerkiksi eräällä Kansallismuseossa olevalla yksilöllä on pituutta puolitoista metriä, kaliiberin ollessa 25 millimetrin tienoilla. Ase on kokorautainen, ja perän virkaa toimittaa piipun perästä lähtevä rautatanko, jonka päässä on soikea suurehko lenkki.¹² Aseet muistuttavat paljolti muuallakin Euroopassa käytettyjä aseita.¹³

Myös myöhempiä aseita, kuten erilaisia musketteja, on maalöytöinä museon kokoelmissa runsaasti. Mielenkiintoisia löytöjä ovat esimerkiksi Kajaanin linnasta peräisin olevat aseiden piiput. Tukit ja lukot ovat pääosin hävinneet, mutta erästä esineestä on vielä erotettavissa esimerkiksi kannellinen sankkipannu.¹⁴ 1600-luvulle ajoittuvat, todennäköisesti lunttulukkoiset, eli lukkomekanismiin kiinnitetyllä hehkuvalle nuoralla laukaistavat aseet, ovat malliensa suhteen huomattavasti vähemmän tunnettuja kuin myöhemmät asetyypit. Näin ollen löydöt tarjoavat arvokasta tietoa 1600-luvun suomalaisen linnan varusväen aseistuksesta.

Myöhemmät Ruotsin ajan aseet

Ruotsin ajan sotilasaseistus oli 1600-luvun lopulta lähtien pitkälti standardoitua, ja tämän ajan aseet on dokumentoitu varsin perinpohjaisesti.¹⁵ Hieman yllättäen Kansallismuseon kokoelmissa ei ole kuitenkaan näitä aseita kattavasti, vaan lähinnä yksittäiskappaleita.¹⁶ Niilläkin on useasti omat mielenkiintoiset tarinansa kerrottavanaan.

Erityisen mielenkiintoinen ja taatusti epästandardi Suomen sotaan liitetty ase on »Rothin kanuunana» tunnettu väkipyssy. Esineen luettelointitietojen mukaan ase on ollut Jacob Johan Rothin ja Carl Johan Spoofin Näsijärven ympäristössä toimineen sissijoukon lipunkantajan sotamies Kortmanin käytössä. Aseessa mainitaan myös käytetyn sekä täyskaliiberisen kuulun että useita tavallisen musketin kuulia sisältänyttä latausta; vastaavaa ampumatarviketta käytettiin myös ajan tavantomaisissa jalkaväen aseissa ainakin Yhdysvalloissa.¹⁷ Esine on Kansallismuseon aseiden joukossa ainutlaatuinen provenienssinsa puolesta. Ase liittyy tiettyyn henkilöön, joka on korkea-arvoisen aatelisupseerin sijaan tavallinen sotilas, joskaan ei aivan rivimies. Lisäksi on poikkeuksellista, että sotilasaseen käyttötavasta on säilynyt tällainen muistitieto.

»Rothin kanuuna». Tukissa olevaan reikään on mahdollisesti kuulunut haarukkamallinen tuki. Kuva: Aki Piesala.

»Roth's cannon.» The hole in the stock may have served as the attachment point for a fork rest. Photo: Aki Piesala.

Esineen yhteydessä olevassa kuvauksessa on kuitenkin ristiriitaisuuksia sen fyysisten ominaisuuksien suhteen. Luettelointitiedoissa on kuvattu, ilmeisesti edelleen samasta lähteestä saaduista tiedoista, aseiden vaiheita ennen käyttöä Rothin vapaajoukossa. Ase mainitaan tuodun Suomeen 1700-luvun loppupuolella. Tällöin se olisi ollut varustettu niin sanotulla Sprengtportenin mallin lukolla, ja piippu olisi ollut kaksi kertaa nykyisen mittainen. Erityisesti jälkimmäinen väite vaikuttaa epätodelta, sillä piipussa ei ole merkkejä lyhentämisestä. Lisäksi pitempi piippu olisi tehnyt jo nyky muodossaan raskaan aseiden käsittelystä varsin haastavaa. Loogisempaa olisi, että piippu olisi kokonaisuudessaan vaihdettu, mutta kuvauksen mukaan nimenomaan piippu on aseiden alkuperäinen osa. Piippu ei vaikuta sarjavalmisteiselta, sillä suun lähellä olevassa rengasmaisessa osassa on sotilasaseille epätyypillistä koristelua.

Piippu ei myöskään vastaa millään muotoa Sprengtportenin tussarin piippua, ja tussarin mallinmukaiseen tukkiin se sopisikin huonosti. Sprengtportenin tussarin lukko itsessään ei myöskään eroa tavanomaisesta piilukosta.¹⁸ Aseiden nykyinen tukki, jonka historiasta ei kuvailutiedoissa tarkemmin mainita, muistuttaa malliltaan jonkin verran 1700-luvun alussa ilmeisesti Ruotsissakin käytössä olleiden väkipyssyjen tukkeja.¹⁹ Siinä on kiinni siihen ilmeisesti alkuperäisenä kuuluva espanjalaistyyppinen piilukko. Tätä lukkomallia käytettiin kuitenkin standardityyppinä Ruotsissa vain hyvin lyhyen aikaa 1600-luvun lopulla.²⁰

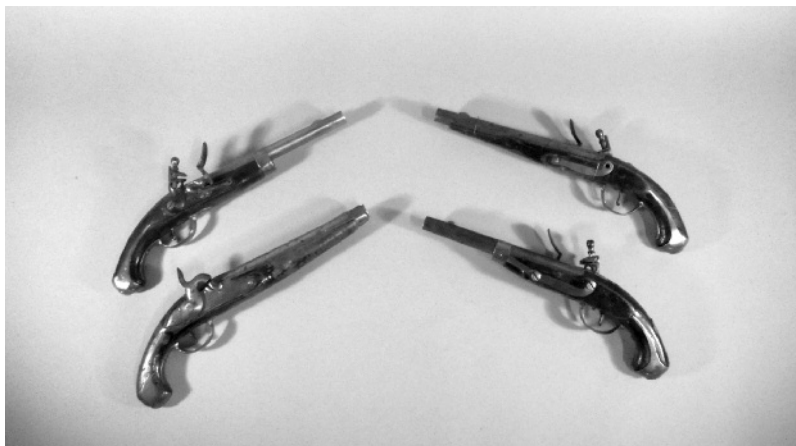
Mitä sitten voidaan sanoa »Rothin kanuunan» kuvailutietojen totuudenmukaisuudesta? Kuvauksen asetekninen puoli sisältää useita epäloogisuuksia ja omituisuuksia, ja niiden selittämisen sijaan lienee turvallisinta todeta, että kuvaukseen on jossain vaiheessa päätyttyä väärinymmärryksiä tai vääriä tietoja. Kuvauksen kirjoittamisaikana ei esimerkiksi asehistoriallista lähdekirjallisuutta ollut yleisesti saatavana. Erään näkökulman aseiden vaihtoehtoiselle alkuperälle tarjoavat sen tyyli ja tekniikka. Vaikka espanjalaistyyppisen piilukon käyttö jäikin Ruotsin valtakunnassa vähäiseksi, se oli hyvin suosittu »kotimaassaan». Myös piipussa voidaan nähdä piirteitä espanjalaisille aseille tyypillisestä muotoilusta. Suomen asemuseosäitiön hallituksen puheenjohtaja, Heikki Pohjolainen arvioikin, että koko ase piippuineen voi olla peräisin Espanjasta.²¹

Pelkästään tässä kuvattujen, itse aseiden alkuperään liittyvien epäsel-

vyyksien takia ei kuitenkaan voida poissulkea kuvatun käyttöhistorian totuudenmukaisuutta. On aivan mahdollista, että tällainen epätavanomainen ase on otettu sissijoukon käyttöön perusmallisten sotilasaseiden rinnalle, oli sen alkuperä mikä tahansa. Lähes 70 vuoden kuluessa ennen esineen museoon tuloa sen ympärille syntyneillä tarinoilla on ollut aikaa kehittyä. Toisaalta käyttöajasta ei ollut montaakaan sukupolvea, joten yksityiskohtaisen muistitiedon välittyminen olisi myös yhtä lailla uskottavaa. Tietojen todenperäisyyden arviointiin ei välttämättä koskaan saada enempää mahdollisuuksia. Kuvaus aseiden käytöstä on sinänsä uskottava, mutta muita lähteitä sen tueksi ei tällä hetkellä ole käytettävissä.

Autonomian ajan aseet

Nykyisen Suomen alue on ollut paitsi Ruotsin, myös Venäjän vaikutuspiirissä. Kuitenkin Kansallismuseossa on esimerkiksi venäläisiä sotilasaseita varsin vähän ajalta ennen Suomen autonomista suuriruhtinas-

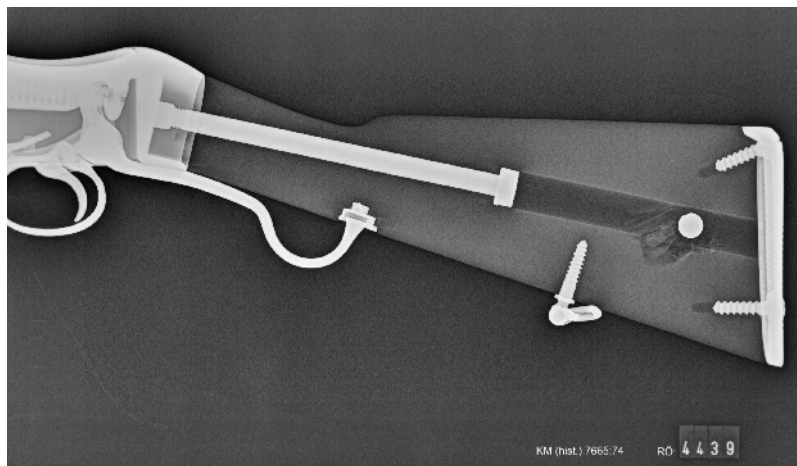

Vuoden 1809 mallin pistooleja museon kokoelmista. Aseiden lukkojen muunnokset ja tukin variaatiot ovat laajasti edustettuina kokoelmassa.²³
Kuva: Aki Piesala.

Model 1809 pistols in the museum's collection. Variations in lock systems and stocks are well represented in the collection. Photo: Aki Piesala.

kuntaa. Esimerkiksi 1800-luvun alkupuoliskon standardimalleja ei museon kokoelmiin juurikaan kuulu, lukuun ottamatta vuoden 1809 mallin pistooleja, joiden kirjo erilaisine muunnosmalleineen edustaa Kansallismuseon laajimmin talletettua yksittäisen asemallin variointia.²²

Sen sijaan Kansallismuseon aseiden joukossa on edustettuna kansainvälisestikin erikoinen esineryhmä, 1800-luvun alun nalleja käyttävät koeaseet. Paavo Raukko on käsitellyt tuoreessa kirjassaan laajasti nämä länsimaissa hyvin heikosti tunnetut aseet. 1800-luvun alun tärkeimpiä aseteknisiä keksintöjä oli iskunalli. Vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä käyttöön vakiintui yksinkertainen ratkaisu, jossa vanhat piilukot sankkipannuineen korvattiin luotettavammalla nallialasinta ja nallihattua vasten iskevällä hanalla. Uudistus ei käytännössä nostanut suustaladattavien aseiden tulinopeutta juuri lainkaan, mutta lisäsi niiden luotettavuutta huomattavasti. Lisäksi vanhat aseet oli

Röntgenkuva kiväärin perästä. Autonomian aikaan liittyen museon kokoelmissa on myös runsaasti Turkin sodasta 1877–1878 tuotuja Peabody-Martini-sotasaalis-kiväärejä. Röntgenkuvassa näkyy tukkiin upponnut srappnellin kuula.²⁶ Kuva: Kansallismuseon konservointiyksikkö.

An X-ray image of a rifle buttstock. The collection's section of the Autonomy era has several war-booty Peabody-Martini military rifles from the 1877 1878 Russo-Turkish war. A bullet from a shrapnel shell is embedded into the stock. Photo: National Museum, Conservation Division.

helppo muuttaa uutta järjestelmää käyttäviksi, ja valmistuskustannukset eivät uusissa aseissa nousseet.²⁴

1830–1840-luvuilla Venäjällä kuitenkin kokeiltiin myös huomattavasti radikaalimpia ratkaisuja. Pisimmälle viedyissä versioissa irtonallien sijaan käytettiin hanan alle syötettyä nallinauhaa. Varhaisimmissa versioissa hanan virittäminen jopa syötti samalla uuden nallinauhan pätjän, mikä olisi käytännössä poistanut nallin asettamiseen käytettävän ajan lataustoimenpiteistä. Järjestelmä oli kuitenkin niin monimutkainen, että siitä luovuttiin myöhemmissä kokeiluversioissa käsin syötettävän nallinauhan hyväksi. Toisissa kokeiluaseissa taas oli korvattu tavallinen liipaisinmekanismi ja hana levyllä, joka taivutettiin pyöreän liipaisimen varaan, ja liipaisimen vetäminen vapautti levyn iskemään nalliin. 1800-luvun alussa Suomen kaarti valittiin eräänlaisena eliittijoukko-osastona kokeilemaan näitä uusia aseita. Vaikka aseita ei otetakaan laajempaan käyttöön, niitä on säilynyt Suomen museoissa, mutta ulkomaisista museoista niitä ei ole paljoakaan tavattu. Kansallismuseoon aseita on saatu Suomen kaartin »jäämistöstä», muun muassa neljä kappaletta nallinauhakiväärejä.²⁵

Vuosisadan loppupuoliskon venäläisiä, rihlatuilla piipuilla varustettuja nallilukkokiväärejä ja erilaisia takaaladattavia kiväärejä museon kokoelmissa on määrällisesti runsaasti, mutta nämä edustavat tyyppillisiä malleja ja variaatioita. Harvinaisempia malleja ja kokeiluaseita ei 1800-luvun loppupuoliskolta juuri löydy.²⁷

Autonomian ajan asehistorian merkittävää esineistöä edustavat myös Martin Wetzlerin tekemät aseet. Baijerilaissyntyinen Wetzler oli koulutukseltaan insinööri; kenraali ja lakimies Paul Martin Wetzler oli hänen poikansa.²⁸ Asesepän töitä Wetzler teki ilmeisesti lähinnä lisäansioita hankkiakseen. Wetzlerin urasta asesepänä on huomattavan vähän tietoja. On viitteitä, että hän olisi muun muassa ollut mukana venäläisten piilukkokiväärien muuttamisessa nallilukkoisiksi.²⁹

Wetzlerin asesepän sivutoimen kannalta merkittävämpi seikka olivat kuitenkin hänen revolverinsa. Heikki Pohjolaisen mukaan Wetzleriä voidaankin pitää 1800-luvun ainoana suomalaisena kansainvälisen tason asesepänä. Muuten asesepät olivat 1800-luvun Suomessa pitkälti itseoppineita kyläseppiä, joiden kansanomaisten tuotteiden taidokkuutta ei toki pidä vähätellä. Wetzlerin revolverien ostajakunta on ollut ilmeisesti pääosin suomalaisia tai venäläisiä keisarillisen armeijan up-

seereja. Ainakin yksi revolveri on tavattu myöhemmin Britanniasta, mikä viittaisi mahdollisesti siihen, että Wetzter on myynyt aseita jo Krimin sodan aikana, jolloin kyseinen kappale olisi päätynyt sotasaaliiksi. Revolverien lisäksi Wetzter valmisti laadukkaita haulikoita ja yhdistelmäaseita.³⁰

Wetzterin valmistamat revolverit ovat pääosin kopioita amerikkalaisista revolvereista. 1840-luvulta lähtien Colt-asetehtaan revolverit saavuttivat suurta suosiota ympäri maailmaa, ja niitä myös valmistettiin sekä luvallisesti että luvatta ympäri Eurooppaa. Coltin revolvereja valmistettiin Venäjälläkin, joten ei ole yllättävää, että myös suomalainen aseseppä otti niistä mallia. Kansallismuseon revolveri on varsin suora kopio Coltin nallilukkoisesta Navy-mallista;³¹ Wetzter valmisti myös pienempää Pocket-mallia. Erään tiedon mukaan Wetzter valmisti revolvereja noin 100 kappaletta; tämä kävisi yhteen sen kanssa, että Suomessa on tavattu korkeimmillaan 120:n puolelle meneviä sarjanumeroita.³² Sotilaskäytössä aseet olivat ajanmukaisia 1870-luvun puoliväliin saakka. On toki mahdollista, että niitä on sen jälkeenkin myyty siviilikäyttöön.

Museon kokoelmista löytyy myös Wetzterin valmistama revolverikivääri, joka on kuulunut kreivi Carl Alexander Armfeltille. Toisin kuin pistoolikokoiset revolverit, Wetzterin revolverikivääri ei vaikuta olevan kopio mistään yleisesti teollisesti valmistetusta mallista. Runko on poikkeuksellisen raskastekoinen, ja perä on muotoiltu huolella poskelle sopivaksi. Aseen kaliberi on varsin suuri, 12,7 mm, mutta koska Wetzterin aseita ostivat lähinnä upseerit, jotka tarvitsivat ennen kaikkea pistoolikokoisia aseita, tämä ase lienee tarkoitettu pikemminkin metsästyksen tai tarkkuusammuntaan omaksi iloksi.³³

Joissakin sotilasaseissa näkyy mielenkiintoisesti henkilöhistoria paitsi esineen kontekstissa, myös itse esineessä. Keisarillisen Venäjän asevoimissa oli tapana luovuttaa ampumakilpailujen palkinnoiksi kivääreitä, joihin on kiinnitetty upotuksia merkiksi kilpailun voitosta. Tapa oli osa yleiseurooppalaista ampumaurheiluinnotusta, kun 1850-luvulta lähtien aseiden kasvanut tarkkuus mahdollisti uudella tavalla mielekkään ampumaurheilun.³⁴

Kansallismuseon kokoelmissa on tällainen 1800-luvun loppupuoliskon kivääri, joka jo itsessään on mielenkiintoinen pala asehistoriaa. Kivääri on amerikkalainen karbiinimittainen, vuoden 1865 mallin Spen-

Revolveri ja revolverikivääri varusteineen. 1800-luvun laadukkaiden aseiden mukana toimitettiin usein kankaalla verhoiltu puurasia, jossa oli paikat aseille tarvikkeineen. Wetzlerin revolverikiväärin laatikossa on sekä pyöreitä kuulia että luoteja. Kuva: Aki Piesala.

Revolver and revolving rifle kits. Quality weapons of the 19th century were often supplied in a fabric-lined box with recesses for the gun and ancillary equipment. The box for the Wetzler revolving rifle contains both balls and bullets. Photo: Aki Piesala.

cer. Se on kuulunut kenraaliluutnantti ja senaattori Carl Otto Gabriel Melanille. Perän palkintomerkintöjen perusteella hän on voittanut sen ollessaan alikapteenin arvossa, joten saantiajankohta voidaan sijoittaa varmasti välille 1865–1871.³⁵ Malli edustaa varhaisia lippaallisia kivääreitä ja on tullut Venäjälle 1860-luvun lopulla tai aivan 1870-luvun alussa, kun vanhojen suustaladattavien kiväärien korvaamista suunniteltiin ja aseita hankittiin mallikappaleiksi eri puolilta maailmaa sotilasiamiesverkoston välityksellä.³⁶ Tätä kautta ase on lopulta päätynyt palkitsemisesineeksi.³⁷

Palkintokiväärien merkitys muistoesineinä ei kuitenkaan päättynyt itsenäistymiseen. Kansallismuseon kokoelmissa on jalkaväenkenraali Ernst Löfströmin ampumakilpailujen palkintoja täynnä oleva kolmen linjan sotilaskivääri.³⁸ Sisällissodassa ja rauhan ajan Puolustusvoimissa

myöhemmin palvellut Löfström oli saanut kipinän ampumaharrastukseen keisarillisen armeijan Oranienbaumin tarkka-ampujakoulusta ja osallistui aktiivisesti ampumakilpailuihin.³⁹ Museossa oleva kivääri kertoo, että myös menestystä tuli; palkintoja on useita vuosilta 1890–1904. Esineenä kiväärissä huomionarvoista on – mikäli kivääri on palkintojen ansaitsemisajalta – että sitä on selvästi muutettu jälkikäteen. Kiväärin tähtäin on vuonna 1910 käyttöön otettua mallia, ja piippu on suomalaisen Tikkakosken asetehtaan valmistama piippu. Myös tähtäimen asteikkoon on merkitty suomalainen metrijakoinen asteikko alkuperäisen, keisarillisen Venäjän vanhentuneen mittayksikköjaon rinnalle.⁴⁰

Koska aseessa on palkintoja useammasta kilpailusta ensimmäisen niistä ollessa jo ajalta ennen kuin kyseinen kiväärimalli edes oli tuotannossa, on mahdollista, että Löfström on itse kerännyt käyttämäänsä kivääriin palkintoja, ja vielä myöhemmin vaihdattanut aseensa osia. Toisaalta loogisempi selitys ehkä olisi, että kokonaisuus on Löfströmin itsensä teettämä tai hänelle lahjaksi teetetty muistoesine. Joka tapauksessa esine kertoo, että autonomian ajan ampumamenestykselle on annettu arvoa vielä itsenäisessä Suomessa.

Melanin ja Löfströmin palkintokiväärit. Kuva: Aki Piesala.

Melan's and Löfström's trophy rifles. Photo: Aki Piesala.

Itsenäisyyskamppailusta sisällissotaan

1900-luvun alku oli Suomessa aktivismin ja itsenäisyyskamppailun aikaa. Vuonna 1904 apulaiskamreeri Eugen Schauman ampui sortovuosien symboliksi nousseen vihatun kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin. Schaumanin jäämistöä on runsaasti Kansallismuseon kokoelmissa, ja näyttelyssäkin on ollut nähtävillä hänen murha-aseena käyttämänsä Browning-pistoolin varalipas.⁴¹ Itse pistooli ei kuitenkaan kuulu museon kokoelmiin.

Vaikka itsenäisyys saavutettiin lopulta ilman kansannousua, Suomessa valmistauduttiin myös aseelliseen taisteluun. Vuonna 1905 Japanin asiamiehet rahoittivat suomalaisten aktivistien käyttöön aselastin, joka tuotiin maahan *John Grafton* -laivalla. Epäonninen alus juuttui kuitenkin karille ja varmuudeksi räjäytettiin ennen kuin kaikkia aseita saatiin purettua maihin. Laivalla tuodut sveitsiläiset Vetterli-kiväärit ja Webley-revolverit tunnetaan tapahtuman ansiosta edelleen Grafton-kivääreinä ja -revolvereina.⁴²

Vetterli-kivääri oli aikoinaan 1870-luvulla jopa vallankumouksellinen ase, sillä ajan muista sotilaskivääreistä poiketen siinä oli patruunalipas. 1900-luvun alussa ase oli kuitenkin jo auttamatta vanhentunut, ja aseavuksi aktivisteille se oli valikoitunut lähinnä halvan hintansa ansiosta. Asemallia on runsaasti Kansallismuseon kokoelmissa, mutta useissa tapauksissa aktivistitaustasta, tai esimerkiksi mahdollisesta käytöstä myöhemmin sisällissodassa, ei ole tarkempaa tietoa. Onkin hyvin mahdollista, että osa näistä aseista on päätynyt takavarikoituina venäläisten varastoihin ja sittemmin itsenäisen Suomen sotalaitoksen haltuun, josta ne on myyty yksityishenkilöille. Mahdollisesti osa on tuotu alun perinkin Suomeen kaupallisesti. Mielenkiintoista on, että yksi nimenomaan dokumentoidusti aselaivasta peräisin olevista kivääreistä on museoitu jo vuonna 1906.⁴³ Voi tuntua oudolta, että vallankumoukselliseen tarkoitukseen salakuljetettu ase on uskallettu ottaa vastaan. Kuitenkin »Grafton-kivääreitä» liikkui Pietarsaaren ympäristössä varsin avoimesti, ja niitä saatettiin jopa kaupata sanomalehtien sivuilla.⁴⁴

Kansallismuseon kokoelmiin kuuluu kolmen aseiden kokonaisuus, jonka aktivismitausta on erityisen huomattava. Aseet ovat kansanedustaja, professori Theodor Homénin hankkimia. Niiden mallit edustavat tyypillistä itsenäistymisen ajan aseistusta: venäläistä vanhaa Berdan II

Theodor Homénin hankkimat kiväärit. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että Vetterli-kivääriä on muokattu urheilu- tai metsästysmalliseksi katkaisemalla sen tukki piipun kohdalta. Kuva: Aki Piesala.

Theodor Homén's rifles. An interesting detail is the modified stock of the Vetterli rifle; it has been cut near the barrel's mid-point to adapt the weapon for sports or hunting use. Photo: Aki Piesala.

-jalkaväen kivääriä, »Grafton-» eli Vetterli-kivääriä sekä tuolloin nykyaikaista japanilaista Arisaka-tyyppistä jalkaväen kivääriä. Homén oli huomattuaan olevansa tarkkailun alaisena vienyt aseet työpaikalleen. Tarkempaa ajoitusta tälle ei kuitenkaan mainita. Nuorsuomalaisen Homénin toiminta Kagaali-salaseurassa ja vankeus vuosina 1904–1905 Novgorodissa ohjaavat helposti liittämään Homénin »asekätkennän» ensimmäiseen sortokauteen. Kätkentäpaikassa, hydrologis-biologisen tutkimustoiminnan tiloissa, Homén toimi johtotehtävissä 1898–1911.⁴⁵

Kuitenkin varhaisen ajankohdan osoittaa mahdolltomaksi joukossa oleva japanilainen kivääri. Tämän mallin valmistus on aloitettu 1905. Ase ei ole käytännössä voinut päätyä Suomeen ennen kuin niitä hankittiin ensimmäisen maailmansodan aikana paikkaamaan Venäjän Keisarikunnan armeijan kivääripulaa; japanilaiset eivät olisi lähettäneet omaa upouutta sotilasaseistustaan aktivisteille, eikä suoraan Japanista saadusta aseavusta ole muutenkaan viitteitä. Kivääreitä oli kyllä ilmei-

sesti saatu sotasaaliiksi jo Venäjän-Japanin sodassa 1905, mutta tässä aseyksilössä keisarisuvun krysanteemitunnus aseeseen piipussa on leimattu yli. Tämä tarkoittaa, että ase on myyty tai luovutettu pois Japanin armeijasta virallisia väyliä pitkin.⁴⁶ Näin ollen Homénin toiminta liittyisi pikemminkin jääkäri liikkeen ajan aktivismiin. Koska aseet ovat olleet Homénin entisen työnantajan hallussa aina niiden museolle lahjoittamiseen asti, voidaan provenienssia pitää uskottavana, sillä meribiologisissa tutkimustiloissa ei yleensä säilytetä aseita muuten vain. Toki on periaatteessa myös mahdollista, että sisällissodan aikana muuta kautta tiloihin päätyneet aseet on myöhemmin liitetty aktivistina tunnettuun työntekijään ilman todellisia perusteita.

Sisällissotaan liittyvät aseet edustavat pääosin tyypillisiä japanilaisia ja venäläisiä sotilaskivääreitä sekä Yhdysvalloista venäläisille hankittuja Winchester-kiväärejä.⁴⁷ Venäläisten sotilaskiväärien valikoima on sikäli kattava, että ne muodostavat hyvän kokonaisuuden eri valmistajista ja valmistusvuosista. Esineellisen sotahistorian kannalta mielenkiintoisinta Kansallismuseon sisällissotaan liittyvässä esineistössä on sen provenienssi: esineistöä on kerätty runsaasti heti vihollisuuksien päättymisen jälkeen, ja täten on saatu laaja kokoelma materiaalia, joka todennetusti liittyy sisällissotaan. Mielenkiintoisinta materiaalia tässä suhteessa ovat erilaiset sekalaiset, usein siviilitaustaiset varusesineet, joiden liittäminen varmuudella sisällissotaan olisi muuten hankalaa.

Aseista voidaan myös tavanomaisten mallien kyseessä ollessa saada tietoa yksityiskohdista, kuten tähtäimistä ja kantohihnoista. Asehistoriallisesti mielenkiintoisena yksityiskohtana voisi pitää esimerkiksi venäläisten malli 91 -kiväärien tähtäimiä, joista suuri osa edustaa sisällissodan aikana jo vanhentunutta mallia; pääosa Suomessa olevista kivääreistä oli jo modernisoitu uudella kaarimallisella tähtäimellä. Samaten kokoelmissa on useita keisarillisen Saksan leimoin merkittyjä, alun perin venäläisiä aseita, joita valkoinen armeija hankki Saksasta.⁴⁸ Vaikka aseet edustavat malleina ajan tyypillistä aseistusta, ne muodostavat yksityiskohtaisesti tutkittaessa silti mielenkiintoisen asehistoriallisen kokonaisuuden.

Miekkoja auroiksi – sotilasaseista muunnetut metsästysaseet Kansallismuseossa

Runsaaslukuisesti Kansallismuseon kokoelmissa ovat myös edustettuina metsästysaseet, joissa on käytetty sotilasaseiden osia. Vaikka Ruotsin vallan ajan aseita ja ennen kaikkea vanhempia, 1700-luvun venäläisiä sotilasaseita on säilynyt kokonaisina museon kokoelmissa vain vähän, sotilasaseiden lukkolaitteiden käyttö on ollut hyvin yleistä kansanomaisissa, maaseppien tekemissä aseissa. Usein myös aseiden alkuperäisiä tukkeja ja piippuja on hyödynnetty metsästysaseiden rakentamisessa. Kokonaiset aseet ovat joissain tapauksissa varsin harvinaisiakin, mutta näin säilyneistä sotilasaseiden osista voidaan saada tietoa esimerkiksi valmistajista ja yksityiskohdista.⁴⁹

Tämänkaltaiset esineet tarjoavat ennen muuta mielenkiintoisen läpileikkauksen 1700–1800-lukujen sotilasaseiden elinkaareen. Varsinkin 1800-luvulla sotilasaseiden siviilimuunnokset eivät enää perustuneet vain kulloinkin Suomessa olleiden sotilaskokoukset aseistukseen, vaan aseita on mitä ilmeisimmin myös myyty ylijäämänä. Ennen kaikkea ruotsalaisia aseita on selvästi saapunut Suomeen runsaasti läpi 1800-luvun. Näitä vanhentuneita aseita on myyty ylijäämänä Ruotsin asevoimien siirrettyä nykyaikaisempiin, patruunoita käyttäviin ja takaa ladattaviin aseisiin 1860-luvun lopulta lähtien. Aseiden päätyminen Suomeen on mielenkiintoinen osoitus vielä 1800-luvun lopulla vaikuttaneesta luontaistaloudesta: aseita ovat paljon hankkineet Suomen rannikkoseudun kalastajat, jotka ovat vaihtaneet niitä kalaan ruotsalaisten rannikkovaruskuntien kanssa.⁵⁰

Paikallisuus näkyy sotilasaseiden päätymisessä siviilikäyttöön muutenkin: Lapista kerätyn esineistön joukossa on esimerkiksi useita Norjan armeijan käyttämiä niin sanottuja kammiokiväärejä eli varhaisia takaaladattavia nallilukkoaseita, jotka ladattiin piipun suun sijaan takaa kammella avattavan patruunakammion kautta.⁵¹ Myöskin viitteitä laajemmasta kansainvälisestä asekaupasta löytyy: talvi- ja jatkosodan siirtoväen tavaroista on museoon päätyneet kivääri, jonka nallilukko ja tukki ovat peräisin amerikkalaisesta 1860-luvun Springfield-kivääristä. Kuvaavaa on myös aseiden päätyminen siirtoväen esineistöön: tämä osoittaa, että sotilaskäytössä jo 1800-luvun lopulla vanhentuneet aseet olivat muunnettuina vielä pitkään metsästyskäytössä.⁵²

Sisällissotakokoelman ase-erikoisuuksia. Yllä: Saksalainen juoksuhaudatodan-käyntiin tarkoitettu kiväärin lisävaruste mahdollisesti ampumisen turvallisesti juoksuhaudan reunan yli. Erilaisesta taisteluympäristöstä huolimatta näitä oli ilmeisesti mukana Itämeren divisioonallakin, sillä ase on kerätty kesällä 1918 punaisten varastosta, johon se ilmeisesti oli päätyneet sotasaaliina. Alla: Sotilas-kiväärien lyhentäminen tukki ja piippu katkaisemalla oli yleistä niin vallan-kumouksen ajan Venäjällä kuin Suomessakin.⁵³ Helposti kätkettäväksi tarkoitettu muunnos voi liittyä sisällissotaa edeltävän ajan kiehunsaan tai vaikkapa Helsingin maanalaisen suojeluskunnan toimintaan.⁵⁴ Kuva: Aki Piesala.

Specialties of the Civil War section. Top: A German solution that enabled safe shooting from a trench. Even though the Baltic Sea Division was not engaged in trench warfare rifles thus modified were apparently included in its inventory judging from the fact that this particular weapon was discovered in the Reds' stockpile of captured weapons in the summer of 1918. Bottom: Sawing-off a section of the barrel and forend was common in revolution-era Russia and Finland since it made a shortened weapon easier to conceal. This modified gun may date from the period of turmoil preceding the Civil War, or it could have been used by the clandestine Civil Guard chapter in Helsinki. Photo: Aki Piesala.

Tällä tavalla aseet, tai ainakin niiden osat, saattoivat olla hyvin pitkäikäisiä. Ei olisikaan mahdotonta, että esimerkiksi 1700-luvun alussa valmistetun asejen elinkaari olisi ulottunut piilukosta nallilukkoiseksi muunnettuna ja metsästyskäyttöön muokattuna aina 1900-luvun alkuun asti. Perinteinen tapa muuttaa ylijäämäsotilasaseet rauhan ajan

käyttöön on säilynyt aivan viime päiviin saakka; myöhemmin näitä muunnosaseita on valmistanut teollisestikin maailmansotien ylijäämästä esimerkiksi Valmet.⁵⁵

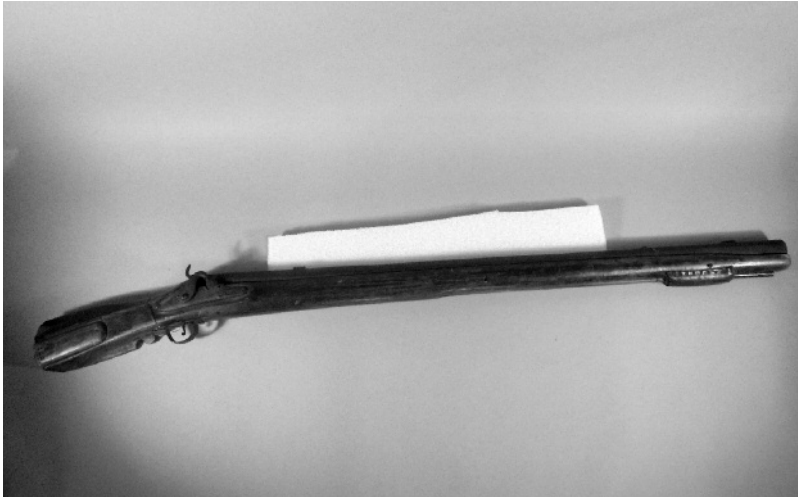
Puoli vuosituhatta suomalaista asehistoriaa

Tässä artikkelissa käsitellyt esimerkit antanevat hyvän kuvan siitä, että vaikka ase- tai sotahistoria eivät ole Kansallismuseon erityisiä painopistealueita, on museon kokoelmissa edustava läpileikkaus suomalaista

Sotilasaseista muutettuja metsästysaseita. Alla: Ruotsalaisesta 1700-luvun sotilaskivääristä muutettu ase, jonka alkuperäistä piippua ja tukkia on lyhennetty. Erikaisuutena nahkainen jyvä. Keskellä: Ruotsalaisesta vuoden 1864 mallin kammiokivääristä muutettu metsästysase. Lyhennetty, alle piipun puoleenväliin ulottuva tukki oli tyypillinen muunnos 1800-luvulta lähtien. Yllä: Venäläisen sotilaskiväärin lukolla varustettu metsästysase. Muotoilu muistuttaa hyljepyssyjä, mutta ase on huomattavasti kevyempi ja sileäpiippuinen.⁵⁶ Kuva: Aki Piesala.

Military weapons converted for hunting. Bottom: A Swedish military rifle from the 18th century with the barrel and forend sawn-off. The leather front sight is a curious detail. Middle: A Swedish Model 1864 chambered rifle converted for hunting. Sawing-off the forend behind the barrel midpoint was a typical modification during and after the 19th century. Top: A hunting weapon fitted with the lock from a Russian military rifle. The weapon resembles a seal gun but is considerably lighter and smooth-bored. Photo: Aki Piesala.

Hyljepysyt ovat suomalainen ase-erikoisuus.⁵⁷ Esimerkiksi veneen laitaan tuettavat hyljepysyt olivat hyvin raskaita aseita, ja tämä yksilö on erityisen raskas hyljepysyksikin. Lukkona on käytetty englantilaisen »Brown Bess»-kiväärin lukkoa; näitä aseita tuli Ruotsin joukkojen käyttöön Suomen sodan aikana. Tämänkin lukko on muutettu piilukosta nalleja käyttäväksi.⁵⁸ Kuva: Aki Piesala.

Seal guns are a Finnish specialty. These guns, which were supported on a boat's bulwark or any other convenient point, were very heavy firearms, and this particular weapon is even heavier than the average seal gun. The lock comes from a British »Brown Bess» rifle and has been converted from flintlock into the percussion system. The Swedish army acquired »Brown Besses» during the Russo-Swedish war of 1808–1809. Photo: Aki Piesala.

asehistoriaa. Kaivauslöytöjen joukossa on Suomessa harvinaisia varhaisia tuliaseita. Nämä ovat tärkeä ikkuna sellaiseen esineelliseen sotahistoriaan, josta kirjoitettuja lähteitä ei löydy. Samaten aseisiin liittyy monesti kiinnostavaa henkilö- ja tapahtumahistoriaa, kuten tässä artikkelissa esiteltujen Suomen sodan sotilaisiin, tsaarin upseereihin ja aktivisteihin liittyvien esineiden kohdalla on.

Suomen kaartin käyttämien kokeiluaseiden kaltaiset esineet ovat puolestaan paitsi mielenkiintoinen osa suomalaista sotilashistoriaa, myös asemalleina harvinaisia, osin ainutlaatuisiakin. Samoin kokoelmissa olevien aseiden tarkka konteksti, kuten sisällissotaan liittyvien aseiden kohdalla on, mahdollistaa yksityiskohtaisen asehistorian dokumentoinnin. Mallinmukaisten sotilasaseiden lisäksi kokoelmissa on

myös paljon esimerkkejä aseiden muuntamisesta rauhan ajan käyttö-tarkoituksiin, ja näytteitä suomalaisista aseseppäntöistä.

Artikkelissa olen pyrkinyt tarjoamaan katsauksen Kansallismuseon kokoelmien mielenkiintoisimpiin sotilaskäsiaseisiin. Katsauksen ulko-puolelle jäi toki varmastikin yhtä lailla merkittäviä esineitä. Suomalai-sen asehistorian tutkimisessa ja tallentamisessa on vuosikymmenien kuluessa tehty paljon työtä eri tahoilla. Kuitenkin esimerkiksi tieteelli-sissä julkaisuissa varhaisempi tuliaseistus on jäänyt varsin vähäiselle huomiolle. Kansallismuseon kokoelmat tarjoavat tulevaisuudessa tut-kijoille runsaasti materiaalia tältäkin alalta.

Lähdeviitteet

- ¹ Sotamuseo: Esinekokoelmat. [<https://sotamuseo.fi/esinekokoelmat>], luettu 13.6.2020.
- ² Kuurne, Jouni, tutkija, Kokoelmat ja tutkimus/Kansallismuseo. Sähköpostiviesti kirjoittajalle 28.5.2020.
- ³ H4467:1–55/Kansallismuseo (KM); H7665:3–374/KM. Museokokoelmien esineisiin viitataan artikkelissa esineen tai hankintaerän numerolla ja museon nimellä, jäljempänä nimen lyhenteellä.
- ⁴ H7479:1–22/KM.
- ⁵ Termillä kokoelma viitataan tässä artikkelissa ja museotyössä ylipäänsä useisiin erityyppisiin kokonaisuuksiin. Kansallismuseossa on useita erilaisia temaattisia kokoelmia, joiden rajaus liittyy samalla hallintoon ja työnjakoon. Toisaalta voidaan puhua epävirallisesti Kansallismuseon asekokoelmista tarkoittaen kaikkia museon hallussa olevia aseita. Hallinnollisten kokoelmien alla voi olla myös erilaisia kokoelmiksi nimitettyjä kokonaisuuksia, kuten mainitut yksityisten henkilöiden museoon lahjoittamat ase-kokoelmat.
- ⁶ Katso esim. Hintsala, Kari (toim.): *Miekka Suomessa*. Turun Museokeskus, Turku 2010.
- ⁷ Terävä, Elina: *Armed Life in Medieval Raseborg. Historical Sources and Archaeological Finds Related to Weapons and Armoury in and Around the Castle*. Finskt Museum 2013–2015. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Vaasa 2015, s. 106–107, 111–112.
- ⁸ McLachlan, Sean: *Medieval Handgonnes. The first black powder infantry weapons*. Osprey Publishing, 2017, s. 40.
- ⁹ H460/KM.
- ¹⁰ Rekola, Kauko: Vanhinta suomalaista tuliaseistusta ja asetuotantoa. *Sotamuseo 1948*. Sotamuseo, Helsinki 1948, s. 97; McLachlan (2017), s. 4–5, 32–33; H8108b/KM.
- ¹¹ Rekola (1948), s. 97.
- ¹² H1203/KM.
- ¹³ Katso esim. McLachlan (2017), s. 70–71.
- ¹⁴ H37152:567/KM.
- ¹⁵ Katso esim. teokset Alm, Josef: *Arméns Eldhandvapen För och Nu*. Kungl. Armémuseum, Stockholm 1953; Lissmark, Bengt: *Sotilaspistoolit & revolverit Ruotsissa 1683–2001. Military handguns in Sweden*. Apali Oy, Hämeenlinna 2002.
- ¹⁶ Katso esim. rakuunakiväärit H37100:67/KM; H77090/KM.
- ¹⁷ H1856/KM; ampumatarvikkeesta katso esim. Reid, Stuart: *The Flintlock Musket. Brown Bess and Charleville 1715–1865*. Osprey Publishing, 2016, s. 19.
- ¹⁸ Sprengtportenin tussarin mallista katso esim. AM.024802/Armémuseum.
- ¹⁹ Katso Alm (1953), s. 309.

- ²⁰ Lissmark (2002), s. 36; Pohjolainen, Heikki: puhelinkeskustelu 6.6.2020.
- ²¹ Pohjolainen, Heikki: puhelinkeskustelu 6.6.2020.
- ²² H2506:3; H2506:3; H3353; H34042:1; H4467:49; H4484:3; H4605:15; H31076:9; H7864:5; H6629:6; H3916:11; H86010:1209; H5823:17/KM.
- ²³ H7864:5; H4467:49; H4657:2; H31076:9/KM.
- ²⁴ Raukko, Paavo: *Tsaarin Venäjän mustaruutiaseiden kehitys 1835–1885*. PPro Books, Keuruu 2019, luku Nallilukkokiväärien kehitys ja kokeilut. Yleistyneestä nallilukkokokouksesta katso esim. Virtanen, Matti: Nallilukkokivääri Venäjän armeijassa. *Sotahistoriallinen seura ja Sotamuseo. Vuosikirja VII*. Sotahistoriallinen seura ja Sotamuseo, Mikkeli 1971, s. 107, 112–113.
- ²⁵ Raukko (2019), luvut Alapuolisella iskurilla oleva nallilukkokokoukivääri vuodelta 1837; Nallinauhakoekiväärit; H4687:42; :43; :44; :48/KM.
- ²⁶ H7665:74/KM.
- ²⁷ Katso esim. H4252:2; H7665:69; 70; 71; H4687:54; 55; H37100:73/KM. Muutamista kokeiluissa olevista myöhemmistä kokeiluaseista katso esim. H7978:34/KM.
- ²⁸ Uola, Mikko: *Wetzer, Martin (1868–1954)*. [https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/6524], luettu 13.6.2020.
- ²⁹ Pohjolainen, Heikki: puhelinkeskustelu 6.6.2020.
- ³⁰ Hyytinen, Timo: *Arma Fennica. Suomalaiset aseet. Finnish Firearms*. Arma Fennica, Jyväskylä 1985, s. 11; Pohjolainen, Heikki: puhelinkeskustelu 6.6.2020.
- ³¹ H48048/KM.
- ³² House, Herbert G. & Elizabeth Mankin Kornhauser (eds.): *Samuel Colt. Arms, Art, and Invention*. Wadsworth Atheneum Museum of Art, 2006, s. 126; Pohjolainen, Heikki: puhelinkeskustelu 6.6.2020.
- ³³ H26069:114/KM.
- ³⁴ Pohjolainen, Heikki: puhelinkeskustelu 6.6.2020.
- ³⁵ Lipponen, Rauno & Otto Selén (toim.): *Melan, Carl Otto Gabriel* [https://kansallisbiografia.fi/kenraalit/henkilo/277], luettu 13.6.2020.
- ³⁶ Raukko (2019), luku Sotilasasiamiehet, sota-agentit.
- ³⁷ H7978:19/KM.
- ³⁸ H96077:44/KM.
- ³⁹ Marjomaa, Risto: *Löfström, Ernst Berthold (1865 - 1937)*. [https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/6231], luettu 13.6.2020.
- ⁴⁰ Kiväärin muutoksista katso esim. Palokangas, Markku: *Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1988. III osa. Ulkomaiset aseet*. Suomen asehistoriallinen seura, Vammala 1991a, s. 38–45.
- ⁴¹ H2017012:3/KM.
- ⁴² Palokangas (1991a), s. 12–13, 162; Olin, K-G: *Ase-laiva John Grafton*. Ase-Lehti Oy, Forssa 1994, s. 66–67, 141, 146.
- ⁴³ H4875; H52070; H41001:1377/KM.
- ⁴⁴ Palokangas (1991a), s. 13; Olin (1994), s. 68–69, 224–228.
- ⁴⁵ H55118:1; 2; 3/KM; *Eduskunnan tiedot kansanedustajista. Theodor Homén*. [https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910504.aspx], luettu 13.6.2020.
- ⁴⁶ Palokangas (1991a), s. 19–29.
- ⁴⁷ Palokangas, Markku: *Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1988. I osa. Yleishistoria*. Suomen asehistoriallinen seura, Vammala 1991b, s. 59–60.
- ⁴⁸ Palokangas (1991b), s. 58–59.
- ⁴⁹ Hyytinen (1985), s. 7.
- ⁵⁰ Pohjolainen, Heikki: puhelinkeskustelu 6.6.2020; Ruotsin siirtymisestä takaa ladattaviin aseisiin katso esim. Raukko, Paavo: *Military Rifles of Armies in Europe 1867–1886. Including Bayonets and Cartridges*. PPro-Books, Keuruu 2015, s. 201.
- ⁵¹ H6064:14; SU4857:22/KM.
- ⁵² H43004:3/KM.
- ⁵³ Palokangas (1991b), s. 53.
- ⁵⁴ H7435:36; H7479:10/KM.

⁵⁵ Katso esim. Hyytinen (1985), s. 30–31, 61.

⁵⁶ H6956:8; H43004:4; K9004:6/KM.

⁵⁷ Katso esim. Hyytinen (1985), s. 18.

⁵⁸ Hagberg, Magnus et al.: Näyttelyluettelo. *1809. Ero ja uusi alku. 200 vuotta Suomen sodasta*. Livrustkammaren, Tukholma 2008, s. 283; K8523/KM.

Rarities, Trophies, and Finnish Gunsmith Art – Military Small Arms in Collection of National Museum of Finland

Weapons of all kinds have traditionally been an essential element in museum collections. This also applies to the National Museum of Finland, where a comprehensive array of military small arms is on display. The roles of the National Museum and the Military Museum in the preservation of military artefacts are divided in such a way that the former focuses on the pre-independence era while the latter concentrates on the history of the armed forces of the independent Finland. This division is apparent in the themes of the two collections and from the lack of small arms from the era of independence in the National Museum's collection. An exception is a fair number of weapons and other artefacts dating from the Finnish Civil War of 1918.

The oldest small arms in the National Museum's collection are archaeological findings. These include several late medieval arquebuses, the earliest recorded small arms used in Finland. Flintlock muskets from the 17th century, unearthed in the castle grounds in Kajaani, are representative of the firearm types of the era when firearms were already the mainstay of any fighting army.

Although the firearms of the Swedish military were standardized from the end of the 17th century onward, only few examples exist in the collection. On the other hand, it includes several individual weapons with fascinating histories such as a blunderbuss allegedly carried by the standard bearer of the Roth and Spooof's guerilla patrol during the Russo-Swedish war of 1808 1809. The weapon is exotic to say the least, but its history as depicted is full of contradictions and is therefore difficult to validate fully.

Noteworthy among the weapons used during the Russian annexa-

tion of Finland are experimental types fielded by the Finnish Guards. From the late 1830s onward, experiments were made with several caplock mechanisms as replacements of for obsolete flintlock weapons. The sharpshooters of the Finnish Guards, who were regarded as elite warfighters, received these weapons for field testing. The weapons on display include models that use tape primers in place of single percussion caps, and weapons in which the conventional hammer is replaced with a metal plate that is released to hit the cap when the trigger is squeezed. Very few of these weapons are preserved in other museums.

Other important artefacts are revolvers made by the gunsmith Martin Wetzer mainly for the officer corps of the Russian army during the second half of the 19th century. Wetzer was the sole Finnish gunsmith of the period who was on par with his foreign colleagues. Copies of Colt revolvers were widely manufactured across Europe at that time, and Wetzer's quality products formed a sort of connection between Finland and the European trend.

The collection includes several beautifully embellished weapons won in shooting competitions by Finnish officers who served with the Russian army. These trophies are representative of the surge of interest in shooting sports that took place in the late 19th century, and they also give an interesting insight into their owners' personal history.

Although Finland gained independence without bloodshed, independence was preceded by the extensive armed liberation movement in the early 20th century. The collection includes, among others, a spare magazine for the weapon that Eugen Schauman used to assassinate Governor-General Nikolay Bobrikov. Also displayed are rifles that professor Theodor Homén, later a member of the Finnish parliament, apparently concealed in his office just before the declaration of independence. They are representative artefacts from the late activist period of Finland under Russian rule.

The collection's Civil War era weapons are of particular value since their provenience is well known. Because they were obtained immediately after the war, it can be ascertained that they were actually used during the conflict. Details of these weapons, although they are of a conventional design, and their ancillary equipment are therefore readily available.

In addition to military small arms, the collection contains a large

number of civilian firearms fitted with components from military weapons or modified from military firearms. Components from military weapons thus preserved can yield information on weapons that are difficult to obtain in their original form. These weapons also have another story to tell: the plethora of weapons and components of both Swedish and Russian origin truly illustrates Finland's position as a part of these two nations. On the other hand, the widespread prevalence of Swedish weapons and weapon components on Finland's western coast illustrates the close contacts between Finland and its former occupying country even after the year 1809, when Finland became an autonomous grand duchy of Russia.

The military small arms preserved by the National Museum form a comprehensive array of artefacts related to Finland's military history. Yet they remain relatively unresearched and therefore offer an interesting and multi-faceted subject to future research.

(s. 1966), filosofian tohtori, sotahistorian ja sotataidon historian dosentti, historian yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopiston Joensuun kampuksella. Julkaissut tutkimuksia muun muassa Vietnamin sodan esihistoriasta, sotilaallisten innovaatioiden leviämisestä, sotataidosta (erityisesti motti-taktiikasta), sotilasjohtamisesta, sotilasmaantieteestä, arktisesta sodan käynnistä sekä lukuista muista sota- ja sotilashistorian erityiskysymyksistä. Kirjoittaja on myös bibliofiili, jonka talvisotakirjakokoelmassa on jo reilusti yli 2400 nidosta.

Romahdus – katsaus vuoden 2019 sota-historialliseen kirjallisuuteen

Tämä on järjestyksessään kahdestoista kirjallisuuskatsaus. Siinä esitellyssä on vuonna 2019 ilmestyneitä, pääasiassa Suomen sotahistoriaan liittyviä tai suomeksi kirjoitettuja sota- ja sotilashistoriaa tai sodan oheisilmiöitä käsitteleviä, painettuja tutkimuksia ja tietoteoksia. Olen jatkanut teoksia yhteen niputtavaa käsittelytapaa, joskin olen tiivistänyt ilmaisua. Carl-Fredrik Geust käy omassa osuudessaan läpi Suomea tavalla tai toisella koskevia venäläisiä sotahistoriallisia kirjoja.

Dokumenttiromaanit ja vastaavat kaunokirjallisia elementtejä sisältävät teokset olen karsinut, koska keksityt vuorosanat eivät kuulu tutkimus- ja tietokirjakatsaukseen. Tuollainen dramatisoitu julkaisu on esimerkiksi Pentti Sainion teos *Punaisia tappamassa: Valkoisen nuoren Oras Selinheimon sota 1918* (Into) sekä Jukka Piipposen *Joppe: Ritari Jorma Karhusen elämä* (Koala) ja Lauri Hämäläinen: *Lentäjän tarina* (Koala). Kaksi viimeksi mainittua ovat sinänsä mielenkiintoisia elämäkerran kaltaisia teoksia. Olen myös jättänyt huomiotta vapaaehtoisen maanpuolustustyön järjestöhistoriat sekä sellaiset geo- ja turvallisuuspolitiikkaa käsittelevät teokset, jotka käsittelevät pääasiassa nykykehitystä. Kolmannen valtakunnan vaiheita sivuavat kirjat ovat jossain määrin mukana, mutta esimerkiksi holokausti ei suoranaisesti kuulu sotahistorian piiriin.

Toisinaan tietooni ei ole ajoissa tullut kaikkia uutuusteoksia, varsinkin omakustanteita. Yksi sellainen on Peter Johanssonin *Eversti Armas Kallas Pihlajamaa: Sotilaan elämä* (Tekijä). Sen mikkeliiläistäustaisen päähenkilön A. K. Pihlajamaan (1896–1955, ent. Rönmark) nimi on vuosien varrella tullut vastaani monissa arkistolähteissä, mutta hän ei kuulu tunnetumpiin suomalaisiin sotilaisiin. Johansson käy läpi

kohdehenkilönsä elämänvaiheet ja osallistumisen sotiin 1918, heimosotaretkiin, toiseen maailmansotaan sekä asekatkentaan. Pihlajamaa palveli uransa varrella joukko-osastoissa, suojeluskunta- ja sotilaspiireissä ja sotakouluissa. Talvisodassa Pihlajamaa saavutti menestystä mottikomentajana (II/JR 37:n pataljoonankomentajana) Laatokan Karjalassa, ja jatkosodassa hän ansioitui eri rintamanosilla rykmenttien komentajana (JR 54 ja JR 5).

Uusintapainokset eivät yleensä ole kuuluneet tämän katsauksen piiriin, mutta otan silti joitakin esimerkkejä. Aiemmin kirjoitettuja teoksia on julkaistu pääasiassa toisten kustantajien voimin, laajennettuina ja uudelleennimettyinä laitoksina, joita kutsutaan monesti juhlapainoksiksi. Sellaisia ovat esimerkiksi talvisodan muistovuoden merkeissä päivänvalon nähneet Väinö Monosen *Tulta ja tulikiveä: Taunon tarina talvisodasta* (Books On Demand), joka ilmestyi alun perin vuonna 2011 nimellä *Tuonelan tulenliekit: Tauno Pirhosen talvisota Lieksassa ja Kuhmossa* (Edico), Tapio Saarelaisen *Simo Häyhä: Talvisodan legendaarinen tarkka-ampuja* (Readme.fi), joka ilmestyi alun perin vuonna 2006 nimellä *Sankarikorpraali Simo Häyhä* (Apali) sekä Pekka Tuomikosken ja Heikki Tiilikaisen *Ikkunat jäässä: Talvisodan väestönsiirtoja ja evakkotarinoita* (AtlasArt), joka ilmestyi ensimmäisen kerran 2010, mutta ilman Tiilikaisen kirjoamia evakkohaastatteluja.

Anu Heiskasen väitöskirjasta *Naisen kokemus, sota ja selviytyminen: Kolmanteen Valtakuntaan 1944 lähteneet suomalaiset naiset* (Helsingin yliopisto) otettiin puolestaan tarkasteluvuonna kansanpainos *Salateitse Saksaan: Hitlerin valtakuntaan 1944 lähteneet suomalaiset naiset* (Otava). Kun Viipurin menetyksestä tuli kuluneeksi 75 vuotta, otettiin 2. painos Eero Elfvengrenin ja Eeva Tammen toimittamasta ja ensimmäisen kerran vuonna 2007 ilmestyneestä kokoomateoksesta *Viipuri 1944: Miksi Viipuri menetettiin?* (WSOY).

Käännökset olen ottanut huomioon, mikäli ne on suomennettu ensimmäisen kerran eikä niitä ole aiemmin käsitelty alkukielisinä. Ruotsin hovihistorioitsija Herman Lindqvistin *Mannerheim: Mies naamion takana* (WSOY) on käännös vuonna 2017 ilmestyneestä teoksesta *Mannerheim: marsken, masken, myten* (Bonniers).

Kari Kalloksen *Lauri Törni – Mannerheim-ristin ritari ja USA:n vihreiden barettien sankari* (Readme.fi) perustuu pitkälti hänen kirjoittamiinsa aiempiin teoksiin. Teos on saanut innoituksensa tekijän tarpeesta

kyseenalaistaa Juha Pohjosen ja Oula Silvennoisen teoksessaan *Tunte-maton Lauri Törni* (Otava 2013) esittämiä tulkintoja ja etenkin siihen jääneitä asiavirheitä.

Tietokirjallisuuden myynti on kustantaja Juha Pietiläisen laskujen mukaan puolittunut aikavälillä 2004–2015. Vuosi 2018 oli kirjamyynnissä jonkinlainen valonpilkahdus, niin myös sotahistoriallisten kirjanimekkeiden osalta. Vuonna 2019 niidenkin painosmäärät ovat kuitenkin pudonneet olennaisesti. Tässä katsauksessa käsiteltävä kirjavuosi 2019 jäi määrällisesti edellisvuotta selvästi niukemmaksi. Pudotus on ollut lähes kolmannes suhteessa edellisvuoteen. Katsaukseen hyväksytyjen aidosti uusien nimekkeiden kokonaismäärä oli vain 114 teosta (mukaan lukien Carl-Fredrik Geustin toisaalla käsittelemät 15 venäläistä suomalaisittain relevanttia uutuusjulkaisua). Vähennys vuoden 2018 kokonaismäärästä (163 teosta), pois lukien uusintapainokset, oli siis peräti 49 teosta eli noin 30%. Alamäki on ollut niin selkeä, että sitä voidaan hyvällä syyllä luonnehtia romahdukseksi, ja se tapahtui vieläpä ennen vaikeaa koronavuotta.

Aiheiden osalta vanhemmat ajat ovat edelleen marginaalissa, kun taas toinen maailmansota porskuttaa aivan omassa sarjassaan. Tosin talvisodan alkamisen 80. juhlavuosi ei erityisen laajasti näkynyt vuoden 2019 uutuustarjonnassa. Kirjanimekkeiden vähentymistä on tapahtunut monessa alakohdassa, varsinkin aiemmin niin suosituissa henkilöhistoriassa, veteraanikirjoissa ja jopa ilmasotahistoriassa.

Suomalaiset isot kustannustalot näyttävät hyväksyneen vain yksittäisiä sotahistorianimekkeitä kustannusohjelmiinsa. Minerva, Docendo, Koala ja Edita ovat sentään jatkaneet viime vuosien aktiivista linjaansa, mutta aiemmin ahkerana julkaisijana tunnettu Atena on selvästi jäänyt jälkeen. Lisäksi julkaisijoina ovat toimineet yliopistot ja yhdistykset sekä tietysti yksityishenkilöt. Reilu kymmenesosa vuoden 2019 kirjatarjonnasta koostui omakustanteista tai ns. palvelukustanteista.

Ruotsin aika ja autonomian aika

Detlev Pleissin kirjanen *Savon rykmentti 30-vuotisessa sodassa Saksassa 1630–1650* (Kajaanin Kiehiset) perustuu kirjoittajan lähinnä hakkape-liittojen vaiheiden vuosikymmenten mittaiseen tutkimustyöhön, ja

varsinkin hänen saksankieliseen väitöstutkimukseensa *Bodenständige Bevölkerung und fremdes Kriegsvolk: Finnen in deutschen Quartieren 1630–1650* (Åbo akademi 2017). Julkaisija Kajaanin Kiehiset on Kainuun Prikaatissa palvelleiden aatteellinen yhdysside. Pleissin 89-sivuisen kirjasen pääosissa ovat Kainuun Prikaatin perinnejoukon henkilöstö ja sotataipalet otsikon aikarajauksen puitteissa.

Suurta Pohjan sotaa (1700–1721) kohtaan on kohdistunut kirjallista huomiota. *Murhanenkeli: Suuren Pohjan sodan ihmisten historia* (Siltala) on Teemu Keskisarjan populaarihistoriallinen esitys noista vuosista, jolloin Ruotsilla oli aluksi sotaonnea, mutta jolloin myös päättyi maan suurvaltakausi. Pultavan tappion jälkeen 1709 Suomen alue joutui kokemaan isonavihana tunnetun miehityskauden. Keskisarja nostaa kirjassaan esiin aiemmin vähälle huomiolle jääneitä taisteluita sekä erilaisia ihmiskohtaloita. Hän kuvaa myös valtaosin suomalaisten karoliinien kuolemanmarssin Norjan tuntureilla. Suuren Pohjan sodan kuluessa sai surmansa noin 40 000 suomalaissotilasta ja runsaat 10 000 siviiliä, mikä oli paljon alle puolen miljoonan asukkaan väestöstä. Gabrielle Espositon pikkujulkaisu *Armies of the Great Northern War 1700–1720* (Osprey Publishing, nimessä esiintyvä päätösvuosi on tosiaan 1720. Kirjoittajan huomio) esittää sodan taustan, liittosuhteet, osapuolten armeijat, sodan tapahtumat sekä lopputuloksen. Kerrontaa täydentävät Giuseppe Ravan piirrookset.

William D. Frankin ja E. John B. Allenin *Skis in the Art of War* (Northern Illinois University Press) on englanniksi käännetty ja kommentoitu K. B. E. E. Eimeleuksen Venäjän armeijalle laatima hiihto-ohjesääntö vuodelta 1912. Sen suomalainen tekijä tunnetaan paremmin nimellä Carl Bror Emil Aejmelaesus-Äimä (1882–1935). Taustaosuudessa avataan hiihdon historiaa ensimmäistä maailmansotaa edeltävänä aikana sekä Aejmelaesus-Äimän poikkeuksellisen kiinnostavat elämänvaiheet. Hän oli ensisijaisesti miekkailija, joka pyrki edistämään myös yleistä hiihtourheilua. 1900-luvun alussa hän ehti taistella Etelä-Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa sekä palveli Yhdysvaltojen ratsuvaessäkin. Myöhemmin everstiksi ylennyt Aejmelaesus-Äimä teki monipuolisen sotilasuran itsenäisessä Suomessa, mm. sotilasasiamiestehtävissä.

Suomen itsenäistymisvaiheet

Keskeinen esimerkki suomalaisesta itsenäisyyttä tavoitelleesta aktivis-
mista oli jääkäriiliike, josta on ilmestynyt vankka perusteos *Suomen jää-
kärit: Itsenäisyytemme kärkijoukko* (Jääkärisäätiö/Docendo). Jaakko
Puuperän toimittamassa kokoomateoksessa annetaan kasvot Kunin-
kaallisen Preussin Jääkäripataljoona 27:n riveissä palvelleille suomalai-
sille ja käsitellään heidän saamaansa sotilaskoulutusta. Jääkärit eivät ol-
leet yhtenäinen joukko, ja heidän joukossaan oli myös työläistaustaisia
nuorukaisia. Silti he aikanaan muodostivat valkoisen armeijan rungon.
Jääkärit rakensivat itsenäisen Suomen puolustuslaitoksen, kehittivät
sen sotataittoa, ja monet heistä palvelivat iästään huolimatta vielä viime
sodissa komentaja- ja muissa tehtävissä. Käsitely etenee osin henkilö-
esittelyin ja yksittäisten jääkäreiden toiminnan kautta tarkastellen.
Teoksessa on myös osuuksia jääkäriperinteen vaalimisesta.

Magnus Lindholmin toimittama jääkärieversti Erik Jernströmin
muistelmateos *Jägarbataljonen 27 och Finlands frihetskamp* (Opus Libe-
rum) on alun perin syksyllä 1939 viimeistelty käsikirjoitus, jota on säi-
lytetty Kansallisarkistossa. Jernströmin (1886–1971) julkaisematta jää-
nyt muistelmateos oli käännetty myös suomeksi. Kirjoittaja taustoittaa
suomalaista aktivismia sekä jääkäreiden motiiveja ja tavoitteita. Hän
oli itse lähtenyt Saksaan pfdfinderinä yleten ainoana suomalaisena
Hauptzugführeriksi. Jernström oli ehtinyt saada sotakokemusta 1916 ja
Rautaristin osallistuttuaan vapaaehtoisena Schmardenin taisteluun.
Hän johti jääkärien pääjoukon takaisin kotimaahan 25.2.1918. Suo-
meen palattuaan hän toimi muun muassa komentajatehtävissä, mutta
siirtyi vuonna 1924 liike-elämän palvelukseen.

Valkoiset alkoivat vuoden 1918 alussa riisua venäläisiä joukkoja
aseista Etelä-Pohjanmaalla. Siinä kunnostautui Jalasjärvellä perustettu
Suomen Tasavallan Vartiosto, josta Jorma Rinta-Kanto on kirjoittanut
arkistojen ja kirjallisuuden pohjalta teoksen *Eino Elias Rinta-Kanto
Suomen Tasavallan Vartiostossa keväällä 1918* (Tekijä). Seinäjoen Kre-
natööripataljoonaksi nimetty joukko osallistui taisteluihin Keski-Suo-
messä ja Pirkanmaalla. Tekijä kartoittaa jalasjärveläistaustaisen Rinta-
Kannon (1899–1975) vaiheita ja osuutta tapahtumiin helmikuusta
toukokuuhun 1918.

Maija Hakasen *Pakinkylän punainen kaarti* (TA-Tieto) kertoo ni-

mensä mukaisesti nykyisen Helsingin Pakilan tapahtumista 1918 hävinneen puolen näkökulmasta ja varsinkin Pakinkylän työväenyhdistys Salaman perustamasta työväen järjestyskaartista, jonka jäsenet taistelivat lähinnä Hämeen rintamalla. Hakanen käsittelee monipuolisen arkistoaineiston – jota hän on kerännyt Moskovaa myöten – pohjalta niin kapinaan nousua ja sotaa kuin jälkiselvittelyitäkin. Käsittely laajenee joiltakin osin myös Äggelbyn (Oulunkylän) puolelle. Teoksen lopussa on matrikkeliösuus 284:stä ja yhdeksästä muissa kaarteissa palvelleesta, taistelutilanteesta tai teloituksissa kuolleesta sekä vankileireille joutuneesta tai maanpakon lähteneestä Pakinkylän punaisesta.

Edellisvuoden tapaan on tehty myös maakunnallisia tarkasteluja. Niitä edustaa Pertti Rajalan *Satakunta 1918: Satakuntaa ja satakuntalaisia sisällissodan syövereissä* (PR-Kustannus), joka on punaisten ja valkoisten sotaa Porin seudulla ja laajemmin Satakunnan maakunnan alueella vuosina 1917–1918 tarkasteleva kokonaisuus. Teos lähtee liikkeelle sodan taustoista, ja siinä käydään laajasti läpi poliittista kehitystä, varsinkin punaisen vallan aikaa. Sotatapahtumien ohella Rajala pureutuu sodan seurauksiin sekä nostaa esiin kirjeiden avulla ihmiskohtaloita.

Pohjois-Karjala oli valkoisten tukialuetta, ja maakunnan ainoa taistelu käytiin Wärtsilässä. Vuotta 1918 on käsitelty erilaisista näkökulmista Jenni Merovuon toimittamassa vuosikirjassa *Moniääninen sisällissota Pohjois-Karjalassa* (Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys). Teos tarjoaa uudenlaisia tulkintoja vuodesta 1918 laajemminkin. Artikkelikokoelmassa ovat keskiössä yksilöt, punaiset, valkoiset ja venäläiset. Mukana on myös jääkärihistoriaa Joensuusta ja Nurmekselta. Varsin huomattava innostajan rooli oli jääkäriaiheisten kirjojen kirjoittajalla, Joensuun lyseon rehtorilla K. A. Wegeliuksella, joka nosti opinahjonsa nuoret pojat sankareiksi.

Kaupunkikohtaisia tarkasteluja edustaa puolestaan Markku Niskanen *Kuopio 1918* (Talvi-talousviestintä), jossa hän luo silmäyksen kuopiolaisten elämään ja kohtaloihin alkuvuonna 1918. Pohjois-Savon keskuksen työväestö oli hidasta radikalisoitumaan, ja innokkaimmat olivat siirtyneet Helsinkiin ja sittemmin Venäjälle. Kuopiossa taisteltiin helmikuussa reilun viikon ajan. Sodanjälkeinen eheytyminen pääsi nopeasti vauhtiin. Teoksessa on matrikkeli yli 900:sta Kuopion tapahtumiin osallistuneesta.

Varsin tyypillistä vankileirikirjallisuutta on ilmestynyt jälleen kolmen teoksen verran. Pentti Auvisen *Riihimäen 1918 vankileiri: Elämää ennen kansalaissotaa ja sen jälkeen* (Työväenperinteen Tutkimus) käsittelee pääasiassa sosiaalidemokraattien tulokulmasta sodan taustaa ja varsinkin seurauksia, mutta myös sodanjälkeistä aikaa. Auvisen läpivalaisussa oleva Riihimäen vankileiri oli Suomen leireistä kuudenneksi suurin. Parhaimmillaan Riihimäen leirillä säilytettiin miltei 8–500 punavankia, joista menehtyi yli tuhat. Sodan jälkeen leiri toimi pakkotyölaitoksena aina kevääseen 1921 saakka.

Tuija Wetterstrand tarkastelee puolestaan kolmanneksi laajimman leirin, Hennalan, oloja ja vankien kohtelua teoksessaan *Hennalan helvetti: Kasvatustyötä Hennalan kasarmeissa 1918* (SKS). Enimmillään Lahdessa pidettiin yli 10 000 punavankia. Wetterstrandin keskiössä on kuitenkin leirin kasvatusosasto, jonka tehtävänä oli tarjota henkistä huoltoa ja virkistystoimintaa riutuneille vangeille. Työmuotoina hyödynnettiin yllättäen ryhmä- ja yksityiskeskustelua, musiikkiterapiaa, yleiseen mielipiteeseen vaikuttavaa lehtikirjoittelua ja kasvatustyöntekijöiden lähettämistä punavankien kotipaikkakunnille. Silti vankien olojen parantaminen ei onnistunut. Hennalan naisvangeista väitelleen Marjo Liukkosen tulokset herättivät runsaasti julkista keskustelua. Nyt hän on siirtynyt toiseen sukupuoleen teoksessaan *Teloitusjonossa: Hennalan miesvankien kohtalot 1918–1919* (Atena). Siinä hän keskittyy kyseisen vankileirin epäinhimillisiin oloihin ja punavankien satunnaisiin kuolemiin. Hennalassa henki oli vähäarvoinen, ja vangit saattoivat tulla summittaisesti ammutuiksi tai pahoinpidellyiksi ainakin leirin toiminnan alkuvaiheessa. Kuolemaa niittivät myös aliravitsemus ja taudit.

Mikko Uolan omakustanteen *Lahtarin hengen hinta: Punakaartin väkivalta Varsinais-Suomessa 1917–1918* (Tekijä) aiheena on ns. punainen terrori. Uola on tarkastellut punaisten harjoittamaa poliittista väkivaltaa valtiorikosoikeuksien asiakirjojen ja aikalaislehdistön pohjalta. Hän osoittaa maakunnallisen tason tarkastelussaan, miten väkivallan käyttö alkoi ja miten punakaarti päättyi murhaamaan siviilejä. Osansa saavat myös väkivallan uhrit ja sen seuraamukset. Kirja selvittää, miten väkivalta sai alkunsa, keihin se kohdistui ja mikä oli lopulta sen hinta eli mitä se tuli harjoittajilleen maksamaan.

Aapo Roseliuksen ja Oula Silvennoisen *Villi itä: Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921* (Tammi) kytkee suomalaisten hei-

mosoturien toiminnan osaksi ensimmäisen maailmansodan jälkeisiä epävakaista murrosaikoja. Erilaisten vapaajoukkojen toiminta kytkeytyi Venäjän sisällissotaan ja Saksan kuohuntaan. Ajallinen painopiste on otsikon aikarajauksesta huolimatta vuodessa 1919. Roselius ja Silvennoinen luotaavat pääosin idealistisista nuorisoa edustaneiden heimosoturien motiiveja ja luonnehtivat heimoaattaa nationalismiin ilmene-mismuodoksi. Epäonniset heimosotaretket toteutettiin valtiiovallan hil-jaisella suostumuksella. Tieto-Finlandia-ehdokkaaksi valitussa kirjassa keskitytään heimosotien lieveilmiöihin, varsinkin kurinpito-ongel-miin, ryöstelyyn ja julmuuksiin. Lopussa kirjoittajat palaavat mieli-aiheeseensa: heimosoturien osuuteen suomalaisessa äärioikeistolaisuudessa.

Tuomo Juntusen *Marienburg 21.2.1919: Pohjan poikien sotaretki Lat-viaan* (Vapaussodan Tampereen Seudun Perinneyhdistys) on 64-sivui-nen kirjanen, joka käsittelee otsikossa mainittua Viron vapaussodan taistelua nykyisessä Alüksnessa ja sen muistamista. Havainnollisin kar-toin varustettua julkaisua voi käyttää myös matkaoppaana. Tapahtu-mat ulottuivat Latvian pohjoisosiin osin siksi, että Hans Kalmin johta-mat suomalaisvapaaehtoiset tarvitsivat kipeästi sotasaalista. Käsitteley-täpä muistuttaa taistelukertomusta. Marienburgin taistelun seuraukse-na Pohjan pojat työnsivät bolševikit pois kaupungista, mutta hinta oli 25 kaatunutta ja noin 90 haavoittunutta. Nuo ja muiden vapaaehtoisten tappiot on kirjattu Ain Krillon ja Mati Straussin kaksikieliseen (vi-ro–suomi) matrikkeliteokseen *Vägistö kaunis jääb... Teon uljaan muis-to... Suomalaisten sotasurmat Viron vapaussodassa* (Vabadussõja Ajaloo Selts). Teoksessa on esitelty Viron vapaussotaan osallistuneet suomalai-set joukot ja niiden johtajat sekä annettu kasvot osin unohdetuille 172 vainajalle, sotaoloissa muuten menehtyneelle ja kadonneelle. Matrik-kelissa on niin ikään tilastoja ja tietoja heidän kaatumis- ja kuolinolo-suhteistaan, hautajaisistaan ja muistonsa kunnioittamisesta. Esimer-kiksi joihinkin muistotauluihin on lipsahtanut virheellisiä henkilötie-toja. Teoksen nimi juontuu Villem Grünthal-Ridalan kaksoisäkeestä, joka on kaiverrettu Helsingin vanhassa kirkkopuistossa olevaan hauta-muistomerkkiin.

Talvisodasta 80 vuotta

Talvisodan taustaan ja sen laajempiin suurvaltapolitiittisiin kytkentöihin ovat perehtyneet Pekka Visuri ja Eino Murtorinne teoksessaan *Hitlerin ja Stalinin kaupankäynti Suomesta 1939–1940: Kiista Suomen asemasta Saksan ja Neuvostoliiton vaikutuspiirissä* (Docendo). Kirjoittajat ovat kääntäneet sopimus- ja muita asiakirjoja Saksan ja Neuvostoliiton välisistä neuvotteluista. Vaikka Saksalla ja Neuvostoliitolla oli ollut sotilaallista yhteistyötä jo 1920-luvulta lähtien, elokuussa 1939 solmittu Molotov–Ribbentrop-sopimus salaisine lisäpöytäkirjoineen tuli yllättäen. Kirjassa spekuloidaan talvisodan väistämättömyydellä sekä todetaan totutusta kaanonista poiketen, että Stalin olisi osoittanut jonkinlaista sopimushalukkuutta Suomen suhteen talvisotaa edeltävissä neuvotteluissa. Kirjoittajat pohtivat etupiirisopimuksen merkitystä ja korostavat, että Suomen kansainvälinen asema oli epäselvä. Kirjassa sivutaan myös talvisodan jälkeistä aikaa ja Saksan muutosta Suomen puolesta-puhujaksi.

Viimeistä rauhanvuotta ja talvisotaa käydään sanoin ja kuvin läpi Kai Häggmanin, Teemu Keskisarjan ja Markku Kuisman teoksessa *1939* (WSOY). Se toimii myös kuvateoksena ja katselukirjana. Teoksessa on tosiaan erittäin runsas, näyttävä ja osin harvinainen Jukka Kukkosen kokoama kuvitus, josta osa on värikuvia. Keskisarja lähestyy luvussaan talvisotaa kansalaisten yhteiskuntahistoriallisesta tulokulmasta ja Kuisma puolestaan yritysjohtajien ja pankkitoiminnan näkökulmasta. Häggmanin osuuden aiheena ovat talven 1939–1940 sotatapahtumat kirjailijoiden kuvaamana.

105 kohtalon päivää: Talvisota päivästä päivään (Valitut Palat) on Reino Rasilaisen toimittama kokoomateos, jossa kerrataan keskeisiä tapahtumia rintamalta ja kotirintamalta säätietoineen. Tapahtumista kerrotaan uutistyyliin aina yksilöiden kohdalta maan korkeimman johdon tasolle. Niiden lisäksi teoksessa käydään läpi vähemmän tunnettuja yksityiskohtia talvisodan arjesta sekä julkaistaan uusia näkökulmia talvisotaan avaavia erikoisartikkeleita, muun muassa ulkomaiden Suomea kohti osoittamasta myötätunnosta ja Suomea auttamaan saapuneista ulkomaalaisista vapaaehtoisista.

Erkki Eskelisen JR 16 Taavetissa: JR 16:n toiminta YH:n aikana syksyllä 1939 (Pajarin Poikien Perinneyhdistys) on 42-sivuinen vihko Tampe-

reen seudun miehistä perustetun noin 3 000 miehen vahvuisen Jalkaväkirykmentti 16:n vaiheista ennen talvisotaa. Everstiluutnantti Aaro Pajarin komentama rykmentti siirrettiin 20.–21. lokakuuta Etelä-Karjalan Taavettiin. Siellä rykmentti valmistautui – ennen Tolvajärven suunnalle keskittämistä – noin puolentoista kuukauden ajan sotaan harjoittelemalla ja linnoitustöitä tekemällä. JR 16:n joukot ehtivät Taavetissa ollessaan rakentaa merkittävän määrän linnoitteita.

Tolvajärvi 12.12.1939: Talvisodan ensimmäinen suurvoitto taistelijoiden kertomana (Pajarin Poikien Perinneyhdistys) on Tauno Juntusen ja Harri Virtapohjan teos, jossa he tarkastelevat talvisodan ensimmäistä voittoa IV Armeijakunnan selustaan pyrkinneestä puna-armeijan 139. jalkaväkidivisioonasta. Ryhmä Talvela, varsinkin siihen kuulunut JR 16, käynnisti 12. joulukuuta ratkaisuun päätyneen vastahyökkäyksensä. Juntunen ja Virtapohja kuvaavat taistelun kulkua muun muassa aika-laishaastatteluihin tukeutuen. Johtamiseen liittyvä uusi tieto on, että Talvelan ja Pajarin välillä oli talvisodassa luottamuspulaa, josta ei ole suuremmin puhuttu. Tolvajärven suunnan rintama vakiintui jouluaattoon mennessä Aittojoelle.

Kaksintaistelu lumessa: Lapin talvisota 1939–1940 (Gummerus) on Mika Kuljun tietoteos, jossa hän kiinnittää lukijoidensa huomion erityisesti joulukuun 20. päivänä käytyyn Mäntyvaaran taisteluun. Suomalaisien neljässä tunnissa saavuttama voitto pysäytti puna-armeijan etenemisen kohti Rovaniemeä ja sieltä edelleen Tornioon. Kulju kuvaa myös Petsamon ja Pelkosenniemen taisteluita, joista viimeksi mainitut kuuluivat Mäntyvaaran tavoin Sallan suunnan sotatoimiin. Lapissa suomalaiset olivat altavastajaan asemassa, mutta eivät murtuneet. Kirjan loppuosassa Kulju luo yleisen katsauksen talvisodan tapahtumahistoriaan.

Mikko Laihon *Härkä iskee ja motittaa – I/Jalkaväkirykmentti 37 talvisodassa: Mikkelin seudun miehet talvisodassa* (Tekijä) on tuotteliaan sotahistorioitsijan yhdeksäs tietoteos, joka vie meidät Laatokan Karjalan mottirintamille. Kirjan keskiössä oleva Härkä-peitenimellä kutsutun JR 37:n ensimmäinen pataljoona oli koottu Juvan, Ristiinan, Anttolan ja Suomenniemen miehistä. Pataljoona aloitti sotataipaleensa reilun viikon viivytystaisteluilla, joita seurasi vuoden 1940 alkuun jatkunut torjuntataistelu- ja vastahyökkäysvaihe. Loppusodassa pataljoonan joukot kunnostautuivat motinvaltaajina. Laiho on koonnut myös vete-

raanien kertomuksia ja liitematrikkelin. Härän kokonaistappiot talvisodassa olivat 482 miestä.

Talvisodan Taipaleessa »pelänneen» ja taistelleen Erillinen pataljoona 6:n sotataival sekä sen aseveli- ja perinnetoiminnan vaiheet on kirjattu teokseen *Henki elää! Erillinen pataljoona 6:n aseveli- ja perinnetoimintaa kahdeksalla vuosikymmenellä* (Er.P 6:n perinneyhdistys). Er.P 6 oli kokoonpantu Kaukolan, Käkisalmen, Räisälän ja Sakkolan miehistä, jotka sotivat kirjaimellisesti tutuilla kotiseuduillaan, osin jopa omissa pihapiireissään. Pataljoonan riveissä palveli myös Antti Rokan esikuva, sakkolalainen Viljam Pylkäs. Kokemukset yhdistivät veteraaneja, ja heillä on ollut tiivistä asevelitoimintaa, jota jatkamaan on perustettu Er.P 6:n perinneyhdistys.

Sieltä täältä viime sodista, pääasiassa jatkosodasta

Ilta-Sanomat on jo kauan julkaissut sotahistoriallisia juttuja. Lehden toimittaja Simo Holopaisen *Me jouduimme sotaan – Viimeiset veteraanit kertovat: 20 kohtaloo talvisodasta, jatkosodasta ja Lapin sodasta* (Ilta-Sanomat) on kahteenkymmeneen vuosina 2016–2017 toteutettuun sotaveteraani- ja lottahaastatteluun perustuva kokoomateos, joka kartoittaa sotasukupolven kokemuksia. Kirjan kertojat toimivat eri tehtävissä ja eri rintamanosilla sekä edustavat eri puolustushaaroja ja aselajeja.

Kansa taisteli – Miehet kertovat: Valitut sotatarinat (Readme.fi) on järjestyksessään jo kolmas artikkelikooste vuosina 1957–1986 ilmestyneestä ja laajasti luetun *Kansa taisteli* -lehden jutuista. Nyt puheena olevassa niteessä on julkaistu yksinomaan vuosikerran 1981 kahden-toista numeron artikkeleita, joiden skaala on laaja. Sittemmin kovakantisten kirjojen julkaisu on lopetettu ja valittuja artikkeleita 1980-luvun alusta on alettu julkaista lehtipisteissä myynnissä olevissa lehtikirjoissa, jotka eivät kuitenkaan kuulu tämän katsauksen piiriin. Kaikki *Kansa taisteli* -lehden jutut ovat edelleen luettavissa Suomen Sotahistoriallisen Seuran sivuilta osoitteesta <http://kansataisteli.sshs.fi/>.

Helsingin sotahistoriasta ilmestyi kaksi kirjaa. *Ässä jyllää! Stadin kundit jatkosodassa* (Gummerus) on Erkki Nordbergin postuumi joukko-osastohistoria, jonka Jarmo Nieminen on toimittanut julkaisukuntoon. Jo talvisodassa pääosin helsinkiläisistä reserviläisistä muodostet-

tua Jalkaväkirykmentti 11:tä oli kutsuttu Ässärykmentiksi. Tuo lisänimi periytyi Helsingissä kesäkuussa 1941 perustetulle Jalkaväkirykmentti 26:lle. Rykmenttiä käytettiin jatkosodassa eri puolilla rintamaa, aluksi Kannaksella ja sittemmin Itä-Karjalassa. Petroskoin valtauksen ja Karhumäen taisteluiden jälkeen ässäläiset kieltäytyivät jatkamasta raskaissa taisteluissa. Uudelleenjärjestelyissä rykmentin nuoremmista ikäluokista muodostettiin Ässä-pataljoona, joka soti 1942–1944 JR 5:n III pataljoonana Krivillä sekä lopuksi 21. Prikaatin II pataljoonana Ilo-mantsissa. Atso Haapasen teoksessa *Osasto H: Pääkaupungin salainen joukko-osasto* (Docendo) kuvataan puolestaan kyseisen vähän tunnetun joukon muodostamista maaliskuussa 1944 ja sen saamia valmistautumistehtäviä. Osasto H oli pääkaupunkiseutua desanteilta, neuvostojoukkojen maihinnousuilta ja maahanlaskuilta suojellut sotilasosasto. Saksan sotaonnen käännyttyä Osasto H sai salassa pidetyn tehtävän valmistautua, Suomen mahdollisesti irtautuessa sodasta, torjumaan saksalaisten vallankaappaus- ja miehitysyrietykset. Tiedossa nimittäin oli, että saksalaiset olivat miehittäneet rauhanneuvottelut aloittaneita asevelimaita. Osastolla oli elokuussa 1944 myös tehtävä estää saksalaisten maihinnousuja Turkuun ja Ahvenanmaalle. Osastolle ei riittänyt kunnollisia varusteita, ja sen käyttöön pakko-ottama ajoneuvokalusto ei ollut häppöisessä kunnossa.

Kaukopartiomiehet ovat monien kirjojen aiheina, mutta sotatoimiyhtymien omista partioista on kirjoitettu hyvin vähän. Tauno Oksanen ja Ari Komulainen kuitenkin poistavat tuota puutetta yli 600-sivuisella järkäleteoksellaan *Raappanan tiedustelijat: Jatkosodan Rukajärven suunnan 14. divisioonan tiedustelutoiminta* (Valokuvaaja Ari Komulainen). Kirjoittajat kartoittavat erämaatiedustelun kehittymistä ja kokonaisuoritusta vuosina 1941–1944 ja kysyvät muun muassa, mitä tiedettiin vihollisesta ja sen joukoista ja tavoitteista. Oksanen nostaa esiin erikoisuuksia, muun muassa puna-armeijan elokuussa 1944 yrittämän laajan saarrostushyökkäyksen korpividivisioonan päävoimien tuhoamiseksi. Kirjoittajat käyvät läpi eri tiedustelumuodot (mukaan lukien ilmatiedustelun) ja toteavat, että Raappanan korpividivisioonan oma ainutlaatuinen kaukopartio-osasto vastasi tehokkuudeltaan divisioonan vastualueella toiminutta Päämajan kaukopartio-osasto Marttinaa.

Rukajärven suunnan korpisotaan pureutuu myös Raine Narvan ja Simo Liikasen *Katkaiskaa Muurmannin rata: Mai Guban sotaretken ka-*

donneet kuvat (Gummerus). Se pohjautuu tammikuussa 1942 Mai Gubaan suuntautuneelle tunnetulle retkelle osallistuneen TK-mies Toivo V. Narvan ottamiin kuviin ja hänen Päämajaa varten kirjoittamaansa kertomukseen. Runsaan tuhannen miehen hiihto-osasto tunkeutui pakkastalven äärioloissa syvälle neuvostojoukkojen selustaan, jossa se hävitti Mai Guban asemankylän sekä katkaisi tilapäisesti Muurmannin radan ennen paluutaan omille linjoille. Kirjan toinen tekijä Raine Narva on Toivo Narvan poika.

Kimmo Sorkon ja työryhmän *Mainilan miehet: Niemen patteristo 1941–1944* (Tekijä) on runsaasti kuvitettu ja perusteellinen, tuhatsivui- nen joukko-osastohistoria pääasiassa Petäjävedellä Jämsänjokilaakson reserviläisistä jatkosotaan muodostetun Kenttätykistörykmentti 19:n III patteriston sotatiestä. Tuon Niemen patteristoksi kutsutun joukon tie kulki Rautjärveltä Karjalan kannaksen läpi Mainilan Valkeasaaren ja Aleksandrovkan alueelle. Sorko on koonnut kohdejoukkonsa vaiheista myös erilaisia sattumuksia sekä veteraanien haastatteluja. Kesällä 1944 patteristo osallistui Talin–Ihantalan taisteluun. Niemen patteris- tosta kaatui 35 ja haavoittui vakavammin runsaat 50 miestä. Patteristo kotiutettiin marraskuussa 1944.

Arktisesta sodankäynnistä on ilmestynyt niin ikään kaksi teosta. Tarja Lappalaisen ja Martti Turtolan tietokirja *Stalinin tappamat: Muurmannin suomalaisten pitkä ja musta yö* (Docendo) sekä David Greentreen läpyskä *Petsamo and Kirkeness 1944: The Soviet offensive in the Northern Arctic* (Osprey Publishing). Ensiksi mainitun jälkipuolis- kolla Turtola käy läpi Kuolan niemimaan sekä osin Petsamon, Vienan ja Aunuksen sotahistoriaa 1500-luvulta toiseen maailmansotaan. Hän kertoo poliittista historiaa sekä alueella tapahtunutta rajankäyntiä. Vaikka Turtola kiinnittää päähuomionsa suomalaiseen näkökulmaan, hän kuvaa myös suurvaltojen kiinnostuksen Jäämeren rannikkoa ja muita pohjoisia alueita kohtaan. Arktisen sodankäynnin lyhyessä oppi- määrässä osansa saavat muun muassa »Oolannin sodan» heijastukset, ensimmäinen maailmansota jälkinäytöksineen, heimosodat, länsivalto- jen interventio sekä talvi- ja jatkosodat. Greentreen teos täydentää Tur- tolan tekstiä, sillä *Petsamo and Kirkeness 1944* käsittelee arktista sodan- käyntiä Pohjoiskalotin ja Jäämeren rannikon erikoisissa ja haasteellis- sa maasto- ja sääoloissa. Neuvostoliitto käytti loka–marraskuussa 1944 toteuttamassaan hyökkäysoperaatiossaan laajasti merijalkaväkeä, kun

taas viivytävillä saksalaisilla oli runsaasti vuoristojoukkoja. Greentree esittää lehdykässään tiiviisti johtajat, joukot, osapuolten suunnitelmat sekä sotatoimet lopputuloksineen.

Mari Högmanin ja Hilkka Kanervikon kokoamassa teoksessa *Sotatarinoita Pornaisista: Sotilaiden ja lottien muistoja 1939–1945* (Pornainen-seura) on julkaistu kymmeniä omakohtaisia muisteluksia rintamalta ja kotirintamalta. Lisäksi veteraanien sotateiden kuvauksia on rekonstruoitu sotapäiväkirjojen ja kenttäpostikirjeiden avulla. Teoksessa on runsaat 400 valokuvaa ja erillinen sankarivainajamatrikkeli.

Suomalaiset SS-vapaaehtoiset

Suomessa on keskusteltu laajasti suomalaisten Wiking-divisioonaan kuuluneiden Waffen-SS-vapaaehtoisten mahdollisesta osallistumisesta sotarikoksiin. Simon Wiesenthal -keskuksen johtaja Efraim Zuroff osoitti tasavallan presidentti Sauli Niinistölle pyynnön asian selvittämiseksi. Niinistö suhtautui pyyntöön myönteisesti, ja Valtioneuvoston kanslia puolestaan vastuutti Kansallisarkiston tekemään aiheesta riippumattoman arkistoseelvityksen. Selvityksen teossa hyödynnettiin muun muassa Suomen, Venäjän, Valko-Venäjän, Ukrainan, Puolan, Saksan, Pohjoismaiden ja Alankomaiden arkistoissa olevia ja osin aiemmin käyttämättömiä asiakirjoja. Selvityksessä tutustuttiin myös arkistoihin muissa sellaisissa maissa, joiden kansalaisia palveli Wiking-divisioonan riveissä. Olennaisia lähteitä olivat myös kymmenet SS-miesten päiväkirjat. Selvitystyön toteutti käytännössä Lars Westerlund, jonka johtopäätös oli, näytön vähäisyydestä huolimatta, »että suomalaiset SS-miehet osallistuivat väkivallantekoihin siviilejä ja juutalaisia kohtaan». He tekivät julmuuksia saksalaisten esimiestensä käskystä. Westerlund lisää, että neuvostoliittolaisten sotavankien teloittaminen ei ollut suomalaisista niin vastenmielistä kuin siviilien ja juutalaisten surmaaminen. Selvityksen tulokset julkaistiin englanniksi ja suomeksi. Alkuteos on *The Finnish SS-volunteers and Atrocities against Jews, Civilians and Prisoners of War in Ukraine and the Caucasus Region 1941–1943: An Archival Survey* (SKS) sekä suomenkielinen versio *Suomalaiset SS-vapaaehtoiset ja väkivaltaisuus 1941–1943: Juutalaisten, siviilien ja sotavankien surmaaminen Saksan hyökkäyksessä Neuvostoliittoon* (Kansallis-

arkisto/SKS). Molemmat niistä ovat luettavissa sähköisessä muodossa osoitteissa https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/sarjajulkaisut/SS-VOLUNTEERS_verkkoon.pdf sekä https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/sarjajulkaisut/suomalaiset_ss-vapaaehtoiset.pdf.

Suomalaisten SS-miesten myöhempiä vaihteita on selvitetty Mikko Uola, jonka lähes 600-sivuinen mutta ostohinnaltaan hyvin kallis historiateos *Kunnian miehet: 75 vuotta suomalaisten Waffen-SS-vapaaehtoisien aseveltoimintaa 1943–2018* (Veljesapu-Perinneyhdistys) luotaa kohdejoukkonsa järjestötoimintaa heidän kotiinpaluustaan lähtien vuoteen 2018. Se perustuu SS-Aseveljet ry:n, Veljesapu ry:n ja Veljesapu-Perinneyhdistys ry:n ja eräisiin muihin arkistoihin sekä lehdistöön ja kirjallisuuteen. Uola taustoittaa SS-vapaaehtoisilmiön ja kertoo muun muassa SS-veteraanien syrjinnästä työmarkkinoilla sekä haavoittuneiden taloudellisesta ahdingosta, jotka loivat tarpeen huoltotoiminnalle.

Rajaperinteitä ja rauhan ajan varuskuntahistoriaa

Rajavartiolaitoksen 100-vuotisjuhlakirja on Lassi Saressalon *Tarinoita rajalta: Historiaa ja muistoja rajavartiolaitoksen sadan vuoden taipaleelta 1919–2019* (Rajavartiolaitos). Vaikka siinä kerrataan Suomen raja- ja merivartioiden historialliset vaiheet ja rajajoukkojen sotataipaleet, se ei ole perinteinen historiateos, vaan pikemminkin perinnekirja. Teoksen pääasiallisena aineistona on ollut Turun yliopiston folkloristiikan opiskelijoiden 2010-luvulla keräämät ja tallentamat runsaat 150 rajavartijahaastattelua. Niistä piirtyy monipuolinen kuva maa- ja merirajojen vartioiden ja sen laajentuneesta tehtäväkentästä.

Jari Lehtoväreen *Tampere varuskuntakaupunkina 1914–2014* (Tampere-Seura) on yli 1000-sivuinen järkäle, jonka kirjoittaja on aiemmin perehtynyt varsinkin Riihimäen varuskuntahistoriaan. Teoksessaan Lehtoväre tarkastelee kokonaisvaltaisesti Tamperetta sotilaallisena keskuksena ja varuskunnan merkitystä kaupungille. Hän kuvaa venäläiset juuret ensimmäisessä maailmansodassa, vuoden 1918, sotien välisen ajan varuskunnan toiminnan sekä toisen maailmansodan ajan. Sotien jälkeiseltä kaudelta nousevat esiin varsinkin kaupungin asema ilmapuolustuksen ja logistiikan keskuksena sekä varuskunnan erinomainen yhteistyö ympäröivän yhteiskunnan kanssa.

Suomalaista sotataittoa

Kuvamme suomalaisen sotataidon kehityksestä täydentyi jälleen, kun Maanpuolustuskorkeakoulun yksitoistaosaisessa eri aselajien taktiikan historiaa käsittelevässä teossarjassa ilmestyi vuonna 2019 peräti kolme uutta teosta neljänä niteenä. Teokset voi lukea verkossa osoitteessa www.doria.fi. Loppujen osien on määrä ilmestyä lähivuosien kuluessa.

Kuudentena sarjassa ilmestyi Petteri Joukon reilut 300-sivuinen teos *Ylijohdon reservi: Suomalaisen panssaritaktiikan vuosisata* (Maanpuolustuskorkeakoulu/Edita), jossa liikutaan pääasiassa sotienjälkeisessä ajassa. Talvisodassa havahduttiin panssariaseen hyödyllisyyteen. Ennen jatkosotaa ei paljoa ehditty tehdä, mutta siitä huolimatta jääkäreitä tukeneiden panssarijoukkojen osuus oli merkittävä Itä-Karjalan valtauksessa 1941. Panssaridivisioonan käyttö jäi vajavaiseksi kesän 1944 raskassa taisteluissa. Joukon tutkimuksen keskiössä ovat panssariyhtymän organisaation, kaluston ja taktiikan kehitys. Kehittämisen pohjana ovat olleet saadut sotakokemukset sekä käytettävissä olevat resurssit ja koettu uhka. Sotavarustus on heijastunut organisaatiomuutoksina. Sotien aikaista vaunukalustoa käytettiin aina 1960-luvulle saakka. Saman vuosikymmenen loppuun Suomessa vannottiin taisteluosastotaktiikan nimeen. Panssariaseen käyttöperiaate muuttui 1990-luvun alussa jalkaväen tukemisesta kahden panssariprikaatin kootuksi käytöksi. Sittenmin on jälleen palattu yhtymätaktiikasta taisteluosastotaktiikkaa soveltavien mekanisoitujen taisteluosastojen käyttöön.

Pioneeritaktiikan kehitystä luotaavan Janne Mäkitalon seikkaperäinen käsikirjoitus ei mahtunut yhteen niteeseen. Näin ollen *Räjähävää voimaa: Suomalaisen pioneeritaktiikan kehittyminen itsenäisyyden aikana* (Maanpuolustuskorkeakoulu/Edita) jaettiin kahteen osaan, joista 1. osa kattaa itsenäistymisvaiheen, maailmansotien välisen kauden ja sotavuodet, ja 2. osa puolestaan ajan lähelle nykypäivää. Mäkitalo tarkastelee yhteensä yli tuhat sivua käsittävässä teoksessaan pioneeritaktiikan kehitysvaiheita eri aikajaksoissa, joiden puitteissa hän pureutuu organisaatioissa ja toimintamenetelmissä tapahtuneisiin muutoksiin. Muutamaa vuotta ennen sotia pioneerit olivat alkaneet keskittyä suluttamiseen, mutta aina 1930-luvun puoliväliin asti oli painotettu linnoittamista. Taistelupioneeritoiminta nousi viime sodissa keskeiseen rooliin. Talvisodan sotakokemuksista otettiin opiksi, mutta koulutus takelteli.

Sotienjälkeisellä alueellisen puolustuksen kaudella korostettiin syvää suluttamista, jonka soveltaminen oli aloitettu jo jatkosodan lopussa. Sittenmin 1990-luvun alkupuolelta lähtien pioneeritoiminnan painopisteeksi nousi liikkeenedistäminen ja viime aikoina puolestaan taistelutilan valmistelu. Mäkitalo nostaa valokeilaan aselajin keskeisiä kehittäjiä.

Jussi Pajusen *Tulisuluista tappioiden tuottamiseen: Vuosisata suomalaista ilmatorjuntataktiikkaa 1919–2019* (Maanpuolustuskorkeakoulu/Edita) on huolellisesti laadittu 600-sivuinen teos aiheestaan. Ensimmäisinä vuosina alan kehittämistä pohtivat rannikkotyökistön ja kenttätökistön edustajat. Alkuvaiheessa ilmatorjunta jaettiin kiinteään ja liikkuvaan ilmapuolustustyökistöön, joka ampui tulisulkuja. Aselaji siirtyi ilmavoimien johdosta maavoimien alaisuuteen vuonna 1952. Pajunen toteaa suomalaisten saaneen vaikutteita briteiltä ja sodan aikana saksalaisilta. Toisessa maailmansodassa ja sen jälkeen sotakokemukset otettiin vahvasti huomioon mietittäessä ilmatorjunnan käyttöperiaatteita, organisaatioita ja johtosuhteita. Pajunen on hahmottanut aselajin taipaleelta viisi murroskohtaa: 1. kehäryhmytyksen vakiintuminen 1930-luvulla; 2. jako alueelliseen ilmatorjuntaan, yhtymien ilmatorjuntaan ja ylipäällikön ilmatorjuntareserviin tehtiin juuri ennen jatkosotaa; 3. ilmatorjuntarykmenttejä ja erillisiä ilmatorjuntapatteristoja perustettiin 1942–1944; 4. Suomi siirtyi ohjusaikakauteen 1970-luvun lopulta alkaen; 5. tappioiden tuottamista alettiin korostaa 2010-luvulla.

Suomalaisen sotataidon klassikot -sarjassa on ilmestynyt koko joukko kansallisen sotataidomme kehitykseen liittyviä tärkeitä painamattomia tutkielmia ja vastaavia kirjoituksia. Sarjassa ilmestyvät kirjat painetaan kyllä edellisen vuoden lopulla, mutta niiden julkistaminen tapahtuu kuitenkin vuodenvaihteen jälkeen Maanpuolustuskorkeakoulun vuosipäivänä tammikuussa. *Vihollisen taktiikasta ja omista vastatoimenpiteistä* (Maanpuolustuskorkeakoulu) on everstiluutnantti Valter Nordgrenin virkatyönä kevään 1941 kuluessa laatima koonnos, joka ilmestyy sarjassa Mikko Karjalaisen ja Hannu Ahtisen toimittamana seitsemäntenä osana. Nordgren kokosi tekstiinsä tuoreltaan havaintoja puna-armeijan talvisodassa soveltamasta taktiikasta. Havainnot perustuvat Päämajan taktillisen toimiston sodanaikaiseen työhön, joka käsitti sotakokemusten keräämistä ja jakamista. Toiminnan tarkoitus oli puolustuskyvyn kehittäminen edelleen. Kirjan taustaosuudessa Mikko Karjalainen

esittelee Nordgrenin henkilönä ja Hannu Liimatta kirjoittaa Päämajan taktillisesta toimistosta. Erik Stenström puolestaan analysoi Nordgrenia ja Y. A. Järvistä oman sukupolvensa taktikkoina. Teos on ladattavissa verkosta osoitteesta www.doria.fi.

Suomalaista erikoisosaamista on myös talvisotataito, jonka kertymisestä itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä kertoo allekirjoittaneen yleisesitys *Talven soturit: Talvisotataito Suomessa 1918–1940* (Gaudeamus). Alkuvuonna 1918 talvitaistelukyky oli vaatimaton, mutta 1920-luvun alusta asti se kehitettiin suomalaisten vahvuudeksi. Liikkeelle lähdettiin talvivälineistön kehittämistä, ja talvitaktiikan vuoro tuli 1920-luvun lopulta lähtien. Talvisotataito dokumentoitiin salaisiin ohjesääntöihin, jotta kyettiin säilyttämään suhteellinen etu. Kehitetty taito jalkautettiin joukoille koulutuksen avulla. Suomalaisten kehitystyön tulokset todettiin toimiviksi talvella 1939–1940. Ongelmista selvittiin improvisoiden ja turvautumalla tukkijätkien konsteihin. Myöhemmin suomalaisten talvitaisteluosaaminen, josta on tullut eräänlainen vientituote, on tunnustettu myös maamme rajojen ulkopuolella.

Armeijoiden kehittämät taktiset periaatteet dokumentoidaan erilaisiin ohjesääntöihin, käsikirjoihin, oppaisiin ja ohjeisiin. Näin on tapahtunut myös Suomessa. Petteri Leino on koonnut niistä lähes kattavan bibliografian *Suomalaiset sotilaskäsikirjat ja ohjesäännöt vuoteen 1944 saakka* (Antikvariaatti Pufendorf). Leinon hyödyllisessä kirjassa on listattu yli 1750 sotilaallista käsikirjaa ja ohjesääntöä sekä siinä on 32-sivuinen värikuvaliite. Maailmansotien välillä ilmestyi noin 500 ohjesääntöä, joista virallisia ohjesääntöjä julkaisivat yleisesikunta ja puolustusministeriö, mutta niitä tekivät myös ahkerat upseerit. Silti talvisotaan lähdettiin osin vanhentuneilla ohjesäännöillä.

Elämäkerrat

Sotahistoriallisia tapahtumia sivutaan myös monissa diplomaatti- ja poliitikkoelämäkertoissa. Tällä kertaa vuorossa ovat olleet kaksi henkilöä, jotka tunnetaan talvisodan rauhansopimuksen vastustajina. Markku Reimaan elämäkertateoksen *Kekkosen kuiskaaja: Harmaa eminenssi Aaro Pakaslahti* (Docendo) päähenkilö seurasi sotavuosien päätöksentekoa näköalapaikalta. Talvisodan aikana ulkoasiainministeriön poliit-

tisen osaston päällikkönä toiminut Aaro Pakaslahti (1903–1969) kirjoitti muistelmateoksen *Talvisodan poliittinen näytelmä* (WSOY 1970). Hän esitti virkamiehenä voimakkaat eriävät mielipiteensä. Pakaslahti ehti toimia lähettiläänä Vichyn Ranskassa. Esko Vuorisjärven *J. O. Söderhjelman värikäs elämä: Presidenttien salaperäinen luottomies* (Edita) kertoo kuusinkertaisesta Suomen oikeusministeristä, RKP:n pitkäaikaisesta kansanedustajasta ja monipuolisesta yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta vaikuttajasta. Johan Otto Söderhjelm (1898–1985) toimi oikeusministerinä myös talvisodan aikana. Hän ehti työskennellä Petsamon Nikkelin toimitusjohtajana ja monissa muissa elinkeinoelämän ja yhteiskunnan merkittävässä poliittisissa tehtävissä. Söderhjelm oli Kekkonen ystävä ja Paasikiven luottomies. Jatkosodan vuosina Söderhjelm siirtyi Kekkonen tavoin rauhanoppositioon.

Amerikan arkkitehti, Petsamon sotilas (SKS) on Liisa-Maria Hakala-Zilliacuksen elämäkertateos arkkitehti Olav Hammarströmistä (1906–2002), jolle sota oli avainkokemus. Kohdehenkilö työskenteli vuosina 1938–1944 Petsamossa modernin kansainvälisen kaivostaajaman suunnittelijana. Talvisodassa vänrikki Hammarström johti Osasto Pennassa pioneerijoukkuetta. Jatkosodan alussa hän toimi luutnantiksi ylennettynä Jäämeren rannikolla lähinnä tulkkina ja yhteysupseerina saksalaisten suuntaan, kunnes palasi siviilit tehtävänsä Kolosjoelle. Sotien jälkeen Hammarström teki uraa Yhdysvalloissa.

Jukka Kyöstin *Tykistökomentaja eversti Bror Kraemer* (Minerva) on elämäkerta hyvin perusteellisesti koulutetusta suomalaisesta tykistöupseerista. Kraemer (1900–1990) kävi itsenäisen Suomen ensimmäisen kadettikurssin sekä haisteli 1920-luvulla eurooppalaisia tykistötuulia opiskellessaan Ranskan ja Belgian sotakouluissa. Kyösti luonnehtii kohdehenkilöään Suomen tykistötiedustelun kehittäjäksi ja tulisuunnitelmatekniikan uranuurtajaksi. Talvisodassa Kraemer palveli Kannaksella tykistökomentajana 8. Divisioonassa. Jatkosodassa puolestaan lähinnä Laatokan Karjalassa ja Aunuksessa. Toimiessaan VI Armeijakunnan tykistökomentajana hänen tähtihetkekseen muodostui Tuuloksen läpimurto.

Yksilöiden kohtalot sodan melskeissä ovat usein sukulaisille kiinnostavia. Esimerkiksi yhden jatkosodassa Jalkaväkirykmentti 50:ssä palvelleen kaustislaismiehen tarina on koottu kansien väliin. Vaikka tuo rykmentti oli aluksi leimallisesti keskisuomalainen, sitä täydennet-

tiin 1920-luvun alussa syntyneillä keskipohjalaisilla. Teuvo Isokangas on julkaissut omakustanteen *Setäni Tuuren matka 13.5.1921–28.6.1944: Tuuren elämäntaival lapsuudesta sotatantereelle JR 50:n joukoissa* (Tekijä). Kirjan päähenkilö korpraali Tuure Isokangas (1921–1944) kaatui viimeisenä sotakesänä Kärstilässä. Teoksessa on hyödynnetty myös otteita sota-ajan kirjeistä, joista laadittuja kokoelmia käsitellään seuraavaksi.

Jaana Laamasen *Äyräpään Ärjy ja Äänisen Aleksandra* (Tekijä) on muistitietoon perustuva elämäkerta hämeenkyröläisestä Armas Koivistosta (s. 1918) ja karjalais-venäläisestä Aleksandra Lazievasta (s. 1925, os. Karpina). Koivisto palveli viime sodissa erityisesti muonittajana. Hän joutui moniin tiukkoihin paikkoihin, muun muassa Äyräpään harjulle ja Talin-Ihantalan tulimyrskyyn. Lazieva toimi puolestaan jatkosodassa Itä-Karjalan sotilashallinnon tehtävissä.

Kirje- ja päiväkirjakokoelmat

Sota-ajan kirjeet avaavat näköaloja yksilöiden asenne- ja tunnemaailmoihin sekä toimintaan poikkeusoloissa. Perheiden kirjeenvaihtoa on säilynyt perikuntien hallussa, ja niistä on jälleen koostettu lukuisia julkaisuja, jotka on yleensä taustoitettu muun aineiston ja kirjallisuuden avulla. Juhani Hytösen *Suomi sodassa: Helsinkiläisperheen tarina sodissamme 1939–1944* (Bookcover) kertoo kirjeenvaihdon ja päiväkirjamerkintöjen pohjalta Edvard Hytösen (s. 1883) ja hänen Ilma-vaimonsa (s. 1877, os. Maukola) sekä heidän vuosina 1908–1920 syntyneen viiden lapsensa ja muutaman lähipiiriläisen kokemuksista viime sotien aikana. Sisarusket Kaarina Hänninen ja Hillevi Valkonen ovat koonneet vanhempiensa 396 sota-ajan kirjettä teokseensa *Kiitos kirjeestä rakas: Paulin ja Kertun kirjeenvaihtoa sotavuosina 1939–1944* (Tekijät). Juvalainen lääkäintäalikersantti Pauli Hänninen (s. 1918) ja hänen ilma-valvontalottana toiminut Kerttu-vaimonsa (s. 1917, os. Himanen) tapasivat talvisodan YH:n aikana, jolloin heidän julkaistu kirjeenvaihtonsa alkoi. Pauli Hänninen palveli talvisodassa JR 67:ssä ja jatkosodassa JR 49:ssä. Mauri Niemen toimittama *Rakas Toini: Eino Niemen kirjeitä rintamalta 1939–1944* (Privatum) käsittää pääosin Eino Niemen (1913–1944) Toini Niemelle (1911–1987, os. Vanhanen) lähettämiä

kirjeitä. Töysäläinen Niemi palveli jatkosodassa etupäässä joukkueenjohtajana JR 53:n III pataljoonassa Uhtuan suunnalla, mutta kaatui luutnanttina juhannuksen 1944 alla Kuparsaareissa Kannaksella.

Hongan Lassin sota: Lauri Hongan muistelmat ja päiväkirjat sotien 1939–1945 ajalta (Books On Demand) on Tuomas Hongan toimittama henkilöhistoriallinen teos temmesläisen nuorukaisen sotatiestä. Kirjassa on julkaistu Hongan (1921–2000) jo talvisodan suojeluskuntapoikana tekemät muistiinpanot, kirjoittamat tarinat sekä vuodesta 1942 pitämät tarkat päiväkirjamerkinnot. Sota-ajan kirjeiden sisällöt ovat puolestaan alaviitteissä. Kolme sotaa käytyään Honka oli 23-vuotias ilmavoimien luutnantti. Vuonna 1994 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja silloinen Sota-arkisto myönsivät Hongalle ensimmäisen palkinnon sotakirjeiden keruukilpailussa.

Mannerheimiana ja Mannerheim-ristin ritareita käsittelevät teokset

Mikko Karjalaisen *Mannerheimin Päämaja: Sodanajan johtoesikunta 1918–1945* (Otava) on ensimmäinen kokonaisvaltainen esitys, joka pureutuu organisaatiohistoriallisesti Suomen ylijohdon sotavuosien päätöksentekoon ja toimintakykyyn Mikkelin seudulla 1918 ja 1939–1945. Karjalaisen teos on myös tutkimus ylipäälliköstä sotilasjohtajana ja ikäihmisenä, joka sairasteli sotavuosien aikana – talvisodan viimeisen viikon ajan ja varsinkin vuonna 1943 hengenvaarallisesti – ilman sopivaa seuraajaehdokasta. Sota-ajan tehtäviinsä hyvin valmistautuneen Päämajan eri osastoissa työskenteli 300 henkeä, myös yhdeksän kenraalia, joiden työskentelytapoja ja arkea Karjalainen valottaa kirjassaan. Johtamistoiminta pyöri Mannerheimin ympärillä, ja ylipäällikkö piti lankoja käsissään niin, ettei hänen poissa ollessaan tehty merkittäviä ratkaisuja. Päämajakaupungin pommitusten vuoksi johtoesikunnan toiminnot hajautettiin Mikkeliä ympäröineelle maaseudulle, mikä vaikeutti viestiyhteyksien tehokasta ylläpitämistä. Karjalaisen teos luo pohjan jatkotutkimuksille.

Jääkärieversti Verner Viikla: Mannerheim-ristin ritari numero 45 (Tekijä) on Martin Anderssonin suppeahko elämäkertateos, jonka päähenkilö Viikla (1895–1941, ent. Viklund) oli oululaistaustainen, neljään sotaan osallistunut ansioitunut sotilas. Jääkäriin hän otti osaa en-

simmäiseen maailmansotaan ja toimi adjutanttina Valkoisessa armeijassa vuonna 1918. Maailmansotien välillä Viikla palveli etenkin Rajavartiolaitoksessa. Talvisodassa hän oli Pohjois-Suomen Ryhmän kyvykäs esikuntapäällikkö. Jatkosotaan Viikla lähti 6. Divisioonan komentajana Sallan suunnalle. Hänen elämänsä päättyi oman käden kautta joulukuussa 1941 komentopaikalla Karmalammella, ennen kuin tieto nimityksestä Mannerheim-ristin ritariksi ehti saavuttaa hänet. Andersson arvelee Viiklan tehneen ratkaisunsa, koska hän oli masentunut sen vuoksi, että kuuli saksalaisten jatkavan hyökkäystä Kantalahteen ja että hänen miehensä joutuisivat todennäköisesti kärsimään näiden alaisuudessa kovia tappioita.

Erkki K. Laitisen *Marskin ritari Honkaniemi, Miljoonalinnake ja muut sodan ihmeet* (Vaasan Yritysinformaatio/Books On Demand) koostuu viidestä kertomuksesta. Kirja alkaa Mannerheim-ristin ritari numero 149:n, Toivo Nikolai Honkaniemen (1908–1995), elämäntarinalla. Tämä alahärmäläinen johti sodissa menestyksellisesti joukkuettaan, mutta haavoittui vaikeasti Siiranmäellä kesän 1944 suurhyökkäyksessä. Seuraavina ovat luvut yllättävän vähän tunnetuista Marjapellonmäen ja hyvin tunnetuista Summan Miljoonalinnakkeen vaiheista talvisodassa. Neljäs luku käsittelee sotavuosien yliluonnollisia ilmiöitä, ja viimeisenä on vuorossa Suojärven siviiliväestön evakuoinnin epäonnistumista syksyllä 1939 tarkasteleva osio.

Sodassa kuolleet Mannerheim-ristin ritarit 1941–1945 (Minerva) on Heikki Lehtosen kokoama matrikkeliteos, joka täydentää aiempia ritariatrikkeleita. Siitä löytyvät tiedot kaikista jatko- ja Lapin sodassa kaatuneista tai sodan aikana muutoin menehtyneistä yhteensä 38:sta Marskin ritarista elämänvaiheineen, sankaritekoineen sekä kuolinolosuhteineen. Lisäksi Lehtonen on taustoittanut teoksensa yleisellä ritarihistorialla sekä laatinut erilaisia tilastoja. Hän on suonut erilliset luvut Vietnamissa vuonna 1965 kaatuneelle Lauri Törnille ja sodasta haavoittuneena kotiin palanneelle, mutta sankarihautaan vuonna 1958 siunatulle Juho Pössille. Yksi surmansa saaneista lentävistä ritareista oli Lauri Nissinen, josta, kuten Gustaf »Eka» Magnussonistakin, Harri Mustonen on laatinut jäljempänä esiteltävät elämäkertateokset.

Kotirintama ja karjalainen siirtoväki

Helsingin sotavuodet on dokumentoitu kahteen teokseen. Laura Kolben, Samu Nyströmin ja Henrik Talan *Helsinki 1939: Pääkaupunki ja suuri käänne* (Minerva) on jatko-osa Helsinki-kirjasarjalle, jonka aikaisemmat osat olivat *Helsinki 1918: Pääkaupunki ja sota* (Minerva 2008) sekä *Helsinki 1945: Pääkaupunki ja rauha* (Minerva 2015). Talvisodan alla Helsinkiin oli noussut koko joukko arkkitehtonisia merkkirakennuksia. Olympialaisia odotettiin innokkaasti, mutta elämä oli mullistumisen kynnyksellä. Kolben aiheena on pääkaupungin hallinto ja kunnallispolitiikka, Nyström sivuaa kaupunkilaisten arkea ja juhlaa ja Tala tarkastelee pääministeri A.K. Cajanderin kautta maamme kansainvälistä asemaa. Anna Kortelaisen, Marika Honkaniemen, Maija Koskisen, Hanne Selkokarin ja Tuomas Teporan artikkelikokoelmassa *Mieliala: Helsinki 1939–1945* (Tammi) kartoitetaan puolestaan helsinkiläisten elämää sotavuosina – ja varsinkin näiden mielialoja. Aineistona siinä on käytetty Maan Turvan, Suomen Aseveljien Työjärjestön ja Vapaus, Isänmaa, Aseveljeys -järjestön asiamiesten keräämiä raportteja. Teoksessa sivutaan myös pääkaupungin kulttuuri- ja taide-elämää erikoisnäyttelyineen sotavuosina. Kirja liittyy lokakuussa 2019 avattuun, Helsingin taidemuseo HAM:in ja Helsingin kaupunginmuseon toteuttamaan samannimiseen näyttelyyn.

Sota-ajan rikokset – kotirintaman rötökset (Docendo) on Mikko Ylikankaan lehdistöön ja oikeusasiakirjoihin perustuva tietoteos sota-ajan poikkeuksellisissa olosuhteissa tapahtuneesta rikollisuudesta. Sodan pula-aikana kansanhuolto ja poliisi yrittivät suitsia mustan pörssin ja pimeää kauppaa ja säännöstelyrikkomuksia. Vihollisen laskuun harjoitettiin myös vakoilua esimerkiksi Petsamon alueella. Eräät piirit pyrkivät vaikuttamaan kansan taistelutahtoon tekemällä sabotaasitekoja. Rötöstelyä ja vilunkia harjoitettiin runsaasti, ja varkaudet ja petokset olivat yleisiä. Sota näkyi myös henkikirosten määrissä.

Björn Östermanin *Krigets vardag i Hangö 1939–44* (Litorale) tarkastelee sanoin ja kuvin sodan vaikutuksia arkielämään Hangossa. Talvisodassa Hankoon kohdistui rajuja ilmapommituksia, ja rauhan tultua kaupunkilaisilla oli kymmenen tuntia aikaa lähteä kodeistaan, ennen kuin neuvostojoukot saapuivat ja alkoivat tehdä sinne oman tukikohdansa. Jatkosodan alussa neuvostoliittolaiset poistuivat tukikohdastaan,

ja hankolaiset saivat palata ja aloittaa talvisodan tuhojen ja neuvostotilaiden kurjaan kuntoon jättämän kaupungin jälleenrakennuksen. Kun kävi ilmeiseksi, että Suomi häviäisi sodan, Hangossa pelättiin, että kaupunki menetettäisiin jälleen, mutta helpotus oli suuri, kun Neuvostoliitto vaatikin Porkkialaa.

Evakkotaival: Karjalan siirtoväen tarina (Amanita) on nahkaselkäinen ja laajasti kuvitettu suurteos, jonka tekemiseen ovat osallistuneet Keijo K. Kulha, Laila Hirvisaari, Pertti Hakanen, Sari Savikko ja Hanna Pukkila-Toivonen. Teos kertoo menetetyistä Karjalasta ja sen historiasta kunta kunnalta sekä karjalaisten kokemuksista sotavuosina ja jälleenrakennuskaudella. Keskiössä on noin 400 000:n Suomen karjalaisen suuren mittakaavan evakuointiprosessi. Kun monissa maissa puhutaan sotapakolaisilmiöistä, Suomessa viranomaiset toteuttivat – monien kohdalla kahteen kertaan – Neuvostoliitolle luovutettavien alueiden systemaattiset väestönsiirrot ja evakkojen uudelleenasuttamiset. Kirjasta ilmenevät evakkosukupolven raskaat kokemukset ja niistä selviäminen.

Erityiset näkökulmat

Olli Kleemolan, Riku Kauhasen ja Aake Kinnusen *Käsin ja sydämin: Sota-ajan puhdetyöt* (Karisto) käsittelee osana pitkän asemasotavaiheen ikäväntorjuntaa ja ajantappopyrkimyksiä tehtyjä alumiinipuukonttupia, tuohirasioita ja tykinhysymaljakoita. Nuo rintamalla valmistetut puhdetyöesineet ovat monelle tuttuja, sillä niitä tehtiin valtavia määriä, joten ei ole ihme, että niitä on säilynyt paljon näihin päiviin saakka. Runsaasti kuvitetun teoksen kirjoittajat kartoittavat puhdetoideiden teon historiaa, selvittävät tyypillisiä tekijöitä ja valmistusmenetelmiä ja -materiaaleja sekä toimintaan kohdistunutta esimiesten kontrollia.

Suomalaisen kuoleman historia (Gaudeamus) on Ilona Pajarin, Jussi Jalosen, Riikka Miettisen ja Kirsi Kanervan toimittama kokoomateos, jonka kaksi artikkelia sivuaa sotia. Tuomas Tepora ja Jussi Jalonen pohivat suomalaista marttyyrikuolemaa. Näin tehdessään he analysoivat suomalaisia 1800–1900-lukujen vapaaehtoisen uhrikuoleman ihanteita ja esikuvallista voimaa. He ottavat esimerkkejä Väinö Stoolin tarinoista sekä nuoren itsenäisen Suomen sotahistoriasta. Ville Kivimäen

aiheina ovat puolestaan toisen maailmansodan sotakuolemat Suomessa. Sodan alussa painotettiin isänmaalle annettua uhria, mutta myöhemmässä vaiheessa alettiin painottaa myös omaisten menetystä ja surua. Kaikki sodan aikana kuolleet eivät automaattisesti saaneet sankarivainajastatusta.

Väitöstutkimukset

Otto Auran poliittisen historian väitöstutkimuksessa *Työvelvollisia, toipilaita ja sotavankeja: Työvoiman sotilaallinen käyttö Suomessa toisen maailmansodan aikana* (Helsingin yliopisto) tarkastellaan aihetta makro- ja mikrotasolla talvi- ja jatkosodan vuosina. Makrotaso on institutionaalinen ja mikrotaso toimeenpaneva taso. Ylemmällä tasolla Aura perehtyy organisaatioiden kehitykseen, etenkin työvelvollisuuslainsäädännön toimeenpanon osalta. Alemmalla tasolla päähenkilöitä ovat kaksi rakennusalan ammattilaista, insinööri Matti Janhunen ja rakennusmestari Veikko Mäkinen (tekijän isoisä). Vuoden 1939 Työvelvollisuuslain perusteella kaikki 18–59-vuotiaat olivat velvollisia tekemään maanpuolustusta palvelevaa työtä. Aluksi se tarkoitti pääasiassa maataloutta ja sotateollisuutta, mutta sodan alettua kyseeseen tulivat myös linnoitustyöt, joihin osallistui talvisodassa 50 000 työvelvollista, ja joissa Janhunen toimi työnjohtajana. Työvelvollisuusasioita hoiti talvisodan alussa Kansanhuoltoministeriön työvoimatoimisto ja sitten Päämajan työvoimatoimisto. Vuodesta 1941 vastuu työvelvollisista siirrettiin kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle ja kotijoukkojen esikunnan työvoimaosastolle. Jatkosodassa työvelvollisia oli sijoitettu varsinkin Päämajan linnoitusosaston alaisiin linnoitusrakennuspataljooniin, joissa Mäkinen työskenteli rakennusjoukkueen johtajana. Työvoimatarve paheni sodan edetessä, joten myöhemmässä vaiheessa linnoitustöissä oli sotavankityövoimaa sekä hermotoipilaiden linnoitusrakennuskomppanioita. Työvelvollisten käytöllä pyrittiin vapauttamaan sotilashenkilöitä puhtaan sotilaallisiin tehtäviin. Jatkosodassa työskenteli pääosin lapion varressa noin 74 000 työvelvollista.

Alivoimaisen taktiikka: suomalaisen taktisen ajattelun tarkastelu (Maanpuolustuskorkeakoulu) on Juha Hollannin operaatiotaidon ja taktiikan alaan kuuluva laadullinen ja narratiivista tutkimusstrategiaa

noudattava väitöstutkimus, jossa on selvä historiallinen perspektiivi. Suomalaisissa maailmansotien välisen ajan uhkakuvissa Neuvostoliitto nähtiin potentiaalisena ja ainoana mahdollisena hyökkääjänä (tosin kylmän sodan kaudella vihollista ei nimetty suoraan). Voimasuhteiden epäsuhta johti siihen, että suomalaisen taktisen ajattelun lähtökohdaksi tunnustettiin koko ajan alivoimaisuus. Hollanti on tutkinut taktisessa ajattelussa tapahtuneita muutoksia 1920-luvulta 1980-luvun alkuun. Hän on käynyt läpi 700 sotilasammattilehdistössä julkaistua artikkelia ja käyttänyt myös ohjesääntö- ja sotilaskirjallisuutta sekä arkistoaineistoja. Hollanti on etsinyt niistä keskustelua taktisista trendeistä ja sellaisista keinoista, joilla menestystä on ajateltu saavutettavan ja voimasuhteita on uskottu voitavan tasoittaa sekä siitä, miten upseerien artikkeleissa esittämät näkemykset ovat vaikuttaneet kansallisen taktiikan kehitykseen. Kirjoituksista nousevat teemat ovat olleet uhka, maasto, olosuhteet ja taistelun elementit sekä koulutuksen tuloksena saatu nopeus ja taito. Kun resurssit ovat olleet niukat, niistä on ollut tarve saada irti maksimaalinen hyöty ja saada aikaan laadullista paremmuutta suhteessa Neuvostoliittoon. Hollanti osoittaa väitöskirjassaan, että taktisessa ajattelussa on tapahtunut muutoksia, mutta tietyt ajattomat periaatteet ovat olleet pysyviä. Suomalaiset ovat aina korostaneet etenkin maaston ja olosuhteiden hyväksikäyttöä. Ennen sotia talvea, metsää, pimeyttä, yllätystä ja taitoa pidettiin suomalaisten menestystekijöinä, kun taas sotien päätyttyä sellaisina pidettiin korostetusti suojautumista, liikkuvuutta, joustavuutta ja syvyyttä. Alueellisessa taistelussa menestystä nähtiin saavutettavan turvautumalla omaperäisyyteen, asymmetrisyyteen sekä korostamalla olosuhteiden merkitystä. Hollanti lisää, että painopisteen luonti ja yllätys ovat olleet keskeisimpiä suomalaisen taktiikan piirteitä. Lisäksi meillä on uskottu maaston ja olosuhteiden hyväksikäyttöön, aktiivisuuteen ja reserveihin. Kylmän sodan kaudella painotettiin edellisten ohella tarkoituksenmukaista johtamistoimintaa, voimien taloudellista käyttöä sekä yksinkertaisuutta. Hollannin tutkimus on ladattavissa osoitteesta www.doria.fi.

Virpi Launosen väitöstutkimus »*Koskee: ...sisäistä lujittamista ja oikean työohengen vaalimista*»: *Linnoittajien huolto ja vapaa-ajan järjestelyt kontrollina Salpalinjan linnoitustyömaille III ja IV armeijakuntien alueella vuosina 1940–1941* (Itä-Suomen yliopisto/Salpalinja-museo) analysoi linnoitustyömaiden arkea sekä niiden huollon ja vapaa-ajan järjes-

telyjä. Hän kysyy, miten Salpa-asemaa rakentavien linnoittajien arkea kontrolloitiin ja miksi sitä haluttiin kontrolloida. Laajaan ja monipuoliseen arkisto- ja muistitietoaaineistoon pohjautuvassa Suomen historian korkeimmassa opinnäytetyössään Launosella on sotahistoriassa uudentyypinen, sosiologiasta ammentava tutkimusasetelma. Hän operoi vallan, ideologian ja kontrollin käsitteillä. Väitöskirjasta käy ilmi, että linnoittajia kohtaan kohdistui monenlaista kontrollia. Esimerkiksi vapaa-ajan lieveilmiöitä, kuten alkoholinkäyttöä ja uhkapeliä, pyrittiin vähentämään tarjoamalla linnoitustyömiehille monipuolisia harrastusmahdollisuuksia. Täysin linnoitustyömailla tapahtuneita rikoksia ei kuitenkaan kyetty ehkäisemään. Huollon laatuun kiinnitettiin erityistä huomiota, koska linnoitustyömaat sijaitsivat monesti syrjäisillä seuduilla. Linnoittajiin pyrittiin istuttamaan puhtauden ja ravitsemuksen standardi. Vapaa-ajan aktiviteeteilla pyrittiin kasvattamaan eettisiä ja esteettisiä arvoja sekä korostamaan kansallistunnetta. Arvopohja muodostui ahkeruudesta, isänmaallisuudesta, uhrautuvaisuudesta ja raittiudesta. Linnoittajille oli tarjolla liikuntaa, radio-ohjelmia, elokuvia, kirjastoja sekä hengellisiä ja huvitilaisuuksia. Työmaiden liikuntaharrastukset tähtäsivät fyysisesti kovakuntoisten sotilaiden kehittämiseen. Harrastustoiminnalla pyrittiin edistämään miesten henkisiä ominaisuuksia sekä ruokkimaan heidän halukkuuttaan uuden oppimiseen.

Kulttuurihistorian alaan kuuluvassa Marja Kaarina Vainion väitöskirjassa *Rukajärven tiellä: Matka sotaelokuvaan* (Lapin yliopisto) hyödynnetään pääaineistona vuonna 1999 valmistunutta ja Antti Tuurin *Elämä isänmaalle: Tiedusteluretki Lieksajärvelle heinäkuussa 1941* -romaanin perustuvaa historiallista *Rukajärven tie* -elokuva. Elokvassa kuvataan 14. Divisioonan kuuluneen Kevyt Osasto 2:n tiedusteluosaston toimintaa jatkosodan alussa. Vainio on selvittänyt elokuvan tapahtumien suhdetta todellisuuteen sekä analysoi, millä tavoin elokuvatekijät ovat tulkinneet menneisyyttä ja rakentaneet historiakuva. Keskiöissä ovat esimerkiksi olleet elokuvan muoto ja sisältö sekä elokuvallisten keinojen käyttö. Vainio on kiinnittänyt erityistä huomiota inter- ja transtekstuaalisiin rinnastuksiin. Tutkimuksen tulkintakehyksen muodostaa elokuvateoreetikko Kristin Thompsonin dramaturginen rakennejaottelu. Verratessaan elokuvan kerrontaa todellisuuteen Vainio on tukeutunut Kansallisarkiston aineistoihin, kuten tiedustelukäskyihin,

erilaisiin ilmoituksiin ja sotapäiväkirjoihin sekä käyttänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoon talletettua laajaa 14. Divisioonan Rukajärven suunnan veteraanien muistitietoaineistoa. Itse asiassa Tuurin romaaniakin perustui pitkälti tiedusteluosaston johtajan Pentti Perttulin muistikuviin. Lähteenä on lisäksi tukeuduttu *Rukajärven tie* -elokuvakäsikirjoitukseen. Vainio on niin ikään kontekstualisoinut tutkimansa elokuvan sotaelokuvagenreen. Hän on pohtinut myös katsojan kokemusta, kokemustodellisuuden tulkintaa ja elokuvan esittämän historiakuvan luonnetta. Vainion mukaan *Rukajärven tie* -elokuva vastaa arkistolähteiden antamaa kuvaa.

Ilmapuolustus

Ilmasotahistorioitsija Kari Stenmanilta ilmestyi vuoden 2019 aikana kaksi laivuehistoriaa, jotka hän on toteuttanut hyväksi havaitsemallaan sapluunalla. Nuo teokset ovat *Merilentolaivue: Lentolaivue 6 sodassa* (Koala) sekä *Junkers-laivue: Lentolaivue 44 sodassa* (Koala). Teoksissa on näyttävät kuvitukset ja informatiiviset liitteet. Esitellyiksi tulevat myös laivueiden edeltäjät. Merilentolaivueen eli Lentolaivue 6:n nimi muuttui peräti kolme kertaa sotavuosien kuluessa. Laivue oli eri vaiheissa myös Erillinen Lentolaivue, Lentolaivue 36 ja Pommituslentolaivue 6. Laivue valvoi merialuetta ja torjui merellisiä uhkia merivoimien rinnalla. Laivue kävi vuonna 1942 sukellusvenesotaa syvyyspommein, mutta sukellusveneverkon laskemisen jälkeen sen toiminta koostui enimmäkseen päivystystehtävistä. Talvisodassa laivue käytti vanhentunutta Ripon-kalustoa, mutta myöhemmin sillä oli käytössään suorituskykyisempiä sotasaaliskoneita. Stenman kirjoittaa myös ambulanssi-, propaganda-, huolto- ja sissilentoihin erikoistuneen, vuosina 1941–1942 tilapäisesti toimineen Lentolaivue 15:n vaiheista. Stenmanin jälkimmäisestä *Junkers-laivue*-teoksesta selviää, että Lentolaivue 44 oli pommitusilmavoimien »ritarilentue», sillä jokainen viidestä pommituslentäjäritarista palveli laivueessa. Sen vahvuuteen kuuluneiden Bristol Blenheim -pommikoneiden tehtävät talvisodassa koostuivat alkuvaiheessa kaukotiedustelusta ja häirintäpommituksista sekä loppuvaiheessa torjuntatehtävistä Kannaksella ja Viipurinlahdella. Uuden sodan alettua Blenheimeilla pommitettiin vihollisen lentotukikohtia ja

häirittiin Muurmannin radan liikennettä. Asemasota oli rauhallisempi ajanjakso. Keväällä lentue sai tehokkaita Junkers Ju 88 -syöksypommitajia, joilla tehtiin jatkosodan loppuvaiheissa monia menestyksellisiä pommituslentoja varsinkin Leningradin ympäristössä ja Kannaksella vastustajan maa- ja merivoimia vastaan.

Ahti Saarisen ja Göran Bruunin *Lentäjän aika: Missä Carl-Erik Bruun kulki, lensi ja soti* (Tekijät) on paitsi päähenkilönsä sotilaslentäjälämäkerta myös yli 700-sivuinen laivue- ja lentotukikohtahistoria. Toukokuussa 1940 turkulainen Carl-Erik Bruun (1920–2001) aloitti palveluksensa koulutettuna ohjaajana Lentolaivue 32:ssa. Jatkosotaan hän lähti Lentolaivue 26:ssa, jossa hän ainoana lentäjänä palveli koko jatko- ja Lapin sodan ajan. Laivueella oli Fiat-kalusto kevääseen 1944 saakka, minkä jälkeen koneet vaihtuivat Brewstereihin. Reservin kapteeni Calle Bruun oli itsekin kirjoittanut oman laivueensa historiasta. Hän ehti viiden ja puolen vuoden sotatiensä aikana olla mukana monissa paikoissa ja tapahtumissa, jotka kirjoittajat ovat dokumentoineet kirjaansa yksityiskohtaisesti. Teos on taustoitettu ilmasotahistorialla. Siinä on listattu runsaasti lentotietoja sekä kuvattu suuri määrä lentokenttiä ja lentotukikohta-alueita, varsinkin rannoille tehtyjä tavallisuudesta poikkeavia tukikohtaympäristöjä.

Lentorykmentti 3:n komentajana toiminut everstiluutnantti (myöhempi kenraalimajuri) ja Mannerheim-ristin ritari Gustaf »Eka» Magnusson on merkittävä hahmo suomalaisessa hävittäjähistoriassa. Harri Mustonen on laatinut hänestä elämäkerran *Hävittäjäkomentaja Eka Magnusson* (Koala). Ylitorniolla syntynyt Magnusson (1902–1993) oli saanut vaikutteita hävittäjätoiminnan johtamiseen ennen sotia ulkomailta, ja hän ajoi uudistuksia läpi esimiehensä vastustuksesta huolimatta. Hän lensi myös itse saavuttaen viisi ja puoli ilmavoittoa. Talvisodassa ja vuoteen 1943 saakka hänen komentamansa Lentolaivue 24:n hävittäjät toimivat Kannaksella suurta ylivoimaa vastaan. Magnussonin suureksi ansioksi on luettava ennakkointi kesän 1944 Kannaksen suurhyökkäyksen edellä. Hän oli uudistanut hävittäjien johtamisjärjestelmän sekä valmistellut rykmenttinsä vetäytymistä. Toimenpiteiden vuoksi suomalaiset hävittäjät säilyttivät toimintakykynsä ja kykenivät ampumaan alas lukuisia vastustajien ilma-alueita.

Mustosen toisen laajan henkilökohtaiseen aineistoon pohjautuvan lentäjälämäkerran *Kohtalona taivas: Hävittäjälentäjä Lauri Nissisen ta-*

rina (Koala) kohdehenkilö palkittiin Mannerheim-ristillä, mutta hävittäjä-ässänsä osaksi tuli traaginen sankarikuolema 17. kesäkuuta 1944 Kaukjärvellä. Joensuulaistaustainen Nissinen (1918–1944) oli lentäjä kiireestä kantapähän. Ilmataisteluissa hän esiintyi pelottomasti saavuttaen 32 ilmavoittoa. Talvisodassa Nissinen näytti kyvykkyytensä aliupseerina Lentolaivue 24:n Fokkereilla. Jatkosodan asemasodan aikana hän kävi RUK:n ja Maasotakoulun. Nissinen oli toiminut tehokkaasti jo Brewsterillaan, mutta keväällä 1944 hän sai ohjattavakseen Messerschmitt Bf 109 -koneen. Hän syöksyi maahan luutnantti Urho Sarjamon siipensä menettäneen Messerschmittin pudottua hänen koneensa päälle. Luutnantti Nissisen ruumis tuhoutui sitä kuljettaneen junan pommituksessa.

Falk Breuerin ja Walter Waissin *Hävittäjälentäjänä neljällä rintamalla: Kapteeni Heinrich Sannemann* (Koala) on Luftwaffen Hävittäjärykmentti 3 Udetissa lentueenpäällikkönä ja laivueenkomentajana palvelleen lentäjän elämäkerta. Sannemann (1917–2014) ei sotien jälkeen juurikaan halunnut kertoa sota-ajasta, mutta hänen mittava lentäjänuransa paljastui hänen jälkeensä jättämistä papereista ja valokuvista. Hän oli mukana sotatoimissa eri rintamilla aina Puolan retkestä 1939 valtakunnanpuolustukseen 1945. Sannemann lensi nelisensataa sotalentoa ja pudotti 23 viholliskonetta. Hän haavoittui vain kerran ja palasi nopeasti sotavankeudesta. Kuva Sannemannista ihmisenä avautuu hänen morsiamensa Marlies Dierksin kanssa käymästään kirjeenvaihdosta. Niistä selviää myös ilmataisteluiden ja natsi-Saksan propagandan vaikutus ihmisiin sekä yksittäisen sotilaan kasvava huoli omaistensa turvallisuudesta sodan edetessä kohti loppuaan. Sannemann kuvaillee myös Luftwaffen kuuluisia hävittäjä-ässä.

Taiteilija ja graafikko Sture Gripenbergin *Suomen Ilmavoimat 100 vuotta: Ilmailutaidetta – The Finnish Air Force 100 Years 1918–2019: Aviation art* (Tekijä) on akvarelleja, maalauksia ja piirustuksia sisältävä taide- ja katselukirja Suomen ilmavoimien käytössä olleista lukuisista konetyypeistä. Ilmailuentusiasti Gripenbergin teos kunnioittaa Suomen ilmavoimien satavuotista taivalta. Hän on omassa taiteessaan tietoisesti pyrkinyt säilyttämään sotavuosien TK-piirtäjien tyylin.

Reino Myllymäki on tekemissään julkaisuissa aktiivisesti käsitellyt lentokoneiden teknisiä ominaisuuksia. Hänen järjestyksessään viides läpyskänsä *VL Myrsky: Historia ja entisöinti 2019* (Ilmailumuseoyhdis-

tys) kertoo ainoasta kotimaisesta sarjavalmistukseen edenneestä hävittäjäkoneesta. Suomalaisen insinööritaidon voimannäytettä edustavan konetyypin kehitystyö ja valmistaminen tapahtuivat pula-aikana. Tämä osa käsittelee koneen sodanjälkeistä käyttöä aina toukokuuhun 1947 saakka, jolloin kapteeni Kauko Ikonen syöksyi Nakkilassa Myrskylällä kuolemaansa. Myllymäki sivuaa myös vuosien 2017–2018 osalta Ilmailumuseoyhdistyksen, Suomen Ilmavoimamuseon ja Suomen Ilmailumuseon yhteistyönä toteutettavaa ja suunnitelmien mukaan vuonna 2020 päättyvää VL Myrsky II -hävittäjän (MY-14) entisöinti-projektia. Myllymäki on lisäksi laatinut yhdessä Benjamin Helanderin kanssa julkaisun *Ohjaamot: Rajavartiolaitoksen ilma-alukset* (Ilmailumuseoyhdistys). Siinä esitellään raja- ja merivartioidinnissa 1930-luvulta lähtien käytettyä lentävää kalustoa ulkoa ja sisältä. Koneita on vuosien varrella hyödynnetty paitsi erilaisiin valvontatehtäviin myös salakuljetuksen estämiseen ja sairaankuljetuksiin. Vuodesta 1960 alkoi helikopterien aikakausi ja mukaan tulivat pelastus- ja meripelastushelikopteritoiminta.

Merisota ja rannikopuolustus

Ove Enqvistin *Rautatietykistö Suomessa: Unohdettu osa rannikopuolustusta* (Kustantaja Laaksonen) tarkastelee nimensä mukaisesti rautatietykkien ja rautatiepatterien käyttöä viime sodissa. Kirjalle on tilaus, sillä aihe on yllättävän heikosti tunnettu. Enqvistin näyttävästi kuvitetun teoksen keskiössä ovat rautatiepatterien – joista yksi palveli Suomen puolustusvoimissa aina 1960-luvun lopulle – merkitys ja saavutukset toisessa maailmansodassa. Suomalaiset saivat sotavuosien kuluessa rautatietykkikalustoa sotasaaaliiksi. Se täydensi tulivoimallaan muuta tykistöä, ja siitä oli apua varsinkin rannikopuolustuksen tukena. Sotien päätyttyä sotasaaaliina saadut rautatietykit piti palauttaa Neuvostoliittoon, jossa osaa jatkoi palvelushistoriaansa.

Apualuksesta merimahdiksi: Lentotukialuksen kehittyminen globaaliksi voiman välittäjäksi (Edita) on Kai Varsion tietoteos lentotukialusten käytöstä maailman merillä. Lentotukialusten hyödyt paljastuivat, kun niistä muodostetut osastot pärjäsivät suuriakin taistelulivoja vastaan. Tämä innosti monien merivaltojen laivastoja hankkimaan käyttöönsä

lentotukialuksia, joita oli toisen maailmansodan päätyttyä tarjolla valmiina ja keskeneräisinä telakoilla. Varsio keskittyy kirjassaan lentotukialusten kehittämiseen, eri merivoimien hankintoihin ja niiden operatiiviseen käyttöön.

Tiedustelua ja vastavakoilua

Ohto Mannisen ja Lauri Lehtosen *Stella Polariksen perintö: Tiedusteluhistoriaa 1944–1950* (Docendo) vie lukijansa Suomen sodanjälkeisen sotilastiedustelun maailmaan. Kylmän sodan alkuvaiheessa Suomen tiedustelu tyrehtyi, kun ruotsalaiset epäivät suomalaisilta mahdollisuuden jatkaa toimintaansa Ruotsista käsin eivätkä länsinaapuriiin siirretty henkilöstö, radiolaitteet ja arkistot olleet käytössä. Näin salainen Stella Polaris -operaatio epäonnistui. Manninen ja Lehtonen tuovat lisävaloa materiaalin kohtaloihin sekä yksittäisten stellistien osuuteen ja vaiheisiin. Ruotsalaiset hyötyivät pääosin suomalaisesta tiedusteluosaimisesta, ja ranskalaiset saivat jonkin verran suomalaista välineistöä. Radiotiedusteluarkistoja päätyi edellisten ohella angloamerikkalaisille tiedustelumiehille sekä Japaniin. Tiedustelun ahdinkoa lisäsivät valvontakomission ja Valpon toiminta vuonna 1945, jolloin Suomen radiotiedustelu keskeytettiin. Se käynnistettiin uudelleen vuonna 1950.

Suomessa on tehty julkaisuja jatkosodan tiedustelutoiminnasta, mutta Venäjällä vähemmän. Yhden poikkeuksen tekee neuvostoarkistoihin perustuva Sergei Veriginin *Vakoojat vastakkain: Neuvostoliiton ja Suomen tiedustelusota 1939–1944* (Minerva). Se on käänös vuonna 2018 lopussa julkaistusta teoksesta *Советская контрразведка против финских спецслужб (1939–1944)* (Вече), joka oli kaupallinen laitos Petroskoin yliopiston kustantamon julkaisemasta teoksesta *Противостояние: борьба советской контрразведки против финских спецслужб (1939–1944)*. Veriginin teoksen painopiste on Neuvostoliiton vastavakoilun toiminnassa, sillä hän kuvaa varsinkin Neuvostoliiton sisäasiainkansankomissariaatin NKVD:n jatkosodan aikaista toimintaa suomalaisia tiedustelukouluja ja niihin oppilaisiksi rekrytoituja neuvostosotavankeja vastaan. Valtaosa puna-armeijan linjojen taakse lähetetyistä vakooilijoista jäi kiinni tai antautui itse. Heidän joukossaan oli myös kaksoisagentteja.

Sotavangit

Pertti Hyttinen on toimittanut julkaisukuntoon Veikko Salkion alun perin jo 1970-luvulla laatiman muistelmateoksen talvisodan ajoilta. Rajavartija Veikko Salkio (1912–2006) siepattiin kahden palveluskaverinsa kanssa 28. marraskuuta 1939 noin kello 17 Kalastajasaarenossa. *Pummangista Grjazovetsiin: Muistelmat talvisodan sotavankeudesta* (Länsirannikko) kuvaa miesten matkan Murmanskin ja Petroskoin kautta Grjazovetsin vankileirille. Kullekin sotavangille muodostui omat selviytymistapansa. He pääsivät palaamaan Suomeen huhtikuussa 1940.

Atso Haapasen *Suomen sotavankileirit 1939–1944* (Minerva) kertoo neuvostoliittolaisten sotavankien vaiheita ja kohtaloita suomalaisten sotavankileireillä. Haapanen käy läpi sotavankileiriverkoston, mukaan lukien vähän esillä olleen Raahen lähellä sijainneen Relletin leirin. Teos keskittyy tärkeimpiin sotavankileireihin ja niiden olosuhteisiin. Haapanen kirjoittaa vankien kohtelusta, huollosta, sotavankien käytöstä työvoimana sekä näiden karkaamisista seuraamuksineen. Osansa saavat myös vankien vaihdot saksalaisten kanssa sekä heimosotilaiden ja muiden vankien luovutukset Neuvostoliittoon sodan jälkeen.

Molemmista maailmansodista laajemmin

Asko Itkosen *Tankki sata vuotta sitten: Tankin kehitys ensimmäisen maailmansodan ratkaisutaisteluiden välineeksi* (Books On Demand) tarjoaa kokonaiskuvan panssarisodankäynnin alkuvaiheista. Itkonen juontaa tankin historian ensimmäisiin, jo 1800-luvun lopulla käytettyihin konekiväärillä aseistettuihin ja polttomootorilla toimiviin pyöräajoneuvoihin, joista kehitettiin panssaroituja, konekivääreillä ja tykeillä varustettuja tela-alustaisia aseita. Läntisissä ympärysalloissa tankkien kehittämisen katalyyttina toimi tarve saada taisteluhautoihin jämähtäneet sotateimet jälleen liikkuviksi. Vaikka telat tekivät tankeista aiempaa maastokelpoisempia, ensimmäisen maailmasodan aikaiset tankit olivat raskaita ja kömpelöitä.

Kohti liikesodankäyntiä: Verdunin taisteluhaudat ja Ardennien panssarihyökkäykset suomalaisin silmin (Maanpuolustuskorkeakoulu) on sota-

taidollinen artikkelikokoelma, joka on syntynyt Maanpuolustuskorkeakoulun Sotataidon laitoksen sotahistorian tohtoriopiskelijoiden ekskursioiden yhteydessä. Paljon eri näkökulmista tutkitusta ensimmäisessä maailmansodassa 1916 käydystä Verdunin suurtaistelusta on saatavissa sotataidollisia oppeja. Tilanne on sama myös seuraavan maailmansodan loppuvaiheissa 1944 Ardenneilla käytyjen sotatoimien osalta. Molemmat sotatoimet kertovat aikakausiensa sotataidon kehityksestä, varsinkin muutoksesta kulutussodankäynnistä nopeatempoisempaan liikesodankäyntiin. Samalla kirjoittajat pohtivat mekanisoidun sodankäynnin kehityslinjoja. Aihe on myös suomalaisittain relevantti, sillä suomalainenkin sotataito on pohjimmiltaan aikakautensa eurooppalaisen sotataidon ilmenemismuoto. Suomalaiset hakivat vaikutteita Ranskasta ja Saksasta oman kansallisen sotataitonsa kehittämiseen. Teoksessa on Lassi Piiraisen hienot piirroukset, ja se on niin ikään ladattavissa Doria-julkaisuarkistosta osoitteesta www.doria.fi.

Heinrich Himmler: SS:n ja Gestapon päällikkö (Minerva) on Heinrich Fraenkelin ja Roger Manvellin laatima ja kriitikoiden ylistämä jo 1965 ilmestynyt elämäkertateos, joka piirtää kuvaa keskeisen ja pelätyn natsijohtajan persoonasta, elämästä, vakaumuksesta ja toiminnasta. Elämäkerta perustuu amerikkalaisten ja saksalaisten arkistolähteiden lisäksi kohdehenkilön perheenjäsenten ja hänen alaistensa haastatteluihin. Himmlerin (1900–1945) rooli juutalaisten kansanmurhassa oli keskeinen, mutta sotilasjohtajana hän ei kunnostautunut. Fraenkel ja Manvell sivuavat myös kohdehenkilönsä ystävyysuhdetta suomalaiseseen henkilöäkäriinsä ja hierojaansa Felix Kersteniin. Himmlerin yhteyksiä Suomeen avaa suomennettuun laitokseen esipuheen kirjoittanut kirkkohistorioitsija André Swanström.

Volker Koopin *Hitlerin portinvartija – Hans-Heinrich Lammers: Valtakunnankanslian päällikkö* (Minerva) on elämäkerta vähemmän tunnetusta natsi-Saksan johtohenkilöstä. Lammersilla (1879–1962) oli keskeinen asema Valtakunnankanslian johdossa, ja hänellä oli vaikutusvaltaa. Silti hän ei ollut erityisen näkyvä persoona, vaan vaikutti enemmänkin kulisissa. Lammers esitteli Hitlerille eri ministeriöistä saapuneet asiakirjat ja lakiesitykset. Niiden kulkiessa Lammersin käsien kautta hän saattoi valikoida niistä hänen mielestään sopivimmat tai peräti muokata niitä oman mielensä mukaisiksi. Lammers myös päätti, ketkä pääsivät Hitlerin puheille. Hän toimi myös Hitlerin hal-

linnon »laillisuusneuvojana ja -valvojana». Huolimatta osuudestaan päätöksenteon polttopisteessä hän sai Nürnbergissä aluksi 20 vuoden tuomion, mutta pääsi vapauteen jo 1951.

Kolmannen valtakunnan erikoisjoukot: Brandenburg-rykmentti 1939–1945 (Koala) on Lawrence Patersonin laatima joukko-osastohistoria. Kyseinen tunnettu vapaaehtoisista koottu osasto toimi alun perin Abwehrein eli Saksan sotilastiedustelun alaisuudessa, mutta myöhemmin se kuului Wehrmachiin. Paterson käy läpi joukon vaiheet perustamisineen, koulutuksineen ja organisaatiomuutoksineen. Sen alayksiköt toimivat erikoistehtävissä vihollistensa selustassa lukuisilla toisen maailmansodan rintamilla. Tehtävät koostuivat usein tiedonkeruusta, hyökkäysten valmistelusta ja sabotaasista. Operaatioita helpotti se, että erikoisjoukon sotilaat hallitsivat usein toiminta-alueidensa kieltä ja tunsivat niiden kulttuureja ja olosuhteita. Brandenburgilaiset käyttivät yleisesti vihollisen univormuja tai siviilivaatteita.

Oppaat ja muistomerkkirjat

Ahti Lapin *Helsingin ilmapuolustuksen taistelupaikat 1939–1944* (Ilmatorjuntasäätiö) on 1. osa *Suomen ilmapuolustuksen taistelupaikat ja muistomerkit 1939–1945* -sarjassa. Taskuun sopiva opaskirja muistuttaa pääkaupunkiseudun asukkaita, että moni heistä saattaa tietämättään asua merkittävällä toisen maailmansodan taistelupaikalla. Helsinki oli viime sodissa hyvin suojattu ilmahyökkäyksiltä. Lappi viittaa erityisesti Ilmatorjuntarykmentti 1:een, jonka vahvuus oli talvisodassa paljon jatkosotaa pienempi. Rykmentti käytännössä pelasti toiminnallaan pääkaupungin. Pommituksista aiheutuneet siviilien tappiot jäivät myös verrattain pieniksi. Ahti Lapin sota- ja paikallishistoriallisessa oppaassa on esitelty 31 pääosin patterin tuliasema-aluetta ja niitä käyttäneet yksiköt. Lisäksi opaskirjassa on muita ilmapuolustuksen kohteita, esimerkiksi tutkien ja torjuntakeskusten sijoituspaikkoja.

Talvisodan 105 päivää: Kuinka pienen kansan tarinasta valettiin teräksinen muistomerkki (SKS) on Jyrki Karvisen kuvaus talvisodan taistelijoiden uhrautumista ja panosta kunnioittavan kansallisen talvisotamuistomerkkin aikaansaamisesta. Kuvanveistäjä Pekka Kauhasen *Valon tuoja* -muistomerkkin paljastusjuhlaa vietettiin Helsingin Kasarmitorilla

talvisodan alkamispäivänä vuonna 2017. Journalistisella otteella kirjoittava Karvinen käsittelee myös talvisodan tapahtumia rintamalla, kotirintamalla ja ylimmän johdon tilannehuoneissa.

Jääkärihaudat Pohjanmaalla ja Keski-Pohjanmaalla: muistomerkit – Jägargravarna i Österbotten och Mellersta-Österbotten: minnesmärken (Jääkäripataljoona 27:n perinneyhdistyksen Vaasan osasto) on Brage Forsstenin, Raimo Latvalan ja Ilkka Virtasen toimittama hakuteos Rannikko-Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan alueen jääkärihaudoista ja muistomerkeistä. Vaasa oli jääkäri liikkeen keskuspaikka, ja Merenkurkun saaristo ja Pohjanmaan rannikko kytkeytyivät läheisesti monien jääkärien elämään jo etappivaiheessa. Teos on kuvitettu ja varustettu kartoin sekä hautojen sijaintitiedoin. Hautamuistomerkkien luetteloinnissa on käytetty vuonna 1918 voimassa ollutta kuntajakoa, mutta sulkuihin on merkitty myös nykyiset kunnat. Teokseen on listattu myös toimialueelta kotoisin olleet, mutta muualle haudatut jääkärit.

Sodan olemuksesta

Lupa tappaa? Sodankäynnin ja sotien oikeuttamisen pitkä historia (SKS) on Jaakkojuhani Peltosen ja Ollimatti Peltosen toimittama kokoomateos, jonka kirjoittajakaarti avaa näkymiä sotiin ja konflikteihin suhtautumisessa 3500 vuoden aikajänteellä. Maailmassa on sodittu kautta historian, mutta tavallinen kansa on odottanut hallitsijoilta perusteluja hyväksyäkseen aseelliset konfliktit. Teoksessa kartoitetaan niitä keinoja, joita sodan oikeuttamiseksi on eri aikoina käytetty sekä hahmotetaan perusteluissa ilmenneitä muutoksia ja samankaltaisuuksia. Toistuvia retorisia perusteluja ja teemoja ovat olleet viholliskuva, kosto, sodankäynti hyveenä, uskonto, ideologia ja pragmatismi.

Jared Diamondin laajasti luetuista teoksista on suomennettu *Tykit, taudit ja teräs* (Terra Cognita 2003) sekä *Romahdus* (Terra Cognita 2005), joissa hän esitti tulkintansa sivilisaatioiden nousuista ja tuhoista. Vuonna 2019 Diamondilta ilmestyi teos *Upheaval: How Nations Cope with Crisis and Change* (Allan Lane), jonka myötä Diamondin teoksista muodostuu trilogia. Viimeksi mainittu teos on käännetty suomeksi nimellä *Mullistus: Valtiollisten kriisien käännepesteitä* (Terra Cognita). Siinä Diamond hahmottaa kriiseistä toipumista ja uusien krii-

sien estämistä sekä sellaisten valikoivien muutosten tekemistä, joilla valtiot puuttuvat kriisejä edeltäviin toimintatapoihinsa. Hän käyttää yhtenä seitsemästä esimerkistään talvisodan Suomea; Suomi onnistui säilyttämään itsenäisyytensä, mutta toimi jatkossa idänsuhteissaan eri tavoin.

Nykyaikainen sodankäynti

Jouni Suistolan ja Heikki Tiilikaisen *Uussota: Vaihtuvat voimasuhteet* (AtlasArt) on keskustelupuheenvuoro, jossa he ja joukko tunnettuja sotahistorioitsijoita ja turvallisuuspolitiikan asiantuntijoita nostavat esiin muuttunutta sodan kuvaa ja tarjoilevat Suomelle näkökulmia kehityksen vauhdissa mukana pysymiseen. Monipolvisen artikkelikokoelman kirjoittajat ammentavat historiallisista esimerkeistä ja ottavat kantaa muun muassa vapaaehtoisen maanpuolustustyön merkitykseen, sotilaalliseen liittoutumiseen, asehankintoihin sekä sodankäynnin uusiin muotoihin. Erilaisia vahvuuksia yhdistelemällä ja luovasti toimimalla pienetkin valtiot voivat pärjätä suuria vastaan. Vaihtoehtoisia taistelutapoja Suomen puolustamiseksi on kirjoittajien mukaan löydettävissä viime vuosikymmenten sodista Lähi-idästä, Kaukasukselta ja Etelä-Aasiasta.

Varia

Toisen maailmansodan asepuvut (Minerva) on Jonathan Northin haku-teos, jossa hän käy läpi toiseen maailmansotaan osallistuneiden asevoimien käyttämää sotilasvaatetusta, arvomerkkejä, tunnuksia, kypäriä, jalkineita, aseita ja varusteita. Pääosissa ovat suurimmat valtiot, mutta lyhyesti esitellyiksi tulevat niin ikään pienempien sotaa käyneiden valtioiden, kuten Suomen, univormut ja varusteet. Teoksessa huomioidaan asepuvujen kehittyminen sekä erilaisissa maantieteellisissä ja sääoloissa tarvittu asepuvujen muunnelmia. Esitellyt sotavarusteet eivät kuulu vain vakinaisten armeijoiden joukoille, vaan mukaan on valittu myös partisaaneja. Northin visuaalisessa teoksessa on kuutisen sataa valokuvaa tai väripiirrosta.

Monesti oletetaan, että sotiminen on puhtaasti miehistä puuhaa, mutta Karoliina Kouvola osoittaa tietoteoksessaan *Sodan kuningattaret: Amatsoineista valkyrioihin* (SKS), että on olemassa paljon tarinoita sotaista naisista ja sodan jumalattarista. Näistä ei ole paljoakaan kirjoitettu, joten tämä teos täyttää osaltaan tuota tutkimuksellista aukkoa. Kouvolan käsittelyyn ovat päässeet antiikin kreikkalaisten kertomuksissa esiintyvät hurjat amatsonit ja heidän sotahevosensa. Tarinoita on myös Pohjoismaista viikinkiajalta, jolloin kilpineidot seurasivat miehiään kaukaisille taistelukentille.

Katsaus vuonna 2019 ilmestyneeseen venäjänkieliseen kirjallisuuteen

Sotahistoriallisen kirjallisuuden julkaiseminen jatkui Venäjällä vuonna 2019 entiseen tapaan. Suuressa isänmaallisessa sodassa 1941–1945 »fasisesta Saksasta» saavutetun voiton korostaminen on selvästi havaittavissa julkaisutoiminnassa, eikä epäisänmaalliseksi katsottujen teemojen esille ottaminen saa ainakaan julkista tukea, vaikka varsinaista sensurointia ei enää esiinny. Painosmäärät pysyvät edelleen hyvin pieninä eivätkä ilmeisesti koskaan enää nouse entisiin kymmentuhatlukuihin. Sen sijaan tietokirjoja, mukaan lukien alla mainittuja sotahistoriallisia teoksia, on usein saatavissa sähköisessä muodossa.

Puolustusministeriön Podolskin keskusarkiston (TsAMO) asiakirjojen digitointi jatkuu edelleen vilkkaana. Puna-armeijan tärkeimpien operaatioiden ja organisaatioportaiden asiakirjoja sekä yksittäisten sotilaitten papereita on jopa yllättävän runsaasti vapaasti käytettävissä netissä.

Tutkija Denis Popov on TsAMO:n digitoidun aineiston pohjalta julkaissut kaksi mielenkiintoista tilastokirjaa jatkosodasta (mitä nimitystä tekijä välttää): *Sovetsko-finskaja vojna 1941–1944 gg. Bojevoj i tshislennyj sostav (Neuvostoliiton ja Suomen sota 1941–1944. Sotilaallinen ja numeerinen kokoonpano)* sekä *Ljudskije potery vojsk RKKA v hode bojevnyh dejstvij sovetko-finski vojny 1941–1944 godov (Puna-armeijan elävän voiman tappiot Neuvostoliiton ja Suomen sodassa 1941–1944)*. Verso, Petrozavodsk 2019.

Matriikkelit

Suuren isänmaallisen sodan glorifiointiin liittyen julkaistaan Puolustusministeriön arkiston ja sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen laatima korkeimman päällystön seikkaperäinen matrikkelisarja, jossa ovat jo ilmestyneet seuraavat osat: Komandarmy (*Armeijankomentajat*; 2005), Komkory (*Armeijakunnankomentajat*; 2006) ja Komdivy (*Divisioonankomentajat*; 2011–2015). Kesken olevan Kombrigi (*Prikaatinkomentajat*) -osion osat 1–3 ilmestyivät 2017–2019, ja niihin sisältyvät puna-armeijan »suomalaisten» prikaatinkomentajien Aksel Anttilan ja Valter Vallin lyhyet elämäkerrat. Kirjasarjan neljäs osa on vielä julkaisematta.

Tämän upseerimatrikkelisarjan täydennykseksi Penzan yliopiston emeritusdosentti Anatoli Bulkin on laatinut vuosina 1918–1941 ylenettyjen kenraalien matrikelin Generalitet Krasnoj Armii 1918–1941 (*Puna-armeijan kenraalikunta 1918–1941*), joka sisältää tiedot yli 3 500:ta kenraali- ja amiraalikunnan upseerista. Penza 2018.

Sotien välinen aika

Jevgeni Balašov: Istorija finskoj fortifikatsii: liniija Enkela na Karelskom perešejke (*Suomen linnoittamisen historia: Enckellin linja Karjalan kannaksella*). Sankt-Peterburg, IKO Karelija 2019.

Kenraali Oscar Enckellin suunnittelema, 1920-luvulla rakennettu puolustuslinja koostui 120 kevytrakenteisesta puolustuspesäkkeestä. Jo 1930-luvulla linjan vahvuus todettiin riittämättömäksi, ja se korvattiin Mannerheim-linjan lujarakenteisilla teräsbetonibunkkereilla. Edustavasti taitettu kirja sisältää sekä arkistotietoja (mm. värillisiä karttaotteita) että tekijän monivuotisten kenttätutkimusten tuloksia.

Talvisota, rajajoukot

Aleksandr Slovdjanjuk ja Vladimir Telegin: Pogranichnyje vojska na zapadnom napravlenie v predvojennyje gody 1939–1941 (*Länsisuunnan rajajoukot sotaa edeltävinä vuosina 1939–1941*). Moskva, Granitsa 2018 (ilmestynyt vasta 2019).

Pahamaineisen NKVD:n rajavartiojoukkojen historia on laadittu lä-

hinnä vastikään tutkijoiden käyttöön vapautettujen asiakirjojen perusteella. Kirjassa todetaan lyhyesti että »talvisota alkoi 30.11.1939», ilman mainintoja Molotov–Ribbentrop-sopimuksesta tai Mainilan laukauksista.

Kirjassa todetaan, että »Sota hyvin valmistautunutta vihollista vastaan paljasti puna-armeijan esikuntien, poliittisten elinten, sekä useimpien upseerien ja selustapalvelujen huonon valmiustilan. – – Sen sijaan rajajoukkojen valmius ja taistelukyky erottuivat myönteisesti puna-armeijasta. – – Rajavartijat estivät 30.11.1939 lähtien tehokkaasti suomalaisten suksipartioiden yritykset päästä puna-armeijan joukkojen selustaan ja siirtää taistelut Neuvostoliiton alueelle.»

Rajavartioston »eliittisotilaat» hyökkäsivät puna-armeijan kärjessä ja kunnostautuivat jo Petsamon valtauksen yhteydessä. Jokainen puna-armeijan yksikönpäällikkö halusi saada alaisuuteensa luotettavan ja taistelukykyisen, vaikka pienenkin rajajoukon. Stavka ilmoitti kuitenkin 28.12.1939, ettei rajajoukkoja saa käyttää etulinjassa, vaan niitä on käytettävä selustan ja tiestön suojana ja suomalaisten tuhoitöiden estämiseen. Käskystä huolimatta esimerkiksi 18.1.1940 rajakomppania yritti murtaa motitetun 18. D:n saartorenkkaan, mutta rajajoukot joutuivat itse saarroksiin kärsien huomattavia tappioita.

Muun muassa Suomussalmen ja Kuhmon mottitaisteluissa kärsittyjen tappioiden jälkeen perustettiin rajajoukkoja 29.1.1940 lähes 30 valvonta-sulkuosastoa (kontrolno-zagraditelnyje otrjady, jokaisessa 100 rajajoukosta), joiden tehtävänä oli estää karkaaminen rintamajoukkoista. Nämä »kirjallisuudessa aikaisemmin mainitsemattomat» erikoisosastot pidättivät lähes 7000 puna-armeijalaista epäiltyinä kieltäytymisestä ja karkamisesta.

Neuvostorajavartioiden tappiot talvisodassa olivat 1 307 kaatunutta ja 477 kadonnutta kokonaistappioiden (ml. haavoittuneet ja paleltuneet) ollessa noin 3 500 rajavartijaa.

Jatkosodan hyökkäysvaihe 1941

Dmitri Kozunenکو: Hronika bojov v Priladozhje v ilulje-avguste 1941 goda (*Taistelut Laatokan Karjalassa heinä-elokuussa 1941*). Sankt-Peterburg, omakustanne 2019.

Suomen armeijan etenemisvaihetta Laatokan Karjalassa kesällä 1941 on venäläisessä kirjallisuudessa aikaisemmin käsitelty suhteellisen vähän, jos ollenkaan. Kozunenkon kirja muodostaa näin ollen tervetulleen lisän sotahistoriaan. Kerronta etenee suomalaisten ja venäläisten sotapäiväkirjojen rinnakkaisviittausten perusteella jatkosodan alusta (jolloin vastassa oli puna-armeijan alun perin suomenkielinen 71. Divisioona) Sortavalan valtaukseseen ja 168. Divisioonan evakuointiin elokuussa 1941. Hyvät kartat on muokattu Suomen sota -teossarjan kartoista, ja runsas kuvitus on suurimmaksi osaksi haettu SA-kuvapankista. Venäläiset kuvat ovat lähinnä upseerien matrikkelikuvia. Kirjan liitteinä on tappiolukujen vertailulaskelmia.

Kirjan lähteinä on sotapäiväkirjojen lisäksi kattava otos suomalaista tutkimuskirjallisuutta, vaikka *Jatkosodan historia* ja Paavo Talvelan muistelmat puuttuvatkin.

Suurhyökkäys 1944

Leonid Karankevitš ja Dmitri Kozunenکو: Iun' 1944 – Krušenija Poslednej Nadeždy (*Kesäkuu 1944 – viimeisen toivon romahdus*). Sankt-Peterburg, omakustanne 2019.

Suomen kielen taitoiset Karankevitš ja Kozunenکو ovat jatkaneet kesän 1944 suurhyökkäyksen tutkimusta. Ainutlaatuisen tutkimuksen kesäkuun 9.–12.1944 päivien taisteluja käsittelevä ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 2017.

Uudessa kirjassa kuvataan seuraavien kolmen päivän jakson 12.–14.6.1944 taistelut sotapäiväkirjojen vertailun pohjalta, tärkeimpinä taistelupaikkoina Vammelsuu, Vanhasaha, Sahakylä, Raivola, Mustamäki ja Kuuterselkä. Kirja sisältää 189 valokuvaa ja yli 50 karttaa, erillisioina kyseisten päivien ilmataisteluja, ja liitteinä on tappiolukujen vertailuja ja paikannimien luetteloita. Ennen kuin ahkera tekijäpari pääsee kuvailemaan Viipurin haltuunottoa 20.6.1944, lienee ainakin kaksi liki 500 sivun jatko-osaa odotettavissa...

Kozunenkon ja Karankevitšin kirjat ovat selvästi vuoden 2019 kirjasadon helmet, joiden suomentaminen olisi toivottavaa, mutta tämä lie-nee käytännössä mahdotonta sivumäärien (334 ja 494 sivua) vuoksi.

Vladimir Starikov: Geroi shturma linii VT »Karel'skogo vala» u d.

Siiranmiaki (*Siiranmäen kylässä tapahtuneen »Karjalan vallin» VT-linjan läpimurron sankarit*). Kirov, Vesi 2019.

Neuvostoliiton sankarin nimityksen saaneen panssarivaunun ajajan ylikersantti Boris Šmelevin ottopoika Vladimir Starikov on laatinut ottoisänsä kunniaksi kirjan Siiranmäen taisteluista. Šmelevin raskas KV-1 oli ilmeisesti ensimmäinen panssarivaunu, joka murtautui VT-linjan läpi Siiranmäessä. Kirja on laadittu käskyjen, tilannetiedotusten ja palkittujen sotilaitten kunniamerkkiasiakirjojen sekä Šmelevin omien muistelmien perusteella. Esitettyjä asiakirjoja ei ole juuri analyttisesti vertailtu, eikä suomalaisia lähteitä ole käytetty

Andrej Nikitin: *Ladoga, 1942: protivoborstvo dvuh flotilii (Laatokka 1942 – kahden laivasto-osaston vastakkainasettelu)*. Sankt-Peterburg, Gjuil 2019.

Pietarilainen suomentaitoinen Andrej Nikitin on laatinut tutkimuksen saksalais-italialaisen laivasto-osaston toiminnasta Laatokalla 1942. Kirja kertoo laivasto-osaston kokoamisesta alkukesästä 1942, moottoritorpedoveneitten pitkästä ja vaivalloisesta siirrosta Italiasta Laatokalle sekä Luftwaffelle (!) alistettujen tykkilauttojen käytöstä. Nikitin kertoo myös punalaivaston Laatokan laivasto-osaston organisaatiosta ja aluksista. Saksalais-italialaisen laivasto-osaston toiminta jäi hyvin vaatimattomaksi. Toiminnan päätepisteeksi tuli epäonnistunut Suhon majakan valtausyritys 22.10.1942.

Pietarhovi

Pavel Petrov (toim.): *Petergof v Velikoj Otetšestvennoj Vojne 1941–1945 (Pietarhovi Suuressa Isänmaallisessa Sodassa 1941–1945)*. Sankt-Peterburg, GMZ Petergof 2019.

Itämeren laivaston historiasta väitöskirjan tehnyt Pavel Petrov on toimittanut kaksiosaisen koruteoksen Pietarhovin ainutlaatuisten taidelokkoelmien evakuoinnista saksalaisten etenemisen alta, palatsien ja kokoelmien kärsimistä vaurioista saksalaismiehityksen aikana sekä jälleenrakentamisesta sodan jälkeen.

Kirjassa mainitaan Pietarhoviin vuosina 1942–1943 sijoitettu suomalainen tähytysasema (ks. Suomalainen tähytysasema Pietarhovissa

purjehduskausina 1942 ja 1943 -artikkeli toisaalla aikakauskirjassa). Edustavan, miltei 900-sivuisen teoksen kuvitukseen sisältyy mm. neljä SA-kuvaa.

Sotien jälkeinen aika

Jevgeni Balašov: Totalnaja perelistovka Karelskogo perešejka. K 70-letiju toponomastitšeskoj katastrofy (*Karjalan kannaksen täydellinen uusintanimitys. Toponyymisen katastrofin 70-vuotismuistolle*). Sankt-Peterburg, IKO Karelija 2019.

Itä-Preussissa (nykyään Kaliningradin oblast) nimistö venäläistettiin jo vuoden 1945 aikana Jaltan huippukokouksen päätösten perusteella.

Sen sijaan Kannaksella jouduttiin odottamaan 10.2.1947 solmittuun Pariisin rauhansopimukseen, jonka ratifiointin jälkeen kiirehdiin hävittämään kaikki viittaukset alueen suomalaiseen menneisyyteen. Niinpä paikannimet muutettiin täydellisesti eli steriloidtiin, kuten Balašov toteaa. Paikkakunnille, rautatiepysäkeille, vesistöille, järville, saarille ja luodoille keksittiin muutamassa kuukaudessa tuhansittain uusia keinotekoisia nimiä. Tuolloin hävitetyllä ikimuistoisella suomenkielisellä nimistöllä oli luontainen suhde maaseudun viljelyyn tai sen henkilö- ja kulttuurihistoriaan. Uudet nimet kuulostavat edelleenkin kovin epäsovivilta aikaisempien asukkaiden korvaan – asukkaiden, jotka eivät menettäneet ainoastaan kotiseutuaan ja talojaan, vaan heiltä vietiin nimimuutoksen myötä myös menneisyys ja perinteet.

Monessa tapauksessa uusi nimi annettiin kyseisellä seudulla kaatuneen sotilaan kunniaksi, mutta esimerkiksi Säkkijärven uuden nimen taustalla ollut ilmavoimien eversti Pjotr Kondratjev sai surmansa lento-onnettomuudessa Seiskarissa. Venäjän Federatiivisen neuvostotasavallan ukaasit Karjalan kannaksen nimistön uusimisesta julkaistiin 1.10.1948 ja 13.1.1949. Balašovin kirja sisältää noin 800 uutta paikannimeä selityksineen ja karttakuvineen.

Ilmasota

Ilja Prokofjev: Krylja Tatarstana – vosstanovit' legendu Pe-2 (*Tatarstanin siivet – legendaarisen Pe-2-koneen palauttaminen muistiin*). Kazan, Otetšestvo 2019.

Kirja kertoo Tatarstanin pääkaupungin Kazanin lentokonetehdas Nro 22:n valmistamista Pe-2-syöksypommituskoneista sekä sodassa pudonneiden Pe-2-koneiden ja niiden kaatuneiden miehistöjen etsinnöistä.

Pari vuotta sitten löydettiin Sekehen seudulla Karjalan tasavallassa Pe-2-hylky, jonka valmistusnumero ei täsmännyt neuvostoilmavoi-
mien tappiotietoihin. Kyseessä olikin tiedustelulennolla kadonnut Lentolaivue 48:n Pe-2-sotasaaliskone PE-212, jonka miehistönä olivat vääpeli Joonas Harju, vääpeli Onni Koskimaa ja kersantti Toivo Kankkunen. Turmassa Harju sai surmansa, Koskimaa kuoli Belomorskin sotasairaalassa, ja Kankkunen jäi sotavangiksi ja kotiutettiin 22.11.1944. Sodan jälkeen Kankkusesta tuli jopa Milanossa esiintynyt oopperalaulaja.

Prokofjev kertoo PE-212-koneen ja miehistön vaiheista mainiten mm. yhteydenoton Sotavainajien muiston vaalimisyhdistykseen. Kirjassa myös toivotaan, että vääpeli Harjun jäänteitä vielä löytyisi (ehkä yhteistyössä suomalaisten etsijöiden kanssa). Sävyltään poikkeuksellisen myönteinen julkaisu!

Tiedustelu

Mihail Aleksejev, Aleksandr Kolesnikov ja Valeri Kotšik: Sovetskaja vo-jennaja razvedka 1917–1934 gg. (*Neuvostoliiton sotilastiedustelu 1917–1934*) ja Sovetskaja vo-jennaja razvedka nakanune vojny 1935–1938 gg. (*Neuvostoliiton sotilastiedustelu sodan aattona 1935–1938*). Moskva, Vetše 2019.

Tiedusteluhistoriaan paneutunut tutkijakolmikko julkaisi 2019 kaksi kirjaa Neuvostoliiton sotilastiedustelusta maailmansotien välisenä aikana. Koska kirjojen sisältö kronologiasta huolimatta menee päällekkäin, käsitellään kirjat tässä yhdessä.

Itämeren laivaston päävoimien poistuessa huhtikuussa 1918 Helsin-

gistä menetettiin laivaston tiedustelu- ja puolustuskyky – ml. 10 radiopeilausasemaa, 10 radiokuunteluasemaa, muutkin Suomessa toimineet radio- ja lankaviestiasemat, valvonta- ja tähytysasemat, lentoasemat ja sotasatamat – miltei kokonaisuudessaan. Jo 7.7.1918 oli uusi agenttiverkosto perustettu Suomeen ja (Itä-)Karjalaan, vesilentoasemia oli perustettu Laatokan etelärannikolle, ja Laatokalle oli siirretty muutamia sotilasaluksia.

Kirjoissa on runsaasti tietoja vastavallankumouksellisista agenteista Suomessa, omista tiedottajista, illegaalitiedustelijoista (eli vakoilijoista) ja residenteistä.

Eräitä sirpaletietoja:

- Vuonna 1929 onnistuttiin selvittämään Suomen, Viron ja Latvian yleisesikuntien välisessä yhteydenpidossa käytettävät salakielet sekä myös hankkimaan Suomen puolustusvoimien liikekannallepano- ja organisaatiotietoja.
- Vuosina 1930–1931 residentuuri hankki 172 asiakirjaa, jotka koskivat liikekannallepanoa, aseistusta, puolustusvoimien valmiutta, linoittamista Karjalan kannaksella sekä panssarilaivojen rakentamista Turussa (joita tietoja hyödynnettiin NL:n laivarakennuksessa).
- Tähtiagentti Vilho Pentikäiselle oli annettu tehtäväksi myös seuraavien asiakokonaisuuksien seuranta: Suomen armeijan kehitys; Suomen sotilasyhteydet Saksaan, Ruotsiin ja Englantiin; Suomen ja Ruotsin mahdollinen sotilaallinen avunantosopimus; sotamateriaalin toimitukset Ruotsista ja Englannista.
- Pentikäisen paljastuminen johti laajaan polemiikkiin Suomen lehdistössä ja Suomen vastavakoilun voimakkaaseen tehostamiseen.

Suomen tiedustelu Neuvosto-Venäjällä

Einar Laidinen ja Sergei Verigin: Finskaja razvedka protiv Sovetskoj Rossii (*Suomen tiedustelu Neuvosto-Venäjää vastaan*). Vyborg, Vojennyj muzej Karelskogo perešejka 2019.

Vuonna 2004 Petroskoissa ilmestynyt, edesmenneen FSB-eversti Einar Laidisen ja professori Sergei Veriginin laatima kirja on ilmestynyt Kannaksen sotamuseon julkaisemana kolmantena laajennettuna pai-

noksena. Kuten Laidisen kuoleman jälkeen Petroskoissa 2013 ilmestynyt toinen painos, myös kolmas painos on Veriginin toimittama. Kirjassa on pyritty ottamaan huomioon viimeaikainen venäjän- ja suomenkielinen kirjallisuus sekä hiljattain tutkimuskäyttöön vapautettuja Karjalan FSB:n asiakirjoja. Näin ollen viitataan mm. Vladimir Panschinin 2018 laatimaan väitöskirjaan, mutta kirjallisuuslähteistä puuttuvat Juho Kotakallion ja Aleksii Mainion jo aikaisemmin laatimat väitöskirjat, joista olisi löytynyt runsaasti lisätietoja.

Kokoomateokset

Aleksei Melnov (toim): *Stranitsy vyborgskoj istorii*, vvp. 3, (*Viipurin historian sivuja, osa 3*). Vyborg, GBUK Vyborgskij objedinennyj Muzej-zapovednik 2019.

Viipurin linnan museo on jatkanut Viipurin historian sivuja -nimisten artikkelikokoelmien julkaisemista. Kulttuurihistorian lisäksi kirja sisältää myös sotahistorian osion, jonka artikkelit käsittelevät Viipurin vaiheita ensimmäisen maailmansodan päättyessä, Venäjän keisarikunnan suomenmaalaisten jalkaväkirykmenttien sotilaspapistoa sekä 20.6.2019 pidetyn Viipurin valloituksen 75-vuotismuistoseminaarin esitelmää. Vjatšeslav Nikitinin artikkelissa Viipurin valloituksen historiankirjoituksen muutoksesta neuvostokaudella propagandistinen käsitys Viipurin valloituksesta rynnäköllä on korvattu asiallisella toteamuksella, että Puna-armeija miehitti tyhjentyneessä olleen kaupungin lähes ilman taisteluita tappioiden ollessa minimaalisia. Sotahistorian osion päättää allekirjoittaneen artikkeli »Viipurin menetys – Suomen sotahistorian musta päivä».

Sandarmoh

Irina Flige: *Sandormokh: dramaturgiia smyslov (Sandormoh: ajatusten dramaturgia)*. Sankt-Peterburg, Nestor-Istoriia 2019.

Pietarin Memorial-järjestön edustaja Irina Flige on kirjoittanut kirjan Sandarmohin joukkohautausmaan pitkäaikaisista etsinnöistä ja sen löytämisestä vuonna 1997. Silloin voitiin todeta, että toistatuhatta »jäl-

jettämiin kadonnutta» Vienanmeren Solovetskin GULAG-leiristä loka-kuussa 1937 siirrettyä leirivankia, joista huomattava osa suomalaisia, oli teloituksen jälkeen haudattu Sandarmohin hiekkakankaaseen Karhumäen ja Poventsan välissä. Sandarmoh on sittemmin osoittautunut suurimmaksi ns. suuren terrorin 1937–1938 joukkoteloitusten hautausmaaksi.

Sergei Verigin ja Armas Mašin: *Zagadki Sandarmoha. Tšto skryvajet lesnoje urotšišťše. Tšast 1. (Sandarmohin arvoitus. Mitä metsäinen hiekkakangas kätkee. Osa 1)*. Ei painopaikkaa, Johan Bäckman Publications 2019.

Petroskoin yliopiston professori Sergei Verigin ja Carelia-kulttuuri-lehden päätoimittaja Armas Mašin esittävät sekä venäjäksi että suomeksi ilmestyneessä pamfletissaan toisen »hypoteesin» Sandarmohista: sinne on voitu haudata myös venäläisiä sotavankeja, jotka kuolivat nälkään ja teloituksiin Karjalan suomalaismiehityksen aikaisilla vankileireillä vuosina 1941–1944. Hypoteesin todistamiseksi paikalla on suoritettu Venäjän sotahistoriallisen seuran johtamia kaivauksia, joita seuraamaan ei ole päästetty ulkopuolisia – ei varsinkaan suomalaisia – tarkkailijoita. Mitään uskottavia todisteita ei ole esitetty hypoteesin tueksi. Niin suomalaiset sotahistorian tutkijat kuin Memorial-järjestön karjalaiset edustajat katsovat, että kyseessä on epätieteellinen yritys siirtää julkinen huomio Irina Fligen esille nostamista suuren terrorin uhreista Itä-Karjalan miehitysajan sotavankien kärsimyksiin. Pamfletin julkaisijatahdon maine ei myöskään ole omiaan lisäämään kirjoittajien sanoman uskottavuutta.

Loppusanat

Jo useampana vuonna havaittu Venäjän kirjamarkkinoiden laskeva trendi sai keväällä 2020 todella kohtalokkaan negatiivisen käänteen COVID-19-pandemian seurauksena.

Venäjän kirjaliiton (Rossijskij knižnyj sojuz) toukokuun lopussa päivätyn katsauksen mukaan alan tilanne muuttui kevään 2020 aikana katastrofaaliseksi. Kirjakaupat ovat olleet maaliskuusta 2020 lähtien pääosin suljettuja, eikä tilannetta ole pystytty kompensoimaan verkkomyynnillä. Kirja-alan myynti putosi huhtikuussa 2020 95 % edellisvu-

teen verrattuna, ja kustantajat siirtävät tai kokonaan peruuttavat loppuvuodeksi suunniteltuja uutuuskirjojaan. Arviolta 60–70 % alan yrityksistä, sekä kirjakauppoja että kustantajia, joutuu lopettamaan toimintansa ennen vuoden loppua, ellei valtiovalta ryhdy alan tukitoimenpiteisiin.

Vaikka sotahistoriallinen kirjallisuus on nauttinut tiettyä suosiota liittyen Suuren isänmaallisen sodan glorifointiin, se edustaa vain kirjamarkkinoiden murto-osaa. Lienee kyseenalaista, riittääkö kirja-alan mahdollisesti saama julkinen tuki myös »ei-suositusta» sotahistorian osa-alueita, kuten talvisotaa, sotavankiproblematiikkaa, kollaboraatiota ja ylipäättään epäonnistuneita operaatioita koskevien tutkimusten julkaisemiseen.

Vaikka Venäjällä on usein ollut tapana vaatia kirjoittajilta osarahoi- tusta, kasvava omakustannus- ja markkinointitoiminta muuttaa selvästi sotahistorian julkaisutilannetta. Hyvin monet venäläiset tietokirjat ja tieteelliset aikakausjulkaisut ilmestyvät vastaisuudessa ilmeisesti ainoastaan digitaalisessa muodossa tai mahdollisesti kirjoittajien itse levittäminä paperijulkaisuina.

Suomen Tietokirjailijat on tukenut tämän kirjallisuuskatsauksen laatimista.

Toimintakertomus vuodelta 2019

Vuosikokous

Suomen Sotahistoriallisen Seuran vuosikokous pidettiin Tieteiden talolla Helsingissä 19.3.2019. Kokouksen puheenjohtajana toimi eversti (evp.), professori Pasi Kesseli ja sihteerinä sotatieteiden maisteri Miro Palm.

Vuosikokouksessa käsiteltiin sääntömääräiset asiat.

Ennen kokousta jaettiin 15. kerran Seuran pro gradu -palkinnot:

1. palkinto annettiin sotatieteiden maisteri Mikael Tammissalolle (Maanpuolustuskorkeakoulu, sotahistoria) tutkielmasta *Valvontakomission työkalusta puolueettomuusvartioinnin etulinjaan – Suomen merivalvonnan kehitys vuosina 1944–1960*.

2. palkinnon sai filosofian maisteri Sebastian Schiavone (Itä-Suomen yliopisto, Suomen historian oppiaine) tutkielmasta *Palkkamiekat kirjeissä. Skotlantilaisten palkkasoturien näyttäytyminen Ruotsin kuninkaallisten ja aatelien kirjeissä 1570–1599*.

Palkintoihin on saatu taloudellista tukea Kaatuneiden Muistosäätiöltä.

Hallitus ja toimihenkilöt

Vuosikokous valitsi Seuran puheenjohtajaksi filosofian tohtori, apulaisprofessori Mikko Karjalaisen. Seuran hallituksen ja toimihenkilöiden kokoonpano vuodelle 2019 muodostui seuraavanlaiseksi:

Seuran hallitus vuonna 2019

Puheenjohtaja: filosofian tohtori, apulaisprofessori Mikko Karjalainen
Varapuheenjohtaja, kirjallisuustoimittaja: dosentti Pasi Tuunainen
Rahastonhoitaja: suunnittelija Pertti Räisänen
Jäsensihteeri ja kotisivuvastaava: tietohallintojohtaja Jukka Heikkilä
Matkasihteeri: tietokirjailija Johanna Pakola
Sotahistoriallisen aikakauskirjan toimituskunnan puheenjohtaja:
filosofian maisteri Riitta Blomgren
Yksikön johtaja, filosofian maisteri Lauri Haavisto
Viestintävastaava: yhteiskuntatieteiden maisteri Antti Kalliola
Filosofian maisteri Heidi Ruotsalainen
Sotatieteiden tohtori Jussi Pajunen
Majuri Lassi Piirainen
Filosofian tohtori Ida Suolahti
Erikoistutkija Aatos Peltoniemi

Seuran toimihenkilöt vuonna 2019

Sihteeri: sotatieteiden maisteri Miro Palm
Palkitsemistoimikunnan puheenjohtaja: eversti (evp.), sotatieteiden
tohtori Max Sjöblom
Pro gradu -palkintotoimikunnan puheenjohtaja: filosofian tohtori Tapio
Koskimies

Seuran varsinaisena tilintarkastajana toimi kauppatieteiden lisensiaatti,
KHT Seppo Pitkänen ja toiminnantarkastajana OTK Petteri Snell.
Varatilintarkastajana toimi kauppatieteiden maisteri, KHT Jani Mantila
ja toiminnantarkastajan sijaisena ekonomi Risto Korkka.

Jäsenmaksut

Vuosikokous hyväksyi jäsenmaksuksi 33 euroa.

Jäsenistö

Kertomusvuoden lopussa Seurassa oli 1193 jäsentä.

Seuran jäsenistölle postitettiin vuonna 2019 kolme jäsenkirjettä, joissa tiedotettiin Seuran järjestämistä matkoista ja muista tapahtumista. Jäsenkirjeet lähetettiin sähköpostitse yli 80 %:lle jäsenistöstä.

Seuran toiminta vuonna 2019

Seuran toiminta oli vuonna 2019 erittäin vilkasta. Seura juhli vuoden aikana 75-vuotista taivaltaan poikkeuksellisen laajan ohjelman puitteissa.

Kokoukset

Vuosikokous järjestettiin Tieteiden talolla Helsingissä 19.3.2019. Tilaisuuteen osallistui noin 100 jäsentä. Kokouksen jälkeen eversti (evp.), sotatieteiden tohtori Hannu Liimatta esitelmöi jalkaväkitihtiikan ja suomalaisen jalkaväen kehittämisestä.

Seuran hallitus kokoontui vuoden 2019 aikana 9 kertaa ja jatkoi vuonna 2015 aloitettua, vuoteen 2020 ulottuvaa strategiatyötä.

Esitelmätilaisuudet

Vuosikokouksen yhteydessä pidetyn Hannu Liimatan esitelmän lisäksi vuonna 2019 järjestettiin yksi esitelmätilaisuus Tieteiden talolla 11.12.2019. Tilaisuudessa Jussi Jalonen esitelmöi aiheesta talvisodan alku ja Summa.

Seminaarit

Ahvenanmaa-aiheinen Turun maakuntaseminaari järjestettiin Merivoimien esikunnassa 9.3.2019. Tilaisuudessa esitelmöivät Anders Gardberg Ahvenanmaan strategisesta merkityksestä Suomen sodasta 1808–1809 kylmään sotaan, Max Sjöblom Suomen ja Ruotsin sotilaallisesta yhteistoiminnasta 1918–1939 Ahvenanmaan näkökulmasta, Jussi Pajunen aiheesta ongelmallinen ilmavalvonta – ilmavalvonta Ahvenanmaalla talvi- ja jatkosodassa sekä Juuso Säämänen Ahvenanmaata koskevista Suomen puolustus suunnitelmista kylmän sodan aikana.

Helsinki 1918 -aiheinen, Ikämiessuojeluskunnan säätiön kanssa yh-

teistyössä toteutettu seminaari järjestettiin Tieteiden talolla 16.5.2019. Tilaisuudessa esitelmöivät Laura Kolbe aiheesta Helsinki sisällissodassa – 16. toukokuuta 1918 helsinkiläisten silmin, Touko Perko Mannerheimin ja von der Goltzin suhteesta, Aapo Roselius sisällissodan muistamisesta suojeluskunnissa ja Kari Selén Mannerheimin ja kansan yleisestä suhtautumisesta voitonparaatiin vuosien 1928, 1933 ja 1938 silmin.

Viena sodassa -aiheinen seminaari järjestettiin Tieteiden talolla Helsingissä 17.9.2019. Tilaisuudessa esitelmöivät Pekka Vaara Vienen Karjalasta sotanäyttämönä 1918–1922, Ari Raunio sodasta Pohjois-Vienassa 1941–1944 sekä Tauno Oksanen Rukajärven suunnan taisteluista jatkosodassa.

Tiedusteluhistoria-aiheinen Jyväskylän maakuntaseminaari järjestettiin Jyväskylän yliopistolla 16.11.2019. Tilaisuudessa esitelmöivät Heikki Roiko-Jokela Suomen tiedusteluhistorian pahimmasta tietovuodosta »case rovasti Vladimir Mihailovitš Tsvetkov», Mikko Porvali aiheesta mielikuvat ja todellisuus – mitä kaukopartiokirjallisuudessa ei kerrota ja miksi, Vladimir Panschin Suomen sotilasvastavakoilun kehityksestä 1920–1930-luvuilla ja Heidi Ruotsalainen Suomen sotilastiedustelun venäläisestä perinnöstä.

Retket ja matkat

Seura toteutti vuonna 2019 seuraavat sotahistoriateemaiset retket ja matkat:

26.7.2019 tehtiin retki Rysäkarille.

30.11.2019 tutustuttiin Mannerheim-museoon. Retki sisälsi myös luennon Mannerheimin ruokaperinteistä sekä brunssin ravintola Saslikissa.

14.–15.10.2019 tehtiin retki Viipuriin. Tutustumiskohteina olivat sotavainajateeman mukaisesti kenttä- ja sankarihautausmaat, lisäksi osallistuttiin Viipurissa Pietari-Paavalin kirkossa kentältä vuonna 2019 löydettyjen kaatuneiden siunaus- ja kotiuttamistilaisuuteen.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallinen aikakauskirja 39/2019 ilmestyi joulukuussa. Kirjan toimituskunnan puheenjohtajana toimi filosofian maisteri Riitta Blomgren. Toimituskuntaan kuuluivat dosentti Pentti Airio, apulais-

professori Mikko Karjalainen, professori Ohto Manninen, dosentti Pasi Tuunainen ja filosofian tohtori Tapio Koskimies. Aikakauskirjan tekemiseen on saatu taloudellista tukea Maanpuolustuksen kannatussäätiöltä.

Muu toiminta

Seuran 75-vuotisjuhlat järjestettiin Vanhalla ylioppilastalolla 19.1.2019. Juhlallisuudet koostuivat juhlaseminaarista ja iltajuhlasta.

Juhlaseminaarin teemana oli suomalainen sotahistorian tutkimus. Seminaarissa neljä esitelmöitsijää – Vesa Tynkkynen, Pasi Tuunainen, Ville Kivimäki ja Petteri Jouko – tarkastelivat aihetta itsenäisen Suomen eri ajanjaksojen näkökulmista. Tilaisuuden aluksi kuultiin puolustusministeri Jussi Niinistön tervehdys.

Tilaisuudessa palkittiin Seuran ansioituneita jäseniä ja yhteistyökumppaneita sekä julkistettiin eversti (evp.), professori Pasi Kesselin kirjoittama Seuran 75-vuotisjuhlateos.

Seura on jäsenenä Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry:ssä ja Tieteellisten Seurain Valtuuskunnassa.

Seura on jäsenenä Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry:ssä ja Tieteellisten Seurain Valtuuskunnassa.

Talous

Seuran tilinpäätös osoitti 5 122,79 euroa alijäämää.

Suomen Sotahistoriallinen Seura ry
Krigshistoriska Samfundet i Finland rf

Suomen Sotahistoriallisen Seuran tärkein päämäärä on aatteellisesti ja taloudellisesti tukea sotahistoriallista tutkimustyötä ja harrastusta. Seuraan kuuluu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Se toimii myös ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijoiden yhdyselimenä. Seura järjestää esitelmätilaisuuksia, seminaareja, sotahistoriallisia retkiä ja matkoja sekä harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran puheenjohtaja on apulaisprofessori, FT Mikko Karjalainen ja varapuheenjohtaja dosentti, FT Pasi Tuunainen. Seuran sihteerinä toimii kapteeniluutnantti Mikael Tammissalo ja rahastonhoitajana suunnittelija Pertti Räisänen. Jäsenasioista vastaa jäsensihteerinä, tietohallintojohtaja Jukka Heikkilä. Sotahistoriallista aikakauskirjaa toimittaa toimituskunta, jonka puheenjohtaja on FM Riitta Blomgren.

Suomen Sotahistoriallinen Seura perustettiin vuonna 1944 Sotamuuseon kannatusyhdistykseksi.

Suomen Sotahistoriallinen Seura ry. on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsenseura.

Suomen Sotahistoriallisen Seuran postiosoite:
PL 65, FI-00101 HELSINKI

sähköpostiosoite:
sshs@sshs.fi (puheenjohtaja)

internetsivut:
<http://www.sshs.fi>
[facebook.com/SSHsry/](https://www.facebook.com/SSHsry/)

Seuran jäsenmaksu on 33 euroa, ainaisjäsenmaksu 495 euroa, yhteisöjäsenen jäsenmaksu 33 euroa ja kannattavan yhteisöjäsenen 330 euroa.